

Weisz János

ADATOK
VÁRGESZTES
VÉRTESI KISKÖZSÉG
PLÉBÁNIÁJÁNAK ÉS TEMPLOMÁNAK
TÖRTÉNETÉBŐL

Várgesztes

1969

Tartalomjegyzék

Előszó	7
Gesztes (Keschitz) fekvése	8
Gesztes vidékének régmúlt története	8
Gesztes vára	10
Gesztes vára a török háborúk alatt	14
Az újjáépítés és rendezés	16
Telepítés a gesztesi és tatai uradalomban	17
Gesztes települése	22
A kozmai 1747. évi vizitáció	24
Az első névjegyzék a gesztesi családokról	25
Honnan jöttek a gesztesiek?	38
Egyes családok származási helye	41
Miért mondják a gesztesieket sváboknak?	45
Szóbeli hagyomány az első telepesekről	46
A vallásos fellendülés korszaka	46
A falucskát szegélyező dombok és dűlők nevei	50
A Hartdegen Jockl	52
Dűlőnevek	58
Régi szerződések	61
Az uradalom panasza a megyénél	65
Az 1783. évi Gesztes Csákvár uradalmi számadási könyv adatai	67
Gesztes végleg Környe filiája lesz	70
Az 1770. évi Környe vizitáció	71
Az 1781. évi vizitáció	71
1787-ben Vértessomló helyi káplánt kap	73
A falu első kápolnája	73
Napóleon kora	75
Gesztes Vértessomló filiája lesz	76
A második kápolna építése	76
A kápolna új főoltárképe	77
Az 1830. évi vizitáció	77
Keresztek	78
Néhány adat a gazdasági helyzetről	78
A kápolna renoválása	80
Gesztes helyi káplánság lesz	80
Kukutska Hugolin	81
Gesztes társadalmi keresztmetszete 1851-1861 között	82
Hugolin atya anyjának halála	84

A kolerajárvány	84
Kukutska Hugolin atya halála	85
Uffenheimer Lipót kapucinus atya (1869-től 1873-ig)	85
A templom építése	86
A templom védőszentjei	88
Masshammer Venánc helyi káplán 1873-1896	89
A templom jövedelme	90
Keresztek	90
Szentségimádás és istentisztelet	90
Anyakönyvek	91
A kántortanító jövedelme	91
Bíboros látogató Gesztesen	92
Az iskolaszék felállítása	92
A gesztesiek vallásos szokásai és hiedelmei	94
Lakodalmas szokások	107
Halottvirrasztás	109
Szentgyónás	110
Polák Gyula helyi káplán 1896	111
Resszer Mihály helyi káplán 1896-1898	111
Tóth János helyi káplán 1898-1905	111
A plébánia a megalapítása (1900)	112
Gesztesi családnevek 1901-től	112
Békeffy István adminisztrátor 1905-1907	116
Zoncsich Jakab adminisztrátor 1907-1908	116
Hajdyn Henrik adminisztrátor 1908-1909	116
Graf Mihály az első plébános 1909-1935	116
A plébániát és közösséget érintő események	
Graf plébános alatt	117
Orgonajavítás	118
A föld megváltása	120
A régi szerződés tartalma	120
Esterházy Miklós Móric gróf,	
az utolsó Gesztesi földesúr halála	124
Házhelyosztás és a Palanek család	124
A nyúl fogat	126
A három doktor (Ti trei Touktana)	127
Az új Szent Flórián (Ta neichi St. Flurian)	128
Gesztesről származó pap	129

Richter Mihály	130
Palanek Jockl szerencsésen fogságba esik	132
A tatai gróf és a drótosztótok	132
A Nyulas gróf	132
Súlyos beteg barátja	132
Szarvasvadászaton	133
Richter Mátyás tanító	134
Tűzvész a faluban	134
Kőkereszt a faluban	134
A hősök emlékoszlopa	135
Templom és a plébánia leltár	135
Gazdasági válság	140
Graf Mihály plébános halála	142
Hamburger Antal plébános 1935-1962	142
Néhány említésre méltó esemény	143
Iskolaügy Gesztesen	146
Gesztes tanítói	147
Néhány adat a tanulók létszámáról	150
Gesztes hadszíntér 1944-45-ben	150
A gesztesiek embervesztesége	154
Magyar katonasírok a gesztesi temetőben	157
A népi demokráciára való áttérés után	157
Temetőfal építése	160
Dr. Póka György adminisztrátor Gesztesen	161
Medgyesi Imre Dezső plébánoshelyettes 1962-1963	162
A vár renoválása	163
Böck János plébánoshelyettes 1963-tól	163
Áder János plébánoshelyettes	166
Templomatyák	168
Gesztes földesurai	168
Gesztes lelkipásztorainak névsora	172
Magyarország uralkodói Gesztes alapításától a királyság végéig 1735-1945	173
A győregyházmegyei püspökök 1735-1969	174
JEGYZETEK	175
A Pillmann család	190
A Schalkhammer család	197
Kötetlen adatok Várgesztesről	207

Weisz János

egyháztörténész, ferences szerzetes, római katolikus pap
(Mosonszolnok 1910. október 17. - Eisenstadt 1994. március 19.)

1927-ben lépett a mariánus rendtartományba, ott vette fel a Mihály rendi nevet. Szombathelyen szentelték pappá 1934. november 1-jén. Újmiséjét Mosonszolnokon tartotta meg 1934. november 4-én. Hitszónok volt Szombathelyen, Budapesten és Veszprémben. Plébánosként szolgált Búcsúszentlászlón és Felsősegesden. A ferences rend feloszlata után 1965-ig a veszprémi ferences templom igazgatója volt, ezt követően Vigántpetend plébánosa volt, majd 1967-ben szolgálaton kívülre helyezték. 1967-1975 között Várgesztesen élt Böck János, Mosonszolnokon született plébánosnál. Itt és ekkor írta meg hely- és egyháztörténeti munkáit Mosonszolnokról, Máriakálnokról és Mosonmagyaróvárról. Foglalkozott **Várgesztes**, Környe és a majki kamalduli szerzetesség múltjával is. Az 1970-es évek közepén került Eisenstadtba, ahol ismét gyakorolhatta szerzetesi hivatását és feldolgozta az ottani ferences kolostor könyvtárának történetét is.

A kéziratot szerkesztette 2021-ben:
Hartdégén Ákos

Várgesztes

Előszó

Ezeknek az adatoknak a gyűjtését Várgesztes kedves népe iránti szeretetből végeztem.

A munka érdekes és izgalmas kutatásokra adott alkalmat, ugyanis a várgesztesi plébánián az anyakönyveken kívül semmiféle régi irat nem található. Az 1804-ből származó számadási könyv is, melyben egyéb feljegyzések is voltak és amelyről NácZ József plébános tesz említést a vértessomlói plébánia történetében, elveszett.

Csak az iskolaszéki jegyzőkönyvek nyúlnak vissza 1877-ig. Ezek is hiányosak. A huszadik századra vonatkozólag is csak kevés irat van a plébánia irattárában. A gesztesiek anyakönyvezése is öt különböző helyen történt.

1746-1750 között Környén. 1747-1748 között Kozmán is.

1750-1756 között Kozmán.

1756-1787 okt. 5. között Környén.

1787 okt. 6.-1850 között Vértessomlón.

1851-től Gesztesen. 1746 előtt minden bizonyos Bánhidán.

Nem találunk ebben a munkában világot mozgató eseményeket. Hisz csak Komárom vármegyének kis németajkú községének sajátos ügyeiről van szó benne, amely község a Gesztes vára alatti Esterházy-féle erdőüzemnek köszöni keletkezését a 18. század harmincas éveiben.

Az adatközlés sem kimerítő. Ehhez még több kutatás kellett volna. Főleg az Esterházy család csákvár-gesztesi levéltárának az Országos Levéltárban lévő anyagát kellene tüzetesebben átnézni.

Ebben a tekintetben nagy segítséget nyújtott Dr. Nagy Sándor, az Esterházy Csákvár-Gesztes uradalom nyugalmazott intézője.

Ezért köszönet illeti a gesztesiek részéről is. A sokféle hiányosság ellenére is remélem, hogy munkám a gesztesi híveknek öröme lesz!

Munkámat egyben némi hozzájárulásnak is szánom a gesztesi templom 100 éves fennállásának megünnepléséhez, ami 1970-1972 között esedékes. Ez az időpont országos ünneplés keretébe állítja a templom évfordulóját, mert 1972-ben készül a magyar püspöki kar a magyar kereszténység ezeréves fennállását megünnepeletetni. (*Új Ember* 1969. aug.17.,1. oldal.)

Várgesztes, 1969. augusztus 20.

Gesztes (Keschitz*) fekvése

Gesztes a Vértes északi részében fekszik domboktól teljesen körülzárt festői völgyben, Komárom megye tatai járásában. Délkeletről, keletről Vérteskozma határával szomszédos. Északi és északnyugati irányban Vértes-somló határa zárja. Maga Vértessomló kissé északnyugatra van tőle. Rajta keresztül visz a buszjárat Környére es Tatabányára. Vértessomló határában találjuk Vitányvár romjait. Még mindig északnyugati irányban található Gesztes területe Majkpuszta határával. Nyugati, délnyugati irányban az elmúlt két évtized alatt várossá fejlődött Oroszlány határa övezi. Dél felől pedig Kőhányáspuszta zárja. Ezen keresztül jutunk Gántra. Ez azonban Kőhányással és Vérteskozomával együtt már Fejér megyében van.

Gesztes vidékének régmúlt története

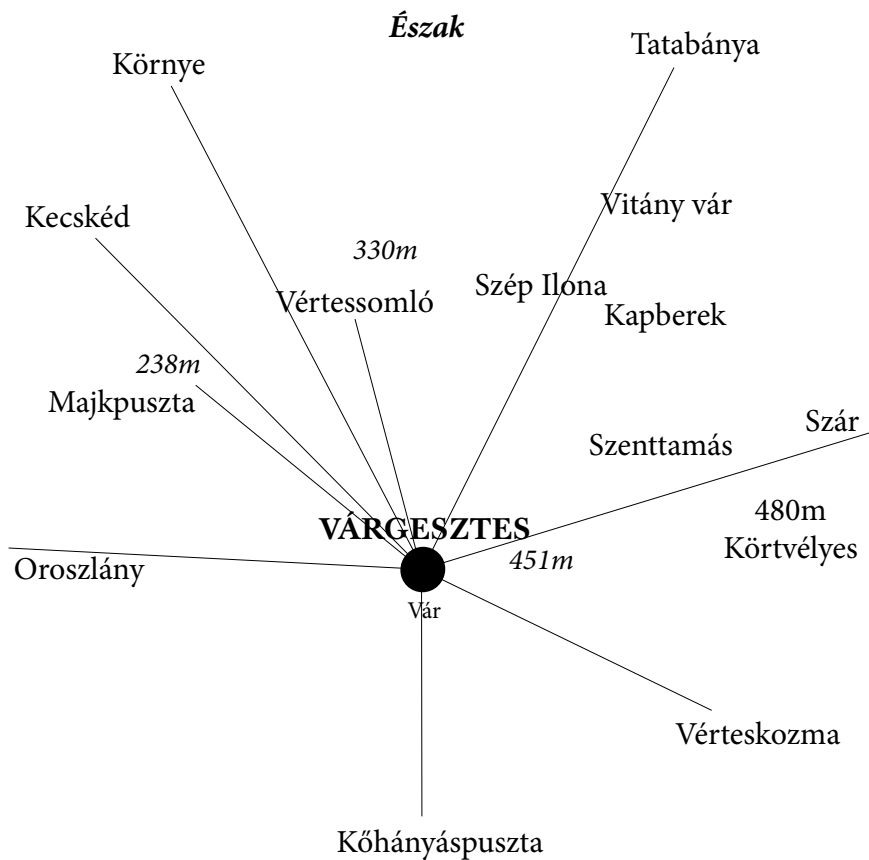
Hogy jobban beállíthassuk magunknak Gesztest a történelem folyásába, lássuk dióhéjban, kik uralták ezt a vidéket a legrégebb időkől fogva. A Vértes vidéke már az úgynevezett történelmi korszak előtt is lakott volt. A régebbi kőkorszakban, az úgynevezett paleolitikumban, - amint azt a vértesszőlősi őstelepen az 1962-1967 közötti ásatások során előtűnt települési felszínek, tűzhely, ősi lábnyomok, csonttöredékek és öt különböző kultúrszint rétegsora mutatják - és az újabb kőkorszakban, a neolitikumban valamint a bronzkorban egyaránt.

A korai vaskorban kb. 1000 körül Kr.e. az *illyrek*, a kései vaskorban pedig kb. Kr. e. 500 körül a *kelták* két törzse, az *azalok* és az *eraviszkuszok* éltek ezen a tájon.

Kr. e. 12-ben a *rómaiak* jelennek meg itten, akiknek Geszteshez legközelebb eső nevesebb telepei Környén és Tatán voltak. Kerültek azonban előleletek a mai Várgesztes határában is. Palanik János tulajdonában vannak római téglák és római malom (malomkő). A téglákat Richter János szántotta ki az alsó *Stock-Äcker* dűlőn. A malmot Palanik személyesen találta.

Bőséges anyagot őriz ebből a korból Endrédy Zoltán plébános múzeumban, a környei plébánia udvarán.

*A sokáig "sch"-val írt Gestitz névből a kilencvenes évek közepe után hagyták el az "sch"-t és írták sima "s"-sel - a Szerk.

Várgesztes fekvése

A vonalak nem utat, hanem irányt jelölnek. Vérteskozma, Szár és Kőhányás már Fejér megyében vannak.

A rómaiakat a népvándorlás folyamán főként gótok, hunok, újra gótok, majd longobárdok és avarok, ezek után frankok és szlávok váltották fel. 895 őszén pedig a magyarok lépték át az új haza határát.

A honfoglalás éveiben, 896-ban, a mai Geszteshez közel, a Vértes északi lábainál fekvő Bánhida térségében zajlott a szlávokkal vívott döntő csata. Ennek emlékéét őrzi a Bánhida, ma Tatabánya-Újváros feletti sziklán álló Turulmadár bronzszobra. Ezzel új korszak kezdődött a Vértesben. A magyar haza tartozéka lett, és az is maradt.

Gesztes vára

Gesztesről ebben az időben még nem történik említés. 1051-ben verték meg a Vértesben I. Endre (1046-1061) és Béla herceg seregei III. Henrik német császár kiéhezett hadait, aki Péter elűzetését akarta megtorolni. Az éhség és a magyarok támadása következtében Henrik seregei itt dobták volna el vértjeiket és az egyik vélemény szerint az addig „Bodok”-nak nevezett hegység ezért kapta a Vértes nevet.

Végigpusztított a Vértesen 1241-1242-ben a tatársereg is. 1388 október havában Zsigmond király és Mária királyné tartózkodott hosszabb ideig a várban. Mária királyné ez év október 30-án Gesztesen keltezett királyi kéziratral hívta meg a két Forgách testvért, Pétert és Jánost.

1410-1417 Hohenzollern Frigyes bírt a zálogban Vitánnal és Gerencsérrel együtt Gesztes várát és jószágait. (*Nác, 142.old.*) 1435-ben Albert király vadászott itten. Ugyanő 1438-ban Rozgonyi Istvánnak adta zálogba a várat tartozékaival együtt. Ezt Mátyás király is elismerte 1458-ban. A várhoz 1440-1446-ban hozzátartozott: (*hozzávetőleg, Csánki nyomán*) Csákvára, Árki, Dabos helységek Fejér megyében, Gerencsér, Hosszú-és Egyházás Váma szintén Fejér (vagy Komárom?) megyében, Oroszlánkő, Bokod, Dad, Szacska (?) Kömlő, Kernye helységek s talán Szent Mihály és Kis-Vigmánd is (Komárom megyében), Or-Sáp és Sári Sáp Esztergom megyéből, valamint - úgy látszik - a Győr vármegyei Böny, Páznán és Sz.Vid helységek vámja. 1460-ban Rozgonyi János kir. tárnokmester és fia János, valamint testvérei: Rajnáld és Ozsvát Ujlaki Miklósrú ruházták át a várban és tartozékaiban szerzett örök zálogjogukat. Megjegyzendő, hogy a vár rendszerint Komárom megyéhez számított. 1464-ben azonban Veszprém megyéhez számították. 1492-ben Fejér megyéhez került.

1473-ban Mátyás király Gesztes várát Csákvárral együtt és a többi birtokkal enyinghi Török Ambrusnak és feleségének, Choron Katalinnak adományozta. A Török családról aztán rokoni kötelék révén ismét az Újlaki családra szállt. 1494-ben Újlaki Lőrinc kezén van, aki 1495-ben II. Ulászló királyt látja itt vendégül szept. 21 - okt. 4-ig vadászaton és madarászaton. A vidék erdőségei ugyanis igen gazdagok voltak vadban. Még manapság is azok, meglehetősen szarvasban, őzben és vaddisznóban.

Azonban még ugyanabban az évben Újlaki Lőrincet hűtlenség címén megfosztották Gesztes várától és tartozékaitól. II. Ulászló most Somi Józsa temesi gróf, Alsó Magyarország főkapitányának adta zálogba 10.000 arany forintért.

Mivel azonban Újlaki ártatlansága hamarosan napfényre került, II. Ulászló újra neki adta a várát 1.000 arany lefizetése fejében. Újlaki 1502-ben elcserélte Gesztes várát és tartozékait Somi Józsa felvidéki birtokaiért. Ennek fia, Somi Gáspár, 1513-ban enyinghi Török Imrének adta Gesztes várát és birtokait 8.000 aranyforintért. Török Imre özvegye, Pemflinger Kata is birtokolta 1544-1549-ig. Ezzel már benne is volnánk a török időkben. A várát előbb megerősítették, hogy védhető legyen. Hogy lássuk a várbirtoklás folytonosságát, felsoroljuk egymás után következő birtokosait, hacsak névleg is bírták, azaz jogilag, de nem gyakorlatban, mert hiszen török kézen is volt nem egyszer. Török Imre utóda, Török István 1618. május 1.-én végrendeletében birtokait feleségének, Pethő Margitnak hagyta özvegyesége idejére. Annak halála után azonban leányára, Török Zsuzsannára szálltak birtokai.

Török Zsuzsanna bedeghi Nyáry Pál gróf egri kapitánynak lett a felesége. Így birtokai a Nyáry családra szálltak. Nyáry Pálnak és Török Zsuzsannának fiú utódjuk nem volt és ezért birtokaik Borbála és Krisztina nevű leányaikra szálltak. Ezek szüleik halála után megosztzkodtak a birtokokon. Bedeghi Nyáry Borbála, most már Haller Györgyné a dunántúli birtokokat, tehát Gesztest is kapta. Krisztina viszont Thurzó Imre gróf felesége, a Turóc-megyei részek tulajdonosa lett. Thurzó Imre nemsokára meghalt és halála után özvegye, bedeghi Nyáry Krisztina 1624-ben feleségül ment gróf Esterházy Miklós nádorhoz. Így lett Esterházy a Turóc megyei birtokok ura. 1629-ben bedeghi Nyáry Borbála, Haller Györgyné csereszerződés útján átadja Gesztes várát és birtokait Esterházy Miklós nádor és felesége, bedeghi Nyáry Krisztinának azoknak Turóc megyei birtokaiért.

Így került Gesztes vára birtokaival együtt, tehát a gesztesi urada-

lom az Esterházy család kezére. Ettől fogva egészen 1945-ig az Esterházy család kezén is maradt. Ezért ennek a családnak tagjaival kissé többet foglalkozunk. Esterházy Miklós nádor született 1583-ban a Pozsony-megyei Galántán. Szülei voltak Esterházy Ferenc gróf Pozsony-megyei alispán és Illésházy Zsófia. Reformátusnak nevelték, de aztán katolizált és családja mindvégig a katolikus egyház hűséges követője maradt. Meghalt 1645-ben, Nagyszombaton temették el a Keresztelő Szent János templomban, amelyet ő építtetett, és ahová már előbb feleségét, bedeghi Nyáry Krisztinát is temették.

Utána Miklós nádor és Nyáry Krisztina fia, Pál nádor, aki hercegi címet is nyert, lett a gesztesi uradalom birtokosa. Született 1635-ben, Kismartonban. Ott is halt meg 1713-ban. A kismartoni ferences templomban levő Esterházy sírboltban temették. Ez lett a fraknói ágnek a temetkezési helye. Pál herceg azonban nem tartotta meg a gesztesi uradalmat, hanem elcserélte 1663-ban testvére, Esterházy Ferenc gróf uradalmával. *Per Contractum Divisionalen fratri suo, Comiti Francisco Eszterházy, filio praedicti Comitis Nicolai Eszterházy Palatini cedit, tudniillik Castrum Gesztes cum aliis Bonis in hoc Instrumente inferius denotatis*, mondja a szerződés szövege. (Krasztina L. nyomán.)

Így került a gesztesi uradalom Esterházy Ferenc gróf kezére, aki Semptén született 1641-ben. Mint semptei kapitány halt meg 1683-ban. Őt is Kismartonban temették el. Második felesége gróf Thököly Kata volt. Férje halála után ő tartotta rendben a nagy uradalmat fiai számára. Ezek Ferenc, József és Antal voltak.

1700-ban Antal kapta meg a gesztesi uradalmat. Ez született 1678-ban. Komárom főispánja volt. II. Rákóczi Ferenc szabadságharca idején a fejedelemhez csatlakozott, sőt tábornagya is lett. Emiatt aztán számkivételbe ment a fejedelemmel együtt. Meghalt Rodostóban 1722-ben, pestisben. Hamvait 1906-ban hozták haza Kassára. Birtokait elkobozták. 1719-ben császári leirattal testvéreinek, Józsefnek és Ferencnek juttatták, akik Pálffy oldalán harcoltak. Így került Gesztes vára és uradalma galántai és fraknói. Esterházy József gróf birtokába.

A tatárjárás után indult meg a várak megerősítése, illetve építése. NácZ József Vértessomló tudós, archeológus plébánosa (†1927), vélekedése szerint a mai Gesztes azonos volna az 1231-ben és 1237-ben a Csákok végrendeletében előforduló Guedes vagy Guedech nevű helységgel. Így vélekedik:

“Csák 1231 és 1237-ről fennmaradt végrendeletében Guedes vagy Guedech hely-

séget említ (Fejér CD.III.2.1.227- 230. Hazai okmt.I.16) melyet testvére Ugrin Forcos comes özvegyétől vett. Miután Forcos That (Dad és Vamma (Pusztavám) helységeket is bírta, nem állítjuk alaptalanul, hogy Guedus vagy Guedeck a mai komárom megyei Gesztes, hol azonban a vár a Csák végrendelete után jóval később épült.” („A Vértes vidékének történelmi műemlékei” című értekezéséből.)

Ez tehát egy be nem bizonyított feltevés. De még ha lett volna is abban az időben a mai Gesztes helyén falucska, az a tatárok alatt feltétlenül elpusztult.

Ugyanis Csánki Dezső, aki Magyarország történelmi földrajzát a Hunyadiak korában megírta és ebben a tekintetben tekintély, nem tud semmilyen községről, még csak pusztáról sem Gesztes helyén a török előtti időben. Csak várról. Azt mondja, hogy Gesztes (Gesztős) Kezthes néven már 1332-ben szerepel, Gesztus néven 1379-ben, majd Geztes, Gezthes írással 1387-től egészen 1495-ig 14 oklevélen. Ez az állítása, hogy 1332-ben szerepel, alátámasztja Náczi megjegyzését, hogy a vár jóval Csáky végrendelete után épült. *Erdei Ferenc: A várgesztesi Vár helyreállítása* című értekezésében is azt mondja, hogy „a vár maradványainak - stíluskritikai vizsgálata az építkezés idejét a XIV. század első felére teszi.”

Tehát valószínűnek mondhatjuk, hogy a gesztesi vár Károly Róbert király idején (1308-1342) épült. Ha elfogadjuk Krasztina Lajos idézetét, aki *Csákvár története 1932* című munkájában említi, hogy 1326-ban Róbert király alatt Gesztes várhoz tartozó birtokok közé sorolták Csákvárt is, amikor Csák István és Csák Péter Gesztest, és három más várat elcseréltek Dombóvár és a hozzátartozó birtokokért, akkor biztosra mondhatjuk, hogy Gesztes vára a 14. század elején épült. Mégpedig csak vadászkastélynak, melyben átmenetileg laktak vadászatok alkalmával, vagyis pihenőre, szórakozásra használták.

Hogy a Csák nemzetségé lehetett, nem nehéz feltételezni.

A Csák nemzetség ősei közt szerepel ugyanis Szabolcs és annak atyja, Előd. Ez a szlávokkal folyó bánhidai ütközetben annyira kitüntette magát, hogy Árpád fejedelem a Vértes déli erdőségeit adta neki. Onnét már nem volt nehéz Gesztesig eljutni.

A vár első várnagya Csőr Tamás volt 1333-1360-ig. Náczi nyomán még a következőket ismerjük: 2. Silstrang 1417, 3. Lacka 1447, 4. Radics vajda 1588, 5. Balogh István 1624, és 6. Kutassy Mihály 1635.

1379-ben királyi várként említik és minden bizonnyal az volt kezdetől fogva, amelyet aztán az akkori szokás szerint jutalomképpen vagy pénzszűkében elzalogosítottak.

Gesztes vára a török háborúk alatt

Lássuk most már a vár és vidék sorsát a török világban. A *Vértes 1959 útikalauz* 49-50 oldala szerint 1526-ban jelent meg a török először a Vértesben. Itt nagy népi ellenállás fogadta. A fegyverhez kevésbé szokott népből sajnos 20.000 ember halt hősi halált a csatában. Igaz, a török is többet vesztett mint Mohácsnál.

Amikor aztán Szolimán 1529-ben Bécs ellen vonult, végigpusztította a Vértest is, Komárom megyét is. Állítólag mégsem akkor, hanem 1543-ban amikor Szolimán Buda elfoglalása után a Dunántúl nagy részét is megszállta, került Gesztes vára is török kézre. Hogy milyen végzetes pusztulással járt csak ez a két hadjárat, mutatja Edélényi Szabó Dénes statisztikája. Eszerint a mai gesztesi járás területén a mohácsi vész előtt 67 helység volt. 1541-ben már csak 15 volt meg belőlük. A többi elpusztult 1529-ben. De ez a 15 is eltűnt az 1543-as hadjárat során. Így járt a tatai járás 50 volt lakott helysége is.

1551-ben már Gesztesről támad a török Komárom ellen. 1556-ban a tatai várat a keresztény seregek vették be. Ennek hírére Gesztes várának török őrsége Esztergomba futott. Így könnyen foglalta vissza Gesztes várát Salm gróf. 1558-ban viszont Hamza fehérvári bég vette be a tatai várat és visszafelé jövet megszállta Gesztes várát is, melyet csupán 36 magyar vitéz védett. Ekkor Divan Osman aga maradt itt parancsnokként 35 emberrel. (*Nác 142. old.*) De csak 1559-ig maradt itt. 1566-ban megint török kézben találjuk a várat.

1568-1569 között 49 török védte. Muztafizek (gyalogság) és topcsik (tüzérség). 1588-ban bravúros rajtaütést hajtottak végre magyar vitézek Gesztes vára ellen. November 9-én volt ez. Gregorosz (Gregoróczy) győri, Huszár Péter pápai kapitány, portyavezérek, Radics komáromi vajda tanácsára 200 emberrel tervezték a rajtaütést. Jó néhány napig hiába kémlelték a vidéket, az utakat, nem akadtak törökre. Ezért gondoltak Gesztes várának megrohanására. Radics jól ismerte a terepet, mert itt szolgált valamikor. Az éj leple alatt, még éjfél előtt csendben a vár alá húzódtak. Aztán Radics vezetésével a gyalogság megrohanta a külső kapukat. Mire a törökök felriadtak álmukból és ágyúikat használhatták volna, a magyar csapat már benn volt az udvarokon.

Most a belső kapunak támadtak. Létrákat támasztottak a falhoz, kövekkel, csákányokkal dobálták az ablakokból védekező törököket.

Tulajdonképpen ezt a karóbahúzást ábrázoló képet készítette Birkenstein háttérben a várral, így maradt ránk a Gesztesi várnak ez a képe

Döngették, fessegették a kaput. Az recsegett-ropogott, de nem engedett. Azonban a török védők, látva a túlerőt, maguk adták meg magukat a következő feltétellel: 1. a mozsarak, muníció, raktári és egyéb védelmi szerek a várban maradnak, de 2. az őrség karddal, puskával szabadon levonulhat, ahova akar. Gregorosz és Huszár erre szavukat adták, mire megnyílt a kapu és a 60 főnyi védősereg fegyverben elvonult Budára.

Hamarosan megint török kézre kerülhetett, mert 1598. aug. 3-án ismét magyarok vonulnak Gesztes vára ellen, aminek hírére a török őrség ijedtében részben Székesfehérvárra, részben Veszprémbe futott. 1599-1600-ban megint egy török, Reis hadnagy parancsolgat benne 15 azabnak, azaz nőtlen katonának.

Tudjuk, hogy 1605-ben a vár még védhető állapotban volt. Ekkor álltak át a védői Bocskaihoz. 1622-ben és 1649-ben az ingyen munkák beosztásával kapcsolatban még történik említés Gesztes váráról. Az 1643. évi összeírás adatai szerint (*Osváth Andor: Komárom és Esztergom Múltja és Jelené 1938.*) a gesztesi uradalmat gróf Csáky László bírta volna. De milyen címen? Hozzá tartozott volna Császár, Környe, Szend, Dad és Nagyigmánd.

Azt mindenesetre elárulta ez a tény, hogy 1640 körül a magyar köz-igazgatás a Vértes környékére is kiterjedt. 1663-ban azonban végigsöpör Köprili Ahmed nagyvezér százezres hadával, majd még irtalmatlanabban pusztítva Kara Musztafa 1683-ban kétszázötven ezer főnyi ármádiájával. Mindegyik a Vértesen keresztül.

1687-ben azonban, Buda visszavétele után egy évre, felszabadul Csókakő a török iga alól és vele végleg az egész Vértes és vele Gesztes vára is.

A 377 méteres magasságban, erdőben lappangó vár, amely faragatlan mészkőből, faragott homokkőből és téglából épült, annyi vihar után még mindig szép képet mutatott. 1652-ben csak a bástyafala volt ledülve. Csak lassan indult végromlásnak. Különösen akkor, amikor a környék újra betelepült és szükség volt kőre. A várnak képét megőrizte számunkra Birkenstein 1689-ből. Ezt a képet hozza Náczi az ő értekezésében Vértes vidékének történelmi műemlékeiről.

A kép tulajdonképpen egy rablónak a karóba húzását ábrázolja, háttérben a várral. Ez a szerencsétlen a Náczi idézte “*Histoire Generale des Treubles dans Hongrie I. livr. IX. 271*” szerint a Vértesben rabló dunai hajósokhoz tartozott, akik nyers, izmos, minden gonoszságra rátermett emberek voltak. Salm Miklós idejében került karóba.

Az újjáépítés és rendezés

1687-ben tehát Komárom megye, sőt az egész Vértes felszabadult a török alól. Az újjáépítés azonban csak nagyon lassan indult meg. Kevés volt a visszatérő munkaerő. Az 1693. évi *conscriptio* szerint Környén 10 fertályos és 10 zsellér volt, Dadon 21 fertályos és 5 zsellér, Nagyigmándon 15 fertályos és 23 zsellér, Császáron 9 fertályos és 11 zsellér, Kocson 31 fertályos és 19 zsellér. Ennyi volt József gróf uradalmaiban hat évvel a felszabadítás után. (*Wohlmuth Ferenc: A császári plébánia múltjáról. 1903. 25. oldal*).

Aztán még folytatódott a harc az ország déli részeiben. Savoyai Jenő 1697-ben Zentánál döntően megverte a törököt. Erre megkötötték a karlovicai békét, amely azonban a temesi vidéket még a török kezében hagyta (1699). 1703-ban megindult a szabadságharc az uralkodóház önkénye ellen, amelynek élére II. Rákóczi Ferenc állt. Ez eltartott 1711-ig és kiterjedt az egész országra. Alighogy ennek vége szakadt, megindult III. Károly alatt (1711-1740) újra a török elleni hadjárat.

Az 1718. évi pozsareváczi békekötésben került végre vissza az országhoz a Temesköz is. Ezzel véget ért a török uralom Magyarországon. 1711-ben pestis is tizedelte az amúgy is gyér lakosságot. Az 1718-as békekötés végre olyan időszakot nyitott meg, amely hosszú évtizedekre biztosította magyar földön a békés munka és fejlődés lehetőségét.

Hozzá is láttak a nagy munkának. Az 1723. évi országgyűlés tárgyalta a benépesítés módjait. Megindult országsszerte a telepítés. Telepített maga a kincstár, Temes vidékén a kormányzóság, és azonkívül saját birtokaikon a magánföldesurak.

Többféle nép fiait toborozták. Magyarország területéről is ahonét még valamelyest futotta. Így kerültek felvidéki szlovákok az Alföldre és Dunántúlra, Moson-megyei németek a Vértesbe és máshová. Magyarok is rajzottak többfelé, ahol a viszonyok megengedték. A nem magyar nemzetiségiek közül legtöbb volt a német telepes.

Hogyan jöhettek azok el?

Ennek egyrészt az a magyarázata, hogy egy volt az uralkodó. A Habsburgok I. Ferdinándtól kezdve Németország császárai is voltak. A nagy arányú telepítés megindulásakor III. Károly volt a magyar király és VI. Károly címén a német birodalom császára. Mivel tehát érdekében állott, hogy Magyarországon is meginduljon az élet és termelés, megengedte, hogy toborozzanak telepéseket német tartományaiban. Akik e hívásnak engedtek, nem mentek idegen uralkodó országába.

Telepítés a gesztesi és tatai uradalomban

A magántelepítő földesurak közé tartozott Esterházy József gróf is. Az Antal bátyja után kapott gesztesi uradalom mellé 1727-ben megvette báró Krapf Ferenc Józseftől és annak fiától, Gáspártól a tatai uradalmat akkori 343 524 Forintért. Mind a gesztesi, mind a tatai uradalomban sok volt az elpusztult helység. Hogy talpra állítsa gazdaságait, 1733-ban ő is elküldte megbízottjait toborzó kiáltvánnyal Dél-Németországba és egyéb vidékekre, ígérve az áttelepülőknél 4 évi robot és 6 évi adómentességet. Mielőtt azonban a telepítés sikerére, arányaira térnénk át, lássuk rövid vonásokban, ki is volt galánthai és fraknoi Esterházy József gróf.

Benne tiszteli Gesztes község is alapítóját és első földesurát. Mondottuk, hogy József gróf Miklós nádor fiának, Esterházy Ferenc

grófnak és gróf Thököly Katának második fia. Született 1682-ben Pápán. Kétéves korában a dajkája leejtette és majdnem belehalt. Sokáig szenvedett ennek következtében beszédhibában. De ebből annyira kigyógyult, hogy kiváló szónok lett belőle.

Atyja papnak szánta. Be is öltöztették kispapnak, tanult Rómában is. 1704-ben mégis más pályára lépett, miután belátta, hogy nem hivatásból került a pályára. Hamarosan katona lett. Beállt a magyar szabadságharc idején Antal bátyjával ellentétben Ferenc öccsével együtt a labanc seregbe és harcolt Pállfy és Stahrenberg alatt Rákóczi ellen. Küzdött Temesvárnál, Ujpalánknál a török ellen. Itt katonáival a török tábor fedezete ellen indult. Katonái levágott gallyakkal nagy port vertek és közben cimbalom, kürt és énekszóval nagy lármát csapva közeledtek a tábor felé. A törökök rendetlen futásnak eredtek és hátrahagyták az egész tábor készletét. (*Wohlmuth 18.*) 1721-ben már tábornok. 1739-ben a lovasság fővezére.

A 7 éves háborúban kitűnő szerepet játszott. Morvaországon és Szilézián át vezette győztesen seregeit és mint fővezér vette be Ratibort. Volt sok harca és dolga a Balkánon, mert Horvátország, Tótország és Dalmácia bánja is volt 1733-tól éveken keresztül.

1741-ben országbíró és a dunántúli részek parancsnoka. Volt udvarmester, kijutott neki bőségesen országos gondokból.

Nem ment mindig simán. Volt idő, amikor kegyvesztett lett. Különösen az 1728-as országgyűlés után, mert az udvarral szemben védte a nemesek adómentességét. Egyéb oknál fogva is elvesztette méltóságait. Azonban nem tört meg. Most annál inkább gazdaságainak élt. Később azonban visszanyerte az uralkodó kegyét és még magasabbra emelkedett. Vallásos lelkülete, amit kispapsága alatt még csak mélyített, mindvégig kísérte. Ebben is, mint mindenben, korának gyermeke volt és nem lehet őt mai mértékkel mérni. Ezért találjuk benne a reformátusokkal szembeni szinte kíméletlen fellépést. Még akkor messze jártak az ökumenizmus mai szellemétől. Egymást tépték-szaggatták, ahol csak tehettek. József gróf idején pedig javában folyt a katolikus restauráció, azaz megújulás. A katolicizmus volt fölényben. Hozzá még korának értelmében vett földesúr is volt, aki nem ismert tréfát, ha úgy érezte, hogy alattvalói nem hajlanak a szavára.

Így történt, hogy bár mélyen hívő ember volt és vallásához hűségesen ragaszkodott, sok templomot épített, a reformátusoktól mégis nagy eréllyel szedte vissza az annak idején a katolikusoktól elvett

templomokat. Sőt, pont ezért volt ilyen erélyes velük szemben. Visszaszedte vagy szedette Szenden 1744-ben, Környén, Kocson, Igmádon 1746-ban, Dadon, Császáron 1747-ben. Bajról és Környéről elzavartatta a magyar reformátusokat, mikor kellő felszólítás után nem tértek katolikus hitre. Az oroszlányi evangélikus szlovákokat is majdnem ez a sors érte. Azonban mégis csak azzal büntette őket, miután engedélye nélkül új lelkészt választottak, hogy a Majkon épülő kamalduli kolostor számára kellett meszet égetniök.

Nagy tisztelője volt a Szent Szűznek. Az 1728-as országgyűlésen keményen szembeszállt a protestánsok ama követelményével, hogy hagyják ki az eskü szövegéből a Boldogságos Szűz Mária nevét.

1720-ban Máriacellbe vitette azt az ágyúgolyót, amely Szicíliában, ahol szintén megfordult katonáival 1718 áprilisában, majdnem megölte.

Nagy buzgóságot mutatott templomok, kápolnák és kolostorok építése és rendbehozása terén. Így Csekleszen, ahol szintén volt várak, kápolnát építtetett a várban 1717-ben. Tatán Ker.Sz.János templomát építtette újjá 1727-ben. Ugyancsak 1727-ben segítette az orsolyitákat nagyszombati letelepedésükben. Csekleszen Szt. Anna tiszteletére emelt kápolnát 1727-ben.

1733-ban a kamalduliaknak adja Majk pusztát és letelepíti őket. 1735-36-ban újjáépíti a vértessomlói erdei kápolnát. Ugyancsak 1735-ben újjáépíti a szári templomot és plébániát alapít nekik. Tatán 1742-ben nagy nehézségek leküzdése után kezdett neki a kapucinusok letelepítésének. 1743-ban kezdi a kolostor, 1745-ben a templom építését. Plébániát alapított Szenden Szák filiával, Dadon Bokoddal, Kocson, Környén 1746-ban Vértessomló, Oroszlány, Kecskéd, Mindszentpuszta és Gesztes puszta filiálisokkal, Felsőgallán Alsógallával, Tolnán Tarjánnal.

Mindebben és minden másban kezére járt és nevében járt el Balogh Ferenc Galántáról, akit 1730-ban vett maga mellé régensnek és tanácsosnak.

A gróf életének utolsó éveit javarészt Pozsonyban töltötte. Sokat szenvedett utolsó évében vízibetegségben. Lelkének szép megnyilatkozása fiához intézett intelme 1748-ban.

„Minden igyekezettel kell imádni az isteni Fölséget, Méltóságot, Hatalmat, Irigalmat, Igazságosságot, töredelmes szívvel és alázatos tisztelettel minden időben: hasonlóképpen meg kell becsülni és tisztelni a Szenteket, köztük és valamennyi felett azonban az Istenanyát, országunk és családunk Patronáját, akik a mennyei Atya kegyelmét szerencsésen elnyerve, mindenkor segíthetnek rajtunk. Szeretni kell, becsül-

ni és tisztelni, és minden kegyben részesíteni az egyháziakat, a papságot, különösen a szerzeteseket, akik mind a világ mulandó javait, mind az örök boldogságot esdík ki a Mindenható előtti szüntelen imádkozásukkal. Az alattvalók, kéregetők, szegények iránti könyörületesség, amely állandóan tartja jobbjobban az alamizsnát az a mágnes, amely biztosítja nekünk az égiek kegyét és irgalmát.”

Sokat tevékenykedett, sok országos ügyben járt el, sokat hadakozott, sok méltóságot viselt gondjaikkal együtt, sok községet telepített, templomokat épített, rágalmat, betegséget szenvedett. Végül azonban neki is benyújtotta a halál a meghívó levelet és mennie kellett Isten ítélőszéke elé 1748. május 10.-én, Pozsonyban. Kismartonban temették el az Esterházyak sírboltjában, ahol első felesége gróf Eck Mária Franciska már nyugodott. Gyászolta második felesége gróf Sauer Antonia. Sírfeliratát még maga készítette el a következőképpen:

Comes Josephus Eszterházy

De Galantha, Perpetuus in Frakno, Sacrae Caesarae, Regiaeque Majestatis Actualis Intimus Consiliarius: Ex Curiae Magistro, Regnorum Dalmatiae, Croatiae, Et Slavoniae Banus: Anno Dei Domini M.DCC.XLI. A Serenissima Regina Hungariae MARIA THERESIA, In Generalem Campi Mareschalium, Et Judicem Curiae Regiae Evectus. Anno M. DCC. XLVIII.

Hane Sibi Arcam Vivus Posuit, Ut Exanime Ejus Corpus, Inter Hac In Crypta Quiescentes, Genitorem Franciscum, Genitricem Catharinam Natam Comitissam Tököly, Primam Item Consortem Franoiscam, Natam Comitissam Ab Eck, Requiescere Possit: Supplicando Transeuntibus: Mortui Peccatrici Animae, Requiem Precari Sempiternam Dignentur. (Posthuma Memoria, 47. oldal.)

Ez a második szakasz ezeket mondja: 1748. Ezt a bárkát (koporsót!) készítette magának életében, hogy kihúlt teste ebben a kriptában nyugó Atyja Ferenc, Anyja gróf Thököly Kata, első felesége Eck Franciska grófnő között nyugodhassék: kérve az átmenőket, hogy a meghalt bűnös lelkének örök nyugodalmáért esedezzenek.

Gróf Esterházy József nevéhez fűződnek a gesztesi és tatai uradalomban eszközölt betelepítések. A telepítésnél az volt az irányelv, hogy kellő számú munkaerőt nyerjen az uradalom, és főleg katolikus vallásúak legyenek a telepések.

A telepítés nem történt egyszerre, még egy és ugyanazon helységben sem. A főtelepítés kb. 1733-1745 között zajlott. Aztán nem is egy és ugyanazon területről verődtek össze az egyes helységek telepesei. Ámbár azt kell mondanunk, hogy a zöme egy-egy helység telepeseinek minden bizonnyal egy meghatározott nyelvtületről érkezett.

Csak bele kell néznünk pl. a környei plébánia házassági anyakönyveinek első kötetébe. Nem sok ugyan benne a minket érdeklő megjegyzés, mégis azt látjuk, hogy a zömben Moson megyéből a református magyarok helyébe hozott katolikus németeken kívül jelezve vannak emberek Elzászból, Frankenből, Ausztriából, innét is külön van feltüntetve Tirol, Salzburg, Karinthia és Csehország.

Ezek előrebocsátása után lássuk a telepítést, amelynek keretében került sor Gesztes alapítására is.

Nedeczky Kristóf *Posthuma Memoria Josephi Esterházi* 1754-ben kiadott könyvében a telepítések egy részét is érinti. Ennek nyomán négy főcsoportot különböztethetünk meg. 1733-ban főként Frankenből (a Würzburgi egyházmegye területéről) és Elzászból érkeztek német telepesek, akik megszállták Vértestolnát, Agostyánt és Felsőgallát. 1735-ben újra nagyobb csoport érkezett Alsógallára és Vértessomlóra. Ezek is főként az előbb említett vidékekről. Megjegyzendő, hogy József gróf 1734. aug. 25-én Radossányihoz írt levelében célzást tesz arra, hogy *“a vértessomlói birtokon hamar megindul a gazdálkodás, hisz jobbágy műveli a földet, birkásgazdát fogadunk”*. Tehát már 1734-ben találunk Somlón telepeseket. 1744-ben Kecskédre és Berencsérre (*Kecskédo ac Berencséro*) hozat telepeseket, de a *Posthuma* szerint magyarországi német vidékekről, míg mások szerint württembergi svábokat. 1745-ben Bajról és Környéről elmeneszti a református magyarokat és helyükbe moson megyei katolikus németeket hozat. A *Posthuma* szerint hozott Szárra már 1722-ben vörösvári németeket kisebb számban (*Vörösvariensibus Germanis nonnullis*) 1740-ben pedig Németországból Dunaszentmiklósról, ahová már 1736-ban érkezett egy csoport. Véteskozma a *Posthuma* IV. könyve szerint svábokat telepített 1742-ben.

Osváth Komárom *es Esztergom múltja és jelene 1938* című műve alapján tudunk a következő telepítésekről: 1730 táján már érkezett volna Schwarzwald térségéből 40 család Tarjánba. 1750-ben Szomódra kerültek magyarok mellé württembergiek és szászok (?). Szomorra kb. ezekben az években református magyarok helyébe németek kerültek a környék falvaiból.

Mohl Antal szerint Tatára még Hannoverből és Westfáliából is jöttek telepesek, akik az Újtelep „*Neustift*” gazda külvárost lakták, és akik mellé 1750-ben újabbak is jöttek Németországból.

Schilling Rógér szerint Csákvárra is telepített József gróf egy csoportot már 1726-ban.

Valamivel előbb zajlott a szlovákok telepítése. Ezek főként Nyitra és Trencsén megyéből jöttek. Előbbiek inkább a református magyaroaktól elhagyott Bánhidára, evangélikusok Oroszlányra, majd 1731-ben a trencséniek Vértesszőlősre.

Megemlítjük még, hogy már korábban, egy századdal előbb, volt némi telepítés. Akkoriban szállták meg Szákot és részben Bokodot is a szlovákok. Evangélikus magyarok pedig a mai gesztesi járás déli és nyugati részeit.

Meg ezzel a részletezéssel sincsen kimerítve a telepítés kérdése, de ennek kimerítő tárgyalása nem is a mi célunk. Ez inkább csak háttérfestés akar lenni a gesztesi telepítéshez.

Gesztes települése

Minket azonban elsősorban kis falunk keletkezése érdekel. Az a kérdés, hogy mikor jöttek az első gesztesiek, kik voltak és honnan jöttek?

Mohl Adolf tatai esperes-plébános *Tata Plébánia Története 1909* című munkájában röviden érinti az esperesség telepítésének kérdését is. Azt mondja munkájának 220. oldalán, hogy az egykoron Zsigmond király rakta és lakta vár alján 1735-ben keletkezik a német bevándorlókkal népesített kis község. Ebben a 39. számú jegyzetében a *Posthuma Memoria* című könyvre hivatkozik, és még hozzát teszi, hogy “*Gesztes valamint a vele együtt keletkezett Zsömlé*”.

Ugyanezt a dátumot hozza Schilling Róger: *Ansiedlung der Deutschen in Rumpfungarn* című értekezésében, amelyet Dr. Bleyer Jakab egyetemi tanár jelentetett meg *Das Deutschtum in Rumpfungarn 1928.* című Budapesten kiadott könyvében. Ebben Schilling azt mondja, hogy József grófnak különböző német tartományba küldött telepítési felhívására, amelyet 1733. febr. 6.-án bocsátott ki, „*csapatosan jönnek frankok a würzburgi, és elzásziak a strassburgi egyházmegyéből, akiknek Vértestolnán, Agostyánban és Felsőgallán jelöl ki új otthonot.*” Aztán hozzát teszi “*Nach zwei Jahren*” tehát 1735-ben „*kommen Franken und Elsasser auch nach Alsógalla, Vértessömlő und Pusztagesztes.* Ebben a hatos jegyzetben szintén a *Posthuma Memoria* 35. oldalára hivatkozik. Tehát ugyanarra a forrásra hivatkozva mint Mohl, ugyanazt az évet hozza.

Mármost, ha Nedeczky Kristóf *Posthuma Memoria Josephi Esterházi de Galantha 1754*” című könyvének ezt a vonatkozó szövegét olvassuk:

“*novas tamen iterum o Germania Colonias, in Praedia Galyam inferioran Tatensis Jurisdictionis, ac Somle Gesztesiae arci proximum admittit*”, azt találjuk, hogy csak magáról Alsógalláról és Zsömléről van szó, mert a mondat második része magyarul így hangzik: *és a gesztesi várhoz legközelebb eső Zsömlén*. Gesztes pusztáját egy szóval sem említi. Úgy látszik azonban, hogy valami, nekünk már nem ismert hagyomány révén, vagy feltételezés révén teszik erre az időpontra Gesztes keletkezését. Bizonyára Zsömle függvényének tartották, amint egyházilag és közigazgatásilag sokáig az is volt. Kétséget kizáró bizonyítékot azonban nem hoznak fel, sem Mohl, sem Schilling.

És mégis, erre az időpontra helyezhetjük a telepítés kezdetét Gesztesen. Az Esterházy családnak az Országos Levéltárban levő levéltári anyaga közt találunk egy ilyen kezdetű helyzetjelentést a gesztesi uradalomról az 1737. évről: *„Alázatos Repräsentáció, Minemü munkák, uj épületek, Reparatiok és egyéb oconomiák mentenek véghez, Méltóságos Horváth országi Bán és Generalis Galantay Groff Esterházy Joseph Kegyelmes Uram eő Exeillentiaja Tékint. Gesztesi Dominiumjában 1737 dik. esztendünek folyásában.”*

Ebben van egy szakasz Gesztesről: *„Gesztesi Majornak”*. Ebben arról van szó, hogy készült *„egy svájczér Marhának való istáló”* és *„Istalónak vigiben Gesztes fölül kis borjuk számára Istalocska erigaltatott”*. Ez a jelentés világosan mutatja, hogy Gesztesen akkor már megindult az élet.

Ha Somlóval kapcsoljuk össze Gesztes keletkezését, akkor még előbbre is mehetünk talán egy évvel, tehát 1734-re. Ekkor már voltak telepések Somlón. Gosztonyi János tatai uradalmi tisztartó ugyanis 1734. június 2.-án Radossányi kamalduli vikárius generális atyához keltezett levelében írja: *„a vértessomlói birtokon hamar megindul a gazdálkodás, húsz jobbágy műveli a földet, birkásgazdát fogadnak, svájczér teheneket szereznek be.”* És hogy tényleg nem tervbe vett dolgokat ír, hanem a folyó valóságot, mutatja levelének ez a kitétele, *„a ferences remetével is jól megférnek, aki mindennap vélek szép ajtatosságokat viszen végbe”*. (Voigt Pál: *A Majki műemlékegyüttes. Különlenyomat, Magyar Műemlékvédelem 1961-62 című kiadványból, 202 old.*) Ezt azonban csak kezdetnek vehetjük. Hogy nem volt sikertelen kezdet, mutatja a *Posthumának* két későbbi megemlékezése Gesztes pusztáról.

Mindkét említés 1746-ban történik. Először január 6-án, vízkereszt ünnepén. Ekkor tudatja Balogh Ferenc uradalmi kormányzó József gróf szándékát, hogy a reformátusoktól január 1.-én visszavett környei templom lesz a plébániatemplom, Környe a plébánia, amelyhez Zsömlét, Kec-

kédet, Oroszlányt és Mindszent- valamint Gesztes pusztát is, mint filiálist csatolják.

Viszont ugyanabban az évben, valószínűleg hamarosan a környei terv kihirdetése után jelentkeztek Baloghnál a nemrég letelepedett kozmaiak azzal, hogy a soproni származású Kummer György személyében plébánost szereztek maguknak és kérik ennek jóváhagyását illetve kinevezését és a plébánia megalakítását Vérteskozmán. Akkor Balogh József gróftól kapott hatalmánál fogva Gesztest odajelenti filiálisként a veszprémi egyházmegyei hatóságához.

Gesztes kezdett tehát kialakulni ezekben az esztendőekben. Megszállása, telepítése tehát 1734-40 között kezdődött, erősödött. De még nem fejeződött be. Ezt a telepítést ugyanis nem úgy kell elképzelni, hogy valahonnét jött egy csoport egyén vagy család, megszállta a terepet és belőle fejlődött ki a későbbi falu. Nem. Az egész vidék, Gesztes is, mozgásban volt.

Egyes telepes családok maradtak, mások továbbálltak. Újabbak jöttek a helyükbe. És ez eltartott éveken, sőt, évtizedeken keresztül, mire annyira megállapodott, hogy a továbbiakban csak beszivárgásról lehetett szó. Különösen Gesztes, a kis erdőüzem és zsellértelep volt ennek a hullámnak kitéve, amint látni fogjuk a családi nevek nagy számából.

A kozmai 1747. évi vizitáció

Gesztes, Balogh kormányzó odaajánlása folytán tényleg Kozma filiálisa lett 1746-tól kb. 1756-ig.

1747. szept. 20-án vizitációt tartatott Padányi Bíró Márton veszprémi püspök Vérteskozmán is. Rendeletére Dravetz József székesfehérvári esperes és Gyömörei Ferenc csákvári plébános végezték. A magyar egyház történetéből tudjuk, hogy a székesfehérvári püspökség csak Mária Terézia királyné idejében, 1777-ben vált ki a veszprémi egyházmegyéből. Vérteskozma fejr vármegyében feküdt, és ezért a veszprémi egyházmegyéhez tartozott akkor.

A vizitációs jegyzőkönyv Gesztes filiálissal kapcsolatban először megindokolja, miért vették fel és vizitálták meg. A vizitátor személyesen látogatott el Gesztesre. Ezzel kapcsolatban a következő minket érdeklő dolgokat jegyezte fel:

Megjegyzí, hogy egy idősebb uradalmi asszonyság lakik itten hoz-

zátartozóival és szolgálományaival. A helységben nincsen templom, sem kápolna, nincsen harang, még temetője sincsen, hanem halottait átviszik Kozmára. Minden itt lakó katolikus.

A plébánosnak évente 6 Forintot fizetnek készpénzben és az adódó stólát, azonkívül semmit sem. Vasárnap és ünnepnap nem a plébániára mennek istentiszteletre (ámbar meghagyta nekik a plébános), hanem Majkra a kamalduli atyákhoz, mert az közelebb.

Az első névjegyzék a gesztesi családokról

A vizitációs jegyzőkönyvbe felvették a gesztesi családok és személyek névjegyzékét, azért, hogy lássák a püspöki székhelyen is, mennyi Gesztesen a gyónóképes lélek. Ez a következő:

Házások és egész családjuk	kor	Gyónt	Bérmálkozott	Özvegy, nőtlen, serdült
Michael Kester	40	Conf.	Conf.	
<i>Uxor</i> eius Gertrudis	36	Conf.	Conf.	
<i>Filii</i> Andreas	8	o	o	
Georgius	6	o	o	
Filiae Elisabeth	12	Conf.	o	
Margaritha	4	o	o	
Famuli Josephus Puchinger	32	Conf.	Conf.	
<i>Uxor</i> eius Helena	28	Conf.	Conf.	
<i>Filii</i> Jacobus	4	o	o	
Christophorus	2	o	o	
<i>Filia</i> Elisabetha	6	o	o	
IG Wolfgangus Traxler	38	Conf.	Conf.	
<i>Uxor</i> eius Elisabetha	34	Conf.	Conf.	
<i>Filius</i> Henricus	7	o	o	
<i>Filia</i> Marianna	12	Conf.	Conf.	
Gertrudis	10	Conf.	Conf.	
IG Valentinus Rauch	33	Conf.	Conf.	
<i>Uxor</i> eius Margaritha	29	Conf.	Conf.	

<i>Filii</i> Thomas	7	o	o	
Josephus	5	o	o	
<i>Filia</i> Margaritha	1	o	o	
IG Joannes Zernhuth	29	Conf.	Conf.	
<i>Uxor</i> eius Anna	25	Conf.	Conf.	
<i>Filii</i> Leopoldus	3	o	o	
Georgius	1	o	o	
IG Nicolaus Prenner	36	Conf.	Conf.	
<i>Uxor</i> eius Catharina	32	Conf.	Conf.	
<i>Filii</i> Michael	5	o	o	
<i>Filia</i> Elisabetha	9	Conf.	Conf.	
IG Andreas Pelmann	37	Conf.	Conf.	
<i>Uxor</i> eius Eva	33	Conf.	Conf.	
<i>Filii</i> Casparus	7	o	o	
Antonius	5	o	o	
Franciscus	3	o	o	
<i>Filia</i> Anna Maria	11	Conf.	o	
IG Jacobus Tobvalter	28	Conf.	Conf.	
<i>Uxor</i> eius Elisabetha	24	Conf.	Conf.	
<i>Filius</i> Georgius	3	o	o	
Paulus Kirschner	26	Conf.	Conf.	
<i>Uxor</i> eius Gertrudis	22	Conf.	Conf.	
<i>Filius</i> Michael	1	o	o	
IG Georgius Kuffner	27	Conf.	Conf.	
<i>Uxor</i> eius Joanna	23	Conf.	Conf.	
<i>Filius</i> Joannes	2	o	o	
IG Henricus Hoffmann	25	Conf.	Conf.	
<i>Uxor</i> eius Anna Maria	22	Conf.	Conf.	
IG Andreas Mülhammer	32	Conf.	Conf.	
<i>Uxor</i> eius Gertrudis	27	Conf.	Conf.	
<i>Filius</i> Michael	3	o	o	
<i>Filia</i> Eva	1	o	o	

IG Josephus Ott	24	Conf.	Conf.	
<i>Uxor</i> eius Rosina	20	Conf.	Conf.	
IG Leonardus Wachtelprenner	29	Conf.	Conf.	
<i>Uxor</i> eius Margaritha	26	Conf.	Conf.	
IG Georgius Steeg	35	Conf.	Conf.	
<i>Uxor</i> eius Agnes	31	Conf.	Conf.	
<i>Filius</i> Joannes	10	Conf.	o	
<i>Filia</i> Barbara	5	o	o	
IG Joannes Hellmayr	26	Conf.	Conf.	
<i>Uxor</i> eius Anna Margaritha	22	Conf.	Conf.	
<i>Filia</i> Anna Margaritha	1	o	o	
IG Matthias Richter	28	Conf.	Conf.	
<i>Uxor</i> eius Cunegundis	24	Conf.	Conf.	
IG Joannes Kestler	30	Conf.	Conf.	
<i>Uxor</i> eius Barbara	25	Conf.	Conf.	
Jacobus Fux	20	Conf.	o	coelebs
Gabriel Svartz	16	Conf.	o	puber
Ancilla Christina Tingekin	48	Conf.	Conf.	vidua
Magdalena	17	Conf.	o	pubes

Summa totius Status Animarum in Filiali Gestes

(Gesztos filiális lélekjegyzékének összesítése)

Katolikus házaspárok	18
<i>Confessi</i> (gyónó)	46
<i>Confirmati</i> (bérmálkozott)	35
<i>Non confessi</i> (nem gyónó)	23
<i>Puberes et coelibes</i> (serdültek és nőtlenek)	3
<i>Impuberes</i> (serdületlen)	20
<i>Vidui</i> (özvegy férfi)	1
<i>Viduae</i> (özvegyasszony)	1
<i>Animarum totius Parochiae Kozmensis</i> (Az egész kozmai plébánia lélekjegyzéke)	
Katolikus házaspárok	89
Vegyes vallású házaspár	o

Meggyónt	260
Megbértálcózott	186
Még nem gyónt	119
Serdült és nőtlen	29
Serdületlen	170
Özvegy férfi	1
Özvegyasszony	3

Mellékesen megjegyezve azt látjuk ebből a névjegyzékből, hogy Kozmának akkor 379 lakója volt, míg Gesztesen még csak 69 volt az összes. Látszik a névjegyzékből, hogy általában fiatalabb vállalkozók jöttek, akik csak néhány éve lehettek itten. Ismerős nevekkel is találkozunk. A **Pillmann, Hellmayr, Traxler, Richter, Kirschner** családok tehát az első telepesek közé tartoznak.

Voltak azonban az első telepesek között más nevéek is. Erről a bánhidai és környei plébánia anyakönyvei tanúskodnak. Amikor az első telepesek jöttek, a környéken csak Bánhidán volt plébánia. Tehát odamentek ha keresztelésre, házasságkötésre került sor. A szóbeli hagyomány is úgy tudja, hogy az első telepesek Bánhidára mentek istentiszteletre. Kocsikon mentek és mindjárt magukkal vittek mindent, amit vásárra szántak és ott eszközölték a maguk bevásárlását is. Sajnos, rajtam kívüli oknál fogva mindezt nem tudtam a bánhidai vonatkozó anyakönyvet átnézni.

Környén 1746-ban indult meg az anyakönyvezés. Említettük, hogy Környét szánta 1746 elején József gróf Gesztes számára is plébániának. Nem lesz talán érdektelen az sem, hogy hogyan is történt a környei templom visszavétele a reformátusoktól. József gróf rendelkezésére megjelent Környén jan. 2-án Schmid Gábor tatai esperes plébános a tatai kapucinus házfőnök, valamint a tatai és gesztesi uradalom tisztviselőinek kíséretében és ezek jelenlétében hívatta maga elé Naszai András református lelkészt és kérte vissza a templom kulcsait. Naszai ezt megtagadta és protestált az elvétel ellen. Schmid esperes erre az óvatosságból magával hozott kovácsmesterrel nyitatta ki a templomot és vette azt vissza a reformátusoktól. Január 6-án újra megáldotta a templomot és sok esztendő után újra szentmisét mondott benne. Ezután a mise után hirdették ki, hogy Környe lesz a plébánia. Ennek tudható be minden bizonnyal, hogy

1746 folyamán itt Környén kereszteltettek a gesztesiek, a környei plébánossal temették és itt kötöttek házasságot, amiről a környei plébánia anyakönyvei tanúskodnak.

Sőt, még 1749-ig részben a környei templomban szolgáltatták ki maguknak a szentségeket, amikor pedig már Kozma volt a plébániájuk. Ezért részben a környei első anyakönyvekből állapíthatjuk meg, kik voltak az első gesztesi telepések között a kozmai névjegyzék összeállításának időpontja előtt, akik aztán vagy elköltöztek vagy meghaltak Gesztesen. Mielőtt ezeket felsorolnánk, említsük meg, hogy az eddig talált legrégebb adat a felsőgallai kereszteltek anyakönyvéből került elő, és ez a következő: 1745. március 25.-én keresztelték ott Andermann József és felesége, Anna gesztesi lakosok fiát János Györgyöt. Keresztszülők voltak Kirschner Pál és felesége Gertrud. A környei plébánia 1746. évi kereszteltek anyakönyvében pedig ezeket találjuk: május 3-án keresztelték Fett János György és felesége, Ágnes Anna Mária nevű leányát, akinek keresztszülei Helmeier János és felesége Anna Margit. Május 10.-én keresztelték Kirschner Pál és felesége Gertrúd leányát Margitot. Keresztszülei Fahll (Fal) János és felesége Margit. Érdekes, hogy ezt a gyermeket nem vették fel a kozmai jegyzékbe, holott sem a környei sem a kozmai halotti anyakönyve nem hozza. A környei plébánia 1746. évi házassultak anyakönyvében ez a bejegyzés vonatkozik Gesztesre: 1746. május 22.-én házasságot kötött Hahs Orbán ifjú özvegy Seiffer Máriával, „tanúk előtt”. A környei 1746. évi halottak anyakönyve ezeket hozza: 1746. június 5.-én temették Wollff Andrászt Gesztesről. 40 éves korában „kapta kézhez a halál levelét” (*excepit litteras mortis*).

Augusztus 17.-én temették Saphmer (?) Borbálát „*Kesteschról*” 40 éves korában. Ugyanaznap Fal Margitot „*Kesztcsról*” 50 évesen. Augusztus 22.-én Wek Mátyást Gesztesről 3 éves korában.

1747-ből nem találunk adatot Környén. Ellenben a kozmai plébánia 1747. évi kereszteltek könyvében találjuk még a kozmai jegyzék előtti időből május 24.-én Geiger János nőtlen gesztesi lakos nevét, aki Richter Mátyás és felesége, Kunigunda akkor keresztelt János nevű fiának keresztatyja. Ezt a gyermeket sem említi a névjegyzék. A kozmai névjegyzék összeállítása előtti években éltek tehát Gesztesen Fahll, Wollff Saphmer, Wek, Hahs és Seiffer, Geiger nevű családok illetve egyének, akik innen később elköltöztek vagy meghaltak. A Fett családot nem soroljuk ezek közé, mert pontosan 1747. nov. 8-án ugyancsak, mint gesztesi

lakosok kereszteltetik Kozmán Dorottya nevű leányukat és ezért homályos, miért nem szerepelnek a kozmai jegyzéken. De hiányzik belőle Wachtelprenner Lénárd is, aki minden bizonnyal a jegyzéken említett Wachtelprenner Lénárd atyja és 1747. október 31-én halt meg Gesztesen 70 éves korában. Kozmán temették el.

Ugyancsak nem említi a jegyzék a Pillmann családok őseit, özvegy Pillmann Henriket, aki 84 éves korában halt meg Gesztesen 1756. március 29-én, és akit szintén Kozmán temettek el. Lehet azonban, hogy az 1756. febr. 25-én kereszteltető Pillmann Ádámnak atyja, és azzal együtt később jött Gesztesre. Adat híján nehéz megállapítani, hogy melyiknek volt az atyja, de lehet, hogy mindkettőé. Az említett adatok alapján 1672-ben született Németországban. A kozmai jegyzékkel kapcsolatban még csak annyit jegyzünk meg, hogy az első helyen említett Kester Mihály nevét az anyakönyvek következetesen Kestl, Kessler, Kössler-nek írják.

Lássuk most, milyen új nevek tűnnek fel Gesztesen az anyakönyvek alapján a kozmai jegyzékben 1747. szeptember 20. után a mai napig. Mindig csak az újabb neveket hozzuk (lehetőleg).

A kozmai 1747. évi anyakönyvek szerint: **Scheurich** (Scheirich), **Zeller**, **Kreil**.

A környei 1748. évi könyvek szerint: **Feder**, **Vinzenz**, **Studer/Stuter**, **Laret**, **Kudrich**, **Resch**, **Kral**.

A kozmai 1748. évi könyvek szerint: **Dobra**, **Lorbrich** (?), **Trucher** (?), **Vall**.

A környei 1749. évi könyvek szerint: **Pfaff**, **Keisert**, **Blashy**, **Schalkhammer**.

A kozmai 1750. évi könyvek szerint: **Blüssig**, **Ermann**, **Bruck**, **Evalt**, **Thier**, **Pertbach** (?)

Kozma 1751: **Blabenstein** (valószínűleg azonos az 1763. évi **Blamsteinerrel**) **Schweining**, **Hol**, **Barschneid** /**Badtschneid**, **Portschneider**.

Kozma 1752: **Zierfuss**, **Sallberg**, **Glosberger**, **Kantzler**, **Freg** (?), **Kollandt**.

Kozma 1753: **Karl (Carl), Seffer, Weber, Heintzman (Heizman), Bullinger, Suhosa, Pransteter, Banovszky, Raichordt.**
Környe 1753: **Jörg (Jirg, Jürg, Jorg).**

Kozma 1754: **Steinbrenner, Weiss (Waiss), Mautner, Michlbacher, Horváth, Hoffman, Haller.**

Kozma: 1755: **Pfeiffer (Pfaifer), Schwairt, Englert, Doblé.**

Kozma 1756: **Wahl (valószínűleg azonos az 1748. évi Vall-al), ,Parthalt (Barthalt), Schmid Jakob.**

Környe 1756: **Schmitt Márton, Weiss Henrik, Prohg (?), Lakner.**

Csak Környe:

1757: **Jäger, Berthold, Prantwein, Maigehart (?) Weinfurter, Papanek.**

1758: **Wölder, Piegler (Bigler, Pickler), Resser, Dudás, Sturm, Junger, Klein, Mertz, Joger (bizonyára egyenlő Jagerrel).**

1759: **Stocker, Weissengruber, Maushamer, Amptman, Egner, Tischler (Tüschler), Hetzl (Hecz, Hetzel, Hölz, Hötzl), Hartman, Maly (Mali), Frentreiss, Nestfogl.**

1760: **Tuterwein (Totterweich?), Obinger, Trautwein, Fink, Krisling, György (Görg?), Horteghn (Hartdegen), Brandl, Pauman.**

1761: **Hebersperger, Schellharn, Plasech, Distehar (?), Peer (Pehr, Beer), Gremps, Aigner, Meller, Witman.**

1762: **Gutein (valószínűleg azonos a Gutweinnel), Troll, Parth, Harting, Weissenperger, Hamburger, Parton.**

1763: **Blamsteiner, Schaffler, Foltman, Kripel (Krippel), Schusztar, Schreda, Mosa (?), Schlich, Peck (Beck, Beick), Kolman, Jurich (Jury), Altman, Teller, Wibner, Fogl, West (?).**

1764: Traumar, Schuderer, Reissinger, Knab (Knapp, Knap), Koller, Miller.

1765: Kolmar, Wendl, Linssmayr, Dremel (Tremel), Grosch (Grösch), Steiger, Rech, Eissenreich (?).

1766: Weingutt, Effa, Seelig, Hocker, Rieder, Gottlieb.

1767: Pinter (Binder), Risinger, Hartay (Hertay?) Koczki, Keller, Evein, Moser, Kolmer (biztosan azonos Kolmarral).

1768: Köslér, Poch, Starck (Starck), Kellnhöfer, Hubert, Pezl.

1769: Wübn, Riss, Schickhuber, Mайдt, Hartek (talán Hartdegen), Schlauser.

1770: Klotz, Tromposch, Besenbacher. Halottak: Wartharerin Agatha 2 éves, Besk Joannes 2 év, Gröschin Maria Anna 42, Weisz Josphus 1, Pillmann Joannes 4, Moser Francisca 16, Milhamer Joannes 1, Milhamer Mathias 3, Schellhorn Joseph 1, Milhamerin Maria 3, Schalkhamerin Maria 3, Hötzel Michael 2, Biglerin Magdalena 3/4, Koller Ignatius 2 és 1/2, Fritzin Catharina 1 1/2, Tremel Thomas 50, Schalkhamerin Maria 1, Milhamer Joannes 3 napos, Riplin Maria Anna 3 hét, Moser Magdalena 14 nap. Biegler Joannes 12, Pigler Joannes Georgius 20 éves.

1771: Lieser, Hollonics, Pauer, Aussmann, Stremer, Keczinger, Ritz.

1772: Hueber, Sopp (Schopp), Singer, Birmayer.

1773: Schmuck, Melmer, Kranczelmer, Gmeind.

1774: Birmayer, Bohn(?), Erczia (?), Postl.

1775: Postler (talán azonos az előző Postl névvel), Kindl, Ernst, Reih (Reich, Rech?).

1776: Gzeterics, Herhold, Pruner (Prunner), Drexler, Striger.

1777: Greiger (Krieger), Szumer, Birk, Gröger, Schriger (?).

1778: **Gutrég, Cziperer, Rotschuh, Spitzer.**

1779: **Löffler, Robinger, Tenet.**

1780: **Wachtler, Undig (Undich), Kayser (Kaiser).**

1781: **Scheidnaht, Milhofer, Csörget** (megfulladt a faluvégi tóban).

1782: **Hausenbauer, Creckt (?)**.

1783: **Misság.**

1784: -

1785: **Plum, Buchgraber, Schöffler (Scheffer), Heitman, Szigler.**

1786: **Schikhofer, Adalph.**

1787: **Schreck**

1787. október 6-tól Vértessomlón anyakönyvezték a gesztesi híveket 1850-ig. Ezekből az anyakönyvekből azonban már csak azokat a neveket hozzuk, amelyek ma is szerepelnek Gesztesen. Ez azonban nem jelenti minden esetben azt, hogy az ugyanolyan nevű mai családok ezeknek a leszármazottai.

Megjegyzendő, hogy most már nem külföldről, hanem szomszédos vagy távolabbi hazai helységekből jönnek az újabb családok.

Ezt visszamenőleg kb. elmondhatjuk az 1780-as évekről is.

1790: **Laub Péter**

1796: **Wachter**

1800-ból egy megyei összeírás szolgáltatja nekünk Gesztes lakóinak névsorát. Eszerint volt akkor Gesztesen 35 ház és mindegyikhez tartozott másfél hold föld, melyből 1/2 hold másodosztályú volt, 1 hold pedig harmadosztályú föld. Ez a másfél hold föld 1/16 telek/sessiónak felelt meg. A névsor házak szerint megy.

Házszám	név	foglalkozás	telek nagysága	házatlan zsellér
1.	uradalmi ház, ahol Polyák József lakik	vadász		
2.	uradalmi ház, , melyben Huber János lakik	erdész		
3.	a közösség jegyzőségi háza			
4.	a közösség háza, melyben Holczhauer János lakik	kovács		
5.	a közösség háza, melyben Jochues Mátyás és Blumm Péter béres lakik	béres		
6.	Barthalt Jakab egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
6	Schwaininger József egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
6	Herberth János ugyanabban a házban			X
7	Hartegen Simon egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
7	Hartegen András egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
8	Scitl Márton egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
8	Pesztler János egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
9	Koller János György egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
9	Koller Volfgang egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
10	Pillmann Miklós egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
10	Schalkhammer János egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
11	Hartmann Mihály egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
11	Berger József egy fedél alatt és külön tűzhellyel			X
12	Vaisz József egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	

12	Kunszt József egy fedél alatt és külön tűzhellyel			X
13	Pilmann Mátvás egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
13	Georgy József egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
14	Eigner Mihály egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
14	Barthal János egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
15	Richter Jakab egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
15	Shcalkhammer András egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
16	Veisz Mátvás egy fedél alatt és külön tűzhellyel	bíró	1/16	
16	Pillmann Henrik egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
17	Hellmayer József egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
17	Laub Péter egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
17	Prickl Udalrik egy fedél alatt és külön tűzhellyel			X
18	Milhammer János egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
18	Milhammer György egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
19	Vachter Ádám egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
19	Hellmayer Mihály egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
20	Mozer Mihály egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
20	a másik házban előbb Perger József lakott, most üres		1/16	
21	Oberling József egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
21	Hermann György egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
22	Macher György egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
22	Beck János egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
23	Pigler György egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
24	Hartegen János egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
25	Beck József egy fedél alatt és külön tűzhellyel			
26	Steinkrach Bálint egy fedél alatt és külön tűzhellyel			

27	Frisz József egy fedél alatt és külön tűzhellyel			
28	Mauszhammer Ignác egy fedél alatt és külön tűzhellyel			
29	Veiszengruber Frigyes egy fedél alatt és külön tűzhellyel			
29	Tremel József egy fedél alatt és külön tűzhellyel	takács		
30	Traxler Bálint egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
31	Traxler Mihály egy fedél alatt és külön tűzhellyel		1/16	
31	Preiner Tamás egy fedél alatt és külön tűzhellyel			X
32	a közösség háza, melyben S.V. Setigerorum lakik			
33	a közösség háza	juhász		
34	jegyzőség			

Van tehát összesen 24/16 telek és 5 házatlan zsellér. Az összeírás 1800. aug. 7-én készült. Érdekes, hogy a névsorban sem a Tromposch, sem a Hetzl család neve nem szerepel, sem a tanító neve. Igaz, a tanító mint javadalmas nem jött számításba adó szempontjából. Lehet, hogy akkor ezek és még néhány más család tényleg máshová költözött és később visszajött. Vagy más okból hiányoznak az összeírásból.

A *Schweizer Rétekből* lett szántóföldeknek 1828. évi felmérése alkalmából készített névsor 36. családja megint Hetzl Lőrinc! A fentebbi névsort dr Nagy Sándor ny. intéző kutatása és kiírása alapján közzeltük. /P.187. I.A.No 1. OL./

1802-ben **Hartdegen János** volt a falu bírása.

1808. **Pálnik (Pallanik, Palanek) Albert.**

1823. **Ekk (Eck?) György**, felesége **Hoffritz Anna**, juhász.

1851-től Gesztesen van az anyakönyvezés.

1844. Schlep (nemrég tűnt el ez a család Gesztesről).

1864. Scheffer Ferenc Mórról kötött házasságot Aigner Erzsébettel.

1868. Laub József Vértesboglárról.

1869. Schaffer József Kozmáról Reinhardt Erzsébettel.

1870. Moser János Somlóról Köszler Katalinnal.

1872. Manoni (Menoni) József Kozmáról Hetzl Katalinnal.

(A Menoni olasz származású név)

1875. Kluber Antal Kozmáról Moser Anna Máriával.
1875. Eck Mihály Kozmáról Richter Katalinnal.
(Szülei: Eck Mihály és Schiller Teréz. Az 1870-es években Gesztesre költöztek. 1878-ban született Ferenc fiúk. Leszármazottjai a mai gesztesi Eck családok.)
1876. Wohl Jakab Somlóról Schaffer Terézzel.
(Meghalt 1922-ben 70 éves korában.)
1906. Wendt György Somlóról Pillmann Máriával.
1908. Meghalt özv. Schmidt György Kápolnapusztáról 85 éves korában.
1912. Mahli József Vértesboglárról Eigner Annával.
1917. Meghalt Rieder János Somlóról 70 éves korban. Tromposch Teréz férje.
1922. Riesing István Tarjánról Hellmayer Erzsébettel.
1932. Slapach (Slapak) József (az anyakönyv szerint Bécsben született) Pillmann Máriával. A Slapach nevet anyja után viselte. Atyja után Schalkhammer a neve. A rokonság szerint egy Bécs melletti településen született.
1933. Huber Mihály Kecskédről Rieder Terézzel.
1941. Vánkos Lajos Kovács Tapolcafőről.
1943. Kovács Pál sofőr Fehértóról (Győr megye) Beck Terézzel.
1945. Kirschner János Somlóról.
1947. Teller János MÁV alkalmazott Szárról Pillmann Máriával.
1948. Eigner József Somlóról Jakobi Annával.
1948. Adonyi (Mahli, Albrecht) György Vértesboglárról Pillmann Terézzel.
1949. Stang Antal Vértesboglárról Brantl Erzsébettel és özv. Hartdegen Jánosnéval.
1951. Mautner János Csabdiról (Fejér megye) Jakobi Terézzel.
1952. Link János Rédéről (Komárom megye) Pillmann Máriával.
1961. Meghalt Geiszt József Környérről 39 éves korában.
1962. Horváth József Kistelekről (Csongrád m.) Kluber Júliával.
1963. Kluber Ferenc lakatos Kozmáról Richter Terézzel.
1964. Rösszer József Kecskédről, Ménesi (Moser) Máriával.

Honnan jöttek a gesztesiek?

Könnyen válaszolnánk erre a kérdésre, ha az anyakönyvekben mindjárt bejegyezték volna kinek-kinek a származási helyét. Csakhogy ez nem történt meg. Csak egyesekkel, és azokkal is később.

A szaktudósok egy község vagy vidék németjeinek származását a helyi nyelvjárásból is próbálják meghatározni. Ilyen módon megállapították, hogy a Buda-vidéki németiség, de Szár és Vértesboglár németjei is, valamint a Szár és Boglártól északra és keletre fekvő falvak németjei az úgynevezett középbajor *ua* dialektust beszélik, amelyet másként dunabajor nyelvjárásnak is mondanak, mert leginkább a dunamenti bajor és osztrák vidékeken fordul elő.

Mit jelent ez a meghatározás, hogy középbajor *ua* dialektus? A nyelvtudósok szerint azt, hogy a régi bajor *uo* kettőshangzót ez a nyelvcsoport *ua*-vá változtatta. Ennek folytán náluk az édesanya *Muada*, a testvér *Pruada*, a tehén *Kua*, a láb *Fuas*.

Van egy másik középbajor dialektus, mely nagyon közel áll az említett *ua* dialektushoz, és ez az úgynevezett középbajor *ui* dialektus. Ennek származási helyét pontosan ismerjük. Beszélik ezt Alsó-Auszriának a Dunától északra eső vidékén és a hozzá csatlakozó cseh vidéken valamint Stájerországnak a Rába feletti szögletében, és egész Burgenlandban és a Burgenlanddal határos magyarországi német falvakban, így főként Moson megyében. Található ez a Bakonyban, valamint a Vértes déli és nyugati részein is. Az *ui* dialektusban a jelzett szavak *Muidanak*, *Prida*, *Kui* és *Fuis*-nak hangzanak. A két rokon dialektus összevetéséből rögtön kitűnik, hogy a Gesztesiek nyelvük alapján a középbajor *ua* dialektus csoportjába tartoznak.

Schmidt Henrik *Die deutschen Mundarten Rumpfungarns* című értekezésének azt a megállapítását, hogy ez az *ua* dialektus Szár és Vértesboglárnál kezdődik, azzal javíthatjuk ki, hogy Várgesztesnél kezdődik és innét húzódik kelet és északkelet irányába. (Ez az értekezés dr. Bleyer Jakab *Das Deutschtum in Rumpfungarn 1928* c. könyvében jelent meg.)

Ez a nyelv alapján való meghatározás azonban nem mondja azt, hogy a felsorolt középbajor dialektust beszélő magyarországi németek valamennyien kezdettől fogva bajor származásúak lettek volna. Maga Schmidt is azt állítja, hogy ezekben frank és sváb vér is kering. Ezt úgy kell érteni, hogy főként a telepítések kezdetén sokan jöttek

Frankenből, Elzászból, de Schwarzwald vidékéről és Württemberg vidékeiről is. Mégis, a talán már velük jött és főként a később nagyobb számban rájuk telepedett bajor származásúak nyelve lett az általános. A többiből csak elenyésző színezés vehető észre egyes települések nyelvében.

Lássuk ezt a folyamatot egy konkrét példán. Tafferner Antal ezeket írja a *Vértesboglár: egy hazai német település leírása. 1941* című alapos munkájában a bogláriakkal kapcsolatban, hogy az *Izefe, Hitli, Hiffli, Male* (ma Málira alakítva) nevek sváb eredetűek (26. old.).

A svábok kb. 10-15 évig lehettek itt. És miért nem maradtak? Erre egyrészt rávilágít a gróf Esterházy Ferencsel 1760. március 28-án Tatán kötött szerződésük 13. pontja, mely kimondja, hogy Pusztá Boglára csak az telepedhetik le, aki kb. kétholdnyi erdőt kiirtott. Már pedig ezt az első, de még az 1760 után letelepedett családok legnagyobb része sem bírta ki. Ezért aztán továbbmentek (23. old.). A mai, azaz későbbi bajor lakosság az 1770-es években kezdett Bogláron megtelepedni.

Tafferner szerint az a vélekedés „*mia san von Schwaoazwojd*”, amely a Buda-vidéki, és vértesi németek között elterjedt, szintén bizonyítja, hogy az elsők onnét jöttek.

Talán pontosabbak leszünk, ha azt mondjuk, hogy onnét is jöttek. Különben a Schwarzwaldban sem beszélnek mindenhol sváb nyelven. A *Der Sprach-Brockhaus 1935* 426. oldalán található német nyelvjárás-térkép szerint főként az elzászi *alemann* dialektus járja ott. Vértesboglár esetében tehát valóban az történt, hogy a Tafferner szerint kezdetben sváb település az erősebb bajor ráhatás következtében teljesen bajorra lett.

Így történt ez Vérteskozmán is. A *Posthuma* sváboknak mondja 1754-ben az 1742-ben érkezett kozmai telepeseket. Az elsők között voltak svábok. Az 1750-1760 közti házasságok anyakönyve szerint viszont legtöbbször Frankenből, tehát Würzburg vidékéről jöttek. Jöttek aztán Bajorországból, Badenből (Breisgauból is), Lotharingiából Elzászból, Sziléziából, a Fulda vidékéről, Ausztriából és Csehországból.

Tehát csak azt mondhatjuk hogy svábok is voltak közöttük. Végül Kozmán is a bajor nyelv került fölénybe. A Gesztessel egyházilag még szorosabb kapcsolatba jutott Környének anyakönyvei közül az 1770-es évek házasságok könyvei adnak a legtöbb felvilágosítást egyes hívek származási helyéről.

Ezekből kitűnik, hogy a Wöber (Weber), Lidek, Fernlein (Bamberg)

és Nussbaum egyének Frankenből érkeztek. A Lieser, Ernst, Herbert, Weissmeyr, Pauer, Hag, Lux, egy Weiss és egy Weber Elzászból kerültek ide. Itt is a bajor elem nyelte el őket, és bizonyára több más, akikről nem jegyezték fel a származási helyét.

Itt azonban kezdetben a bajor elem volt az erősebb. Amikor ugyanis 1745/46-ban József gróf a katolikus hitre térni nem akaró magyar reformátusokat innen elűzette, helyükbe elsősorban Moson-megyei, tehát bajor nyelvű, német telepeseket hozatott. Bizonyára ennek köszönjük a következő bejegyzéseket a környei házassultak anyakönyvében:

1748. febr. 13.-án köt itt házasságot a Mosonból való Hochmayr Teréz Richnovszky Fábiánnal, 1762. febr. 1.-én a Mosonszolznookról (akkori nevén „Czánikból”) való Vinter Marianna Pokovics Pállal. 1770-ben találkozunk a „Pozneusiedl” (Lajtafalu)-ból való Leskovic Györggyel. Jöttek aztán közejük újabbak Ausztriából és Bajorországból. Ausztriából név szerint Fechter, Magere (aki előbb Tatán szállt meg), Valtner Keller, Ramftler, egy Mehron nevű Tirolnak Fels plébániájáról, Stampfer Karinthiából, Angster János Mihály Gnadenderffből, Schoch Pál Salzburg vidékéről és Neumeyer Lipót Bécsből. Az Erl család Csehország német vidékéről származott ide. És így sorra vehetnénk minden német ajkú községet a Vértésben és a Gerecse tájain egészen Budapestig. A rajzasi kép hasonló lenne és ebben Gesztes sem kivétel. Látjuk most már, amennyire a rendelkezésre álló források megengedik, honnan is jöttek kis falunk lakói. Megsegít bennünket a *Posthuma Memoria* elsősorban. Ha az ennek alapján kialakult vélemény nyomán elfogadjuk, hogy a gesztesiek első csoportja a Vértessomlóiak és Alsógallaiaknak 1735-ben érkezett csoportjával együtt jött, akkor azokkal együtt elsősorban frank területről érkeztek. A szájhagyomány, mely meglehetősen gyenge és bizonytalan, az elszásziaknak kedvez. Az anyakönyvek azonban, mint látni fogjuk, fordítva éppen a frankok javára szólnak.

Hamarosan jelentkezett a bajor elem is és egyre erősödött. Kár mindenestre, hogy a kozmai jegyzéken szereplő és Gesztesen mindmáig élő, sőt viruló Pillmann családról nem tudjuk kétséget kizáróan megállapítani, hogy melyik nyelvterületről érkezett ide. Áll ez a Richterekre, Hellmayerekre, Traxlerekre és a hamarosan utánuk jövő Schalkhammerekre és Hartdegenekre. Ennek megállapításához nagyobb kutatási lehetőségek kellenének. Minél inkább közeledünk aztán az 1770-es évekhez, annál biztosabb, hogy az újonnan érkezők csak bajor nyelvterületről jöttek.

Egyes családok származási helye

A kozmai és környei plébánia anyakönyvei azt mutatják, hogy jöttek egyének és családok Gesztesre Frankenből (Würzburg környékéről), Elzászból, a Saar vidékről, Fulda körzetéből, a Schwarzwald vidékéről vagy Württembergből, Ausztriából és Csehország német vidékéről. Azok a családok, akiknek táji vagy éppenséggel helység szerinti származását az anyakönyvi adatok alapján ismerjük vagy valószínűnek mondhatjuk, a következők:

Frankenből vagy más frank nyelvterületről származtak:

1. Parhalt (Barthalt, Parhalter) Jakab, aki a kozmai 1756. évi (febr. 23.) esketési anyakönyv alapján a Würzburg-i egyházmegye Brisberg nevű helységében született és Gesztesen Bartschneider Mária Annával házasságot kötött.
2. Föth (Feth, Fett) János, aki a kozmai 1752. évi május 15-i esketési anyakönyv szerint Franken Purgvinheim (?) nevű helységében született és Gesztesen házasságot kötött a „Dingbachense”-i Kollandt Mária Orsolyával. Egyik tanúja Fett János György, aki már 1746-ban és 1747-ben kereszteltetett, mint gesztesi lakos. És így valószínűnek látszik, hogy közeli rokona és szintén Frankenből való volt.
3. Scheurich (Scheirich) Károly özvegy, aki a kozmai 1750. évi (okt.4.) esketési anyakönyv szerint Mainz-ban született. Már 1747. nov. 8-án, mint gesztesi lakos keresztszülőként szerepel első feleségével, Dorottyával együtt Fett Dorottya keresztelésén.
4. Karl (Carl) János, aki a kozmai 1750. évi esketési anyakönyv szerint Frankenbe, pontosabban a Bambergtól jóval északabbra a Majna mellett fekvő Staffelstein-ben született. Az anyakönyv Schlafenstein in Bamberg megnevezéssel hozza.
5. Schmid Jakab, aki a kozmai 1756. évi esketési anyakönyv szerint a Frankenben levő Schlüsselfeldben született. Ez a helység Bambergtól délnyugati irányban található. Valószínű, hogy Schmitt Márton is innét származhatott és testvére vagy rokona Schmid Jakabnak. Ez a Schmitt Márton az 1756. évi környei kereszteltek anyakönyvében szerepel, mint gesztesi lakos.
6. Ober-Schwarzacher Margit, aki az említett 1756. évi kozmai esketési anyakönyv szerint Schmid Jakabbal köt házasságot Gesztesen. Frankenből valónak van írva. Az Ober Schwarzach a mai Ober-Pfalz (Bajorországban) levő Schwarzach folyó nevét jelzi. Lehet azonban, hogy családi nevet takar.

7. Hartmann Simon, akit 1759. január 22.-én a környei anyakönyv alapján özvegy Heczal János és Hartmann Marianna esküvőjén tanúként találunk, 1776-ban mint özvegyember köt házasságot Gesztesen febr. 12.-én a környei vonatkozó anyakönyv szerint Singer Kunigundával. Mindkettő Frankenből valónak van írva.

8. Singer Kunigunda, akit az előbb említettünk. És ennek alapján a Singer család. Mert biztos, hogy nem jött egyedül a messzi idegenbe.

9. Hoffmann Antal, aki a kozmai esketési anyakönyv szerint 1754. aug. 18-án kötött házasságot Gesztesen özvegy Schoter Anna Máriával, Stainberger János özvegyével, a németországi fuldai apátság területén született.

10. Heczal (Hetzel, Hetzl, Heczal, Höltzl, Hötzl) János, aki, mint említettük özvegyemberként kötött házasságot Gesztesen Hartmann Mariannával, minden valószínűség szerint a Saar vidékről jött. A környei 1777. évi esketési anyakönyvben ugyanis találkozunk Vértessomlóval kapcsolatban Höltzl Károllyal, akiről azt jegyzi meg az anyakönyv, hogy „*ex Sarania oriundus*”, azaz a Saar vidékről való.

Elszászból valóak valószínűleg:

1. Ernst Konrad atyja, tehát az „Ernst” név vagy család. Konrad ugyanis a környei 1775. évi halottak anyakönyve szerint 3. évében halt meg és ekkor szülei Gesztesen laktak.

A környei 1770. esketési anyakönyv szerint (július 3.) Lieser Bálint köt házasságot Ernst Évával és mindkettő Elszászból valónak van jelezve. Miután helységet nem jelez az anyakönyv, gesztesi lakosoknak is vehetjük őket annál is inkább, mert 1771-ben itt laktak.

2. Lieser-Helmayer gesztesi család kereszteltet a környei kereszteltek anyakönyve szerint. Így biztosra vehetjük, hogy közeli rokonokról van szó és mindkettő Elszászból való.

3. A Pauer név 1771-ben tűnik fel Gesztesen, ugyanakkor a környei 1772. évi esketési anyakönyv szerint Pauer Ottília szerepel, aki Elszászból való. Így feltehető, hogy összetartoznak.

4. Berber (Herbert?) vagy Hebert János, aki a környei 1758. évi esketési anyakönyv szerint (április 4.), mint gesztesi lakos köt házasságot Aluer Anna Máriával. 1752. jún. 10-én pedig azt találjuk ebben az anyakönyvben, hogy Weiss János Mihály lép házasságra Herber Margittal, akinek nevei után Elszász van származási helyként fel-

tüntetve, így valószínűnek tetszik, hogy a két Herbert összetartozik és Elzászból való.

5. A Maidt család vagy név is elzászinak tűnik. 1769-ben találkozunk vele Gesztesen a környei 1769. évi kereszteltek anyakönyve szerint. Viszont 1768-ban a környei esketési anyakönyv szerint Maid Sebestyén köt házasságot a somlói Brindl Ágotával. Maid neve után származási országgként „*ex Francia*” áll. Hacsak nem elírása a Franco-niának, ami valószínűtlen, és akkor a frank nyelvterületről való lenne.

Bajorországból való:

1. Weber Mátyás, aki a kozmai 1753 évi kereszteltek anyakönyve szerint, mint gesztesi lakos kereszteltette aug. 10-én Mária Borbála nevű leányát, és aki a Herbert-Auer házasságnál 1758-ban tanúként szerepelt. Ugyanis 1754. június 30-án a kozmai anyakönyv alapján kötött házasságot Weber Anna Mária Gesztesről az Oroszlányból Gesztesre került Horváth Györggyel. Weber Anna Mária neve után pedig ez áll az anyakönyvben: szülei Weber György és Margit a bajorországi Neukirchen helységből. Ez a Neukirchen Pösingtől keletre van egészen a cseh határ mellett. Valószínűnek tetszik, hogy a két Weber összetartozik. 1776-ban tűnik fel a környei esketési anyakönyvben Wöber (Weber), de ő Frankenből való.

Ausztriából való:

1. Schultzmorl Teréz, aki a környei 1759. évi esketési anyakönyv szerint, mint gesztesi lakos köt házasságot szeptember 7-én Schelhorn vadászal. Származási helyként Wien szerepel.
2. Schmalczel Mihály, aki a környei 1780. évi esketési anyakönyv szerint, mint gesztesi lakos köt házasságot a somlói Richter Máriával. Származási helye Liesing. Ilyen azonban kettő van Ausztriában. Bécs mellett déli irányban az egyik, Karinthiában, Villachtól nyugatra a másik.

Csehország német vidékéről való:

1. Rech Mátyás, aki a környei 1778. évi esketési anyakönyv szerint szept. 21-én, mint özvegy köt házasságot Somlón. Származási helye Bohemia, azaz Csehország „Pergstadt” nevű helysége. Ez a Bergstadt a morva-

országi Olmüztől jóval északabbra fekszik. Már 1770-ben találkozunk ezzel a névvel Gesztesen a kereszteltek anyakönyvében.

2. Pruner (Prunner) család 1776-ban tűnik fel Gesztesen. Ez bizonyosan Prunner Ferenc tanító rokonsága, akit az 1781. évi környei vizitációs jegyzőkönyv említ, mint gesztesi tanítót és Csehországból származónak mond. Ő az egyetlen, akinek származási adatát nem anyakönyvből vettük.

3. Dorner Anna, aki a környei 1774. évi esketési anyakönyv szerint, mint gesztesi lakos köt házasságot június 29-én az 52 éves özvegy gesztesi Aigner Jánossal. Származási helyként „*ex Pohemia*” azaz Csehország van feltüntetve.

Nem tudjuk meghatározni a tájat vagy országot a következő két esetben, pedig a származási helységet megadják az anyakönyvek:

1. Michlbacher Éva esetében, aki, mint említettük 1754. jan. 21-én kötött házasságot a gesztesi özvegy Helmayer Jánossal. A vonatkozó kozmai anyakönyv csak ezt jegyzi utána, hogy született a birodalmi, azaz németországi „*Höchigen Brücken*”-ben. Kellene tudni, hol keressük ezt a helységet.

2. Kollandt Mária Borbála esetében, aki, mint jeleztük 1752. május 15-én kötött házasságot Föth Jánossal és születési helyként „*Dingbachense*” van megadva.

Kimondottan sváb nyelvterületről való (Tafferner szerint):

1. A Maly (Máli, Mahli) család, amelyik 1759-ben tűnik fel Gesztesen. Ezt Tafferner már idézett műve alapján mondjuk sváb eredetűnek. Az idézett könyvben (26. old.) ugyanis azt mondja, hogy az Izefe, Bitli, Male (ma Máli), Saibli, Hiczli és Pele nevek sváb családi nevek. Hogy aztán a meglehetősen nagy sváb nyelvterület melyik tájáról való, azt nem tudjuk. A sváb nyelv főterülete a mai Baden-Württemberg nyugat-németországi szövetséges tartomány, de jól benyúlik Bajorországba és némileg Nyugat-Ausztriába, Vorarlbergbe is.

Miért mondják a gesztesieket sváboknak?

Az elmondottak után méltán tehetjük fel ezt a kérdést, mert hiszen látuk, hogy nem sok köze volt a sváboknak Geszteshez. Az az egy, vagy talán még ismeretlen egy-két másik sváb család, amelyik a többi közé ide került, az idő múlásával teljesen felszívódott a bajorságba és csak a neve maradt meg.

Ennek okát abban kell keresni, hogy a magyarok a hazai németeket általában sváboknak mondják. Honnét vették ők ezt az elnevezést? Erre nehéz választ adni. Talán egyrészt onnét, hogy a törökök kiűzése utáni telepítések alkalmával egyes helyekre eleinte tényleg svábok kerültek és ezeknek nevét átvitték a többi németre is.

A gesztesiek maguk miért gondolták magukat sváboknak? Ez onnét lehet, hogy nem találkoztak valódi svábokkal és így nem vehették észre, hogy nyelvjárásuk egészen más, mit azoké. Ilyen irányban képzett intelligenciájuk sem volt, amelyik felvilágosította volna őket. Ezért a magyarok mondása folytán maguk is sváboknak gondolták magukat. Még hozzá azt hitték, hogy nyelvük megromlott nyelv. Pedig hát ugyanazt a nyelvet beszélik tovább, amit a főcsoport, tehát a bajor. Azt hiszik, hogy az irodalmi az igazi német nyelv, mert nem tudják, hogy a nagy német nyelvterületen igen sok a nyelvjárás, amiket az irodalmi német nyelv köt össze.

És van ebben a „sváb” megszólításban valami szégyellnivaló? Egyáltalán nincsen, még ha gúnynak szánnák is azt. Csak az használja gúnynak és csak az talál benne szégyellnivalót, aki nincsen tisztában a német nyelvjárások sokféleségével és kérdésével. Aki nem tudja, hogy a frank, a bajor és a szász mellett a sváb a német nyelvterületen a negyedik főcsoport.

A magyar testvéreink „sváb” szóhasználata tehát általában hazai németet jelez tekintett nélkül arra, hogy bajor, frank vagy ritkaságszámba menő igazi svábról van-e szó. De akár sváb, akár bajor, akár frank legyen is valaki, szégyellnivalója sem nyelve, sem nemzetisége miatt nem lehet, mert a hazai németek századokon át megmutatták, hogy nem maradnak el a haza többi népe mögött.

Találónan támasztja alá a mondottakat a *Genius Kis Lexikona 1933* 1339. oldalán olvasható mondata: „*Svábok /ném: Schwaben/, a hozzánk különösen a 18. században jött német telepések, akik a valóságban épp oly kevésbé svábok, mint az erdélyi szászok sem szászok.*”

Szóbeli hagyomány az első telepesekről

Nem sok, ami emlékezetben maradt, vagy amit továbbadtak nemzedékről nemzedékre. Vannak még gesztesiek, akik a következőket tudják az első telepesekről. Úgy 1730 körül hozatott gróf Esterházy József körülbelül 30-35 családot a Schwarzwaldból. Ők azonban már Schwarzwaldból Elzászba költöztek, és onnét jöttek ide. Úgy 150 lélek. Valamennyien a Dunán jöttek le egészen Budáig. Bécsben pont úrnapijára érkeztek és részt vettek a körmeneten. Vettek is maguknak egyes szerszámokat, mint sarlót stb. Budáról aztán jobbágyok hozták el őket kocsikon az új helyeikre. Amikor ideértek, csak mocsaras rétet találtak egy kis tó körül. A tó partján kis halászház állott.

Ez a halászház lett az első imaházuk. Szemben állott a mai Palanek-féle házzal a falu végén. Később a falu kovácsműhelye lett belőle.

Klumpákban jöttek. Sokáig kendert is termeltek. Ebből a takácsok nadrágot, kabátot, inget készítettek. Ez volt a férfiak viselete. Dolgozniok kellett az erdőn. Fát vágni, szemet égetni, robotot teljesíteni. Volt egy-egy tehenük, ezt a tóréten legeltethették. Tüzelőt és épületfát ingyen kaptak.

Volt köztük egy tanultabb ember, aki tudott írni, olvasni, számolni. Ezt Rösser Martinnak hívták. Ezt tették meg maguk közt első tanítónak. Misére először Bánhidára (*Weihid*) mentek. Befogtak és vitték magukkal, amit eladni akartak, mert ott vásár is volt (*Richter M.*).

Ebből a közlésből is látszik, hogy hallottak a *Schwarzwald*ról, vagy talán onnét is lehetett egy-két család az első között.

A vallásos fellendülés korszaka

A gesztesi jövevények mind katolikusok voltak, buzgó hívek. Örülhettek annak, hogy jöttükör a hitélet terén is minden új virágzásnak indult. A templomokat restaurálták, újjáépítették. Plébániák alakultak sorjában a környéken. Persze nem ment ez mind egyszerre, de mindenfelé a feléledés jelei mutatkoztak. Különösen két hitéleti központ kezdett éppen Gesztes közvetlen környékén, szomszédságában kialakulni. Az egyik volt a majki kamalduli remetesség, ahová a gesztesiek is gyakrabban jártak szentmisére. Ezen a helyen a török világ előtti korban premontrei kolostor állott Szűz Mária tiszteletére szentelt nagyszerű templommal. Hiteles hely is volt,

amelyről oklevélen már 1252-ben olvasunk. A török háborúk folyamán teljesen elpusztult, csak romok maradtak a régi templomból.

1727-ben Majkpuszta József gróf birtokába került. 1733-ban odaajándékozta az egész pusztát, malmokkal, erdővel, legelőkkel és vetésterülettel együtt a kamalduliaknak. Radossányi László atyával tárgyalta le az ügyet, aki akkor a rend vikárius generálisa volt és a bécsi Kahlenbergen levő kamalduli remetekolostorban lakott. Megengedte, hogy a szomszédos várak, így Gesztes várából is vigyenek faragott köveket az építendő kolostor számára.

Nagyon kezükre járt az atyáknak, 1733-ban az alapítólevélben írta: *”azon felül Gesztesi várunkban az kapu mellett folyosó formán killebb találkozó épületben levő faragott köveket onnand szabadon el hordhassák”*. Radossányi még ugyanabban az évben levélben kér egy négyökrös szekeret a gesztesi várból elszállítandó faragott kövekhez (*Voigt*).

1736-ban vezették be az első atyákat, illetve kamalduli szerzeteseket. Ezek a *Posthuma Memoria* szerint *„Demetrius Kornossius, Adamus, Frateque Daniel”*. A remetetelepen 20 cella vagy remetelak volt tervezve. Ezekből 17 készült el, amik ma is állanak. Ezekből hatot az Esterházy család különböző tagjai építettek, a többit más főurak. Címereik most is láthatók a kis házakon. Minden házikóban volt lakószoba, kis kápolnafülke oltárral, műhely és kamra, kis kert vagy udvar.

A remetelakok központjában épült a templom, melyből mára csak a torony áll. Ez a *Staariegl*-ről látható Gesztesről is. Volt külső konvent is. Ez most is áll, átalakítva. 1782-ben II. József megszüntette a kamalduliak remeteségét. Az egész telep és puszta a kincstáré lett. Egymás után más gazdát kapott. Egy élelmes Österreicher nevű pesti kereskedő a konvent épületében posztógyárat rendezett be, a remetelakokba az üzem munkásai költöztek. 1824-ben Lichtenstein János herceg vásárolta meg Majkpusztát. Ettől vette vissza birtokcsere útján Esterházy Miklós gróf 1828-ban. Adott cserébe 1080 magyar holdat Nagyszentjános Győr megyei pusztájából és azon felül 2000 forint készpénzt. 1837-ben ténylegesen átvette a pusztát a bérlőktől. 1860-as években az Esterházyak restaurálták a konventet, amelyben időközönként laktak. A remek kamalduli templom sekrestye-bútorai a tatai plébániatemplom sekrestyéjébe kerültek 1784-ben. Stallumai a komáromi görögkeleti templomban vannak. A templomot 1785 után Esterházy gróf bontatta le, amikor II. József parancsára az oroszországi evangélikusoknak kellett, mint földesúrnak a rozoga kápolna helyébe új templomot építenie és oda vitte a lebontott anyagot. A főoltárt, szószéket meg maguk

az oroszlányi evangélikusok vették meg. Így szóródott szét a Nepomuki Szent János tiszteletére emelt templom. A majki kamalduli remetetelepről különben bőségesen olvashatunk *Dr. Nitsch Árpád János: Majk története 1910* című könyvében és *Voigt Pál: A majki műemlékegyüttes* című munkájában. Külön lenyomat a *Magyar Műemlékvédelem 1961-1962* című kiadvány, amelyben nyomon követi a remeteségi építkezéseket és sok új mozzanatot tár fel.

A másik központ, amelyikkel különösen összenőtt Gesztes története: a vértessomlói kegytemplom.

Ezt pont a gesztesiek érkezése idején építette újjá és hosszabbította meg kissé József gróf. Ahol most a kegytemplom áll, ott csak kis erdei kápolna romjai voltak. 1735-ben építtette fel újból a romjaiból. Mellette Publer András kapucinus harmadik rendi testvér remetéskedett a tatai kapucinusok felügyelete alatt. Bizonyára kapucinus atyák gondozták akkoriban sűrűn ezt a kápolnát. Igaz, csak 1743-ban kezdték a tatai konventet építeni, a templomot meg 1745-ben. A *Posthuma* szerint az első atyák 1743-ban érkeztek volna, éspedig Largus atya mint főnök, és Bécsújhelyről származó Berthold testvér építész, valamint a stájerországi Jácint testvér, aki asztalos volt. Ezek a móri rendház alá tartoztak. Viszont Mohl szerint már 1712-ben Makard atya káplánoskodik a tatai plébánián, 1719-ben Fejes György atya, 1727-ben Kapuvári György, 1729-ben Largus, majd 1743-46-ban megint ő. 1746-47-ben Gyárfás atya, 1748-ban az esztergomi ferences Heliodor, 1749-ben Leonidisz, 1751-59-ben Marciális, 1757-ben Jób atya. 1762-től már a világi papság látja el a kápláni tisztséget. Tehát nem alaptalan a feltevés, hogy a somlói remete a tatai atyák felügyelete alatt állott. Az atyák meglehetősen széleskörű, nagy területen apostolkodtak, mint általában ebben az időben a ferences (kapucinus) atyák. Kolostoraikból rajzottak sugárszerűen szerteszét, vagy laktak az általuk ellátott helységben, vagy vasárnaponként tértek oda, mint a hívek szükséglete azt kívánta, vagy kíségetőként működtek, amíg a világi papság újra meg tudta szállni a plébániákat. Látni fogjuk, hogy Gesztes első helyi káplánjai is kapucinus atyák voltak.

A kapucinus atyák révén lett Vértessomlói kegyhely. Ugyanis egy Fährer Krisztina Julianna nevű buzgó bécsi hajadon, akinek kis boltja volt, nagyon tisztelte a bécsi kapucinusok templomában lévő Szomorúak Vigasztalója nevű Mária kegyképet. Saját költségén lemásoltatta, odaérintette az eredetihez és aztán berámázva két bécsi asszony kíséretében 1734. szeptember 7-én elvitte a magyaróvári kapucinus atyákhoz. Azoknak ajánlódta és kérte őket, hogy az ő gondozásuk alatt álló kápolnában, temp-

*Imago B. Mariae V. prope Sömle in Dioc. Taurini
Comitatu Cernarom.*

lomban vagy egyéb szent helyen tegyék ki nyilvános tiszteletre. Az atyák hamarosan elküldték a képet a somlói remete gondozása alatt lévő kis erdei kápolnába. Éppen akkor érkeztek a somlói telepések is. Ezek nagyon megörültek a drága kincsnek. A Szűzanya képét itt nagy tisztelet fogadta, amely mindig jobban terjedt. A vidékiek is kezdtek odamenni. A remetéről meg maga József gróf írja 1734 aug. 25-én kelt levelében Radossányi kamalduli atyához: *a ferences remetével is jól megférnek, aki mindennap vélek szép ájtatosságokat viszen végbe: az ott levő templomocskánál két koporsónak földét is az Remete talált, az hossza mindeniknek egy öll.* (Voigt nyomán, *OL Kam Lt Acta ecolordinum et monialium Fasc. 25.Nro 9.p. 105*). A gesztesiek is jártak ide nagyon sokat. Itt lakott a lelkészük és plébánosuk, mert Gesztes Vértessomló filiája volt sokáig. A somlói kegyképpel kapcsolatban kedves monda járja Somlón: ők úgy tudják, hogy a kegyképet először a faluban álló kis kápolnába

helyezték. Másnap a kép magától az erdei kápolnában volt. Csodálkozva vitték vissza a faluban levő kápolnába. De harmadnapon megint csak kint volt a kép az erdei kápolnában. Újra bevitték nagy tisztelettel a faluba. Mivel a következő napon újra csak kint találták az erdei kápolnában, megértették, hogy a Szűzanya maga kívánja azt, hogy képét az erdei kápolnában tiszteljék. Azóta is ott van.

Egy másik változata ennek a mondának az, hogy egy juhász terelte nyáját a mai templomdombra és ott csodálkozva látta a képet egy hatalmas fán, amelyet csak pár éve vágtak ki. Nagy tisztelettel vitte be a faluban levő kis kápolnába. Amikor aztán másnap megint a templomdombra ért birkáival, ámulva látta, hogy a kép megint ott van a fán, ahol tegnap látta. Megint levette és bevitte a faluba. Következő nap szándékosan terelte juhait a templomdombra és újra csak ott találta a képet a fán. Ebből megértették, hogy a Szűzanya azt kívánja, hogy az erdőben építsenek a kép számára templomot. A templom mellett élő remetéik közül négynek a nevét ismerjük. Ezek a már említett Publer András testvér, aki a kegyképet fogadta és aki oly szeretettel végzett különféle ájtatosságot a somlói jövevényekkel a kis templomocskában. Meghalt 1748. ápr. 9-én, 45 éves korában (*Környei plébánia halottas anyakönyve .I).*

A másik Kozich Celesztin 1766, a harmadik Holczer Barlám 1770-1773, és a negyedik Pachomius testvér, akit 1785-ben említenek. II. József szüntette meg ezeket a remetéket is. Kis remeteházuk a templom szomszédságában levő, később papkertnek nevezett gyümölcsösben állott.

Mielőtt folytatnánk Gesztes kis községének történetét, nézzünk körül bel- és külterületén.

A falucskát szegélyező dombok és dűlők nevei

Az ember mindannak, ami körülveszi, legyen az élő vagy élettelen, nevet ad. Így megelevenedik körülötte minden. A gesztesiek is nevet adtak a településüket körülölelő erdős domboknak és réteknek, amelyekből idővel szántódűlők lettek.

Járjuk most be a falut, közvetlen határát és dűlőit. Kezdjük körsétánkat a „*Gschlousriegel*”-nél (Schloss-riegel), azaz várdombnál.

Azért is illik neki elsőbbséget adni, mert rajta áll a vár, melytől a falu is a nevét kapta. Délről néz le a falura 364 méteres csúcsával, melyen sűrű erdőben manapság is alig láthatóan rejtőzik a vár. Délkelet felől

szerpentin út kanyarodik fel hozzá. A várral kapcsolatban a gesztesiek szájhagyományában az a monda él, hogy valamikor egy *Geäst* nevű varúrúné volt, akinek férje háborús hőstetteiért kapta a várat a királytól és ezért a *Geäst* névből ered Gesztes neve is. Azt is tudják, hogy amikor a várat építették, a mérnök kissé ferde-re húzatta a déli sarokpillért. A kilengés kb. 50 cm-t tett ki. Amikor ezt észrevették az építkezés során, a szerencsétlen mérnököt nem messze a vártól felakasztották. Amint már láttuk, karóba húzás tényleg volt a vár alatt. Lehet, hogy ezzel kapcsolták össze az előbbi elbeszélést. Különben nem sokat törődtek a gesztesiek a várral. Talán annyiban, hogy egyik-másik követ elhordták építkezésre. Inkább csak a gyerekeket ijesztgették vele: „*viğyázz, mert elvisz a Nigloo (a Mikulás) a várból, ha rossz vagy!*” mondogatták.

A várdomb mellé sorakozik délnyugat felől a „*Missriasch*”, azaz a Mészáros-hegy. Hogy honnét kapta ezt a nevet, azt nem tudják. Lehet, hogy a „Mészárosok útjával” van kapcsolatban, amely Tatán, Zsemlyén, Gesztesen keresztül vitt Csákvárra, és merőlegesen állott a Mészárosok kelet-nyugati útjára, amely a Vértes és Gerecse között vitt el. Ezen a vágóállatokat hajtották. A Gesztesiek hamarosan átkeresztelték a maguk szép nyelvén *Missriasch*-ra. Hosszabb vonulat, és kissé magasabb a várdombnál, amelytől egy kis szoros, út választja el, melyen délnyugat felől a *Missriasch* támasztja sziklás lábát, a másik oldal felől a várdomb. Az útnak neve *Neichi Wëich* (itt jelezzük, hogy valahányszor az „e” betű felett két pont van, azt a „reden”= beszélni szó második e-jéhez hasonlóan zártan kell kiejteni, ellentétben a „*zwei*” szó nyílt ei-jével). Ez délebbre rávezet a „*Kianyascha Weich*”-re, vagyis a kőhányási útra. *Kianyascha Sutn*-nak is mondják az elejétől kezdve.

A *Missriaschnak* a várdombra néző oldalán, kissé fent van egy regegyes barlangképződménye. Ebben állítottak 1921-ben egy Mária szobrot. Így készen volt a Lurdi Szűz grottája. A nép nagyon szeretett idejárni. A szegény, hétköznapi agyonhajszolt népnek ez volt a kiránduló és pihenőhelye. Fák árnyékában, az erdős hegyoldalon és úton. Csakhogy 1945 után ismeretlen tettesek tönkretették. Még egyszer állítottak egyet oda, azt a 60-as években törték össze kővel.

A Hartdegen Jockl

Egy, már elveszett szerződési példányon volt feljegyezve a Jockl esete. Azért hozom fel itten, mert a *Missriasch* mellett kellett annak idején a Jockl-nak elhaladnia Kápolnás felé. Ugyanis odament asszonyt hozni a házhoz. Talált is egyet. Meg is állapotdta annak rendje és módja szerint az esküvő napjában. Aztán visszaballagott a Jockl. Boldogan. Lesz, aki takarít, főz, akivel megosztja az élet ezer gondját, baját és örömét.

Szorgalmas ember volt a Jockl, mint a gesztesiek általában mind, valamennyien. Ezt a tulajdonságot már magukkal hozták és nagy hasznát vették az itteni küszködésben. Dolgozott a Jockl az erdőn, ami éppen első dolguk volt a gesztesieknek. Ez így ment napról napra. Hát egy napon megint elment a munkájára. Hanem nem telt el fél nap sem, izgatott emberek jöttek utána. Megtalálták a munkában. Amint rájuk néz, azonnal tisztában van a helyzettel. *Mein Gott, heind is jo mein Hochzeits tocht!* Azonnal hazament, ünneplőbe öltözött és elment az érte jött kápolnásiakkal az esküvőre. A *Missriasch* meg mosolygott a meneten. Ilyet még nem ért. Pedig nem egynehány évszázada áll már őrt ezen a tájon.

De folytassuk utunkat a falu körül. A *Missriasch* mellé csatlakozik nyugat felől a *Lahmriegl* (Lehmriegel), agyagosdomb. Ez sem kicsi. Mellette megy el a *Lahmweich*. Ezen történt a múlt század első felében bizonyos vagy derka felé, hogy kemény hideg napon Palanek Mihály hajtott szánon haza Oroszlányból. Ezen a tájon lova izgatottan vágatni kezdett. Megérezte a farkas szagát. Vad száguldásban iramodott a falu felé. Lefelé vágatva az ijedt állat egyszer csak lerogyott. Abban a pillanatban már a szánon volt a farkas. Palanek lecsúszott a másik oldalon és futott be a faluba segítségért. Jöttek is fejszével, kapával, kaszával felfegyverkezve az emberek. Mire odaértek a lónak már vége volt. A farkas szétszedte egyik combját és odébb állt. Különben ez a Palanek Mihály hírhedt orvvadász is volt. Ezért az Esterházyak kitiltották a faluból. Megcsinálta azt egyik társa segítségével, hogy felállott Csákvár előtt a hídnál, amikor a környék emberei vásárra hajtották az állataikat. Mindenkit megállított. Elkérte az állatok passzusát, megnézte, aztán azt mondta a meglepődött gazdának: *a passzusa ninnsen rendben. Fizet 1 Forintot vagy visszaviszi az állatját.* És így rendre szedegette a pénzt az emberektől. A *Lahmriegl*-től északnyugati irányban húzódik a falu házai mellé a *Dirndlberg*, Somhegy. Nektámaszkodik sziklás lábaival a *Staariegl*. Ez zárja el a községet Somló felé a külvilágtól. Most persze kopasz szegény, mert nemrégén vágta le szép tölgyeit. Általában tölgy,

cser, bükk és hárs meg ezek rokonai vannak az itteni erdőkben képviselve. A fenyő errefelé csak importszámba megy. A *Staariegl*, Kőhegy nyugati részén a falu felől nézve, kis szorost vágta, hogy utat nyissanak Vértes-somló felé. Mellette, a szorostól keletre húzódik a vadregényes szakadék, amelyen keresztül kis ér csörgedez. Ennek *Teichgruam* a neve, tó árok vagy gödör. A *Staariegl* érdemesült arra, hogy Jézus keresztjét hordozza több mint másfél századon keresztül már. Tromposch Frigyes, a gazdag mészégető állíttatta ide a dombra a kis tó partján, amely a *Staariegl* előtt a falu felé terült el.

A régi dűlőút is a *Staariegl*-en ment keresztül. Még most is használják. Innét, de mindenfelől a dombokról, festeni való a kis völgy képe középen a görök alakú templommal és a dombkoszorúval. A *Staariegl* a nála sokkal magasabb és keletnek húzó *Klani Staafösn* oldalának dől. Ez egy szép sziklavonulat, amelynek Somló felé néző végében fákkal annyira eltakart érdekes barlangja van, hogy nehéz megtalálni. Nyáron is jó hús. Amikor megnéztük egyik vasárnap délután május folyamán, a csupaszig szikla peremén mesterien készített madárfészket találtunk négy verébtojás nagyságú, kékeszöld pöttyös tojással. Ennek a jégveremnek tényleg *Eisgruam* a neve.

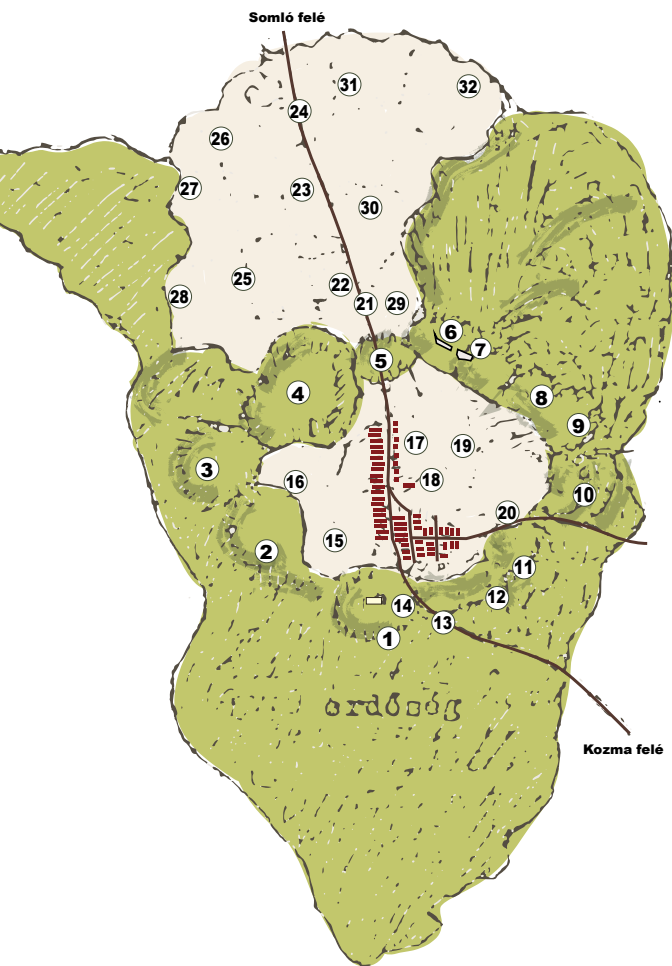
Az *Eisgruam* tájával függ össze az utolsó két vértesi farkaskölyök története. Így mondta ezt Palanek János, aki nagyatyjától hallotta, aki szenvedő alanya volt a történetnek. Egyik búzaszentelés alkalmával, tehát Szent Márk evangélista napján ápr. 25-én, a mezőbe pislantó férfiak észrevették, hogy farkas jár-kezel a domb alján. Nosza neki! A körmenet után felkutatták a tájat és az egyik barlangszérűségben, biztos, hogy éppen az említett *Eisgruam*ban két farkaskölyköt vettek észre. Egyik vadász lesben állt. Egyszer csak látja jönni a farkasanyát, szájában kis báránnyal. Ilyet akkoriban sokat találhatott az uradalmi legelőkön vagy aklak mellett. A vadász leterítette a farkast és aztán mások segítségével kiszedte az odúból a két kis farkast. Ezeket elvitték Tatára. Ott ketrebben mutogatták még sokáig a két utolsó farkaskölyköt. Palanek János nagyatyja akkor még gyerek volt. Mikor Tatára került, ő is megnézte a két farkast. Nagy merészségében bedugta a kezét a ketrebe, mire az ujját megharapta az egyik.

A *Klani Staafösn*, a kis kőszikla keleti végén, vadregényes szakadék túlsó oldalán húzódik keleti irányban a *Grossi Staafösn* (Grosser Steinfelsen), vagyis a nagy kőszikla. A szakadék beszalad lefelé kanyarodva a *Staariegl* és *Klani Staafösn* szögletében levő *Lahmgruam*-ba, az agyaggödörbe. Itt kis sávon agyagréteg húzódik, ahol régen a vályogtéglákat készítették.

Ettől kissé beljebb a falu felé mészégető kemence állott. Most csak romjai vannak meg. A *Grossi Staafösn* impozánsan mutogatja kőoldalát. Tetején azonban szintén erdő van. Melléje csatlakozik kelet felől a *Toupfasog* (turózsásák). Nevének értelmét nem tudják. A kettő között húzódik felfelé a *Dochsnweigl* ösvény. Ezen is fel lehet jutni a Szép Ilonka-forrás felé vezető útra. A *Toupfasog* mellé telepedett a *Rouskoupf* (Rosskopf vagyis Lófej domb). Kettőjük lábánál a völgyhöz csatlakozva húzódik a „*Lahm-gruamackerwald*” (agyagverem dülő erdő). Ennek szélén, mint általában az erdőnek a mezővel találkozó pontjain, kellő távolságban egymástól kis kunyhók vannak felállítva. Ide jönnek esténként ősszel a férfiak vagy legények, nagyobb fiúk kutyákkal, hogy a vadat távol tartsák a vetésektől.

A *Rouskoupf* keleti lábánál vezet el a Szenttamáspusztára és Kabberek felé vezető *Kreitztickad Sutn* (Kreuzdickicht-Sode?). Valószínűleg kereszt állhatott itten a sűrűben és talán ezért nevezték el a bokros sűrűt keresztűrűnek. Ámbár nincs tudomásunk arról, hogy errefelé is lett volna kereszt. A *Kreitztickad Sutn* neve már egy 1767-ben keletkezett iraton szerepel ezen a néven: *Creytz dicka*. Ebben az évben, június 10-én egyezkedtek ezen a tájon a kozmaiak és gesztesiek a két falu közti határról. Aláírta az okmányt Weber Mátyás, mint Gesztes bírāja, aztán Pillmann Ádám, Schalkhammer Ignác és Altmann Kristóf, mint esküdtek az egész község nevében, továbbá Ehrenberg János György mérnök, Prusénszky Pál az uradalom gondnoka, Vogt János Mihály erdőszemester, és Hutresz (?) János Hubert fő erdőfelügyelő. És a kozmai előjárók, Kindl Jakab bíróval az élükön. A *Kreitztickad Sutn* másik oldalán a *Rodibeag* (Roter Berg) vörös-hegy foglal helyet. Ez a falu, a völgy és az erdő ébresztője. Tudniillik legtöbbit fölötte jelenik meg reggelenként a nap és néz be a völgybe, erdőbe és keltegeti a népet, a sokféle madarat és vadat és a völgy virágait. Nyáron a *Rouskoupf* és *Rodibeag* között helyezkedik el hajnalban, télen pedig a *Rodibeag* déli oldalát keresi, hogy jobban lásson be a völgybe.

Az egyes dülők és a községet körülölelő dombok csak számmal vannak jelezve, hogy a sok írás folytán kivehetetlen ne legyen a rajz. A dombok és a dombokat borító és körülvevő erdő a grófé volt, most az államé. Az államé lettek a 21,26 és 29 számú dülők is.

1. Gschlousriegl
2. Missriasch
3. Lahmriegl
4. Dirndlberg
5. Staariegl
6. Klani Staafösn
7. Grossi Staafösn
8. Toupfasog
9. Rouskoupf
10. Rodipeag
11. Grossi Pless (Pléz)
12. Fuhrsteig (Fuasteig)
13. Hundriegl
14. Schepariegl
15. Houfstöün
16. Houfstöünackerl
17. Kraugatna (Kráuakátl')
18. Gmawiesn
19. Poagackerl
20. Lahmgruamackerl
21. Teichgramackerl
22. Spitzacker
23. Kukuruzackerl
24. Laungiackerl
25. Ojdi Stouckocka
26. Haumacker
27. Votaniacker
28. Oroslanaacker és Weigatna
29. Jagerackerl
30. Ouwari Stouckocka
31. Undari Stouckocka
32. Schweizaacker

A Friedhof, Friedhoufackerl a 14 és 20 szám között feküdt.

A Haum és a Votáni dűlő neve egy 1829. évi jelentésben, és kérvényekben található: "Bericht vermeg der Vadani Graben und Hauben in der Geszteser Rewi-

er.” 1. *Ligt der Vadani Graben ganz in der Biborka Puszta und nicht in Geszteser Hotter*” Szerepel „*Wald vadányi Graben (1823) Bátáni, Bátháni*” formában is. (OL Esterházy család lot. P. 187.I.A-N 81-ben).

A *Rodibeag* déli oldalán a *Heiweich* (Heuweg-szénaut) kanyarog el, amelynek másik oldalán, tehát dél felől a *Grosspless* (Grosse Blösse-nagy írtás) domb fordul a Várdomb irányába. Majd a *Fuhrsteig* vagy *Hölapeag-Hellerberg* (kocsi ösvény domb), aztán a nagy *Hundsriegl* (kutyahegy) következik. Ez zárkózik a várdombhoz. Kettejük között visz el a *Mühlwöich* (malom út) melyen valamikor Szárra mentek a malomba. A *Grosspless* és *Fuhrsteig* alatt, a faluhoz illetve a völgyhöz simulva húzódik el az alacsonyabb *Huüzsschlagl Wojd* (favágó erdőcske).

Nem felejtethjük ki a *Schepariegl-t* (Scheppenriegl-gurító domb) sem, mely a Várdomb és a falu között kissé keletre húzódva áll a sűrű erdőben. Ezen zajlott régen te húsvétvasárnap délután a tojásgurítás.

Így, bezárva dombok és erdők közé kerül el Gesztes belterülete, mely valamikor még jobban összeszorult az erdő között. A falu főutcája a *Staarriegl-ről* a völgybe és azon keresztül a várhoz vezető út mentén helyezkedik el kanyarogva. A nyugati oldal volt valamikor az egyetlen sor az út mentén, amely a vár felőli végén mégis egy-két házzal visszakanyarodott az iskoláig.

Ez a házsor is sokkal rövidebb volt, hisz 1700-ban is csak 35 ház állott rajta. Az időfolyamán aztán mindkét végén megnyúlt egy kissé. A vár felőli végén szénégető kemence állott valamikor (*Kujnprenna*). A Somhegy felőli végén a pásztorház állott. Ez a mai Beck József sofőr háza helyén volt. Vele szemben állott egymagában a kovácsműhely és lakás. Most már ez a kovácsműhely is eltűnt lakásostul és helyette a volt egyetlen házsorral szemben is emelkednek csinos, új házak, háztartási bolt és kultúrház. Az így kialakult új házsor a kultúrház után megtörik. Nem messze tőle nagy tér következik, mely keleti irányban kis dombra húzódik, melyen a szép, gótikus külsejű templom áll, jobb felől, kissé előbbre, az iskolával és bal felől a volt uradalmi erdészlakkal és még beljebb a plébániaépülettel. Most már vége annak az időnek, mikor még a csipkelődő somlóiak azt hajtogatták, hogy Gesztesen csak egyik oldalon sütik meg a libát.

A főutcának az iskolától a vár felé eső keleti oldala mögötti emelkedőn van a temető. A *Friedhof*, ahogyan a gesztesiek mondják. Mellette a *Huüzsschlagl-ig* a *Friedhofackerl* dülő terület el. Ezen keletkezett 1924-ben a temető sorában álló *Neichi Goszn*, ma Vár utca (*Jelenleg ez a Petőfi utca - a Szerk.*). 1950-ben a Vár utcával párhuzamos Vértes és az ezekre merőleges Erdősor utca kiépült, így eltűnt a *Friedhofackerl*.

Várgesztes, középen a várdomb. A fenyők között a templom, a mögötte hosszasan elnyúló plébániával.

Az alsó kép a felsőnek folytatása a Somhegy felé.

Dűlőnevek

A felvázolt dombsortól övezett völgyet a falu főutcája szeli ketté. A főutca és a *Missriasch* között terülnek el a várdomb aljától kezdődően a *Houfstöün* (Hofstelle – udvartelkek), majd a *Lahmriegl* felé levő sarokban a *Houfstöünackerl*. A főutca mai új sora helyén a *Staariegl* melletti tótól az erdészlakig *Kraugatna* (káposztáskertek) feküdtek. Ma csak a házak mögött maradt belőlük valami. Ezek mögött a völgy legmélyebb részén a *Gmawiesn* húzódik. A *Kohlioufa*-tól (mészégető kemence) keletre a *Staaßösn* és *Gmawiesn* között van a *Peagacker* (hegyi dűlő). A völgy többi részét a *Lahmgruamacker* (agyagverem dűlő) tölti ki.

Ezek voltak a külső telkek, amik részben most is megvannak. Külső telkek alatt a *Dirndlberg* és a *Staariegl* előtt, Vértessomló és Majk felé eső területeket értjük, melyeket szintén jórészt az erdőtől hódítottak el.

A Somlóra vezető út kettészelte a *Staariegl*től kezdődő és egymás után sorakozó *Teichtgruamackert*, *Spitzackert*, *Kukuruzackert* és a *Lange (Laungi ocka) ackert*. Ezekből jobbra helyezkedett el szintén a *Staariegl*től kezdve Somló irányában a *Jagerackerl*, majd az *Obere Stockacker* és utána az *Untere Stockacker*. Ettől jobbra, kissé az erdő mögé kanyarodva a *Schweiza' acker*. Ennek az elnevezése minden bizonnyal összefügg a József gróf parancsára 1737-ben itt épített tehénistállóval és majorházzal, melyről az Alázatos Repräsentációval kezdődő akkori jelentés így számol be: „*Minmü munkák, Uj épületek, reparatiok és egyéb oecnomiák mentenek véghez Méltóságos Horváth országi Bán és Generalis Galantay Groff Esterházy Joseph Kegyelmes Uram eő Excillentijája Tékint. Gesztesi Dominiumjában 1737 dik esztendőnek folyásába.*” Most csak a gesztesi szakaszt idézzük: „*Gesztesi Majornak. Méltóságos Uraságh Delineatoja szerint való Nagyságu Svájcer marhának való Istáló, resz szerint Termés köbül resz szerint pedig morbul föl építetett, kinek fedeléhez alkalmas fát, épületnek szélessége miat az Bükben nehezen össze szereztetni lehetvén, azokat Komáromban veretni, Almashoz le bocsattatni, onnand pedig szekereken transportaltatni kölletvén. Ezen épületnek teteje a mennire akkori üdüban ki tettet alul Náddal torombáltatott megh, nad elfogyván pedig azon föllül Csadéval, vagvis Sással meg földetett és Pozna fakkal sűrűn megrakatott. Istalónak végiben Gesztes fölüül Kis Borjak szamara vastagon megh vagyon földve. Majornak udvara 108 öllni hosszasagu mely sövényel bé kerettetett, udvarában pedig az marhák szükségére termés köbül kirakott kut föld fölött való megh kanyvassasaval Itató Vályuval és kanbalokkal el készült. Az Majorház földelének Náddal institualt megh verettetese notabilis*

részen véghez ment, Svajczer szobájának talaja ki flajstromoztatott és az épület kívül megh vakoloztatott”.

Ez egyúttal rámutat arra, hogy Gesztes 1737 előtt települt. *(Esterházy család levéltára. Gesztes-Csákvár. Országos Levéltár: P.185. F.5sc.LIII. 1-34.)*

Ezekről, tehát a *Teichguamacker* együttestől, balra van, illetve volt a Somhegytől Majk irányában húzódó domb innen eső részén az *Ojdi Stockacker* (*Alte Stockacker*) az *Ogwaunda*-ig. Így nevezik a Majk (*Maik*) felé vezető dűlőútról az *Ojdi Stockacker* végén a dombra kanyarodó dűlőutat, amely a domb hátán is végighalad egészen a *Haum* (*Haube*) erdőig. Talán a *Wand* (fal)-lal van összefüggésben az *Ogwaunda* elnevezés és annyit jelent, mint elhatárolt, elfalazott.

Innét tovább a *Haum* erdőig volt a *Haumacker*. A domb déli oldalán párhuzamosan a *Haumackerrel* van a *Votani acker* és mellette a *Lahmriegl* felé. tehát visszafelé, az *Oroslander acker* a *Weigatnekalm*, vagyis a szőlőskertekkel. A *votani* szó állítólag valami nevet takar, mint például Vitán, Vitányvár.

A *Votani ackerrel* kapcsolatban mondotta el Richer Mihály bácsi a következő esetet. Tudni kell, hogy jó elbeszélő és megfelelő képzelőerő is működik benne. Mégis, amit mond, annak mindig van magja. Az történt egyik este, hogy a csósz nem érezte jól magát. Ott kint a *Votani* körül találtakoztak össze, és megkérte Mihály bácsit, hogy helyettesítse az éjjel. Meg is tette szívesen. „Már majdnem elaludtam, mondotta, és leültem a *Haum*-erdő szélén egy tuskóra. Egyszer csak neszt hallok a kukoricásban. Kutyám indult. Erősebb lesz a tördelés. No, Mihály, mondtam, most menjünk, nézzük meg, mi történik itten! Hát egy hatalmas vadkan tördelte a kukoricát. A kutyámat támadta. Az felém húzódott segítségért. Na, nem jössz te reám! Mindjárt elrendezem a sorsodat! Kimentem a tuskóhoz és felvettem a fegyveremet. Visszafordultam. Meghúztam a ravaszt és a hatalmas állat abban a pillanatban elbukott. Mit csináljak most ezzel az állattal? Az ilyen idős kan húsa bűdös. Elmentem másnap az egyik pásztorhoz. Megmondtam neki, mi az újság. Ehetik a húst bővíben. Szerfelett megörült. Mondtam neki, hová menjen. Vágjon belőle, amennyit akar. Addigra ott leszek én is és elföldeljük a maradékot.”

Ugyancsak a saját kukoricásában történt, hogy egyik évben, mikor az hatalmasan megnőtt, észrevette, hogy a kukoricafejek vége le van csípve .No, ezt csak szarvas csinálhatta. De többet nem eszel az én kukoricámból! Következő éjjel fegyverrel lesben álltam. A nyomok szarvasra és szarvastehénre mutattak. Vártam, vártam és szerencsésen elaludtam. Egyszer csak felriadok. Neszt hallok. Hát pont felettem áll a hatalmas állat. Majd eltaposott. Fogtam a fegyvert, nekítámasztottam és pont a szívébe találtam. Azonnal

összeesett mellettem. *De most mit csináljak? A szarvashúst már untam. Mégis mondtam a feleségemnek: Te, lesz húsunk jó pár napra. Szarvas? Azt ne hozd haza! Mit csináljak vele? Mégis elmegyünk!* - mondtam, - *egy combot hozok, a többit elásom. Erre hirtelen azt felelte, hogy ő is jön és elhozza a „fagyjut”, főz belőle szappant. Így is lett.*

Ugyancsak itt a Haum körül történt, hogy egyik napon eljött hozzám a mezőn az egyik erdész. Mondta, a gróf szeretné, ha vadat hajtanánk a puskája elé. Csináljunk kis hajtvadászatot. Hát azt gondolja, hogy a vad pont a gróf puskája elé fog menni? mondtam. *Azért csak elmentünk. A kutyámmal, mert ilyen nem volt még egy a határban. A kutyám hamarosan ki is hajtott a sűrűből egy vadkant. Jól a gróf elé. Csakhogy nem ment el a vadtól és így a gróf nem mert lőni, nehogy a kutyámat lője le. Már el akart menni. Erre azt mondtam: Gróf úr, várjon még egy kicsit, még visszahozza a kutyám azt a kant! Úgy is lett. Hamarosan visszajött vele. Most közelebb álltam, fűtyültem a kutyámnak. Az eljött az állattól és abban a pillanatban dördült el a gróf lövése és telibe találta a kant. Nagy volt az öröme. Mondta is nekem: Richter, nekem adja a kutyáját? Nem én! Fizetek érte! Akkor sem! Adok helyébe egy tehenet! Még akkor sem, Gróf úr!”*

Kellemetlenebbül végződött azonban az az ügy, amikor egyik barátja elhívta vaddisznó lesre az egyik erdőbe. Már napok óta szórta a barátja a kukoricát a vadnak, hogy jobb húsa legyen. Aztán úgy nyolcadnapra a törvénytelen hizlalás után elindultak éjjel, kettesben a leshelyre. „Ültünk csendben, mondta Mihály bácsi. *Nem jött semmi. Tovább vártunk. Semmi. Már kezdett kissé hajnalodni. Semmi. Te! mondtam a barátomnak: ott ül valaki. Mit félsz? Rémeket látsz! Csak várjunk. Vártunk. De nem jött semmi. Még világosabb lett. Mondtam, te, egész biztosan ül ott valaki. Alighogy ezt kimondtam, felemelkedett az illető. Hát uram fia, az erdőőr volt maga. Felénk jött. Hát Mihály, maga is? Jóska, maga is? Hát ezt nem hittem volna. Egy óráig szidott, korholt bennünket. Mi meg csak pislogtunk és hallgattunk. De mivel mindig jól dolgoztunk neki az erdőben, és mindig jóban voltunk eddig, a szidásnál többet nem tett. Még a fegyverünket sem szedte el. Elengedett. Mi aztán még jobban igyekeztünk a munkánál.”*

A felvázolt dűlők is a grófé voltak 1924-ig. Akkor válthatták meg. Addig bérletük volt ez a föld. Ha megszámláljuk, 18 dűlőnevet találunk, és mindenben volt minden bérlőnek egy kis darabja. Ez megszorította a munkát jócskán.

Az erdő a maga egészében az uradalomé volt. Most meg az államé. Az államé lett azon felül a küldő szántókból a Somlóra vezető út és a felső *Ougwaunda* közti egész terület a majki határig, valamint a jobboldali út menti területek.

Régi szerződések

Megismerkedve sétánk során a gesztesi határral, főbb dombjaival és a dűlők neveivel, lássuk most, milyen szerződések kötötték ide a gesztesieket.

Az Országos Levéltárban lévő Esterházy családi levéltári anyag P.187.I.A.N° 1 jelzésű iratai között szerepel egy Tatán 1814. április 9-én kelt „*Nota circa contractus Gesztesienses*”. Főként ennek a jegyzetnek és a hozzá csatolt iratok nyomán kapunk képet a régi szerződésekről. Eleinte, tehát a telepítés idején meg nem határozott időre telepítettek őket ide az erdőüzembe. (Esterházy Miklós gróf idején, tehát a 19.-ik század első felében készült szerződéstervezet.)

Az első, úgynevezett betelepítési szerződést (*Contractus primarius impopulationis*) 1756-ban kötötték. (P. 187.I.A.N. 1.)

Ekkor, vagy már előbb kiosztották nekik bérletként a 2 és ¼ nagyságú régi uradalmi telket a Svájci major illetve annak helyébe került vadászház körül, házanként (*Partei*) 1 és ½ pozsonyi mérőt (kb. holdat) számítva. (Esterházy Miklós gróf alatti szerződéstervezet 1. és 4. pontjából.)

Ez az első szerződés sajnos elveszett. Az említett „*Nota circa contractus Gesztesienses*”-hez volt csatolva. Vagy talán ismeretlen iratok közé, vagy helyre keveredett. 1774. december 27-én kötöttek Tatán egy tíz évre szóló szerződést, mely 1775-től 1784 végéig volt érvényben. Ennek a szerződésnek (melyben valószínűen az első szerződésnek a szövegezése, vagy legalábbis tartalma maradt fenn) a teljes szövege:

„*Copia Contractus cum Gesztesiensibus a 1° Januarii 1775 ad Annu 10 usque 31^{am} Decembris 1784. ut § 13°*

Nachdem Eine Hoche Gräffl. Eszterhazysche Herrsch auf den Erb, und Familie Schloss Gesztes und darunter liegenden Schloss Grunde, worauf alten Ihre Würtschafft und letztlich die Schweizierey gestanden, von dannen aber transferiert, und die Gebaude zu Jägerhaus, Forstners, Beihütters, und nach erfordermiss der Zeit auch zu einen Bot aschenwerck verwendet ist worden Succesive aber zu Bestreitung der Holz Oeconomi einige Holz-Hacker Deutscher Nation sich da zeitlich zu niederlassen und mit der Hacken ihr leben zu unterbringen gestattet, aufgenommen Wie nicht weniger auch nacht der Handt zu derenselben bessern Subsistenz, die da selbigen Mayer-acker, oder Herrschl Tafel in ihrer vollkommenheit, mit samt der Halbeten Hersch Schweinzer-Wiesen auf ihr bittliches Anhalten in Bestand zu geniessen, Von Seiten der Herrschafft auf einige Jahre übernommen worden dermahlen

aber: nachdeme diese aufgedachten Schloss Gründt sitzende Leütthe der Herrschafft all da restabiliren der Oeconomi willen, der Platz raumen Bemässiget und so dann aber auf allmahlig bittliches Anhalten in Gnaden auf weittere Zeit bis zur willkührlichen Entlassing behalten worden. Als werden dieselben des weiteren Vebleibens weegen, mit regenwartigen Contract versichert, und respective regulieret:

- 1. Weilen diese Holz Hackers Parheyen ihre Hauss Stelle neben dem Fisch-Teücht in der ersten Herrschl Breiten überkommen, und jede nach denen Quadren Klaffter bis 2 ½ Pr. Metzen austraget, so sollen dieselbe auch der bey jedoch soliche mittlerzeit nicht auszusaugen, auch die Plätze mit unnöthigen Gebäude nicht beschwären, oder aber den Teücht einiger massen nicht beschädige-welche:*
- 2. Die übrige Herrsch Breitthe in proportionirter eintheinung zwar frey geniessen, doch aber stets gut bearbeiten, und pflegen sollen, da mit die Herrschafft kein Ursach fünde hiewegen auf andere mittel zu treffen, wonebst*
- 3. Wird Ihnen auch accordiert die Jenige Bahn welche hinter der Schweinzer Hoff, oder der mahligen Jägers Haus Bereits von Vierzehn Jahren, unter Welcher Zeit.. dieHoltzung aus Besonderen Gnade, und bis hero unentgeltig genossen, von unnützig Gehölzt ausgestocket eine jede Parhei mit 1 1/4^{1/4}r. Metzen, und bei dem Teücht-Graben gegen Sömler jede Parthey mit ein Halben Metzen ausgerottet haben, mit alle den dass ihnen ausstocken bis hero richtig vergüttet worden noch über diesses auch Künftig zu benutzen: item*
- 4. 4. Damit dieselbe einiges Zugs und Melch Vieh Halten und andurch sich leichter erschwingen können were denen selben bewilliget, die oben getachte Schweinzer Wiesen gleich alle in nur darum unter sich selbst einzutheilen, dass solche nach und nach nicht verwachsen soll. In übrigen aber wo in Waldt so proprie zu dem Schloss Gesztes zu gehörig ist. Eine Blösse zu finden, welche die Herrschafft vor sich nicht mächen lasset mit vorwissen des Forst Amts darauf Heü ohne Schaden des Holz nachwachses zu machen Ihnen hiemit bewilliget wird. Gleichwie*
- 5. Zu besseren Fortkommen deren mehr gedachten Holz Hackers Partheyen ein St. v. der Puszta Bíborkó bis so weith, als man Ihnen die diesfälligen auszeichnung gemacht hat. So lang die Herrsch entbehren wird, können gedachten Inleüthen gegen Jahrllich 12 fl bestandt zur Vieh weide zu genüssen Überlassen, jedoch auch mit dem Beding*

und austrücklichen Vorbehalt, dass sie darinnen nichts ausstocken, und nichts aufreissen, sondern bloss allein Hud weyde genüssen sollen. Nebst deme

6. *Gestattet eine Hoche Herrschl denen offt erholten Contrahenten auch auf jenen Schlossgrund den Wein Schänk zu genüssen mit solcher Condition, dass sie den Wein zwar wo sie wollen einkauffen, allen alle in aber nebst .. Jährlich 12. Vass Bier, 1 ½ Er Brandwein aus dem Herrschl Bräu Hauss un mettel Bahr abnehmen, und verzappfier in laufenden Preys verrechnen sollen, wobey Ihnen erlaubt wird eigenen Schäncker, wenn sie immer wollen, doch aller zeiten ehrlich, wohlverhaltenen und Gottes förthigen Mann, und einen richtigen Zahler auf zu nehmen.*
7. *Einer vor Alle, und Alle vor einen in solidum verbunden vor ober Specificirten Beneficien nemst denen Puncto 5.-erwähnten 12 fl an Jährlichen Bestandt 200 fl. und an wohl gebutz, gereiterten Körndl 24 Pr. Metzen Korn, 10 M. Gersten, und 20 M. Haabern, und die Herrschl Amter, mit sammt den oben angezeigten verleüthgeben der Bier und Brandwein Betrag wie nicht minder 10 Kl Holtz in Natura gegen Quittung je und alle mahl, und zwaar bey Verlust dieses Contractes zu bezahlen, abzuführen, und alle Jahr mit dem Rent-Amt Volkommen richtigkeit zu machen, doch auch mit der rücksicht.*
8. *Dass wann sie bey geschopften Kräften nebst der Baaren bezahlung zu Holz schlagen, und führen oder auch sonst einen Herrschl Dienst fürgefördert werden sollen per Abschlag das oben Accordirten bestandes in limitirt, und bis Dato bey der Herrschaft üblich gewesten Preiss zu praestiren sollen gehalten seyeen, nicht minder aber auch.*
9. *Diese Bestandene bey daselbstigen Teücht alle vorfallende Arbeit wie nicht weniger auch bey der Fischerey sich Eiferen die Handt, und Fuhr dienste ohne w(.)lich zu protestieren zu der Bessatzung die Bruth zurführen und mit einem Wort den Teücht in guten Bestandt zu erhalten, nicht anderst auch bey erhaltung des Jägers und Forstners Haus alle nothwendige Hand und Fuhr arbeitthen unentgeldich zu praestiren gleich wie nun*
10. *Jenen offerholten Contrahenten in allem zu dem Schloss Gesztes gehörigen Grundten (wo ehedem) das Herrschl Sweinzer Vieh gegangen, die Freyen Vieh weyde über Ihr eigenes Keineswegs aber aufgenomenes fremtes Vieh zu genüssen stipuliret worden, so sollen dieselbe auch hiermit gebunden seyen Kein Schaaf viel veniger aber Gaiss*

Vieh zu halten, die junge Mayse und Zieglen die Walder bestehet, bey grosser bestraffung, und Gutmachen des Verursachenden Schades zu verschonen, respectu das Parst Vieh schaber wenn die Eichl Mastung von Gott besichert wurde nicht anderst als gegen bezahlung solche zu nutznissen, in gleichen

11. *Die Holtzung betreffend, wird einen selben von liegenden Türen Holtz gegen billiger bezahlung gestattet und jedes mahl aufgezimmeretes begehren auch das Bauholtz jedoch mit bey behaltener Wald Ordnung mittelst Gewissen hafter Schatzung, ihrer guten aufführung gemäss angewiesen worden, vor welche Gutthat*
12. *Werden die Contrahenten Schuldig seyen auf die Waldbrenner alle mögliche Absicht zu tragen mithin die Waldung zu erhalten, und wenn sie bey entstehender Burnst durch den Jager zu löschen oder wieder inige in Forst in Kommende Raub Schützen zu Hilff vorgefordert werden, Behend zu erscheinen schuldig seyen, welche nebst dieselber und Ihr dienstbothen hiemit reguliret seyen sollen, Keinen Hund ohne Knöbel in Waldt, Feld oder Wiesen bey jedermahliger bestraffung mit sich zu führen, und damit das Eldle Wildpräth zu vorsprängen, oder gar zu verderben. Gleich wie schlüsslich*
13. *Zu Bederseitigen Sicherheit mit vorbehalt aller Grundherrlichen Rechten bey diesem Schloss Grund, gegenwartiger Contract a 1-January 1775 auf 10 Jahr lang mit denen Bestandhabern gegen Ein Jahriger aufkündigung geschlossen, und mit Herrschl Insiegl gefertiget worden. Totis 27 Decembris 1774.*

*Joseph Deáky m. p.
Praefect.*

*Adam **Pillmann**, Simon Hartmann, Franz Milhammer, Franz **Richter**, Johann Bigler, Joseph **Moser**, Andreas Altman, Johan **Hartdegen**, Lorenz Kollenhoffer. m. p.*

1784-től szerződés nélkül voltak. 1801-ben készült egy 6 esztendőre szóló szerződés, melyet az 1775-1784 között érvényben volt szerződés alapján készítettek. (Ezért van ebben a másolatban annyi betoldás, kihúzás.)

1775-ös szerződéssel szemben ezek a változások benne: „Für den freien Weinschank aber sind die Contrahenten verbunden jährlich vierzig Gulden in den Herrschaftlichen Rentamt zu erlegen.

Item sind die Contrahenten in solidum verbunden einer für alle und alle

für einen für den Hauss Grund von jedem Hause alljährlich 3 Fl, in das Herrschaftliche Rentamt und zwar die eine Hälfte am St. Georgi Tage und die andere am St. Michaelis Tage baar zu erlegen, welches von den dermahlen öestehenden 42 Haussern, die 2 Galten Hausser nicht mit dazu gerechnet..

Csákvár den 16ten X^{bris} 1800.

In zwey gleich lautenden Exemplarien abgefasst, wovon eines bey der Herrschaft verbleibet, das andere den Contrahenten hinaus gegeben wird."

Ezt a szerződést aztán lejárta után két ízben három esztendőre meghosszabbították, úgyhogy 1812. december 31-ig volt érvényben.

Érdekesség kedvéért idézzük az 1775-től érvényben volt tízéves szerződés és ugyanazon példányon készített 1801-es szerződésszöveg felzetén található uradalmi összeírást Gesztesről az 1774-ik évről. A bérletösszeg évenként volt esedékes, de a zsellérek és házatlan zsellérek számától is függött a házbér nagysága. Ennyiből változhatott. A kimutató szerint volt akkor Gesztesen 40 zsellér. Ezek egyenként 4 Fl. 60 krt.-t fizettek. Összesen 184 F-kr. Volt 5 házatlan zsellér.

Ezek egyenként fizettek Fl 40 krt. 12-,-

A zsellérek kezén volt bérletként 2 ¼

uradalmi telek. Ezután fizettek telkenként 50 Fl-ot. 112, 50"-,-

Bormérés címén fizettek 80 -,-

Ez kitett: 388 Fl 50 Kr

Ehhez járult még a bíborkapusztai után 12 -,-

Az uradalmi összeírások nem mondanak pusztát, sem falut, hanem ezen cím alatt kezelik a számadáskönyvekben: *Castrum Gesztes*, azaz Gesztes vára.

Az uradalom panasza a megyénél

Az idézett „*Nota circa contractus Gestesiense*”-t és a vele kapcsolatban megőrzött szerződést és egyéb iratokat tulajdonképpen annak köszönhetjük, hogy a vármegye jogtalanul íratra össze néhány éven át a gesztesieket, mint más úrbéri jobbágyközösségeket. Ez ellen tiltakozott az uradalom:

A tatai és Gesztesi uradalom beadványa a vármegyéhez Gesztes érdekében 1814.

(Kijegyezte az Országos Levéltárban lévő Esterházy levéltári anyagból dr. Nagy Sándor nyugd. csákvár-gesztesi uradalmi intéző 1969. június 26.)

Gesztes
Tekintetes Nemes Vármegye!

Értésére esett és tapasztalja és a Gesztesi uradalom, hogy ezen T.N. Komárom vármegyében lévő Gesztesi Pusztában lakó zsellérek nem csak személyekre és Házaikra nézve, hanem azon tsekély szántó földek is, amelyeket Arendalis Contractus mellett az Uraságtól bírnak, már egy darab üdőtül fogva esztendő-ről esztendőre conscribáltatnak és azoktól, mint akármelley urbinalis földektől adót fizetnek. Ezen „világos hiba miképp csúszhatott” bé? el nem tudja gondolni.

Mivel pedig hazánk törvényei szerint a curialis földek soha törvényesen Dnialis Conscripitióba nem jöhetnek, hanem csak, ha nemtelen kézen vannak, az Árendásoktól szoktak felvetetni.

Azért kérem a T.N. Vármegyét ezen Panaszát az uradalomnak Feő Szolga Bíró Úr által megvizsgáltatni és azután azokat a Conscripitióból ki hagyatni, az Árendás zselléreket pedig csak az Árendából fölvetetni.

Melly kérésem mellett kegyességébe ajánlott alázatos Tisztelettel maradok a T.N. Vármegyének alázatos Szolgája

Misky János tatai és Gesztesi Uradalom ord. fiscalisa

Az irat külső részén ez áll:

„Kívül: 1814. Sub grali Congregatione 13a 7br servata determinatum est, ut Agri, Prata, et Cuncta arendata e Conscriptione Curialium exmittentur, sed Arenda solum in conscriptionem veniat. Misky m.p.”

Tehát a szeptember 13-án tartott megyei gyűlésen elhatározták, hogy minden szántót, rétet és egyéb bérbe adott területet kivesznek a conscripitióból és csak az arenda vétetik föl. Egyben betérjesztette bizonyítékul a „Nota circa contractus Gesztesienses”-ben összeírt szerződéseket is.

1817-ben jött aztán a végleges válasz a megyétől. Ennek teljes szövegét szinten dr. Nagy Sándor nyugd. csákvár-gesztesi uradalmi intéző kijegyzése alapján közöljük.

P. 210. IV. Fasc. 4.

Nro 3.-ból.

Felzet: A T.N. Komárom vármegyének Determinációja, mely szerint a Gesztesi Pusztá a Dicalis Conscripitióba Törvénytelen becsuszoán abbul kivé-

tetik de 10^a juny 1817. tartatott gyűlésbül.

Belül: 1817^{ik} Esztendei Szt, Ivány hava 10^{kén} tartott Tettes Ns Komárom vár-
megye köz Gyűlésébül.

1238. Ad No 563 Anni 1817 et 1708. Anni 1816 A Gesztesi Puszta Réttyeinek és földjeinek a conscriptiójára nézve fent forgó tulajdonságait az előtörtétekből ki tapogatván a Hivatalbeli Bizottság elől adta azonképen a Tettes Statusoknak, hogy a Gesztesi Uradalom a Gesztesi Pusztnak lakósaival még 1774-ik Esztendőben tett 1801-ben megújított és mind 1807 mind 1808-ik esztendőben megerősített kötések által megmutatta, hogy ugyan lakósok soha Urbarialis helyt bíró Jöbbségnyok vagy Urbarialis 15 napot szolgáló Zsellérek nem voltak, hanem egyedül mint favágásra fel vétetett árendás zsellérek tartattak és ennek fejében az Uraság a majorbeli Földgyeit, és ugynevezett Scvitzer Réttgyeit élelmekre közöttük fel osztották, ennek folyamattýában a Tanácsbeli mostani conscriptir Eröss József Sz. Bíró Ur jelentette, hogy a Gesztes Puszta mindenkor csak a Curialis Conscriptióba volt felvéve, de különféle módon, némelly Esztendőben t.i. az Árendából, máskor ismét a földekrül conscribáltattak az ott lakó zsellérek.

Az 1783. évi Gesztes Csákvár uradalmi számadási könyv adatai

alapján lássuk most, hol, merre robotoltak az uradalomnak, de fizetésért, mert mint az előbb láttuk, nem voltak úrbéri zsellérek, akik ingyen robottal tartoztak uradalmuknak.

A következő adatok a székesfehérvári megyei levéltárban található *Rechnung über baaren án Geld-Empfang und Ausgaben deren Herrschaften Gesztes und Csákvár von 1ten January bis 31ten Decembris 1783* számadási könyvből vannak véve.

A gesztesiek ebben az esztendőben az első tízéves szerződés értelmében (1775-1784) fizettek az uradalomnak

2 1/2 uradalmi telek és borkimérés címén	200 Ft-ot
a Bíborka rét feléért	12 Ft-ot
reparáció címén á 1,50 Forint	16,50 Ft-ot
reparáció címén fizetett Pfeiffer Tamás január 1-től március 31-ig	0,60 Ft-ot
Pillman Mihály pedig ugyancsak reparáció címén július 1-től egy fél évre	0,75 Ft-ot

makkal való hizlalásért	8 Ft-ot
elválasztott birkák után	3,90 Ft-ot
Összesen:	241,75 Ft-ot

Az uradalom pedig fizetett ebben az esztendőben robotmunka, vagyis napszám címén a következő esetekben a gesztesieknek:

1. az „Allee” erdőn
vagyis a kastélyparkban.

Esterházy János gróf ugyanis ezekben az esztendőben létesítette a nagy parkot az új csákvári kastély körül.

33 napszámért á 20 kr. (Számadási könyv 44. old.)	6,60 Ft
--	---------

2. Az erdészetben, vadásszállásért (*Wild-Prätführen.*)
(Számadási könyv 45. old.)

A helyi erdész számára való gabonajárandóság
szállításáért és a vad számára való széna
odakészítéséért.

1 Ft

3. Az angolparkban (Garten)

151 1/4 napszámért á 20 kr. aztán megint	30,25 Ft
---	----------

332 1/2 napszámért á 20 kr.	66,50 Ft
-----------------------------	----------

4. Gesztes községének
az erdőből szállított birkákért
(Számadási könyv 47. old.)

13,60 Ft

5. Gesztes községének
június 18-tól augusztus 19-ig
elismert 63 1/4 napszámért á 20 kr.
(Számadási könyv 49. old.)

12,65 Ft

6. Az angolparkban
98 1/2 napszámért á 20 kr.
124 napszámért á 20 kr.
(Számadási könyv 49. old.)

19,70 Ft
24,80 Ft

7. A konyhakert körül Gesztés községének fizetett hasított fáért ennek beszállításáért (Számadási könyv 52. old.)	0,80 Ft 5,60 Ft
8. Az új kastély körüli munkálatoknál 4 napszám után 8 3/4 napszám után á 20 kr. 51 napszám á 20 kr. (Számadási könyv 56. old.)	0,80 Ft 1,75 Ft 10.20 Ft
9. A csákvári építkezési írnok lakása körül Gesztés községének 1 1/2 napszám után (Számadási könyv 59. old.)	0,30 Ft
10. Az Allee-erdőben lévő remeteség körül 6 napszám (Számadási könyv 59. old.)	1,20 Ft
11. Az Allee-erdőben lévő egyiptomi ház körül Gesztés községének 47 napszámért á 20 kr. (Számadási könyv 60. old.)	9,40 Ft
12. A csákvári gabonarakar körül 9 napszám a tetőfedő mellett (Számadási könyv 68. old.)	1,80 Ft
13. A csákvári kis korcsmánál Gesztés községének 14 napszám után (Számadási könyv 69. old.)	2,80 Ft
14. A gesztési vadász- és erdészháznál Gesztés községének 30 mérő mésznek Szentgyörgyvárról való fuvarozásért Csákvárra á 70 kr. 60 szalmazsup szállításáért az erdészlak fedéséhez (Tehát ekkor épülhetett az erdészház elődje)	2,00 Ft

15. Ölfavágás és szállítás

(Számadási könyv 75. old.)

Vágási díj

Gesztes községnek

45 öl bükkért á 30 kr., 85 öl bükkért á 35 kr. 43,25 Ft

95 öl tölgyért á 30 kr., 50 öl tölgy á 35 kr. 30,25 Ft

3073 rőzsecsomóért 100 csomónként

50 kr. 15,36 Ft

Fuvardíj (Számadási könyv 86. old.)

Gesztes községnek Csákvárra á 70 17,81 Ft

Csákvárra á 90 33,00 Ft

Szákra á 80 (386 öl) 33,00 Ft

Oroszlányra a fővadásznak 10 Ft

á 50 (20 öl, Sz. könyv 87. old.)

16. Csákvári új malomnál

Gesztes községnek 48 3/4 napszám után

árkolásnál

9,75 Ft

A mészégetőknél Gesztes ebben az évben nem szerepel. Talán még nem indult meg eddig Gesztesen.

Gesztes végleg Környe filiája lesz

Ez tűnik ki a környi plébánia anyakönyveiből. 1757-től kezdve ugyanis csak a környi plébánia anyakönyveiben találkozunk gesztesi bejegyzésekkel.

A környi plébániához azonban most már Gesztesen kívül csak Vértessomló tartozott a maga egész területével, egészen 1813-ig. Ezalatt, beleszámítva az 1746. év kezdetét is, a következők voltak közös plébánosok:

Skripala Tamás 1746-1748

Czvitkovics Máté 1748-1768

Ehrenber József esperes

és tb. kanonok 1769-1784

Szántó György 1784-1805

Zolnay Sándor 1805-1813

Az 1770. évi Környe vizitáció

Ezen idő alatt 1770-ben volt az első egyházmegyei vizitáció Környén. Vásonkői Zichy Ferenc gróf, győri püspök rendeletére maga Ehrenberg József Károly környei esperes plébános végezte Környén is. Ennek a vizitációnak a jegyzőkönyvében ezt olvassuk Gesztesről:

„Gesztes alig másfél órányira van az anyaegyháztól. Se temploma, se kápolnája. Lakói mind katolikusok. Nagyon kéri, engedjenek nekik legalább egy kis kápolnát építeni, melyben legalább egyszer évente lenne istentisztelet. Eddig vagy Vértessomlóra vagy Majkra kell misére menniök.”

Sajnos a vizitációs jegyzőkönyv nem hozza a lakosok számát külön falunként. A plébánia híveinek összlétszáma 917 gyónóképes lélek volt, és 252 még gyónni nem képes katolikus, valamint gyónóképes 77 és gyónni nem képes 28 református. Tehát összesen 1274 lélek.

Az 1781. évi vizitáció

1781-ben is volt vizitáció. Ez is Ehrenberg plébános idejében volt. Eből tudjuk meg, hogy Ehrenberg József Károly környei esperes plébános Baján született 1729-ben és a vizitáció idején 52 éves volt.

Gesztesről azt mondja a vizitáció, hogy még nincsen temploma, se kápolnája, csak egy fakereszt áll a település közepén, és jó idő esetén ennél tartják a hívek a délutáni ájtatosságukat. Kegyúr és földesúr ekkor gróf Esterházy János.

Helyben Gesztesen csak egy karing van stórával és egy rituálé a temetésekhez és betegellátáshoz. Egyházi vagyon nincsen.

Mégis van 84 Forintjuk (*Florenum*) amit évekkel ezelőtt különféle büntetésekből gyűjtöttek az uradalom engedélyével azzal a céllal, hogy majd templom vagy kápolna építésére használják.

Ezt a pénzt mostanáig a somlói templompénztárban őrzik. Van egy kis fa harangláb egy kb. 50 kg-os kis haranggal, amelyet a község saját költségén szerzett be. Más vallásúak nincsenek a filiában.

Gesztes a következőket fizette a plébánosnak:

1. Évente 14 Florenumot
2. Két kocsis szénát, melyet szintén a község adott és fuvarozott be neki, aminek értéke kb. 3 Fl.
3. Régi szokás alapján 4 kocsi vágott fát, melyet a hívek szállítottak be neki, de már 3 éve nem adják.

4. Stólából kapott:

keresztelés után á 35 kr. mint a plébánián	4,30 Fl
egyházkelő és újházás bevezetése után á 15 kr.	2,60 Fl
esketés után á 1,50 kr.	4,00 Fl
felőtt temetése után 1 kr.	2,00 Fl
kiskorú temetése után á 50 kr.	1,50 Fl
gyűjtésből	1 Fl
ilyenkor a község ebéd és fáradság címen ad	2 Fl
hozzájárulás a somlói búcsúhoz címen	1 Fl
Stólabevétel kb.:	18,40 Fl

5. Dézsmája, földje, kertje, szőlője nincsen itten,

Összesen kap Gesztesről 35,40 Fl

A falu tanítója Prunner Ferenc volt, aki Csehországból került ide és beszélt német és cseh nyelven. Magatartása kifogástalan és dicséretes volt. Egyben jegyzője is volt a településnek. A temetés szertartását jól tudta, egyébként nem értett sem az énekléshez, sem az orgonáláshoz, mert ez nem is volt kötelessége. Elég tudással rendelkezett ahhoz, hogy a gyermekeket a hittanra, olvasásra, írásra és számolásra megtaníthatta. Nem tanított ugyan az iskolarendszabás előírása szerint, de azért jó eredménnyel. A megélhetése azonban nyomorúságos. Jövedelme ez volt:

1. Kézpénzt kapott a községtől	3,00 Fl
és 7 mérő rozst á 60 Fill.	4,20 Fl
Stólából:	
felőtt temetése után á 20. Fill.	1,00 Fl
kiskorú temetése után á 15. Fill.	0,75 Fl
keresztelés, esketés nem volt, harangozás után meg nem kapott fizetést.	
Tanítás címén kapott hetenként minden gyermek után á 1. Fill.	3,00 Fl
2. Gyűjtésből, kevés babon kívül	0,50 Fl
3. Volt egy földje, amelyet bevethetett	1,00 Fl
Ezt saját költségén kellett aratnia, de a behordást a község végezte.	
Összbevétele tehát:	13,45 Fl

A hívek létszáma 278 volt. Mind katolikus és németnyelvű. Gyónóképes belőle 211, nem gyónóképes 67. A gesztesiek magatartásáról ezt jegyezte fel a Vizitációs jegyzőkönyv: „A nép buzgó és szorgalmasan

jár a somlói templomba misére és prédikációra. A hitigazságokban jártas. Ha Somlón nincsen istentisztelet, akkor átmennek Kozmára vagy Majkra, itt azonban csak misét kapnak szentbeszéd nélkül. Az ünnepeket és böjtöket pontosan megtartják. Nyilvános bűnös nincsen a községben, sem másféle súlyosabb hiba vagy kilengés.”

1787-ben Vértessomló helyi káplánt kap

Ettől fogva közvetlenül a somlói helyi káplánok gondozták a gesztesi híveket. Az anyakönyvezés is Somlón történt 1787-től. Jogilag azonban továbbra is Környéhez tartozott Vértessomló és Gesztes. A vértessomlói helyi káplánok Gesztes közvetlen lelkipásztorai, ezentúl ők voltak:

1. Pados József (1787-1790)	Igmándi plébános lett később.
2. Roys Lipót (1790-1796)	Szomódi plébános lett később.
3. Pussacker Tóbiás (1796-1803)	Alsógallai plébános lett később.
4. Mikulay János (1803-1805)	Kecskédi plébános lett később.
5. Zolnay Sándor (1805-1812)	Környei pléb. megint egyedül.
6. Mutzer Dániel néhány hónapig, 1813-ban, mint adminisztrátor.	

A falu első kápolnája

A jó gesztesiek nem engedtek kívánságukból, hogy kápolnát kapjanak. Addig addig panaszkodtak, kérték az uradalmat (melynek központja ekkor már Csákvár volt), hogy megsajnálta őket az uradalmi főintéző vagy kormányzó Bezerédy és 1796-ban ingyen adta ki nekik az építkezéshez szükséges anyagot. Fát és bizonyára téglát is. Ámbár vályogot is használtak, ami a tatai esperesnek a püspökhöz írt leveléből kitűnik (1796). A Gesztesiek nem is késtek az építkezéssel, azonnal nekiláttak és még az ősz folyamán be is fejezték. Valószínűleg a mai tűzoltó szertár helyén állhatott, amint a szájhagyomány is tudni véli. A helyet egyébként az uradalom adta és jelölte ki, de csak annyit mond a vonatkozó levél, hogy tűzveszélynek kevésbé kitett helyen épült. Talán azt akarja mondani, hogy a zsuppos házaktól távolabb állott. A kápolna 7 öl hosszú és 3 1/2 öl széles volt. az ölet 1,90 méterben számítva a hossza 13,30 m volt a szélessége pedig 6,65 m.

Az építkezés költségeinek fedezésére felhasználták az erre egybe gyűjtött pénzüket is, ami akkor már 147 Fl és kilenc fill. volt. Ezt Pus-sacker Tóbiás akkor újonnan Somlóra került helyi káplántól kellett elkérniük az azon kívül a nevükön álló 187,49 Florenummal együtt. Adakozás is volt. Pedig hát pénzbőség nemigen volt abban az idő-ben a falucskában. Mutatja ezt az a körülmény, hogy 1796-1797-ben az 558,65 Fl-os tartozásukból csak 99,20 Fl-ot térítettek meg munkával, a többit pénzben kellett fizetniük (*Szabad György*). Vagy talán azért is térítettek kevesebbet munkával, mert az építkezéssel voltak elfoglalva.

A hívek most bizonyára örültek hogy vágyuk teljesült, és volt saját kápolnájuk. Arra is gondolhattak, hogy a téli zord időben és az őszi csatakos napokon nem kell mindig átmenniük Somlóra. Rossz idő-ben is összejöhetnek most már közös ájtatosságra a kápolnában.

Azonban baj volt a kis kápolna körül.

Elkészültek vele, azonban senki sem gondolt arra, hogy ehhez enge-dély is kellett volna a püspökségtől, vagy legalábbis illetet volna beje-lenteni az építkezés megindulását. De még az esperes sem tudott róla. Szerenka Pál, tatai esperes plébános leveléből, melyet 1796. december 10-én írt ebben az ügyben a püspöknek, tudjuk ezt. Megírja, hogy személyesen megrótta ezért a gesztesieket a templom számadás alkal-mával. Kifogásolta, hogy minden alapítvány nélkül állították fel a ká-polnát. A gesztesiek erre azt mondták, hogy ők mindig gondoskodni fognak róla. Elnézést kértek az esperes útján az eljárásukért.

A püspök azonban nem akart csak úgy egyszerűen napirendre térni a dolog felett. azonban Bezerédy, a csákvári uradalom tiszttartója 1797. október 6-án írt levelére, aki jobban megvilágította a háttérrel és az uradalom közreműködését, és egyben kérte a kápolna megálda-tását, 1797. október 17-én hozzájárult a megáldatáshoz, a következő három feltétellel:

1. A kérelmet tartalmazó levelet a konzisztoriális levéltárban kell le-tétbe helyezni.
2. A kápolnát csak a tatai esperes-plébános Szerenka Pál áldhatja meg vasárnapon vagy ünnepen.
3. A helyi káplánt nem szabad arra kényszeríteni hogy felváltva tart-ja az istentiszteletet Somlón és Gesztesen.

Az ellen azonban nem emel kifogást, hogy kellő joghatósággal bíró pap vasárnapon vagy ünneppalapon misét mondjon, ha illet néha napján valahonnan kaphatnak, azzal a feltétellel azonban, hogy az

evangélium felolvasása után a híveknek azt egyszerűen és népies módon megmagyarázza. Így rendeződött az ügy, és a gesztesieknek volt kápolnájuk, ahová imádkozni járhattak, szentségimádásra is vasárnapként, litániákat elmondhatták. A somlói helyi káplán is átjöhetett tetszése szerinti, neki megfelelő hétköznapiakon misét mondani, mert csak vasárnap nem volt szabad a helyi káplánság templomát Somlón elhagynia, a nagyobb hívősereg központját.

Napóleon kora

A 19. század elejét a napóleoni hadjáratok töltötték ki Európában. Gesztes és közvetlen vidékét azonban ezek a hadi események nem érintették. Mégis izgatottak lehetek a kedélyek a kismegyeri csata után, amelyben a francia hadak kerültek ki győztesen a magyar nemesek kisebb létszámú, de bátor és keményen küzdő serege fölött. 1809 augusztus elején Ferenc király Tatára tette át székhelyét. Itt volt Ludovika királynő is, Pálffy nádor is. Október 14-én Tatán írta alá a király a schönbrunni békét. Valamivel korábban, 1804 június 7-én újra egyezséget kötöttek a gesztesiek a plébánossal Környén. Ennek értelmében elhatározták, hogy a megszokott stólát és egyéb járandóságot fizetik neki továbbra is. Érdekesebb azonban a szerződés tartalmánál azoknak a neve, akik aláírták Gesztes részéről. Tehát néhány gesztesi család nevével találkozunk:

- Hartin János bíró
- Holer Wolfgang
- Helmayer József
- Richter Jakab
- Schalkhammer András

(Parochialia győri püspöki Lt.)

Az Österreicher-féle majki posztógyártó üzemnek ebben az időben vidéki bedolgozói is voltak. Így 1810-ben 44-en dolgoztak az üzemnek Gesztesről, Somlóról 18-an, Kecskédről 54-en *(Szabad György)*.

Gesztes Vértessomló filiája lesz

1813-ban Vértessomló kiszakadt a környei plébániából és önálló plébánia lett, amelyhez filiaként Gesztes tartozott és Kapberek. Egészen 1900-ig tartozott jogilag Vértessomlóhoz. Ebben az időszakban a következő plébánosai voltak:

- Perger Ignác (1813-1823)
- Kappel István (1823-1850)
- Wohlmuth János (1850-1862)
- Billing Antal (1864-1872)
- Winkler Mihály (1872-1878)
- Náczy József (1878-1900)

A második kápolna építése

Az 1796-ban gyorsan megépített kápolna tényleg könnyű anyagból épülhetett, mert 1816-ban már dűledezőfélben volt. Ebben az évben Esterházy Miklós gróf földesúr és kegyúr jó anyagból újat és nagyobbat építtetett a romos helyett. Ennél is kivették részüket a gesztesi hívek kézimunkával és fuvarozással, ami ez akkor bevett szokás volt.

Ezt az új kápolnát bizonytalán már a mai templom helyén építették fel. 1816. október 27-én, pünkösöd után a 20. vasárnapon áldotta meg Szántó György tatai esperes-plébános és lébényi apát. Szentbeszédet mondott Mikulay János kecskédi plébános. Diakónusként segédkezett Darnady István bánhidai plébános, szubdiakónus és szónok Mikulay János volt. A szertartásmester szerepét Müller Károly Környei plébános töltötte be. Helybeli plébános pedig Pergel Ignác volt akkor. A kápolnát Szent Miklós püspök tiszteletére szentelték. Ugyanazon a napon áldották meg a falu három keresztjét. Az egyik állott a falu végén a kis tó feletti *Staariegl* dombon, ezt Tromposch Frigyes gesztesi telepes állíttatta, és alapítványt is tett a fenntartásához.

Egy másik állott a temetőben, és a harmadik a falu közepén. Erről már szó volt az 1781. évi vizitáció keretében. Ezeket a keresztet azért áldották meg az ünnepélyes alkalomból, mert nem voltak biztosak benne, meg vannak-e már áldva vagy sem.

A kápolna új főoltárképe

Felemelő ünnepség volt megint 1817. szeptember 18-án az új kápolnában. A kegyúr új főoltárképet festetett a kápolna védőszentjének, Szent Miklós püspöknek tiszteletére Bécsben.

Ezt a képet helyezték el ezen a napon a régi kép helyébe, mert az a nagyobbított kápolnának már túl kicsi volt. Ezt is Szántó György tatai esperes-plébános áldotta meg az egész grófi család és a nép részvételével.

Az 1830. évi vizitáció

1830-ban vizitáció volt a vértessomlói plébánián. Ezt Juranits Antal győri püspök maga végezte. Plébános volt akkor Kappel István, a kegyúr pedig az Esterházy uradalom.

Gesztesre vonatkozólag a következőket tudjuk meg a vizitációs jegyzőkönyvből:

Van saját kápolnája, amelyben azonban csak a búcsú napján van ünnepélyes istentisztelet. Hétköznapon néha mond benne misét a plébános, de minden kötelezettség nélkül. Van benne egy kőoltár. Az orgonáját a kápolnapénztár és a hívek közösen tartják jó karban.

A harangláb, tehát a torony haranggal most nincsen. Két harang van, amiket szintén a község gondoz.

A kápolnának földje nincsen. Pénze összesen 26,16 Fl.

A kápolna pénzesládáját a gondnok őrzi kettő kulccsal. A kápolnát a község tartozik fenntartani.

A plébános gesztesi jövedelme a hívektől évi 14 Fl készpénz és dupla stóla. Egyéb bevétele nincsen. A lelki szolgáltatások végzéséhez szükséges fuvart a nép tartozik adni.

Stóla címén kap keresztelés után	7 fillért
egyházkelő után	3 fillért
esketés után	40 fillért
felnőtt temetéséért	30 fillért
kiskorú temetéséért	15 fillért

A tanító jövedelme:

A községtől kap évi 35 Ft-t.

Természetben 3 mérő búzát, 14 mérő rozsot és 6 öl tűzifát.

Keresztek

Egy áll a falu közepén, egy a temetőben, melyet a község tart fenn, egy a halastó partján az erdő szomszédságában, melyet Tromposch Frigyes gesztesi lakos emeltetett, és amelynek fenntartására 50 Fl alapítványt tett.

A temető a falun kívül van. Elég nagy és sánc veszi körül. A temetés háztól van.

Néhány adat a gazdasági helyzetről

A 19. század első felében kezdődnek a gazdasági reformok hazánkban. Ezzel kapcsolatban némi képet adnak Gesztes helyzetéről a következő adatok. A gesztesiek, mint láttuk, favágással foglalkoztak elsősorban. Ezért telepítették őket ide. Megélhetésük biztosítására aztán lassanként egy-egy darabot kaptak bérletként az uradalmi rétekből, amikből aztán szántót csináltak.

Erdőrészeket is irtottak ebből a célból. Foglalkozásuk a favágás és kevés földjük megmunkálása mellett sokféle napszámából, fuvarozásból szén- és mészégetésből állott.

A Föld bérért pénzben fizették vagy munkával váltották meg. Így 1821-ben a község 979,13 Ft készpénz kötelezettségéből 585,05 Ft-ot munkával törlesztett, a többit pénzzel. Ez persze nagyban függ attól is, mennyire volt szükség az uradalomnak pénzre vagy inkább munkára. 1830-ban Gesztes uradalmi gazdaságpolitika szempontjából a mai Csákvári járásba volt beosztva. Ehhez tartozott Csákvár, Boglár, Kozma, Magyaralmás és Gesztes.

A lélekszám 1833-ban 341 volt. Ezekből 41 volt házas zsellér és 11 házatlan zsellér. Az uradalomtól 2 és fél, tehát még mindig csak kevés telket béreltek. Fizetnivalójuk volt még a borkimérésért, mészárszékért és boltért.

A kis település fejlődni, nagyobbodni, terjeszkedni nem tudott, mert körülölelte az uradalom erdeje és a szerződésekben lefektetett építkezési tilalom. Az uradalomnak ugyanis nem állt szándékában nagyobb községgé fejleszteni a pusztát. Így értjük meg, hogy az 1810-es években 44-en dolgoztak a majki posztóüzemnek.

A földesúrral való szerződést időről-időre megújították. A szegény lakosság ezért is aggódhatott, mi lesz, ha a földesúr nem hosszabbít-

ja meg többé a szerződést. Az uradalom intézői nem mindig voltak tekintettel a nép javára. 1834-ben például nagy szárazság volt. A lakosság állatai tömegesen hullottak el. A gesztesiek kérték az uradalmat, engedje meg a legeltetést az erdőben. Megígérték, hogy kötélen fogják vezetni az állataikat, hogy ne tegyenek kárt. A tisztiszek mégis elutasította a kérelmüket az erdővédelemre való hivatkozással.

Fornapusztán a 20-as évek derekán több száz hold földet vetettek be burgonyával és kukoricával, és kiadták részért vagy robotnapokért a kozmaiaknak és a gesztesieknek. Ők szívesen vállalták a messzi földnek megmunkálását is, mert szűkében voltak a földnek, de amikor aztán ugyanott ugarföldek használatáért is ígásrobotot, sőt szántást kívántak, kénytelenek voltak a földek használatáról lemondani, mert ez a nehéz és messzi munkára a gyenge teheneik képtelenek voltak.

Az uradalomnak ezekben az esztendőben, amikor a gazdasági reformok elterjedtek, 35 helysége volt. Ezekből a helységekből 7 fizetett és robotolt örökös szerződés címén, 19 ideiglenes szerződés címén és 9 urbárium szerint. Gesztes és a tőle délre eső, kis Kőhányáspuszta lakói a földesúr kezén lévő földön laktak és dolgoztak, ezért mindig az uradalom előírásai szerint kellett igazodniuk. amikor az 1834-37-es években egymás után jelentek meg a jobbágyság felszabadítására vonatkozó törvények, ezek az Esterházy uradalom 7 örökszerződéses helységére, valamint Gesztesre, Kőhányásra nem vonatkoztak (Ság pusztára sem). Ezek megmaradtak zselléres és szerződéses helyzetükben.

Lássunk néhány adatot Gesztes fizetési kötelezettségéről. Ebben összesítve van a kötelezettség ami elosztódott egyesekre.

		Robottal váltották	Pénzzel	Robottértés túlteljesítés esetén
1821	979,13 Ft	585,05 Ft	394,08 Ft	
1825	981,13 Ft	718,25 Ft	262,88 Ft	
1827	984,13 Ft	740,65 Ft	243,48 Ft	-
1829	982,18 Ft	594,15 Ft	388,03 Ft	-
1833	806,64 Ft	1162,71 Ft	-	356,07 Ft
1840	890,14 Ft	1740 Ft -		859,86 Ft
1847	831,13 Ft	1036,98 Ft	-	205,85 Ft

Ha azonban a zsellérek eleget tettek kötelezettségeiknek az uradalommal szemben, akkor szabadon gazdálkodhattak, dolgozhattak kedvük szerint.

A kápolna renoválása

1840-ben Esterházy Miklós gróf, mint kegyúr a község közreműködésével a kápolnát teljesen renováltatta, és új zsindelekkel fedette be. 1842-ben a község új keresztet állíttatott fel a falu közepén Tromposch Frigyes háza előtt. Ezt Kappel István plébános áldotta meg szeptember 25-én ünnepélyesen.

1844-ben pedig a temetőben állított a község új keresztet. Ezt október 13-án áldotta meg Kappel plébános. Közeledett az 1848-49-es szabadságharc. Ennek hadeseményei azonban közelebbről nem érintették Gesztest.

Gesztes helyi káplánság lesz

Nagy jelentőségű volt a kis községre az az intézkedés, hogy Esterházy Miklós gróf kérelmére Karner Antal püspök 1850-ben helyi káplánságot állított fel Gesztesen. Jogilag ugyan továbbra is Vértessomló fililálisa volt, de ezentúl helyben lakott saját lelkésze és megkezdődött az anyakönyvezés helyben. Ebből az alkalomból a község a következő szerződést kötötte:

1. Minden egyes házaspár 2 Fl készpénzt fizet, a Florenumot három ezüst húszasban (*Zwanziger*) számítva, természetben pedig fél mérő rozstot.
2. A község kellő rendben és szorgalommal munkálja azt a földet, amelyet a kegyúr jelöl majd ki.
3. Mivel jelenben alkalmas lakás nincsen, a kegyúr vesz bérbe egy lakást, melyet a község alakít át és javíttat ki. Ehhez a szükséges anyagot az uradalom ingyen adja.
4. Ha netán építenének megfelelő lakást, akkor a község adja hozzá a kézi és ígás munkát, és a megépített lakást ingyen javíttatja és gondozza.
5. Valamennyi kegyet, juttatást, adományt, melyet a kegyúr a helyi káplán lakásának megépítéséhez és fenntartásához adott és adni fog, szabad elhatározásból fakadó önkéntes adományként kell venni, és ezért a helyi káplánság soha, semmi esetben sem tekinthető örökös alapításnak. (*Sign. Gesztes 1850. okt. 1.*)

Ezt név szerint az egész község írta alá.

1850. október 21-én pedig hitelesítették és aláírták sajátkezűleg Fesz Mihály kántortanító, Müller Károly tatai esperes-plébános, Wohlmut

János helyi plébános és Klárik Ferenc uradalmi kiküldött. Az uradalom pedig a következő szerződéssel járult hozzá a helyi káplánság megalapozásához:

A helyi káplánnak akit az illetékes egyházmegyei hatóság ezen a helyen alkalmazni fog, fizetés-kiegészítésként és eltartásához a következőt akarom adni:

1. Kézpénzben 80 Fl.

2. 8 öl fát, amit a község ingyen vág és szállít be.

3. 12 mérő rozst (búzát).

4. Két és fél hold földet, melyet a községnek kell kiirtania, művelnie és termését évente beszállítani. A jelen adományok, melyek engem, örökösöim és örökösöim örököszeit kötelezik, mindaddig érvényesek, míg köztem és ezen szerződéses község közötti viszony fennál. Ennek megszűnésével örökösöim szabadon intézkedhetnek.

Csákvár, 1850. október 14. Fróf Esterházy Miklós sk.

A gesztesi helyi káplán jövedelme összesítve tehát a következő:

1. A kegyúr fizet	80 Ft
2. Gesztes községe fizet 124x2	204 Ft
3. Gesztes községe ad 31 mérő rozst (1 Fl 30)	46 Ft 30 fill.
4. A kegyúr ad 12 mérő tiszta búzát (2 Fl 12)	26 Ft 24 fill.
5. A kegyúr ad 8 öl fát (5 Fl)	40 Ft
6. Kettő és fél hold földet, beleértve a művelést és beszállítást (4 Fl)	10 Ft
Ez egy összegben kitesz:	326 Ft 54 fill.
Osztrák valutában számolva:	342 Ft 86 1/2
De ebből le kell vonni:	
1. a vértessomlói plébánosnak évente	20 Ft 25 fill.
2. az évi adóra	10 Ft

Kukutska Hugolin

kapucinus atya volt az első helyi káplán, aki eddig Bajon volt adminisztrátor. Gesztesen működött 1850-től 1869-ig. Született Környén, még pedig 1810. augusztus 15-én. Szülei volt Kukutska András halász és Kempf Cecília.

Gesztes társadalmi keresztmetszete 1851-1861 között

A helyi anyakönyvek a következő képet adják.

Családi nevek a következők voltak:

Hartdegen, Scheifer (Mórról), Moser, Hetzel, Selig, Traxler, Minikus, Fress, Brech, Beck, Oberling, Schalkhammer, Schaffer, Schlepp (Gántról), Wachter, Bauer, Krain, Huber, Melcher, Richter, Rubner, Gruber (Szákról), Stadler (Boglárról) és Bernhardt, Palenik, Tromposch, Aigner, Pillman, Molnár, Klauss, Strohmayer, Reinhart, Helmayer, Schmidt, Hartman, Herbert.

Ezekből szerződésesek voltak: Hetzel, Selig, Traxler, Moser, Brech, Beck, Oberling, Wachter, Melcher, Richter, Aigner, Pillmann, Tromposch, Helmayer (23. házszám) Reinhart.

Házasszélerek voltak ugyanebben az időben az anyakönyvek szerint: Hartdegen, Scheifer, Moser, Minikus, Schalkhammer, Oberling, Traxler, Palenik.

Házatlan szélerek: Krain, Schmidt, Hartman, Molnár, Strohmayer, Stadler, Kindl.

Gruber újonnan jött száki telepes.

Tanító és jegyző volt: Pospichel János 1851.
 Fresz Mihály 1851.
 Rubner Márton 1854.

Bíró volt: Moser Ferenc 1852. felesége Tromposch Borbála (hsz. 24.)

Kisbíró: Krain Mihály 1853.
 Seeling Ferenc 1855.

Bognár volt: Herbert János (hsz. 13.) és Melcher Frigyes (hsz. 36.)

Kovács: Kleuss András (hsz. 45.)

Takács: Bauer György (hsz. 20.)

Cipész: Oberling Ignác (hsz. 35.)

Pipakészítő: Palenik Adalbert (Albert, hsz. 9.)

Pásztorok voltak:

csordás: Pálffy János (1852), Potersbach János (1861, hsz. 44.)

ökörpásztor: Rafel Fülöp (1852, hsz. 44.)

kanász: Várady György (1853) Löfler József (Leflinger is)(1861, hsz. 44.)

juhász: Bukrosch (Bokrosch, Bokros) János (hsz. 44.)

Erdőőr: Huber János (1854, hsz. 30.)

 Traxler Imre (1861, hsz. 30.)

Uradalmi vadász: Janics Antal (1852, hsz. 46.)

Bába volt: Viltman Katalin (1854) és Pittnar Magdolna, Palenik János pipakészítő felesége (1853).

Lelkész volt az említett Kukutska Hugolin kapucinus atya (hsz. 47.) A házsámokból tűnik ki, hogy a pásztorház az utolsó ház volt a hársorban Somló felé. Az a házhely, amelyen most Beck József sofőr építette fel új házát. Vele szemben kellett lenni a kovácsműhelynek és lakásnak 45 számmal, és a templom melletti vadászház vagy erdészház volt 46 és mögötte a plébánia, akkor a lelkészlak 47.

Ezek a nevek nem fedik az akkori összlakosság neveit, mert csak azok a helybeli lakosok szerepelnek itt, és azok az alkalmazottak, akik 1851-1861 között keresztelés, házasságkötés vagy temetés címén az anyakönyvekbe be lettek írva. A legtöbb benne van.

Fényes Elek szerint Gesztes lakossága 1850-ben 351 lélek. Az anyakönyvek tanúsága szerint 1851-ben született tizenkilenc gyermek, a halottak száma tizennégy, akiből hat gyermek volt. Esketés volt 7. Ezekből egy pár volt tősgyökeres gesztesi. A vőlegények közül 1 volt vértessomlói (Strohmayer), aki már itt is lakott és itt is maradt. Kettő volt gánti, 1 móri, 1 kőhányási és 1 csákvári, a csordás Pálffy.

Ebben az esztendőben Gesztes gazdaságilag a száki uradalmi járásba volt beosztva, amelybe még tartozott: Tokod, Dad, Kecskéd, Kocs, Majk-pusztá, Mindszent-pusztá, Nagyigmánd, Nánapusztá, Oroszlány, Szák, Szend, Vértessomló és Gesztes. Politikailag pedig Fényes szerint, ebben az esztendőben Gesztes Esztergom megyébe volt besorolva.

A határa volt 3100 hold. Ebből háromnegyed része erdő. A gesztesiek összesen 831 holdat béreltek. Északról a falu felett a rétszélben van kis halastava, melyből egy ér folyik át a Majki alsó tóba. A tó felett égetnivaló mész-kőbánya van, mely több mészkemencében használtatik fel Fényes szerint.

A mészégető kemencéket, ilyen volt nemcsak Gesztesen, hanem Kapbegekben, Kőhányáson, Oroszlányon és Vértessomlón a közelben, helybeli lakók bérelték az uradalomtól. Maguk fejtették, fuvarozták és égették a mészkövet, amit az uradalom adott. Ugyancsak az uradalom adta az égetéshez szükséges tüzelőt, fát és később kőszén és lőport.

Amikor 1834-ben az uradalom kőszene Pesten nem kelt el a kívánt áron, a gesztesi mészégetőket kötelezték heti 40 bécsi mázsa kőszén átvételére.

A bécsi mázsa átlagos ára akkor 0,28 Fl volt. Az égetett méssen aztán osztozkodtak. Az uradalom, az így nyert mésznek egy részét saját szükségleteire használta fel, a többit eladta. A mészégetők pedig helyben árultak

ilyen meszet, de még inkább messzire eljártak vele az alföldre, ahol szívesen vették. Mészégetéssel a szájhagyomány szerint főként a Tromposch család és Hartdégen Ignác családja foglalkozott, akiket *Natzn* néven is emlegetnek. A kemencéből már csak az utolsónak a romjai vannak meg, a *Staariegl* és a *Grossi Staafösn* szögletében.

Ugyancsak 1851-ben nagy vihar kidöntötte azt a keresztet, amelyet Tromposch Frigyes állíttatott 1816-ban a falu végén álló tó szélére. De még az év folyamán újat állítottak a helyébe, melyet Perge Ignác esperes áldott meg Wohlmuth János környei plébános, és Kukutska Hugolin helyi káplán segítkezésével.

Hugolin atya anyjának halála

1859. október 9-én halt meg Hugolin atya édesanyja, aki valószínűleg a háztartását is vezette, vagy a lelkész lakásában lakott. Most is megvan szépen gondozott sírja és sírköve a gesztesi temetőben a középén álló nagy kereszt közelében.

A kolerajárvány

Nehéz esztendő volt a község életében 1866. De az egész környéken, Vértessomló kivételével. Kolerajárvány következtében többen meghaltak.

Télen hat gyermek halt meg a „*friezel*” néven jelzett bőrkiütéses betegségben, fél évestől 6 éves korig.

A kolera ősszel dühöngött.

Az anyakönyvek alapján az alábbi gesztesiek hunytak el a járványban:

1. Szeptember 19-én Schalkhammer Teréz, Molnár József házatlan zsellér felesége 45 éves korában (hsz. 25)
2. Szeptember 22-én Helmayer Jakab szerződéses, Bernhard Erzsébet 26 éves férje (hsz. 23)
3. Szeptember 24-én Hetzl Márton, néhai Hetzl János szerződéses és Pillman Erzsébet 25 éves fia (hsz 43)
4. Szeptember 24-én Mózer Ferenc, Mózer Ferenc szerződéses és Tromposch Borbála 18 éves fia. (hsz 24)
5. Szeptember 25. Mózer Teréz, Mózer Ferenc szerződéses és TromposchBorbála 16 éves lánya. (hsz 24)

6. Október 3. Molnár János szerződéses, Bernhardt Anna 28 éves férje. (hsz 33)

7. Október 7. Molnár Mihály, az október 3-án meghalt Molnár János szerződéses és Bernhardt Anna két és fél éves fia (hsz 33)

8. Október 11. Helmayer Erzsébet, a szeptember 22-én meghalt Helmayer Jakab szerződéses és Bernhardt Erzsébet négy éves leánya (hsz. 23)
Összesen 34 halott volt ebben az esztendőben.

Kukutska Hugolin atya halála

1869. június 10-én halt meg hirtelen szélütés következtében, 59 éves korában a lelkészlakon. Még június 1-jén temetett. Viszont június 5-7-én Csepka Leó tatai kapucinus atya temetett, ami arra vall, hogy már nem érezhette magát jól. Temetése június 12-én volt. A szertartást Asztl Lajos tatai esperes és apátplébános végezte. Hugolinak a sírja itt van volt hívei között. Most is gondozott, ami a gesztesiek hálás és hívő lelkületére vall. A temetőben lévő keresztől jobbra, kissé előbbre áll a sor szélén. Halvány vörös sírkövén ez a felirat emlékeztet rá:

Hier ruht der Hochwürdige Pater Hugolin Kukutska Kapuziner Ordenpriester der hier 19 Jahre Seelsorge war und zwar der Erste. Geboren am 15. Aug. 1810. Gestorben am 10. Juni 1869.

Kukutska atya halála után átmenetileg Masshammer Venánc kapucinus atya működött Gesztesen.

Uffenheimer Lipót kapucinus atya (1869-től 1873-ig)

November 17-én érkezett meg az újonnan kinevezett helyi káplán, Uffenheimer Lipót kapucinus atya, aki a Moson megyei Magyar-Kimlén lelkészkedett. Közelebbit nem tudunk róla. Alig volt itt, találtak egy meggyilkolt falusi embert a határban és bírói engedéllyel november 25-én eltemette. De aztán a nemesek bírójának parancsára újra kiemelték és elvitték Majkra, ahol végleg temették.

Valószínűleg az advent során volt 1869-ben népmissió is Vértessomlón, tehát a plébániatemplomban. Három lazarista atya tartotta. Mégpedig Dexler Márton főnök, Koppay Lajos és Medits Ferdinánd. Ez a missió a gesztesieknek mint filiabelieknek is szólt. 1870-ben megint

akkora vihar volt, hogy kidöntötte a falu közepén és a temetőben álló keresztet. Mindkettő helyébe azonban mindjárt újat állítottak, amelyeket júliusban Asztl Lajos tatai apátplébános áldott meg ünnepélyesen. Ugyanakkor ünnepi beszédet mondott Vály Mihály kecskédi plébános.

A templom építése

Nagy munka indult meg Uffenheimer káplánsága idején. 1870 augusztus 29-én tették le a mai templom alapkövét. Állítólag nem a földre, a fundamentumba tették, hanem megőrizték sokáig a mellékoltár alatt a templomban, ahonnan egyszer csak eltűnt. Valószínűleg a háború és az azt követő restauráció idején. 1930-ban még ott állott üresen. A mai templom helyén álló kápolnát augusztus folyamán bontották le. A munkálatok alatt a jegyzőségi helység szolgált istentiszteleti célokra. Ezért Asztl tatai apátplébános külön megáldotta ünnepélyes kezek között ezt a helységet, és ugyanakkor Uffenheimer Lipót helyi káplán mondott szentbeszédet a hívekhez.

A mai templomnak teljesen új alapzatot készítettek. Erről a templom építéséről meglehetősen részletesen ír Graf Mihály plébános a templom- és a plébánialeltárban (1930). Eszerint a templom építését a helyi lelkész, Uffenheimer Lipót útján maguk a hívek kérelmezték és szorgalmazták. A gróf is készségesen fogadta a kívánságot. Az összes fuvart a hívek szolgáltatták, a kézimunkát is a legnagyobb részben (valószínűleg teljesen).

Majdnem minden második napon fuvaroztak téglát Szákról (20-21 km), összesen 250 000 db-ot. Más építőanyagot szállítottak a 20 km távolságnyi Tatáról. A meszet a helybeli kemencékből nyerték. Graf szerint voltak napszámosok is.

Végeredményben nagy terhet jelentett ez a sok munka, bármennyire is lelkesen vállalták, a szegény zsellér népnek, mert a saját munkájukat is el kellett végezniük. Volt állítólag olyan család, amely emiatt el is költözött Sárísápra. Richter bácsi közlése szerint az egyik Helmayer család. Gesztes híveinek ez a munkája pénzértékben felülhaladja a 10 000 forintot. Azaz 20 000 Koronát, vagy 23 200 Pengőt (1930-ban számította így Graf plébános).

Az uradalomnak készpénz kiadása volt 9830 Ft, koronában 19 600, pengőben 22 805. Azonkívül adta a téglanyagot. Gróf Esterházy

Móricz még adott utólag 7000 Ft-ot, 14 000 Koronát azaz 16 240 Pengőt. Pontosabban elosztva, így oszlottak meg a tételek: a készpénzt Lobkowitz Polixena hercegnő, gróf Esterházy Móríczné adatta: az összes anyagot férje, gróf Esterházy Móricz adta, és az összes fuvar- és kézimunkát a hívek szolgáltatták.

1871. október 20-án, a búcsú napján, a toronykeresztet már feltették, amelyet előzőleg Uffenheimer Lipót helyi káplán áldott meg.

A megáldásnál jelen volt Billing Antal vértessomlói plébános, Kóródy Ferenc kozmai plébános és Benjamin Kapucinus atya Tatáról, valamint Esterházy Móricz gróf a feleségével és a gesztesi nép. 1872. augusztus 15-én húzták meg először ünnepélyesen a templom új harangjait, melyet Moser Mátyás helybeli lakos és felesége Wachter Anna vette 250 Ft-ért. A harangot Szent Mór tiszteletére szentelték. Ekkor jelen voltak szent ruhában Kóródy Ferenc kozmai és Winkler Mihály vértessomlói plébános és Luby Emilián építész (talán ő volt a templom építész).

1872 folyamán helyezték el a főbejárat fölött Esterházy Móricz Miklós gróf és felesége, Lobkowitz hercegnő címerét és alatta márványtáblát ezzel a felirattal:

„MAURITIUS COMES ESTERHÁZY LOCO ECCLESIAE
OLIM A PARHE COMITE NICLAO HONORI SANCTI NICOLAI
HIC ERECTAE HANC NOVEM COOPERANTE UXORE POLI-
XENA PRINCIPISSA A LOBKOWITZ EXSTRUXIT ET SANCTIS
NICOLAO ET WNELINO DICA VIT.

ANNO MDCCCLXXII”

Vagyis: Esterházy Móricz gróf a hajdan atyjától Miklós gróftól Szent Miklós tiszteletére itt emelt templom helyére ezt az újat emelte feleségének Lobkowitz Polixéna hercegnőnek közreműködésével az 1872. esztendőben. Egy mondat azonban lemaradt a feliratból. Ezt akkoriban sajnos szokás volt kihagyni. Ez a következő: *cooperanti-
busque incolis zelsius de Gesztes*. Vagyis: valamint Gesztes buzgó lakói-
nak közreműködésével.

A lényeg azonban, hogy Isten ismeri és tudja, hogy kedves gesztesi hívei milyen áldozatot hoztak és ennek a pártatlan ismeretnek jegyében tudja be nekik szívből jött szolgálataikat. 1872. december 5-én megáldotta a templomot Horváth Ferenc tatai apát, esperes-plébános. A megáldásnál jelen volt Billing Antal - most már kecskédi plébános - és Masshammer Venác kapucinus atya. A szentbeszédet Uffenheimer Lipót

helybeli káplán mondta. Az anyakönyv tanúsága szerint az első keresztes december 25-én volt a templomban, amikor Hartdében János és Melcher Erzsébet szent Pálról és Szt. Jánosról nevezett fiát keresztelték.

A templom stílusában a gótika utánzata. Kedvesen uralkodik az egész völgy felett néhány magas fenyő árnyékában.

A templom védőszentjei

Illik velük is röviden megismerkedni. Tiszta sor, hogy **Szent Miklóst** azért választották, mert a kegyúrnak is név szerinti védőszentje. Atyja is Miklós volt, az ő második neve is az: Móricz Miklós, és a régi kápolna védőszentje is Szent Miklós volt. Szent Miklóst egyébként minden gyermek ismeri. Ha nem is életrajzát, tud róla, mint a gyermekek megajándékozójáról. Régi, bevett szokás volt, és most is az Gesztesen, hogy december 6-ára virradóra minden gyermek cipőit vagy csizmáit rakja az ablakba, várva, hogy Szent Miklós megrakja mindenféle jóval. Ennek eredete visszavezet Szent Miklós nagy jótékonykodására. Mikor még nem volt püspök, de már szentül élt, hallott egy elszegényedett emberről, aki három eladó leányának nem tudott hozományt adni. Nem sokat töprengett Szent Miklós. Fogott egy zacskó aranyat és bedobta az éj leple alatt a szegény ember ablakán. Így tett másnap is. Harmadnap is így tett, de a szegény ember lesben állott, és így tudódott ki, hogy ki a jótévő. Püspökké pedig Myra városában választották, közakarattal.

A jó Isten életében és halála után is sok csodával tüntette ki kedves szentjét. Meghalt 350-ben. Myrában temették el. De amikor a törökök Myrát feldúlták, átvitték földi maradványait az olasz Bari városába.

Szent Vendel a pásztorok, földműves népek egyik fő védőszentje és kedvence. Írországból született, később Rómába zarándokolt. Mikor hazafelé tartott a szent városból, Trier környékén remeteéletre adta magát. Egy időben pásztornak is beállt a vidék egyik földbirtokosánál. 600 körül aztán a remeték Tholeyban apátjuknak választották.

Amikor meghalt, a saját kunyhójában temették el, amely fölé hamarosan kápolna, majd templom épült. Sokan zarándokolnak sírjához manapság is. A földművesek és pásztorok különösen állatveszélyben hívják segítségül. Ünnepe manapság október 20-án van. Újabban a gesztesi templombúcsút csak Szent Vendel napján tartják. Ennek egyik oka az, hogy akkor még barátságosabb az idő.

Masshammer Venánc helyi káplán 1873-1896

1873 nyarán került el Uffenheimer Lipót atya és jött helyébe Masshammer Venánc kapucinus atya, akit a Gesztesiek már jól ismertek. Született a bajorországi Sandharlandenben 1838. március 19-én. Iskoláit azonban Pozsonyban végezte. Ott is szentelték pappá 1862. március 25-én. Lelkészi kötelezettségeinek buzgó lélekkel és a kánonjog követelményeinek megfelelően igyekezett eleget tenni. Lelkészsége alatt 1875. június 3-án vizitáció is volt.

Ezt Horváth Ferenc tatai apát-plébános, kerületi esperes végezte. Lássuk, mit mond a vizitáció a templombelső felszereléséről:

Van egy oltára tabernákulummal. Van rajta feszület, 1 könyv tartó, 3 kánontábla, valamint hat nagyobb, két kisebb és kettő, a tabernákulum mellett álló gyertyatartó. Mind sárgarézből van, kis aranyozással.

Az oltár fölött három szobor áll. Mindegyik négy láb magas. Ezek Szent Miklós és Szent Vendel faszobra és középen a Szeplőtelen Fogantatás agyagos földből öntött szobra. A templom jó karban van. Elég tágas (az 1947. évi *Schematismus* szerint az alapterülete 120 m²). Van benne szószék, orgona és egyéb szükséges felszerelés. A keresztkút márványból van. Megvannak a Szent olaj és viatikum edények is.

Van három harang. Egy 25 kg-os, a másik 60 kg és a harmadik 200 kg-os. A harangkötelet a község veszi. A harangozásért nem kérnek díjat. Óra nincsen. A templomatya a templom pénztárból kap 8 Ft-t.

Leltározott anyag, szent edények és ruhák: van egy kehely, egy szentségtartó, egy áldoztató kehely, egy ereklyetartó a Szentkereszt egy darabkájával, a keresztre feszített Jézus és a Rózsafüzér Királynéja egy-egy festett képe, egy baldachinum, kettő zászló, kettő körmeneti lobogó, egy szent sír, egy föltámadt Jézus szobor (alleluja), egy húsvéti gyertyatartó, egy tumba a liberához, egy tumbaterítő. Kazula van három fehér, három piros, kettő viola, egy zöld és egy fekete. Köpeny (*pluviale*) egy fehér és egy fekete.

Rendes stóla van 1, áldoztatókehely köpeny 2, viatikum-burza 1, kézi persely 1, vállkendő 5, alba 5, cingulus 5, rochetum 5, korporálé 10, kehely törülő 12, kéztörülő 6, ministráns ruha piros 4, viola 2, oltártérítő 3 db. Egy új és egy régi misekönyv. Egy gyászmise könyv, egy rituálé, egy evangéliumos könyv, egy gyóntatószék, egy szenteltvíztartó, egy hintő, 30 pad a templomban, egy vélum áldásra, egy biretum.

A templom jövedelme

A Gesztesi templomnak ingatlana nincsen. 50 Fl tőkéje Moser Ferencnek van kiadva 6 százalékra. Ugyancsak nála van 6 százalékra 20 másik Fl. Nála biztonságban van ez a pénz. Aztán van 20 Fl Schlepp Mihálynál elhelyezve és betáblázva 6 %-ra. A takarékbetét-könyvecske szerint van 1873. január 1-jén

34 Fl 69 xr

és 45 Fl 72 xr

A Mikulay Judit-féle misealapítványnak 105 Fl betétje után kap évente 3 Fl-t. A perselyből kb. 25-30 Fl. Minden énekes mise után, akár gyászmise, akár nászmise az 0,50 Fl. A templomszámadást a helyi káplán intézi a községtől választott két bizalmi emberrel. Ezek Moser Ferenc és Schäffer István.

A hívek száma 349. Nyelvük német. Nagyobb vétségek nem fordulnak elő. A nép hűségesen tartja Isten és az egyház parancsait. Buzgón végzi húsvéti gyónását és áldozását. A böjtöket is szigorúan megtartja. Nincsen sem protestáns, sem zsidó, sem vegyes házasság a faluban.

Keresztek

A helyi káplánság területén három kereszt áll, amelyeket az esperes áldott meg. Egyiknek karbantartására Tromposch Frigyes tett alapítványt. A község évente öt énekes misét mondat, és mindegyik után a helyi lelkész 1Fl 5xr-t kap.

Szentségimádás és istentisztelet

A szentségimádás napja augusztus 18-án van. Az istentisztelet rendje a következő: nyári időben hétköznapon 6.00-kor, télen 1/2 8-kor van a mise. Vasárnapon és ünnepnapon 8.00-kor van az első harangszó, kilenckor a második, és 1/2 10-kor beharangozás a szentbeszédhez és nagymiséhez. Délután 1/2 2-kor katakézis és litánia. Minden első vasárnapon szentséges nagymise van: délután pedig a rózsafüzér-társulat végzi az ájtatosságát. Szentségkitétel van az első és másodosztályú ünnepeken is.

A gyóntatást mindig a sekrestyében végzik. Kisboldogasszony

napján a plébánia templomhoz vezetnek körmenetet Vértessomlóra. Egyébként is, minden Mária ünnepen reggel van a mise, hogy annak végén a helyi káplán a plébánosnak segíthessen a gyóntatásban. A szentbeszédek, a hitoktatást, katekézist mind az iskolában, mind a templomban, valamint a jegyesoktatást rendszeresen végzik.

Anyakönyvek

Az anyakönyveket a helyi lelkészség megalakulásától, tehát 1850-től vezetik (1850-ben alakult meg jogilag a lelkészség) rovatokra osztva és olvashatóan. Azelőtt Somlón vezették 1787-től, azt megelőzően 1747-től Vérteskozmán, de egynéhány bejegyzés van 1746-tól Környén is, majd 1757-től megint Környén 1787-ig. Az egyházmegyei körlevelek évről-évre gondosan összegyűjtve és bekötve megvannak a plébániahivatalban.

A helyi lelkész jövedelme:

van két és fél hold földje, amelyet a hívek művelnek. Ezenkívül kap az uradalomtól 80 Fl-t, a községtől 120 Fl-t, az uradalomtól 12 mérő búzát, a községtől 30 mérő rozsot az uradalomtól nyolc öl fát.

A püspöktől segély címén évi 80 Fl-t 1875 óta.

Stóla címén kap:

keresztelés után 30 xr,	a kántortanító 18 xr
egyházkelőtől 30 xr,	a kántortanító 18 xr
elsőosztályú temetés után 2 Fl	a kántortanító 1 Fl
A templom atya 20 xr-t,	minden egyes ministráns 5 xr-t.
koporsós gyásmise után 1,50 Fl,	a kántor 70 xr
másodosztályú temetés után 1 Fl	a kántor 50 xr
gyermek temetés után 50 xr	a kántor 28 xr

Az anyakönyvi kivonat taxája 1 Fl.

A kevés számú hívó miatt a stóla ritkán lépi túl a 15 Fl-t.

A kántortanító jövedelme

1. Az uradalomtól kap 3 mérő búzát, 8 mérő rozsot, 2 öl puha fát.
2. A községtől kap 4 mérő búzát, 16 mérő rozsot, 6 öl keményfát.
Van 9 hold földje, melyet a község munkál. Azonkívül egy házi kert-

je és egy káposztása, 1/2-1/2 hold.

3. Készpénzben kap a vasárnapi iskoláért 20 Ft-t, a jegyzőhelyettes teendőkért 20 Ft-t. A stóla jövedelme kb. 5 Ft.

Jelenleg Patsch Antal a kántortanító, aki még képesítés előtt áll. Kötelességének szorgalmasan és jó sikerrel tesz eleget. Mint orgonista is Isten dicsőségéért való buzgóságot árul el. Az iskolába 22 fiú és 24 leány jár. Összesen 46. Elkülönülten ülnek a fiúk és a lányok. Az iskola javára 15 Ft van elhelyezve Mózer Józsefnél 6 százalékra. A helyi lelkész, mint iskolaigazgató erejéhez képest igyekszik kötelességének eleget tenni.

Bíboros látogató Gesztesen

1876. augusztus 23-án Schwarzenberg herceg, prágai bíboros-érsek rokonlátogatás alkalmából az Esterházy családnál, meglátogatta a gesztesi templomot és utána a helyi káplánt a lelkészlakban.

Öt nappal később, augusztus 28-án Lobkowitz hercegnő, Lobkowitz Polixena hercegnő, gróf Esterházy Móríczné anyja volt itt látogatáson.

1876-ban újra vihar döntötte ki a Tromposch-féle gesztesi keresztet. Azonban hamarosan újat állítottak a helyébe, melyet a helyi káplán még annak az évnek pünkösdi utáni 21. vasárnapján megáldott. 1877-től kezdődően az uradalom újabb 100 Ft-ot ad évente a kántortanító eltartásához.

Az iskolaszék felállítása

1877. január 14-én alakult meg az iskolaszék Gesztesen. Az erre vonatkozó jegyzőkönyv így szól:

Römisch Katholischer Schulstuhl zu Gesztes.

Am 14. Jänner 1877 wurde den Statuten des Hochwürdigsten Hohen Ungarischen Episkopats gemäss in der Puszta Gemeinde Gesztes, im Komorner Komitate in Ungarn, folgender Römisch Kath. Schulstuhl aufgestellt:

1. Sr. Hochwürden Herr P. Venantius Masshammer Kapuziner Ordenspriester u. Ortsseelsorger als I. Präses.

2. Herr Franz Edelkraut als Notär des Schulstuhles.

3. Herr Ignatz Jordan als II. Präses.

4. Stefan Schöffler als Curator.

5. Neukum Martin

6. Richter Johann

7. Schalkhammer Josef

Gesztes im Tötiser Dekanat 14 Jänner 1877.

Ennek első gyűlési jegyzőkönyvéből értesülünk arról, hogy az 1877-78-as iskolaév október 2-ával kezdődött. A gyermekek az első héten nagyon szorgalmasan jártak az iskolába. De amikor elkezdődött a szüret október közepén, már lanyhábbak voltak. A szülők otthon tartották a gyermekeket, hogy felvigyázzanak a kisebbekre, amíg ők messze dolgoznak. Télen nem volt panasz. De áprilisban megint csak lanyhult az iskolátogatás.

A vizsga előtti két héten buzgón küldték őket. Az elmaradásnak fő oka a szülők szegénysége volt, akik rászorultak a gyermekek otthoni segítségére, és ezért az iskolaszék nem büntette, csak buzdította őket. Az iskolaszék harmadik gyűléséről szóló jegyzőkönyv kedves községi ünnepélyről tesz említést, ezért megemlítjük. Május 14-én délután háromtól fél hatig tartották az iskolavizsgát.

„Sie fiel recht gut aus - írja a jegyzőkönyv - auch im Ungarischen leisteten die Kinder Genüge. Ein Schüler, nämlich Jakob Richter hielt eine deutsche Anrede vor der Prüfung u. nach der Prüfung hielt eine seine Schwester Kath. Richter eigirische Anrede. Mit den Leistungen des Herrn Schullehrers Edelkraut konnte man in jeder Hinsicht sehr zufrieden sein. Um 6 Uhr Abends wurde die Maiandacht abgehalten. Vor derselben legte unser Herr Schullehrer sein Glaubensbekenntniss in die Hände des Hochwürdigsten Herrn Abten u. Erzpriesters u. Pfarrers von Tötis ab, der von Hochsten Exzellenz Herrn Bischof v. Raab dazu bevollmächtigt war u. zwar in Gegenwart aller Schulkinder u. der Glaubigen von Gesztes.

Hierauf wurde ihm die Ernennung zum derinitiven a. n. wifkichen Schullehrer v. Gesztes überreicht, wobei zwei kleine Anreden vom Gnädigen Herrn Abten u. dem jetzigen Ortsgeistlichen P. Venantius abgehalten wurden. Dieses musste auf Befehl des Herrn Abten eingetrasen u. dem löblichen Schulrathe vorgezeigt werden.

Gesztes 28. Mai 1878. P. Venantius Masshammer Praeses

Stefan Schäffer

Martin Neukum

Josef Schalkhammer

Johann Richter

Edelkraut Ferencz Notär”

Tehát a vizsga szépen sikerült. Magyarból is szép eredményt mutattak a gyermekek. Az egyik tanuló, név szerint Richter Jakab, a vizsga előtt mondott kis beszédet, és vizsga után a testvére, Richter Katalin mondott

egy magyar nyelven. Edelkraut tanító teljesítményével minden tekintetben meg voltak elégedve. Este 6 órakor tartották a májusi litániát. Előtte letette a tanító a hitvallást a tatai apát-plébános és esperes kezébe az összes iskolás és Gesztes híveinek jelenlétében. És akkor nyújtották át neki a végleges tanítói kinevezését a gesztesi iskolához. Röviden felszólalt még ezzel kapcsolatban Horváth Ferenc esperes és Masshammer Venánc lelkész. Ugyancsak az iskolaszék 1879. június 8-án tartandó ülésének jegyzőkönyvéből hallunk az első templomatyáról.

Ugyanis azt mondja a jegyzőkönyv, hogy 1879. március 23-án halt meg az első templomatyá, Moser Ferenc, akinek helyébe június 8-án megválasztották Neukum Mártont.

1880-ban újra volt népmissió Vértessomlón. Megint három bécsi lazarista atya tartotta. Dexler Márton főnök, Krämer Péter és Popp József. Naponta háromszor mondtak szentbeszédet. A missió szép sikerrel végződött. *Különösen kitűntek buzgóságokkal* - írja NácZ József plébános a Vértessomlói plébánia „*Liber Memorabilium Parochiae Zsömlensis*” című művében - *a gesztesi hívek, élükön Masshammer Venánc atya helyi lelkésszel, és annak buzgó nővérével Masshammer Máriával.*

A gesztesiek vallásos szokásai és hiedelmei

Az alábbiak szinte teljesen állnak a vértessomlóiakra is. A nép mély hitét mutatja a szokásvilágra is. Ezen a téren persze sok minden megváltozott az életkörülmények megváltozásával. Sok minden lekopott, és elmaradt a régiekből.

Mivel szokásaink a hit világgal vannak egybekapcsolva, főként az egyházi év ünnepeinek hittartalmával függenek össze. Ezért az egyházi év keretében nézzük a gesztesiek szokásait is.

Az egyházi év az Adventtal = Úrjövét-várással kezdődik. Ennek a karácsony előtti négy hétre tagolt időszaknak legkedvesebb szokása volt nálunk (Németországban is) a hajnali mise, a roráté. Erről sokáig le kellett mondaniuk, mert csak 1850-ben kaptak helyben lakó papot a gesztesiek. De aztán örömmel mentek erre a korai misére. Manapság is, ámbár a mai munkabeosztás és munkatempó nem kedvez neki.

Szent Borbála napján, december 4-én, hajnalban, még napfelkelte előtt gyümölcsfavesszőket törtek (nem metszettek!). Eleinte a Szentháromság tiszteletére hármat. Ezeket beletették egy pohár vízbe. Ezt

nevezték „*St. Barbarazweig*”-nek. Ehhez a következő hiedelem kötődött: ha karácsonyra az éjféli mise előtt kihajtottak, akkor biztosra vették, hogy a következő évben sok gyümölcsre számíthatnak. Ha pedig csak utána hajtottak ki, az rossz termésnek volt előjele.

Szent Miklós napján december 6-án, régente, mint most is a „*Nigloo*” rakta az ajándékokat a gyereknépség számára az ablakba tett cipőbe. Régebben jártak - előző este - a nagyobb „*Nigloo*”-k az utcán és a házakban. Ócska ruhákba öltözött legénykék, nagy álszakállal vagy álarccal, láncot csörgetve. Így ijesztgették az apróbb népeket vagy néha el is verték az útjukba kerülőket.

December 15-én este az úrangyalára gyülekeztek a „*Herbergsucherin*”-ek az első kijelölt házban, ahol a Szent Család vagy Szűz Mária képe előtt ájtatosságot tartották, amelyen kisorsolták a neveket, akikkel karácsonyig minden este elmentek a szállást kereső Szentcsalád tiszteletére ájtatosságot tartani. Az első háznál elimádkozták az „*O Maria, wir deine unwürdigen Pflegekinder*” kezdetű imát. Amikor végeztek az ájtatossággal, átvitték a képet a következő házba. A kép átadásakor ezt mondta az átnyújtó:

*„O Freundin nimm sie auf in ihrer kalten Wanderschaft,
Die schönste Mutter Jesu in ihrer unbefleckten Mutterschaft!
Verehr sie aber nicht nur heut und morgen,
Sondern hilf beständig ihre Ehr besorgen.”*

Az átvevő így válaszolt:

*„Sei gegrüsst, o Jungfrau rein,
Mit Freude nehm ich Dich in meine Wohnung ein,
Verehren will ich Dich von ganzen Herzen,
Verlass auch du mich nicht in meinen Todesschmerzen.”*

A kép előtt a következő estig mécsesest égettek. Az utolsó háznál általában Gyertyaszentelőig maradt a kép. Az ájtatosság alkalmával tetzés szerint választott imákat mondtak. Szent József rózsafüzérért is szerették ilyenkor elimádkozni.

Karácsonj Gesztesen is a meleg, bensőséges szeretet ünnepe. Különösen jelentette a meleg szeretet ünnepét, amikor még szinte teljesen el voltak vágva az erdségben az emberi társadalomtól. Kora délután körüljárt a csordás és a kanász. Az egyik ostorát pattogtatta (*kleschn*), a másik kürtölt (*tuuln*). Ezzel kívántak boldog karácsonyt a falucska lakóinak.

Azután indult a „*Christkindl*” csoport. Ez most is megvan. Mostanában két csoport jár. Szép jelmezekbe öltözve, koronákkal a fejükön

indulnak. Minden csoportban hét leány van. Az egyes házak előtt valamennyien hangosan kiáltják: „*Loosts die Christkindl eini?*”

Aztán a *Christkindl* (az elsőnek ez a neve) bemegy és köszön: „*G'lobt sei Jesus Christus!*” Úgy áll meg, hogy maradjon hely az utána következőknek, és ezt énekli: „*Heiliger Erzengel Gabriel tritt du herein, lass heren deine Stimmein!*”

Gábor arkangyal bemegy, a *Christkindl* mellé áll és énekli: „*I' komm herein jetzt früh und spod, i' bin ein ausgesandter Bot (Bote). Von Gott von Gott bin ich gesandt, der heilige Erzengel Gabriel bin ich genannt. Die Krau' auf meinem Haupt, die Krau' in meiner Hand, hat mir der Gott Vater, Gott Sohn erlaubt. Heiliger Erzengel Michael tritt du herein, weret schon erlaubt sein.*”

Mihály főangyal bejön és énekli: „*Ich komm herein jetzt abend spod, ich bin ein ausgesandter Bot. Von Gott von Gott bin ich gesandt, der heilige Erzengel Michael wer ich genannt. Die Krau' auf meinem Haupt, der Szept in meiner Hand, hat mir Gott Vater, Gott Sohn erlaubt. Heilige Maria tritt du herein, bring uns das liebe Jesulein!*”

Mária bemegy és énekli: „*Ich komm herein getreten, ob die Kinder fleissig beten. Wenn sie fleissig beten und singen, werd die Maria eine Gabe bringen. Wenn sie aber nicht fleissig beten und singen, werd die Ruatn uman Pugl springen. Wenn sie aus der Schule geh'n, bleib'n sie alle Ecke steh'n. Blätter aus die Piachl (Bücher) reis'n, alle Ecke wingl schmeisn.* (Lehet, hogy ebből a szövegből néhány szó elfelejtődött! Ezért hangzik olyan erőltetetten hozzátoldottnak ez az utolsó mondat.)

Most valamennyi bentlévő énekli: „*Solche Bosheit treiben sie. Liebste Birger und Einwohner, Gott wird euch schon ewig belohnen. Er wird unser Richter sein, er wird unser Richter sein. Und zum Schlüsse wollen wirs noch bitten: Jesus ligt in der harte Krippe, arm und bloss, keine Windelein, arm und bloss, keine Windelein.*”

Mária egyedül énekli: „*Heiliges Christkindl sei nicht so hört, es geht nach allen deinen Wort.*”

A *Christkindl* énekli erre: „*Ich wer schon beteingen und wer die Kinder eine Gabe schenken.*”

Mária egyedül énekli: „*Heiliger Josef tritt du herein, wiach uns das liabi Jesulein*”

József bemegy és Máriával együtt egy székhez mennek, arra fektetik a jászolt a Jézuskával és letérdelnek mellette jobbról, balról.

Mária egyedül énekli: „*Ei sui sein (er soll sein), Josef mein, was soll den Kind sein Name sein?*”

József: „Jesus soll sein Name sein.”

Mária: „Ei sui sein, Josef mein, was soll den Kind sein Wiege sein?”

József: „Krippe soll sein Wiege sein.”

Mária: „Ei sui sein, Josef mein, was soll den Kind sein Windel sein?”

József: „Schlarelein soll sein Windel sein.”

Mária: „Ei sui sein, Hirten mein, tritts es herein und schaud nach eiren Jesulein!”

Két pásztor bemegy és belenéz a jászolba. Az egyik mondja: „Steifi, da Staa ist dafroan.”

A másik: „Nein, der Heiland ist geboren.”

Most valamennyien körbejárják a széket és közben éneklik:

„Hirten stehet auf und gehet in rauschen lauf in der Stadt nach Betlehem, dort werden den Heiland sehen, welcher heit geboren ist, welcher heit geboren ist. Loben wir den lieben Heiland Jesu Christ, loben wir den lieben Heiland Jesu Christ.”

Végül József mondja: „Gebt mir was für den Esel auf die Ras!”

Miután a házbeliektől kevés pénzt vagy egyéb jó dolgot kaptak, elköszönnek: „Gelobt sei Jesus Christus” és tovább vonulnak a következő házhoz. A végén, ha mód van rá, visszatérnek a templomba kis imádságra, ahonnét el is indultak. Olyan háznál, ahol gyerekek vannak, ott a *Christkindl* osztja az ajándékokat, amit a szülők adnak át a *Christkindl*nak, mikor a házba lép. Minden *Christkindl* - így hívják a csoport minden tagját külön is - fehérbe öltözik, kivéve Józsefet, aki fiúnak van öltözve nagy sapkával a fején, szakállal és a kezében fejszével. A két főangyal fején nagyobb korona van papírból. A pásztorok kis kerek koronát viselnek, a többi korona nélkül van. Ebben a díszben vesznek részt az éjféli misén is.

Az éjféli mise, mint mindenhol a katolikus keresztény világban, itt is az egyházi év egyik legnagyobb eseménye. Örömmel és erővel hangzik fel ilyenkor a gesztesiek ajkán német anyanyelvükön a „*Stille Nacht, heilige Nacht*”, hogy énekük magával ragadja az embert mint mindenkor, amikor anyanyelvükön énekelnek valamennyien a templomban. Bár magyarul is szépen énekelnek.

Az éjféli mise után „*Tinsti Prodwuascht*” járta, és járja néhol most is. Ennek a magyar neve: dinsztelt kolbász.

Szentestén szokásban volt a házfüstölés a gonosz szellemek ellen. A háziasszony a szentelt virágokból néhány szálát parázsra tett vagy elégetett, és ezt a parászat füstölögve rátette szemétlapátra vagy más edénybe és végig-

járt vele a szobákon és istállókon. Valami mondás is, vagy ima is szokásban lehetett, ami azonban a szokással együtt elfelejtődött.

Szent János napján bort szenteltetnek. Ez csak újabban van szokásban, mert szöveik sem nagyon régen vannak. De mostanság ez is kimúlóban van.

Aprószentek napján volt és van az „*Aufkindln*”. December 28. A korbácsolás. Fiúk korbáccsal vagy bottal felszerelve járják a falut, házakat a reggeli órákban és akit érnek, azt megütlegelik mondván: „*Frisch und gsund, frisch und gsund, peiss ti kha toda Hund.*”

Az Újév is az aprónép jókívánataival indul. *Neijoawinschn* ennek a szokásnak a neve. A gyermekek ezt a kis versikét mondják, némi ajándék reményében is persze:

„ *I wünsch a glücksöligs neichs Joa.
Christkind mid ti krausn Hoa.
Laungs Leiam, gsunds Leiam,
Fried und Einigkeit
Und noch eingan Tód das Himmireich
Und das liawi Jesulein
Wunsch in einga Heaz hinein.*”

Vízkereszt napján vagy előestéjén a családfő vette a krétát, amelyet a templomban szenteltettek, és egy, már elfeledett imádság közben felírta a szobaajtóra az új évszámot. Valamikor ez volt ugyanis az újév. Hozzá a három szentkirály hagyományos nevének kezdőbetűit, ilyen vagy hasonló módon: 19 + G + M + B + 69. Gesztesen ezen a napon vagy körülötte való napokon más szokás nem volt. Azonban Somlón igen. Ott járta az úgynevezett „*Steangesaung*” (Sterngesang). Ezek a Sternsängerek Gesztesre is átjöttek és jártak házról házra hármásával. Szentkirályokhoz méltó jelmezben, koronával és szakállal, Menyhért feketére mázolt arccal. Az egyik falécre erősített papírcsillagot tartott. Erről nevezték az egészet *Steangsaung*-nak. Az itteni énekszöveget nem sikerült felkutatni. Ezért hozom azt a szöveget, amelyet a budaörsiek mondtak. Bizonyára az volt itt, s mert a szokások és hiedelmek majdnem teljesen azonosak a budaörsiekkel. (*Bonomi Jenő: „Az egyházi év Budaörs német község nyelvi és szokásanyagában.” 1933.*)

Gáspár kezdte:

*Ipint a Kaschpa von Muanlaund,
I hob ti Kassa ind a rechtn Ráund.
Stöü sie aufn Tisch,
Tass Hea und Frau nett vagisst.*

Menyhért:

*Ipin ta Melchior von Muanlaund.
I troch an Stean ind a rechtn Haund.
Ta Stean suü uns leichtn,
Mia wöün afPetlehem reiasn.*

Boldizsár:

*Ipin da Palthasar von Muanlaund.
Ti Suna hod mi gaunz opgebraund.
Trum pin i sou schwoaz woan.
Mia suachns neigeпоane Jesulein.*

Gáspár:

Auf zun Saung

Mind:

*Mia heilinga trei Kienich mid unsan Stean,
Mia lowen Goult undpreisn in Hean,
Mia geinga von Heródes sei Haus voapei,
Heródes schaudpein Feinsta heraus,
Heródes sprach: Meine Ham trei Hean,
Meine liam trei Hean, Kheat einpei mia,
Kheat ein pei mia,
Ich wol eing geim Wein und Pia,
Ich wol eing keim mid Prod und Fisch,
Willjo nua wissn wou da Heilaund is.
Tó miasmar uns weida erinhen,
weida erinen, Wol auf tein Peag hinaufsteign.
Tuat seeckmar a Kintelein tuat,
Gaunz nokat undplos.
Mia neims und leings ta Maria afn Schoos*

(letérdelnek)

*Mia weffa uns tanida Und singa frohe Liada,
O Jessulein siass,
O Jessulein siass.*

*Mia taunken in geitlichen Heilaund tefia,
Tear uns Stimfl a Kiazn weat geim,
Es weatjo Guadgeim
In ewichn Leim,
Ins finstan Toj
In finstan Wojd,
Wou sich Maria und Jousef aufhojt.
Glopt sei Jesus Christus!*

Gyertyaszentelő Boldogasszony napján, február 2, „*Maria Liichtmeiss*” alkalmával minden család gyertyát szenteltet. Régente úgynevezett „*Wochssteikl*”-t vettek. Ez tekerceses viaszgyertyaféle volt. Ezt vitték megáldatni. Gondosan őrizték aztán otthon, mert ennek lángját szánták a szenvedő lelkeknek. Valahányszor gyászmisét mondatnak, a család és jelenlevő rokonok gyertyát visznek magukkal a templomba most is, és azt maguk előtt égetik a padokon egész mise alatt. Régente a *Wochssteikl* égették így. Az eredetét már nehéz lenne kibogozni ennek a szokásnak, de bizonyára azzal van összefüggésben, hogy kérjük a jó Istent, adjon a meghalt rokonainknak örök üdvösséget, örök világosság fényeskedjék nekik. És ezt szemléltetik az égő gyertyával. És mivel ez pénzbe is kerül, ezt az áldozatot felajánlják a megholtakért. Bizonyára igen tetsző lehet ez a kedves hit és áldozatos lelkület a jó Isten színe előtt.

A nagyböjt régente sokkal szigorúbb volt, vagyis tényleg böjt volt. Ezért aztán húshagyókedden, mint a nap neve is mondja, ettek valamikor húst, es ettek a lármásabb jókedvvel, amelyet a nagyböjt folyamán a szenvedő Ur Jézus iránti tiszteletből és bűnbánatból illet háttérbe szorítani és többet adni imádságra és erénygyakorlatra.

Ezért viszont a hamvazószerdát megelőző utolsó három napon jobban engedtek a tréfának, vígságnak és táncnak. Mint most is. De akkor határt szabtak maguknak és nem vitték át a nagyböjti időbe a tánc és egyéb mulatozásokat. Az utolsó három napot tréfásan a „*Heilinga trei Foschingtoch*”-nak is nevezték. Különösen a húshagyókedden hágott magasra a pajzán jókedv. Ilyenkor a legények összebeszéltek és keddre virradóra kakast loptak valamelyik házból. Azt másnap a kocsmá elé vitték, ott földbe ásták úgy, hogy csak a nyaka látszott ki. Aztán kihozták jó idő esetén az asztalokat és székeket a kocsmából az utcára. Majd fogadás következett. Tíz liter bor árában fogadtak egyesek, hogy bekötött szemmel levágják a kakas fejét karddal. Aki fogadott, annak bekötözték a szemét kendővel, kissé odébb vitték, meg-

pöndörítették maga körül, kezébe kardot adtak. Most a legény néhány vágást tehetett. Ha addig nem találta el a kakast, más valaki próbálkozhatott, mindaddig, amíg szegény kakasnak a feje le nem hullott. Aztán bevitték a kakast és megfőzték. A fogadott, elvesztett illetve megnyert bort is a közös asztalra vitték, amelyen megették a kakast. Illetve legtöbbször a „*Foschingsnoan*” révén szerzett kolbással, sonkával, tojással együtt. Tudniillik közben, vagy inkább előtte már valamelyik legény, így egy alkalommal Palanek János beborította egyik társát tetőtől talpig szarvasbőrbe. Az agancsok is rajta voltak. (Lehetett azonban ennek a *Foschingsnoan*nak más változata is!) így tolt a maga előtt tragacson a kocsmába. Ott egy pici kutyát tett egy kis kosárba és odanyomta a tragacson fekvő legény kezébe. Így tolt a maga előtt a plébániára, ahol a konyhán mindenki riadtan ugrott fel, és sikítva menekült, míg észre nem vették, miről is van szó. Aztán így állítottak be az erdészházba és sorjában a házakhoz. Mindenhol kis tréfálgatás és bohóckodás közben kaptak tojást, vagy sonkát, vagy kolbászt, vagy pénzt. Ezt mind kosárba gyűjtötték és végül a kocsmába vitték, ahol ebből készítették a közös ebédet, vacsorát és vették a bort vagy sört. Ha valahol nem adtak, akkor a legények maguk kutatták át a *speizokat* és kemencéket és maguk szedték a kiszemelt zsákmányt. A közös étkezés alkalmával élcelődtek, beszédeket tartottak, jókedvvel mulattak. Mindez azonban a mai életkörülmények folytán megszűnt.

Nagyböjt első vasárnapján megint sütöttek fánkot a házakban. Ez azonban nem jelentette a farsang visszatérését. Ezt azért tették, hogy abban az esztendőben a búzát üszkösödés ne érje. Hogy ennek mi az eredete nem tudjuk. Senki sem emlékszik már rá. Ugyanígy vagyunk a *St. Barbarazweig* említett szokásával is. Annak forrását sem tudjuk. Nagyböjtöt, mint említettük, szigorúan tartották. Ezt mondják a vizitációs könyvek. Járták és járják a keresztutat is az úr Jézus szenvedésének emlékére hetenként közösen. Somlón jó időben a templom Kálváriahegyre vezető stációk előtt járták.

Virágvasárnapon minden család elhozta a templomba pálmászentelésre, nálunk barkászentelésre a „*Pojmkatzl-puschl*”-t. Ilyenkor ennek szentelése után van kis körmenet Jézus Jeruzsálembé való bevonulásának emlékére. Ezért tartják körmenet alatt kezükben. Mise után hazaviszik és otthon szentkép mögé vagy istállóban helyezik, helyezték el. Menynydörgéskor és villámláskor ezekből a szentelt barkákból tettek néhány szemet a parázsra vagy tűzre. Az volt a meggyőződésük, hogy ezeknek a

megszentelt barkáknak a füstje a kéményen át elúzi a villámokat. Ebben az az egyszerű és mély hit rejlett, hogy a szenteléskor Isten áldása szállt az egyházi szertartás útján a barkákra, és ennek az áldásnak tulajdonítottak nagy erőt.

A nagyhét utolsó három napján különösen a ministránsfiúk jutnak nagy szerepléshez. Nemcsak a szertartásokon, hanem a rácsolással (*ratschn*). A nagycsütörtöki szentmise glóriája után megszűnik a harangszó egészen a nagyszombati estimise glóriájáig. Ezen időben minden harangszó helyett kereplőkkel felszerelten járják a fiúk az utcákat csoportosan. A templomnál kezdik reggel imádsággal. Ez az úgynevezett „*Ratschn*”. Nagypéntek és nagyszombat reggel ezt kiálltják a házakba kerepelés közben: „*Wia ratschn, wia ratschn den englischen Gruss, den jeder katholischer Christ beten muss. Fallet nieder auf eure Knie, betet ein Vaterunser und drei Ave Maria!*” Nagypéntek és nagyszombat délben ezt kiálltják: „*Wia ratschn, wia ratschn die zwölfte Stund, wia loben Gott aus Herz und Mund*”. Nagypéntek este ezt mondják: „*Wia ratschn, wia ratschn den Engel des Herrn*”. Ha van közben más ájtatosság, akkor megmondja nekik a plébános, hogy mit mondjanak. Nagyszombaton aztán már délelőtt körülfutják, járják az összes házakat kerepelve és mindenhol bekiálltják: „*Wia ratschn, wia ratschn Ködj, Aar und Osterfleicka*.” Ilyenkor szedik a honoráriumot, azaz a tojásokat. A bemondás szerint kérnek ugyan pénzt is és húsvéti kalácsot. Ez valamikor így lehetett, mostanság azonban csak tojást kapnak. Ezt azonban annyit, hogy egy-egy fiúra, pedig 15-20 is részt vesz a kereplésben, néha 15-20 darab is jut. Ezeket kosarakban hozzák a plébániára, ahol aztán, vagy a templom mellett megtörténik az igazságos számbavétel, vagyis megszámlálása a zsákmánynak és az igazságos szétosztás. Ami néha plébánosi beavatkozást is igényel, nehogy kis háború legyen a dolog vége.

Nagyszombaton reggel régen kimentek a ministránsok a temetőbe és összeszedték az év folyamán kidőlt fakereszteket. Ezeket a templom mellett égették el. Ezt a tüzet és szentelést nevezték egyrészt „*Kreatzweiching*”-nek, vagy még inkább „*Judveprena*”-nak. A *Jud* alatt Júdást kell érteni. A szentelés után az emberek szedtek a parázból vagy elhűlő faszénből és kivitték a földjeikre és ott elszórták.

A nagyhét szertartásait a feltámadási körmenet zárta. Ezen aztán részt vett a falu apraja-nagyja kivétel nélkül, a betegetek és az egészen öregetek kivéve. Az ablakokban gyertyák égtek a körmenet útvonalán

és a nép lelkesen énekelt. Most is oly erővel és lelkesedéssel éneklük a „*Grosser Gott wir loben dich*”-t, hogy öröm hallgatni. Ez a körmenet, és a résztvevők lelkesedése a feltámadt Úr Jézusnak szól. Csak azok nem tudnak vele mit kezdeni, akik nem élnek a hit világában.

Húsvét vasárnapon éjfélről kezdve a faluban álló kereszthez mentek imádkozni. Somlón a Kálváriára. Ilyenkor az apró népet is korán keltették, és meghagyták nekik már előző este, hogy csendben, beszéd nélkül, a kereszthez kell menni. Ott elmondtak egy Hiszekegyet és tetszés szerint tettek hozzá más imát. „*Zu den Auferstandenen Heiland für die Verstorbenen Angehörigen*”. Az elhunyt rokonokért imádkoztak ilyenkor. Ez a szokás összefüggésben lehetett a Hiszekegy eme tételével: „*szállá alá poklokra, harmadnapon halottaiból föltámadá.*” Ami arra emlékeztet, hogy Jézus lelke megvitte a megváltás és szabadulás örömhírét az elhunyt igazak lelkeinek.

A kitűzött időre minden család egy piros tojást, egy festetlen tojást, sonkadarabot, kenyeret és kalácsot vitt a templomba megáldatni. Ezekből a megáldott ételekből kellett aztán minden családtagnak éhgyomorral enni és csak azután ehetett mást.

Ebéd után pedig megmozdult a gyereksereg ki a szabadba a *Schepari*eglyhez. Régente az idősebbek is mentek. „*Geima Aarsheim*” volt a jelző. A domb lejtőjén barázdákat húztak fölülről lefelé. Ezen keresztül csúsztatták, gurították le a tojásokat. *Tas rodi Aaz*, a piros tojást hívták így. A piros szín a tojáson ugyanis Jézus piros vérét jelképezi, amelyet értünk ontott. Így kerül kapcsolatba *tas rodi Aaz* a húsvéttal. Máskülönben jelképezi a feltámadást is. Ahogyan ugyanis a kiscsirke a tojás héján át kel életre, úgy törte meg Jézus a halál bilincset, és támadt fel onerejéből. A gyerekek most is úzik a tojás-gurítást.

Húsvét vasárnap délután Somlón még most is az egész falu népe vonul ki a temető melletti gyepes mélyedéshez. A legkisebb gyereket is viszik. Itt azonban alulról lökik, dobálják felfelé a pázsiton vagy levegőben a piros tojásokat, hogy visszaguruljanak a lejtőn. Nagy lelkesedéssel és zsvavajjal zajlik ez az *Aarsheim*.

Húsvéthétfőn pedig kora reggel, vagy hajnalban mindenkinek ki kellett mennie a szabadba az arcát megmosni. Vályúnál vagy más állóvízben. Ez volt az „*Ostertau*”. Ezt azért tették, hogy meg ne betegedjenek. Ennek a szokásnak eredetét nem ismerjük. Sem azt, milyen hitigazsághoz kapcsolódott.

Ugyancsak húsvéthétfőn volt és van részben manapság is szokásban az úgynevezett *Emmausba*-menés. „*Geima Emmaus*” szokták mondani

és kimentek a szabadba egyet sétálni, vagy meglátogatták rokonaikat. Ez a húsvéthétfői szentleckéhez kapcsolódott, amelyben az Emmaus-ba menő tanítványokról van szó.

Legújabbban itt is divatba jött a húsvéthétfői locsolás. Ez újabb városi import. Fiúk és legények úzik. Miközben felnőttekre, leányokra vagy egymásra vizet locsolnak kis üvegből, ezt mondják: „*Frisch und gesund.*”

Húsvét utáni első vasárnaphoz (fehérvasárnaphoz) volt kötve régente a gyerekek elsőáldozása. A boldog kis csoportot itt is az iskolából hozta el a plébános ministránsaival zászló alatt a templomba.

Gyümölcsoltó boldogasszony általában húsvét előtt van március 25-én, néha azonban utána, vagy kiszorul az ünneplésből a nagyhét és húsvét hete alatt. Erről az egyházi intézkedésről a fecskék azonban mit sem tanultak. Ők a közmondáshoz igazodnak, vagy méginkább a közmondás őhozzájuk (ha az idő megfelelő) és azt mondja: *Zu Maria Verkündigung, kommen die Schwalben wiederum*”. Ilyenkor aztán a gazdák siettek kitérni az istállók ajtaját, hogy Istennek eme kedves madarai megtalálják régi fészküket. Szívesen látott vendégek voltak a fecskék a házban. Azt hitték ugyanis az emberek, hogy a fecskék megóvják az istállót a tűztől. Aki fészküket lerontotta, számíthatott tűzvészre vagy pedig véres tejet adott a tehene.

Szent Márk napján sem maradt el senki sem a búzaszentelő körmenetről. Mind valamennyi részt vett rajta és teli tüdővel és torokkal fellelgettek az előéneklő kántornak, aki mindenszenteket hívta sorjában a küszködő falusi nép segítségére. A szentelés végén pedig ki-ki markolt a megáldott búzavetésből egy-egy csomót, amit otthon az apró állatok és tehének elé dobott.

Mária havában, május hónapban mindennap megtartották a májusi litániát. Egyik vasárnapon 1921 óta mindig körmenetileg mentek a Mészáros-hegy oldalába felállított Lurdi Máriához. Azonkívül egyenkint nagyon gyakran felkeresték ezt a szép helyet.

De elzarándokoltak csoportosan az év folyamán Vértessomlóra, Bodajkra (pünkösdkor), Máriaremetére, Csatkára, Kiscellbe és Szentkeresztre is.

Szent Flórián, (*St. Flurián*) a tűzoltók védőszentjének napját, május 4-ét az egész falu munkaszünettel ülte meg.

Valamikor áldozócsüörtökön volt a húsvéti szentgyónás végzésére kitűzött időszak utolsó napja. Tehát húsvét után a negyvenedik napon, Jézus mennybemenetelének ünnepén. Ehhez a most már feledés-

be ment mondás fűződik: „*Tō geinga ti Roustiam peichtn*”. A lótolvajok kifejezéssel a nagy bűnösöket értették.

Szentháromság vasárnapját követő csütörtök, az úrnapija „*Fronleichnam*” megint rendkívüli napja volt Gesztesnek is. Már jó előre gyűjtötték a virágot, hogy aztán úrnapiján a házak előtti utcarészt teleszórassák velük. Amerre a körmenet haladt, kétoldalt zöld ágakat tűztek ki. Az ablakokban minden házban gyertyák égtek. Az úrnapi sátrakat nem olyan régen özv. Laub Györgyné és Tromposch Jakabné állította a háza előtt, kettőt meg a templomajtó előtt állítottak fel jobbról és balról. A felhírt utcára kocsinak, állatnak nem volt szabad rájárnia körmenet előtt. Így hódoltak az oltáriszentségben köztük időző Úr Jézusnak. Másrészt meg azzal, hogy legszebb, legdíszesebb öltözetben hívő szívvel vettek részt a szentségi körmeneten.

A nyári hónapokban és ősszel zajlottak a már említett körmenetek Vértessomlóra, Bodajkra, Máriaremetére, Szentkeresztre Csatkára és Kiscellbe. Így pünkösdi napján Bodajkra mentek, Sarlósboldogasszony és Kisasszony napján Somlóra.

Nagyboldogasszonynak „*Maria Wurzweiching*” volt neve a Mária Himmelfahrt mellett. Azért, mert ezen az ünnepen virágot áldattak a templomban. A virágot előtte való nap szedték, még pedig azelőtt pontosan kilenc félét. Gesztesen főként „*Phuatstraupfa*” néven ismert virágot szedték elsőnek. Ennek piros virágai vércseppekhez hasonlóak. A megáldás után hazaviszik és ablakrácsra vagy ajtó fölé akasztva őrzik vagy a padláson. Villámlás alkalmával ezekből is tettek valamikor a tűzre, hogy ezeknek az áldott virágoknak a füstje elűzze a villámokat. Karácsonyi házfüstölésre is használták.

Az őszi búcsújárások után főként a templom búcsúja emelkedik ki az ünnepek közül. Manapság, mint mondtuk, Szent Vendel napját tartják október 20-án. Mint valamikor, most is, fúvós zenekar játszik a nagymisé a kóruson, hogy ezzel is kiemeljék az ünnep fényét. Ünnepelesebb az istentisztelet, nagyobb a vendégek száma. A gyermek-seregnek meg a hinták és körhinták (*Ringlspiel*) és különböző vásáros bódék nyújtanak templomon kívüli szórakozó lehetőséget. Ezek napokon át itt maradnak. Valamikor erre a napra kapták a család tagjai ajándékként az új ruhájukat. Innét vannak a régi elnevezések: „*Kiari-totiachl*, *Kiaritofatta*, *Kiaritokihl*,” stb.

Mindenszentek napján a délutáni ájtatosság után a temetőbe mennek. Régente ott volt ilyenkor szentbeszéd és imádkozás. Most külön-kü-

lön mennek és gyertyát gyújtanak a hozzátartozóik sírjánál. Régente a „*Wochssteikl*”-t vitték és azt égették a sírnál. Manapság kis gyertyákat és mécseset használnak. Ez a gyertyafény és imádság az elhunyt hozzátartozónak szól. Ez már halottak napjának az előestéje. Másnap nem érnek annyira rá. Ezért főként Mindenszentek délutánját használják fel temetőjárásra. Azonban máskor is szívesen és gyakran emlékeznek meg a szenvedő lelkekről. Ez mélyen benne van a gesztesi hívek lelkében is, hogy nem egykönnyen feledkeznek meg halottaikról és általában a szenvedő lelkekről. Azt mondhatjuk, hogy közel állnak a szívükhöz. Ezért volt az, és van talán még több helyen, hogy szombaton este mécseset gyújtottak értük otthon, és azt egész éjjel égették. Ha valaki égve felejtette a lámpát vagy nem oltotta el a gyertyát feledékenységből és figyelmeztették a mulasztásra, egyszerűen azt felelte rá: „*Téis ghead hojd fia ti oama Söhn*” (*Dies gehört halt für die armen Seelen*).

Mindenszentek napján a gyerekek külön ajándékot kaptak, és kapnak a „*Heilingastrizl*”-t. Ez fonott kalács, melyet régente vettek vagy rendeltek, újabban maguk sütik.

A következő advent előtti utolsó mulatás, tánc, Szent Katalin napján volt. Ezért keletkezett a mondás: „*Kathrein spiad Taunzn und Geign ein.*”

Amint láttuk ebből a kis megemlékezésből, állandóan volt, ami lelkeket, szellemüket, kedélyüket foglalkoztatta szépen és jólesően, tisztességesen és egészségesen. Egy folyton vissza-visszatérő kört alkotott és alkot ma is az egyházi évnek ez a szép szokáskoszorúja.

Amihez hozzá kell még tenni a meghatározott időhöz nem kötött szokásokat, amik a házasságkötéseket, a temetéseket és az élet egyéb fontos állomásait kísérték.

Mielőtt a lakodalmas szokásokra áttérnénk, még meg kell emlékezni Szent Vidről. Szent Antalt is belevehetnők a felsorolásba, mert nélküle nem is lehet a népet elképzelni. Hisz minden ügyes-bajos dolgában hozzá fut közbenjáró segítséget kérve. Szent Vidről azonban azért emlékezünk meg, mert az Gesztesen is az ébresztő' szerepét töltötte be. Sok lenne még annak is utánajárni, hogy miért léptették elő ébresztőnek. Tény az, hogy Szent Vid abban a hírben áll, hogy pontosan kelti az embert álmából. Ha valaki nem akart elaludni, Szent Vidhez fohászodott és kérte, keltse fel és aztán nyugodt lélekkel feküdt le. Ezt a fohászt mondták: „*Heilicha Sankt Veit, weik mi um die rehti Zeid!*” Ehhez még egy Miatyánkot csatoltak.

Lakodalmas szokások

A lakodalmas szokásokból sikerült megszerezni a menyasszony kérését a templomba indulás előtt, amelyet a vőfély mondott:

„Ausbitt- Spruch!

Gelobt sei Jesus Christus! Gott grüsse euch liebe Freunde. Wir erfreuen uns von ganzen Herzen auf das heutige Hochzeitfest. Dass soviel ehrsame Freunde beisammen sind. Auch werdet ihr wohl wissen, dass mich der Junggesell Bräutigam zu dem Junggesell Brautführer auserwählt und vorgestellt hat. Also will ich bitten, ob ich die Erlaubnis habe, einige paarWörter zu sprechen oder nicht! So wollte ich bitten Vater und Mutter, sie werden sich erinnern und wissen, dass der Junggesell Bräutigam eine vielgeliebte Jungfrau Braut zu den heiligen Ehestand ausgebittet hat. Auch will ich bitten Vater und Mutter, sie wollen ihrer lieber Tochter alles verzeihen und ihnen den christlichen Kirchentag helfen führen und zieren. Nochmals will ich bitten Vater, Mutter, Schwester und Bruder und alle eingeladenen Hochzeitsgäste, ob ich die Erlaubnis habe, die ehr- und tugendsame Jungfrau Braut in die Kirche zu führen oder nicht! Nun weil ich die Erlaubnis habe, so habe ich mich fürs allererste zu bedanken. Also will ich sie führen in der Allwissenden Gottes Haus vor den Hochaltar, vor den hochgeweihten Priester. o himmlischer Vater, der du Adam und Eva in dem Paradiese selbst zu-sammenbunden hast, und ihnen den göttlichen Segen gegeben hast, so gib auch diesen Brautleuten den göttlichen Segen, damit sie in einen glückseligen Ehestand eintreten, und lasse beide fromm leben. Dazu wollen wir beten ein Vaterunser.

Geliebte Jungfrau Braut, nimm deine Mutter (Vater) bei der rechten Hand und bitte sie um Verzeihung und wenn irgend jemand hier ist, den du beleidigt hast! Dann schau dich nochmal um, wie wir deinen lieben Eltern das Herz beschwären. Also dann nimm ich dich bei deiner rechter Hand und führe dich in Gottes Namen in das christliche Gotteshaus, vor das Hochaltar wie auch zu der heiligen Ehekuplation.

Gelobt sei Jesus Christus!”

Templomba menetkor a vőfélyek tele borosüvegekkel mentek és útközben, oda és vissza, megkínálták a szembejövőket a borral. Ez most is így van szokásban. Az esketés alatt eskütételkor az első koszorúslány kis rozmaringos koszorút tesz a vőlegény fejére.

A szertartás végén három, rozmaringos szalaggal átkötött, egy literes boros üveget tesznek az oltárra. Egyet a papnak, egyet a kántornak és egyet hazavittek. Ugyancsak két almát is tettek hozzá, melyek-

be kis pálcikát szúrnak rozmaringos szalaggal. Egy szól a papnak, egy a kántornak.

A lakodalmon az első vőfély ezzel a mondással kérte fel a menyasszonyt táncra:

„*Spruch zum Hervorvordern.*

Im Namen Gottes tritt ich herein und bring den schönsten Gruss herein: Gelobt sei Jesus Christus! Und wünsche, dass uns Gott der Allmächtige in seinem Reiche so versammeln möchte gleich wie ihr wohl wissen, dass mich der Junggesell Bräutigam zu dem Junggesell Brautführer auserwählt und vorgestellt hat! Also hab ich ihm die Jungfrau Braut geführt von Hof zu Gasse zu Strasse bis in das christliche Gotteshaus, vor das Hochaltar wie auch zu der heiligen Ehekuplation und von der Ehekuplation wieder zurück in das ehrsame Hochzeitshaus. Da hab ich sie gesetzt zwischen Tisch und Tafel, zwischen den Herrn Beistand und Beistandfrauen, so wie auch zwischen Kranzjungfrauen. Ich habe ihr auftragen lassen Brot und Wein und noch mehrere Speise, die von Gott beschaffen sind. Ich und meine Mitkameraden haben einige Wörter hervorzubringen. Der Gebrauch lautet die ehrsame Jungfrau Braut hervorvordern. Nun will ich bitten, ob ich die Erlaubnis habe, zwei oder drei Schritte hervor zu treten oder nicht. So will ich bitten die Herrn Beistand, so wie Beistandfrauen, die Junggeselln und Kranzjungfrauen, ob ich die Erlaubnis habe die ehrsame Jungfrau Braut hervorzuvordern oder nicht. Weilich die Erlaubnis habe, so bitte ich nochmal und wende mich zum Brauttisch, die ehrsame Jungfrau Braut, sie möge hervortreten (über meinen Hut und grünen Kranz), auf zwei oder drei Ehrentanz. Den ersten für mich als Brautführer, den zweiten für meine Mitkameraden, den dritten für alle eingeladenen Hochzeitsgäste. O du geliebte Jungfrau Braut, hast gegessen, hast getrunken, hast du den Leib abgesepeist, so tritt hervor zum ersten auf die Bank, zum zweiten auf den Tisch, zum dritten reiche ich dir meine rechte Hand, so wie ich mich als Brautführer hab aufgeführt.

Vivat! (Pfivat!)”. (Mindkettőt Eck Ferenc - Vár utca - közölte.)

A lakodalmon természetesen vígan folyt az együttlét a vendégek között. Szellemes vagy kevésbé szellemes mondásokkal fűszerezték a beszédjüket. Évődés, csipkelődés járta. A következő, Vértessomlóról származó mondásokat sikerült megszerezni. Ezek közül nem egy Gesztesen is forgalomban volt:

Kuidi Gsundheit iwa die Floschn, mea Jungsö hot sie net Gwoschn!

Kuidi Gsundheit iwa die Kotzn, die Boschoff Matie hod a rauzichi Nosn!

Kuidi Gsundheit! Auf da Schemlinga Haad, hots die Musikantn eigwad!

*Es gschiad eana recht, woarum spünj sie sau schlecht!
Kuidi Gsundheit! Die Herbertn haum a Schupfa, wan ma drauf schaud,
muas ma hupfa!*

Ez meg egyenesen a gesztesiekre vonatkozik:

*Da Tisch hod Via (4) Haxn, olli Kestiza haum X Haxn!
Kuidi Gsundheit iwa die Tazn, ti Keschtitza Musikantn haum die schwazn!
Kuidi Gsundheit iwa den Tisch, die Keschtitza san echti Feiadawisch!
Kuidi Gsundheit iwa den Tisch, da Hernádi is an echta Fleiadawisch!
Kuidi Gsundheit in Ean! Die Keschtitza haum grossi Hean!
Kuadi Gsundheit!
Wia haum dahám an Khoda, tea is ten Hoating (Hartdegen) sei Schwi-
ga-Voda!*

Ez meg a somlóiakra:

*Kuadi Gsundheit in Ean!
Wia haum dahám an Fleiadawisch, die Schemlinga san olli Stauckfisch!
Kuadi Gsundheit in Ean, wia haum dahám a Brück, ti Schemlinga san
varuckt!
Kuadi Gsundheit in Ean! Mean Jungso hob i kean,
doarum hob in kean, weila mei Mau khau wean!
Kuadi Gsundheit in Ean! Mei Kranzlmadl hob i kean,
doarum hob is kean, wei mei Braut souj wean!
Kuadi Gsundheit!
Wir haben dahám a Schupfa, wen ma die Buaschn anschaut muas ma
hupfa!
Kuadi Gsundheit in Ean, mean Jungso hob i kean!
I hob a Glas Wein, wen in auastrink kheada mei!
Kuadi Gsundheit in Lamrigl, die Schemlinga schauan auas wia Saunigl!
Kuadi Gsundheit in Ean, auf die Hauchzeiat geh i kean!
Kuadi Gsundheit in Ean, Die Brautleiat hob i kean!*

Halottvirrasztás

Ha meghalt valaki a faluban, összeverődtek az asszonyok virrasztásra. Tulajdonképpen még most is, mert még nincsen halottasház a temetőben ezért még háztól kísérik a halottat a temetőbe.

Napközben az Úrangyalára jönnek össze. Elmondják az Úrangyalát és Miatyánkoznak. Este kilenc órakor gyülekeznek a halottas háznál. Régebben reggel három óráig maradtak. Azaz akkor végeztek utoljára

ra közös imát. Mert éjfél kivételével minden egész órában elmondtak egy Hiszekegyet és öt Miatyánkot-Üdvözlégyet. Újabban azonban egy órakor imádkoznak utoljára, mert korábban kell kelni. A férfiak bányába mennek, a gyerekek, már a nagyobbak, a szomszédos Somlóra utaznak iskolába, és erre el kell készíteni őket.

A temetési szertartás megkezdése előtt elmondják a rózsafüzért, és befejezőként ezt az imádságot:

Gebet beim Begräbnis.

Oh Gott, erhöre unser Gebet, erhöre unsere Stimme und lasse sie zu Dir durch die Wolken dringen. Oh Gott, verzeihe dieser armen Seele alle Sünden, so wie du deinen grössten Feinden auf Erden und auch dem Schacher am Kreutze verzeihen hast und lass ihr die trostvollen Worte Hören: Noch heute wirst du bei mir im Paradiese sein. Oh liebster Mutter Maria, wir bitten Dich, empfehle diese arme Seele deinen liebsten Sohne, so wie Dich Dein liebster Sohn, Jesus, dem heiligen Jünger Johannes anempfohlen hat. Wie bitten Dich, sei Du ihr eine liebliche, gütige und barmherzige Mutter, die ihre Kinder nicht verlässt. Wir bitten Dich, liebste Mutter, gehe mit mir ihr zum Gericht, damit Dein liebster Sohn ihr ein gnädiger Richter sei. Oh mein Jesus, in Deine Hände empfehlen wir ihren Geist, in Dein verwundetes Herz empfehlen wir ihre arme Seele. O allerbetäubteste, standhafteste, allerbarm-herzigste Mutter Maria! Wir bitten Dich durch Deine bitteren Schmerzen, die Du ausgestanden, als Dein liebster göttlicher Sohn zum schmachlichsten, allerschmerzlichen Kreuztode verurteilt wurde, wir bitten Dich, komme dieser armen Seele mit Deiner Fürbitte zu Hilfe und sei ihr eine barmherzige Mutter, die ihre Kinder nicht verlässt. Führe sie ein in die ewige Freud und Seligkeit. Es kommt der traurigste Abschied von Ehepaar, von Kindern, Geschwistern, Schwager, Schwägerin, von Freunden und sowie von meinen Feinden, wenn ich solle haben. Ich bitte euch, ihr wollet mich in Fiedhof begleiten bis zu meinem Grabe. Wenn ich jemand beleidigt hab, der liebe Gott vergelte es euch tausendmal. Gelobt sei Jesus Christus in Ewigkeit. Amen.

Ennek végeztével zárták le a koporsót. Aki a koporsót lezárja is mond a lezárás kezdésekor a halott nevében néhány szót. Elköszön a hozzátartozóktól és köszönetet mond nekik a vele való törődésért, vesződségért és jóságukért.

Szentgyónás

Érdekes, hogy szentgyónás után térdelve imádkoznak a főoltár előtt, majd

a mellékoltár előtt, és kivétel nélkül elmennek Szent Antal kis szobra elé és ott is imádkoznak, és általában néhány fillért is bedobnak a perselyébe.

Polák Gyula helyi káplán 1896

Masshammer Venánc atya 1896-ban került el innen. Helyét első alkalommal foglalta el Gesztesen világi pap, Polák Gyula helyi káplán személyében. Született Környén 1870-ben. Szentelése 1893. július 6-án volt Győrött.

Mielőtt idekerült volna, káplánkodott Szomódon, Sopronnyéken (*Nectenmarkt*). 1896-ban került ide. Talán egy hónapig sem volt itt, máris Fertőfőhéregyházára rendelték (*Donnerskirchen*), majd Sopronszentmártonba (*St. Martin*) és Felsőkismartonhegyre. 1902-ben plébános lett Nagyhöflányon (*Großhöflein*).

Resszer Mihály helyi káplán 1896-1898

Polák Gyula helyébe Resszer Mihályt küldték Gesztesre. Ő Tata-Tóvárosban született 1868-ban. Szentelték 1893. július 6-án, Győrött. Mielőtt Gesztesre került volna, volt már káplán Kisboldogasszonyban (*Klein Frauenhaid*), Ágfalván (*Agendorf*) és Fertőfőhéregyházán. 1898-ban Innét Bokodra, majd Tápra került plébánosnak.

Tóth János helyi káplán 1898-1905

1898-ban Tóth János került Gesztesi ő helyi káplánnak. Született Nagylózson (Sopron megye) 1870-ben. Szentelése 1897. július 6-án volt Győrött. Szentelése után káplán volt Nagyigmádon és Bokodon. Onnét került Gesztesre. Alatta ültették, mint országszerte is tették, Erzsébet királyné emlékére a kis ligetet a mai hősök emléke körül. Állítólag egy Láng Géza nevű erdész telepítette. Csakhogy hamarosan tönkretették a kis liget fáit a tanítónak a kijáró marhái és a gyerekek. Erzsébet királyné (1837-1898) Miksa József bajor herceg és Ludovika hercegnő leánya volt, és 1854-ben lépett házasságra I. Ferenc József magyar király és osztrák császárral. (*Genius 1933.*)

Ószintén szerette a magyar népet, ezért emlékeztek meg róla kegyelettel országszerte, amikor a jóságos királynét 1898. szeptember 10-én Genfben Luccheni anarchista váratlanul meggyilkolta.

A plébánia a megalapítása (1900)

Galántai és Fraknoi Esterházy Miklós Móric gróf kérte Zalka János győri püspököt, hogy emelje a gesztesi helyi káplánságot plébánia rangjára.

Ennek a kérelemnek megfelelően előbb emelte a Gesztesi helyi káplán jövedelmét egyszer s mindenkorra. A templom javára pedig a győri székeskáptalannál 6000 koronás alapítvány tőkét helyezett el.

A püspök eleget tett a kegyúr kívánságának és a székeskáptalan hozzájárulásával 1900. január 19-én kánonjogilag felállította Gesztesen a plébániát.

Úgy intézkedett, hogy 1900. július 1-jével válják ki Gesztes végleg a vértessomlói plébánia keretéből. Ennek folytán Tóth János helyi káplán 1900. július 1-jétől adminisztrátorként vezette tovább most már az új gesztesi plébánia ügyeit. 1900. május 5-13-ig népmissiót tartatott.

Gesztesi családnevek 1901-ből

Talán nem lesz érdektelen bemutatni a község lakosságát az 1901. évi iskola és hitközségi adókiivetési lista szerint.

<i>sorszám</i>	<i>név</i>	<i>isk. kor.</i>	<i>hitközségi adó kor.</i>
1	Wohl Jakab	1,20	2,09
2	Neukum Mártonné	1,03	2,09
3	Schlepp Jakab	60	1,38
4	Hartdéken Ignáczné	1,00	1,14
5	Melcher Ferenc	40	38
6	Schäffer József (Traxler)	1,40	76
7	Hartdéken Mihály ifj.	1,00	57
8	Wachter Mihály	1,10	1,52
9	Pallanik János	1	76

10	Hartdében Jánosné	76	1,14
11	Hartdében Jakab	76	1,14
12	Jakobi Ferenc	76	1,14
13	Moser György	76	1,14
14	Bäck János ifj.	1,12	57
15	Schäffer Vincze	1	2,09
16	Melcher István	80	2,09
17	Pillmann János	76	1,14
18	Pillmann Jakab	76	1,14
19	Eck Mihály id.	96	38
20	Hartdében Imre	76	38
21	Schalkhammer Ferenc	1	1,57
22	Moser Jakabné	3,76	3,99
23	Eigner János	1,40	2,38
24	Hartdegen Ferenc	1,40	2,47
25	Schmied György	76	2,60
26	Reichardt Mihály	96	1,14
27	Schäffer Jakab	76	1,90
28	Moser Jakab	76	38
29	Melcher Mihályné	56	19
30	Hellmayer Mihály	1,93	2,66
31	Richter Jakab	1,56	3,99
32	Schäffer János	1,40	3,04
33	Eigner József	1,20	2,09
34	Tromposch Jakab	1,40	2,28
35	Menoni József	1,21	1,33
36	Eck Ferenc	1	1,33
37	Eck Ignác	80	38
38	Hetzl Jakab	1,40	2,28
39	Oberling Mátyás	76	38
40	Hartdegen Mihály id.	76	38
41	Pillmann Ignác	2,50	2,09
42	Melcher János	76	1,14
43	Koller Ferencné	56	1,14

44	Rieder János	60	1,71
45	Radl József	1	2,09
46	Hetzl János	1	2,28
47	Moser József	1	2,09
48	Bäck János id.	1	2,09
49	Schalkhammer József	1	2,09
50	Richter János	1,04	4,18
51	Pallanik György	44	76
52	Pillmann Mátyás	1,20	2,28
53	Koller János	1	2,09
54	Moser Mihály kovács	72	
55	Láng Géza	2,80	
56	Római Kat. Templom	58	
57	Gesztesi bérlő közösség	6,45	
58	Szt. Tamási	3,40	
59	Gróf Esterházy Miklós Móricz	153,24	
60	Schäffer József	20	
61	Éliás János	20	19
62	Bäck Ádám	20	1,14
63	Schalkhammer Ferenc id.	20	19
64	Buzál Jakab	20	19
65	Buzál Ferenc	20	19
66	Herbert József	20	19
67	Kluber Antal	20	19
68	Hartdégen János	20	19
69	Moser Jakab ifj.	20	19
70	Schäffer István	20	19
71	Wachter József ifj.	20	19
72	Eck Mihály ifj.	20	19
73	Schäffer Józsefné	20	19
74	Moser Jakab	20	19
75	Rieder János	20	19

Ez a lista, talán egynéhány adófizetésre nem képes vagy nem köteles egyén kivételével teljes képet ad a községi családnevekről, sőt némi tám-

pontot is az egyes családok vagyoni helyzetére vonatkozólag, legalábbis egymáshoz való viszonylatban. Az iskolaszéknek ugyanis az adót az 1897. évi augusztus 18-án hozott határozat értelmében vagyonarány szerint kellett kivetni.

Tóth János adminisztrátor idejében rendezték újra az egyházmegyei örökös szentségimádás sorrendjét. Ettől kezdve december 12. Gesztesnek szentségimádási napja. (*Litterae circ. 1901. pag. 7.*)

1902-ben új orgonát vettek egy másik templomtól 400 korona összegben. Ebből 200 koronát fizetett a kegyúr, 150 koronát a hívek, és 50-et Széchenyi Miklós gróf győri megyéspüspök (*Litterae circ. 1904. pag. 52.*). Az orgonát a győri Nagy Géza állította fel és Mohl Adolf tatai esperes-plébános áldotta meg.

Még 1899-ben szerezte be Tóth János, mint helyi káplán a hívek adományainak segítségével a régi szentsírt a szombathelyi Heckenast János oltárépítőtől a Krisztus testtel, nyitott tabernákulummal, 10 színes üveg-golyóval és olajpohárkával.

Tóth János adminisztrátort a hívek ezzel a történettel jellemezték: egyszer váratlanul beállított hozzá egy szegény ember mezítláb és alamizsnát kért. Ő nyomban lehúzta a cipőjét a lábáról és odaadta neki. Az meg eladta és elitta az árát még aznap a helyi kocsmában.

1905-ben került el Tóth János adminisztrátor Gesztesről Sopronba káplánnak, majd 1907-ben Fertőmegyesre (*Mürbisch*), ahol aztán 1909-ben plébános lett. Nagy tisztelője volt a lurdi Szent Szűznek. Többször járt Lourdesben.

Állítólag azért helyezték át, mert az 1900-as évek elején a gesztesiek módosítást kértek a gróftól a szerződésüket illetőleg. Ő is támogatta volna a gesztesieket. Annyira ment volna a dolog, hogy újabb szerződés-módosítást nem is akartak aláírni a kért módosítás nélkül. Mire a gróf, mint földesúr, kiadta a parancsot, hogy vagy írják alá, vagy hurcolkodjanak el Gesztesről. Erre titokban mindenki aláírta a három főszóvivő kivételével. Nekik el kellett volna menniük, azonban a feleségeik nem akartak, így kénytelenek voltak az adminisztrátor útján a gróftól megkérni, aki aztán békén hagyta őket (*szóbeli közlés*). Ennek írásos nyomára nem sikerült rábukkanni.

Békeffy István adminisztrátor 1905-1907

1905. február 10-én hirdetett pályázatot a püspökség az új gesztesi plébániára, de egyelőre nem akadt jelentkező. Ezért továbbra is adminisztrátort neveztek ki ide. Tóth János után, 1905-ben Békeffy Istvánt, aki 1877-ben született a Moson megyei Nezsideren (*Neusiedl*).

1900. július 1-jén szentelték pappá Győrött. Káplánkodott Nagymartonban (*Mattersburg*), volt nevelő Gyöngyösapátiban Széchenyi gróf családjánál, majd káplán Hegyeshalomban és Tatabányán. Ezután került Gesztesre. A hívek szerették. 1907-ben nezsideri plébános lett.

Zoncsich Jakab adminisztrátor 1907-1908

Alsópuján (*Burgenland*) született 1881-ben. 1906. április 6-án szentelték pappá Győrött. Káplán volt Bogyoszlón, Felsőszakonyban és Kisbéren. Onnét került 1907-ben Gesztesre, utána pedig Tatára, Sopronszentmártonba (*St. Martin*) és Tatabányára. 1913-ban Császárfalun (*Kaisersdorf*) lett plébános. Őt is szerették a gesztesi hívek.

Hajdyn Henrik adminisztrátor 1908-1909

Pozsonyban született 1878-ban. Szentelése 1902. június 29-én volt. Dolgozott a püspöki szemináriumban és irodán, majd káplán lett Nyúlfalun Rajkán, Csáván (*Stoob*), Oroszváron, Kisboldogasszonyban és Tatabányán. Innét került Gesztesre, majd tábori lelkészként távozott Castelnouvoba, majd Cattaroba és ismét Castelnouvoba majd Komáromba. Őt is szeretettel emlegették a faluban.

Graf Mihály az első plébános 1909-1935

Gesztes 1909-ben kapta első plébánosát Graf Mihály személyében. 1874. szeptember 27-én született a bajorországi Regensburgban. Gimnáziumát Antwerpenben (Belgium) végezte 1894-ben. A teológiát és filozófiát 1894 és 1900 között Münsterben (*Westfalia*) végezte a tudományos egyetemen. 1900. július 25-én szentelték pappá. 1900

és 1905 között Münsterben tanított. 1905-ben jött át a győri egyházmegyébe. Itt 1905 és 1906-ban káplán volt Sopronkeresztúron (*Deutschkreutz*), 1906 és 1909 közt Nagymaratonban. 1909-ben lett plébános Gesztesen. A hívek emlékezete szerint tudós ember volt és kötelességtudó, de vehemens, hirtelen haragú is, amit nehezen tudott leküzdeni. Viszont haragot nem tartott. Amint jött, úgy elpárolgott belőle a harag. Ennek tudható be, hogy nemcsak gyerekeket, de felnőtteket is arcul ütött hirtelenségében a plébánián vagy akár az utcán. Nem történt ez persze sűrűn. Hozzá még nagy, erős ember is volt. A gesztesiek is bizonyára a keresztény elvek szerint gondolkoztak és helyesen, hogy tudniillik minden megkeresztelt embernek napról napra hibái ellen kell küzdenie, nemcsak a papnak. Bár elsősorban tőle várják ezt el az emberek.

A plébániát és közösséget érintő események Graf plébános alatt

1910-ben Szent Antal szobrot vett a templomnak ajándékképpen, amit az akkor divatos Oberbauer cégtől rendelt.

1910-ben épült a régi lelkészlakás helyébe a mai plébániaépület, a melléképületekkel együtt. Lássuk a lelkész lakás történetét az 1850. évi szerződés az 1875. évi vizitáció és az 1930-as évi leltár alapján:

először 1850-ben van szó róla. Akkor létesült a helyi káplánság és szükség volt a helyi káplán számára a lakás. A kegyúr vett egyet bérbe és ezt alakította át alkalmas lakássá a község.

Hogy ez milyen volt, azt meg tudjuk az 1875 évi vizitációból. Eszerint a helyi káplán háza egyszerű falusi ház, melyben két szoba a papé, egy harmadik a hozzátartozóké. Vannak hozzá szükséges melléképületek. Minden épület fedett és jó állapotban van. Az 1930. évi plébánialeltár első pontja árulja el hogy 1910-ben épült a mai plébánia. Szövege ez:

Plébánia leltára

A. javadalom.

1. Kegyuraság részéről

1.lakás: a jelenlegi 47 számú, telekkönyvileg 2932 helyrajzi szám alatti ház melléképületeivel együtt újból lett építve 1910-ben.

<i>a/. hozzátartozó kis kerttel</i>	2931 hrsz	64 öl
<i>b/ nagy gyümölcsökerttel</i>	2933 hrsz	980 öl
<i>c/ a mellette fekvő szántóföld</i>	3029 hrsz	3000 öl

A c/. pont alatti föld területe megfelel annak a mennyiségnek, amelyet 1850. október 14-én adott a kegyúr a helyi káplán eltartására. A vonatkozó 4. pont ezt mondja: 2 1/2 hold földet, melyet a községnek kell kiirtania, művelnie és termését évente beszállítania.

Orgonajavítás

1912-ben Felser Lipóttal javíttatta az orgonát. 1912-ben hallunk arról, hogy a gesztesiek jól része már szőlősgazda. Elárulja ezt az 1912. június 20-i iskolaszéki jegyzőkönyv. Ebben kilátásba helyeznek, tekintettel arra, hogy a gesztesieknek jó része már szőlősgazda, két napi szüreti iskolaszünetet, azzal a kikötéssel, hogy a gyerekeket csak a szüreti szünet alatt szabad szüretnél befogni. 1914-ben a Belügyminisztérium 117, 605/IV, a.sz. rendelete értelmében Gesztes (Pusztagesztes még a hivatalos neve) közigazgatásilag levált Vértessomlóról és önálló község lett.

1914. augusztus 3-án éjjel itt is kidobolták a végzetes mozgósítást, amelynek következményeit akkor még senki sem sejtette. Gyászba borult Gesztes is. Siratta hadba vonuló fiait, akik közül jó néhányan soha többé nem tértek vissza szép szülőfalucskájukba. 1917-ben kapta Gesztes a mai hivatalos nevét: Várgesztes. Eleddig Pusztagesztesként kezelték, röviden azonban mindig Gesztes volt, és most is az.

Ugyancsak 1917-ben a kegyúr javíttatta a toronykeresztet. Teljesen megújították ebben az évben a Tromposch-féle keresztet a falu végén. A Krisztus testét az alapítvány kamataiból fedezték, a faanyagot a gróf adta hozzá. Következett hamarosan a gyászos összeomlás minden szenvedésével és zavarával.

1918. november 24-én az iskolaszék a vallás- és közoktatásügyi miniszter legújabb rendelete értelmében a „nem magyar ajkú tanulók az anyanyelvükön taníthatnak” tartalmú rendeletről tanácskozott. A rendelet szerint a magyar nyelv az első és a második osztályban teljesen mellőzhető is. Tekintettel arra, hogy a hívek németajkúak, az iskolaszéki tagok egyhangúlag az anyanyelven való oktatást óhajtják. Az idej tanév haladjon a régi tanterv szerint és a jövőben pedig, mire az erre vonatkozó rendeletek szabályok kialakulnak, az anyanyelven való tanítást akarja (*iskolaszéki jegyzőkönyv*). 1919-ben Gesztesen nagyobb események nem voltak.

Állítólag Hetzl Mátyás volt a bíró, aki az egyik vasárnapi szentmise után kiadta a rendelkezést: *a kormány ellen senki se beszéljen, mert megjárja!* Ehhez tartották magukat. Egyébként ezekben az időkben szabadon jártak-keltek az erdőben. Ott legeltettek, ahol jólesett. De ennek később megjött a bójtje, amikor az uradalom beperelte a feljegyzetteket és sorra megbüntette pénz- és szabadságvesztésre. A misealapítványok azonban a pénz devalvációjával teljesen tönkrementek.

A gesztesi plébánia irattára szerint a helyi káplánság felállítása óta a következő misealapítványokat tették 1917-ig:

1856. XI. 4.	Mikulay Judith	Kecskéd	600 K
1874. VII. 15.	Moser Anna Maria	Gesztes	200 K
1875. VI. 23.	Poszpischel Teréz tanítóné	Gesztes	100 K
1877. II. 3.	Hellmayer Jakab	Gesztes	180 K
1883. XI. 20.	Hartdegen Eleonora	Gesztes	780 K
1883. XI. 20.	Eggendorfer Gyula és Traxler Erzsébet	Esztergom	200 K
1885. XII. 21.	Moser Ferenc és Tromposch Borbála	Gesztes	200 K
1895. XI. 11.	Schäffer Teréz	Gesztes	600 K
1896. III. 16.	Richter Jakab	Gesztes	200 K
1903. XI. 1.	Hartdegen Mihály	Gesztes	100 K
1908. V. 15.	Bernhardt Anna	Gesztes	180 K
1908. V. 15.	Schäffer Maria	Gesztes	780 K
1912. XII. 1.	Radl Józsefné Hurterhofer Anna	Gesztes	120 K
1916. XII. 1.	Tromposch Jakabné	Gesztes	70 K

1920-ban Osváth szerint Gesztes lakóinak száma 346 német és 20 magyar.

1921-ben állították fel május havában a Mészáros-hegynek a várra néző oldalán, remek környezetben a Lurdi Szent Szűz szobrát az önmagától kínálkozó sziklabarlangban.

A hívek jelenlétében Graf Mihály plébános áldotta meg a szobrot és avatta fel az áhítatra hangoló szép helyet.

Az egyik indító ok állítólag Palanek János ilyen irányú indítványa volt. Ő szolt Graf plébánosnak, hogy ezt fel kellene állítani. Őt viszont egy Tóth nevezetű református erdésznek Lurd-ért való lelkesedése készítette erre.

1922-ben szerezték be a mostani, 68,40 kg-os kisebb harangot, melyet április 23-án Graf plébános áldott meg. A háborús évek folyamán ugyanis 2 harangot vittek el. Egyszerűen ledobták a toronyból, úgyhogy darabokra törtek. Az új harangot a Slezák cég szállította.

1923-ban a temetőben állítottak fel új keresztet. Most is a hívek veték a Krisztus testet, a gróf pedig a fát adta hozzá.

A föld megváltása

A húszas évek elején lezajlott kisebb földreform során a gesztesi hadiözvegyek és hadirokkantak is kaptak Szenttamáspusztán 5-5 hold földet. Másoknak is jutott 2-3 hold. Ezeket azonban meg kellett váltani. A földváltás árát adó formájában, több esztendő részletekben állapították meg, hogy egyszerre ne legyen túl sok. Ebből az alkalomból kapott a plébános is földet, melyet a somlói Bergholddülőben jelölték ki. Ezt bizonyítja Komárom megye tanácsa V.B. mezőgazdasági osztálya 8131/I/V/1-5/1951. szám alatti megjegyzése: *Az O.F.B. eljárás során a plébános a Vértessomlói 582 sz. tkvi betétben 2851/1 helyrajzi szám alatt felvett 9 kh 570 négyzetölnyi ingatlant kapta.*

Szenttamáspuszta Gesztestől északkeletre fekszik Körtvélyes (Kertelesch) szomszédságában. Szár község határába tartozott. 1924-ben, ezt az évet jelölik meg a gesztesiek, végre megválthatták az évszázadokon át bérelt uradalmi földeket. Ezt is hosszabb lejáratú adóként szedték be tőlük. Ez a részletfizetés idővel nyugós volt. Azonban örültek, hogy végre sajátjuknak mondhatták azt a földet, melyet már atyáik és ősök is műveltek, és szülőföldjük volt. Ezzel megszűnt a földesúrhoz való kötöttség. Az erdő azonban, és a benne lévő legelők megmaradtak az uradalom kezében. Ettől kezdve a földesúr, akkor Esterházy Miklós Móric gróf, csak a templomnak, plébániának és iskolának maradt a kegyura.

A régi szerződés tartalma

A Beck Mihály családi iratai között előkerült, 1904-ben kötött és 1909-ben további hat évre meghosszabbított bérleti szerződés eredetiben mutatja meg a gesztesiek kötöttségét.

A szerződés szövege ez:

Haszonbérleti szerződés

mely a mai napon gróf Esterházy Miklós Móricz nagybirtokos, Csákvár-Gesztes örökös ura, csákvári lakos, mint haszonbérbeadó úgy

Heczl Jakab és neje sz. Bernhardt Anna

gesztesi lakosok, mint haszonbérlok között a következő feltételek mellett megkötöttet:

1. A jelen haszonbérleti szerződés érvénye 1903. október 1-jén kezdődik, hat évig tart és így 1909 szeptember hó 30-án lejár.

Amennyiben haszonbérlok a haszonbérleti szerződést megújítani kívánják, kötelesek eziránt a lejárat előtt hat hónappal jelentkezni. A haszonbérbeadó szabad rendelkezési joga azonban korlátlanul megmarad.

2. Minthogy haszonbérlet elődei csakis az erdőüzem céljából bocsátották a Csákvár-Gesztesi uradalom nevezete alatt alapított elsőszülöttségi (Jelenleg a haszonbérbe adó élvezetében lévő) hitbizomány nevében álló gesztesi pusztta földjén való letelepedése, ennél fogva kikötetik az, hogy a haszonbérbeadó beleegyezése nélkül a haszonbérleti területen új épületet emelni tilos, mert az engedély nélkül emelt épületeket a haszonbérbe adó sosem leendő köteles megváltani. Folytatólag kiköti a haszonbérbeadó azt, hogy haszonbérletnek tilos idegen embert állandó lakóul magához befogadni, ilyennek felülepítményében lakást adni.

3. Haszonbérlok a tulajdonukat képező 33. népsorsz. a. felülepítményhez tartozó 2993, 2994-ből kataszteri helyrajzi szám alatti belsőség után 1200 négyszögöles holdtól 6 korona 30 fillér évi haszonbért számítva az általuk bírt 342 négyszögöl területű belsőség után 1 korona 80 fillér bért kötelesek évenként a haszonbérbe adónak fizetni. 43 kr. tj.

4. Haszonbérbeadó a haszonbérlet könnyebb megélhetését elősegíteni kívánván, haszonbérbe adja nekik a Csákvár-Gesztesi hitbizomány uradalomhoz tartozó ingatlanokból a következő földrészleteket, és pedig: 3032-ből 180, 3035-ből 596, 3037-ből 209, 3041-ből 1286, 3048-ből 1h 913, 3144-ből 404, 3147-ből 1001, 3151-ből 276, 3152-ből 1h 130 négyszögöl, 3154-ből 1h 757, 3155-ből 64, 3158-ből 4 négyszögöl, 3160-ből 650, 3162-ből 1h 1059 négyszögöl, /:2h 216 négyszögöl rét és káp. á 6,30 = 13,73 10h 953 négyszögöl külsőség á 3,60 = 38,77 25 frt 26 kr. kat. tiszta jövedelemmel.

Ezen ingatlanoknak összes kiterjedése 1200 négyszögöles holdakban számítva 12 holdat és 1139 négy szöglet tesz.

Haszonbérlok kötelezik magukat arra, hogy ezen ingatlanoktól, a rétek és káposztások minden 1200 négyszögöles holdja után évi 6 korona 30 fillér haszonbért, a külső szántóföldek minden 1200 négyszögöles holdja után pedig évi 3 korona 60 fillért fognak a haszonbérbeadónak fizetni, miért is az ezen pontban körülírt földek után teljesítendő haszonbérfizetés összege 52 korona 50 fillérben állapítottatik meg.

5. jelen haszonbérleti szerződés harmadik és negyedik pontja alapján haszonbérbe adott ingatlanoknak alhaszonbérbe való adása nem engedhetik meg, és

együttal kikötötték az, hogy a felülepítményt haszonbérbeadó engedélye nélkül sem pénzen, sem ingyen más egyénnek átengedni nem szabad. A haszonbérbeadó ezen rendelkezési jogát sértő egyén a negyedik pontban megírt földek haszonbérletéből azonnal ki fog záratni.

6. Haszonbérlok egyetemlegesen kötelezik magukat arra, hogy az ezen szerződés harmadik és negyedik pontjában kitüntetett, és összesen 54 kor. 30 fill. azaz 54 korona 30 fillért tévő haszonbért a haszonbérlet tartalma alatt éves egyenlő részletekben mindig előre és pedig október, január, április és június hónapok első napjáig a haszonbérbeadó csákvári uradalmi pénztárába hiány nélkül befizetendő, halasztásra vagy elengedése semmi körülmény, vagy esély indokával igény nem tarthatóván. A már lejárt részletek a mai naptól számítva 15 nap alatt lefizetendők.

7. Azon határbéli erdőrészek, melyek az erdőgazdasági rendszer fenntartása mellett felszabadíthatók és az erdészeti tisztség által időnként ki fognak jeleltetni, ezen a haszonbérlok lovainak és szarvasmarháinak ingyen, díjfizetés nélkül és a többi gesztesi haszonbérlok állataival együttesen való legeltetése megengedtetik. Kecskét és juhot azonban odahajtani tilos, a pásztoroknak pedig kutyával kijárni, ezek lelövetése és a legeltetési jog beszüntetésének terhe alatt tilos.

A ló- és szarvasmarhalegeltetés gubacs- és makkhullás idején időlegesen betiltatik. Haszonbérlok az erdőben, vagy vadakban marhái vagy pásztorai által okozott károkat kötelesek megtéríteni.

8. Haszonbérlok kötelesek a Gesztes pusztán lévő uradalmi épületek javításához és tüzeset által szükségessé vált újításokhoz a kellő anyag meghordását és az ezen munkálatokhoz szükséges napszámokat a többi gesztesi határbérlokkal együttesen és aránylagosan ingyen teljesíteni.

9. Haszonbérlok kötelesek a haszonbérlett földeket okszerűleg művelni és azokat kellőképpen trágyázni. Ugyancsak kötelesek a haszonbérlett földeket területi ép-ségben megőrizni, és minden nemű foglalástól megóvni, valamint kötelesek a haszonbérlett földek és az urasági erdő között fennálló 4" széles és 3" mély árkot folytonosan jó karban fenntartani.

10. Haszonbérlok kötelezik magukat arra, hogy helybeli vagy szomszédos erdőégés esetén az uradalmi erdőszemélyzetnek segítségére megfelelő eszközökkel kivonulnak és a tűz elfojtásában közreműködnek.

11. Haszonbérbeadó fenntartja magának a földalatti termények és ásványok (kavics, agyag, homok, kőszén, turfa, ásványvíz, petróleum stb.) kizárólagos kiaknázási jogát.

12. A haszonbérbe adott földek után kivetendő állami földadót a haszonbérbeadó fogja sajátjából kifizetni. Az ezen adótételen túl előforduló bármínemű és nevű

adók, pótagadók, szolgálmányok és terhek, legyenek azok állami, megyei vagy községi jellegűek mint p.o. az általános jövedelmi pótagadó is stb. mégis azonban a hitközségi adó kivételével, kizárólag a haszonbérleket terhelik és ezek által a haszonbérbeadó részére hiány nélkül minden év végéig megtérítendőek.

13. Minthogy a harmadik és a negyedik pont tanúsága szerint a haszonbérbeadott földbirtoktól fizetni kötelezett haszonbér csekély összegben lett megállapítva, ennél fogva a haszonbérleők az általuk haszonbérben bírt földbirtok terményei ben az erdei vadak által netán okozandó károknak a haszonbérbeadó részéről leendő megtérítéséről lemondanak s e tekintetben igényt nem támasztanak.

14. Amennyiben haszonbérleők az ezen szerződés alapján elvállalt kötelezettségeiket avagy ennek valamelyikét nem teljesítik, jogában áll a haszonbérbeadónak az ezen szerződés negyedik pontjában körülírt földek haszonbérletét tőle azonnal elvonni.

15. Jelen szerződésre, úgy a haszonbér időközi nyugtázására szükséges bélyeget haszonbérleők kötelesek viselni, az uradalomnál szokásos szerződési díjat pedig az aláírásakor kifizetni.

16. Per eseténben a haszonbérleők alávetik magukat a haszonbérbeadó által választandó bármely hazai kir. járásbírótság előtti sommás szóbeli eljárásnak. Ezen szerződés a szerződő felek előtt felolvastatván, és német nyelven szóról-szóra megmagyaráztatván, általuk elfogadtatott és aláíratott illetőleg az írni nem tudók kézjegyével látta el.

Kelt Gesztesen, 1904. április 15.

Előttünk, mint tanúk előtt:

gr. Esterházy Miklós Móricz sk.

Edelkraud János sk.
névívó

Hecz J. Jakab sk.

Láng Géza sk.

Bernhardt Anna írni nem tudó keze vonása

Jelen szerződés alulírott szerződő felekkel további hat évre azaz 1909. október 1.- 1915. szeptember 30-ig tartó időtartamra megújítaték a szerződésben foglalt mindennemű kötelezettségek érvényben tartása mellett.

Gesztes, 1909.

Előttünk:

gr. Esterházy Miklós Móricz sk.

Orbán Rezső

Laub József sk.

Laczkovics Mihály sk.

Heczl Terez sk.

Esterházy Miklós Móric gróf, az utolsó Gesztesi földesúr halála

Pontosabban azt kell mondanunk, hogy a gesztesiek utolsó földesura. Mert különben megmaradt ő és fia is a gesztesi határ nagyobb részének uraként.

1925. január 21-én halt meg Csákváron. Beszentelése 1925. január 23-án délután 3-kor volt. Prohászka Ottokár püspök végezte. A nagy püspök ezzel fejezte be gyászbeszédét: *„Isten, add meg neki, hogy ilyen katolikus ember nyomán, mint ez a főúr, menjen a püspök, a klérus, a magyar intelligencia és a nép, és akkor meglesz a Regnum Dei. Ő ebben találkozik elődeivel és bízom abban, hogy mindnyájan ott találkozunk.”*

Házhelyosztás és a Palanek család

A földreform során, úgy 1924 táján vagy talán pontosan ebben az évben a *Friedhofackerlnek* a temető mellett részét kiosztották házhelyeknek. Így keletkezett a mai Vár utca (*most már Petőfi utca – a Szerk.*) a temető mellett, annak keleti és délkeleti oldala mentén. Így Várgesztes bővült házakban, de zsugorodott a szántóföldben. Ugyanakkor, saját közlése szerint, nem kapott házhelyet az élet-erős, nagy termetű Palanek János. A Palanek család a 19. század elején vagy fordulóján telepedett meg Gesztesen. Először találkoztunk vele a gesztesiek között a Vértessomlói plébánia kereszteltek anyakönyvének 1808. évében. Akkor keresztelték július 27-én Pálnik Jánost, akinek szülei Pálnik Albert és Printz Erzsébet gesztesi lakosok voltak. A keresztszülők pedig Hartdegen János és annak felesége, Teréz. 1811-ben már Palenik néven szerepel. A Palanek család férfitagjai általában asztalosok voltak és pipakészítők. Mint

ilyenek, messze vidékre eljártak. Így Palanek János atyja is. Az ő idejében, tehát a múlt század végén és a mi századunk elején főként Budakeszi volt a pipavásárok központja. De szállított a posztán az Alföldre is rendelésre. Fia, Palanek János is a fa mellett maradt és gazdag fakereskedő lett, aki országszerte sok intézményt és személyiséget ismert, sokat olvasott és a történelmi dolgok iránt is érdeklődött.

Jó emlékezőtehetsége és előadókészsége még most is megvan. A világháborúban az olasz fronton küzdött. Kitüntetést is szerzett. De akkor még szegényen jött haza, szegényes viszonyok közé. Az összeomlás idején a szükség vadorzásra csábította. Ebben sem volt utolsó. Amikor aztán házhelyosztásra került a sor, neki nem adtak. Elment a grófhoz Majkra, aki majd kidobta, amikor bemondta a nevét és a gróf benne a fő vadorzóra ismert. Elment az erdőfelügyelőhöz. Kérte azt, hogy segítse házhelyhez. Az is ordított, kiabált. Erre ő is felemelte a hangját és azt mondta: *úgy, hát csak másokért, csak idegenekért kockáztattam a fronton az életemet? Most már elpusztulhatok? Stb.* Erre a főfelügyelő csendesebb lett. Leültette és azt mondta neki, hogy kérjen a plébánostól néhány sor írást, hozza el neki, és már holnap meg lesz a házhely. A plébános nagyot nézett. Nem akart hinni a fülének. De aztán telefonált az erdőszetre és megadta a kívánt néhány sort. Másnap Palanek megkapta a házhelyet. A falu végén, a volt pásztorház és a *Dirndlberg* melletti út között mérték ki. Hamarosan felépült a háza, mely mellé még szebbet épített később az utcafrontra. Házai kiríttak a zsuppos gesztesi házak között akkoriban. Azóta az uradalommal, magával a gróf fiával és utódjával mindig jó viszonyban volt. Hálával emlegeti a grófot még most is, aki a házhelyhez juttatta.

A Palanek család tagjai vallásosak, mint általában a gesztesiek. Palanek János is. Ügyes, tehetséges. Kritizáló tehetsége miatt azonban nem lett közkedvelt. Mesterségénél fogva sokfelé megismertette Gesztes nevét. Még ismertebbé és messzebbre ismertté lett Várgesztes neve Palanek János nevelőanyja, Palanek Györgyné, a Gántról ideszármazott Schweighardt Erzsébet révén, aki 1942. április 4-én halt meg Gesztesen 67 évesen. Ő kiváló mesemondó volt. Nem saját, eredeti meséit mondta, hanem amiket hallott és maga olvasott.

Ezeket aztán eredeti átéléssel tudta elmondani, mintha maga ta-

lálta volna ki őket. A 30-as évek vége felé járt itt egy társával Elli Zenker-Starzacher német néprajzkutató, és magnetofonra vette Palanek néni meséit. Majd hamarosan *Die Pallanek-Ahnl* címen könyv jelent meg róla Németországban, amelyben a többi között ezeket írja Elli Zenker-Starzacher: *Eine der besten und begabesten Märchenerzählerinnen war die Pallanek-Ahnl aus Keschütz. Ihre Märchen gehörten zu den schönsten. Sie sprach leise und verhalten. Aber weil sie selber alles zutiefst miterlebte, weil sie ein reiches und fröhliches Gemüt hatte und weil so so natürlich und ungezwungen sprach, darum waren ihre Geschichten so lebensnahe und packend. Die Märchen hat die Ahnl von ihrer Mutter gelernt, als sie noch Schweighardt Lisi hiess, und in ihrem Vaterhaus in Gant lebte.* (A szöveget a *Deutsches Lehrbuch für die VI. Klasse der Grundschulen* német nyelvkönyv az általános iskolák VI. osztálya számára 1963. című tankönyv 19-20 oldaláról vettük, amelyben szintén megemlékeznek Pallaniknééről.)

Három mesének a tartalmát hozom, amiket Palanek János mondott el.

A nyúlfogat

János négy nyulat fogott be a kocsiba. Megrakta a zsákokkal, amelyben búza volt töltve és elindult Majkra a malomba. A *Staariegl*-n túl azonban akkora volt a homok, hogy a nyulak nem bírtak benne menni. Leszállt a kocsiról. Összekötötte a nyulakat a barkuknál. Aztán levett a kocsiról két zsákot. A nyulakat a zsákok helyére dobta a kocsira, a zsákokat pedig a kocsirúdra állította. Aztán közéjük vágott az ostorával és elkarikázott a rakománnyal Majkra. Majk előtt megállt. Hogy nevét megszólás ne érje, újra befogta a nyulakat és a zsákokat visszatette a helyükre.

Így ért a malom elé. Ott megállt. A malmoslegények bevitték a zsákokat. Ő pedig ostorát a földre állította, úgy, hogy nyílegyenesen állott. Hamarosan kicserélték a búzát és kihozták a finom lisztet. De ámulatára, amint kijött, nem találta az ostorát. Hát látott a helyén egy hatalmas nagy fát, és amint felnézett rá, hát annak a leges legtetején ott állott az ostor és ott is nyílegyenesen fölfelé. Vett egy kis fejszét és felmászott a hatalmas fára. Leszedte róla az ostorát. Akkor látta nagy öröme, hogy a hatalmas fán odvas nyílás van és kis seregélyek csipogása hallatszik belőle. Világéletében mindig fájt a foga seregély után. Nagy örömeiben széthasította a fát és kiszedte a madarakat.

Belerejtette az inge alá a mellére. Alig hogy ezt tette, megindultak vele

a madarak a magasba és mindig magasabbra. Kissé szédült, moccanni se mert eleinte. Amikor mégis, ijedtében elejtette a kis fejszét. Akkor mégis le mert nézni a földre, hát a nagy tavat látta maga alatt és ijedtében elejtette a kis fejszét. Ez a tóra esett és nagy tűz keletkezett rajta. Most már bátor-ságosabban pislantott vissza és látta, hogyan szórják a malmoslegények a szalmát a tűzre.

Most azonban a madarai repültek el. Mindegyik más irányt vett. Hajszál híja volt, hogy le nem pottyant a magasból. Szerencsére egy felhőre talált lépni. Aztán felhőről felhőre lépkedett. Az egyikken talált egy zsák korpát és mellette kis szövőszéket. Nem volt rest. Fogta a kis korpafosz-lányokat is jó hosszú kötelet szőtt-kötött belőlük. Ezt aztán hozzákötötte a szövőszék kecskelábához és szépen leereszkedett a kötélén a felhőből a földre. Egész közel volt a földhöz, mikor kifogyott a kötele.

Rövid volt mégis. Az esti szél, mert már estére járt az idő, ki szúnyogot vert a szemébe. Kivette és annak beleiből megfonta a hiányzó részt a kö-télhez. Rákötötte, és azon most már szerencsésen földet ért. Pontosan a gesztesi faluvégen. Nagy volt az öröme és ámulata, mikor bement a házba és látta hogy a liszt, a kocsi, a nyulak otthon vannak és kész a jó vacsora. Mert bizony a nehéz nap után jó étvággal evett a vele együtt örvendező otthoniakkal.

A három doktor (*Ti trei Touktana*)

Volt három testvér. Mindhárom orvos lett. Sebészorvos. Egyszer összebeszéltek, hogy egymáson fogják bemutatni tudásukat. Elha-tározták hogy az egyiknek új szemeket ültetnek a régiek helyébe, a másiknak új kezet adnak, a harmadiknak pedig kicserélik a gyomrát.

Szerettek is megfelelő új testrészeket. Ezeket egy kocsmárosnak ad-ták, hogy őrizze a pincében az operációig, vagyis másnapig. A kocsmáros a szolgáját küldte a drága holmikkal a pincébe és meghagya neki, hogy azt jól zárja el. A legény szorgalmasan teljesítette ura parancsát. Vitte a szemeket, a kezeket és a frissen párolgó gyomrot. Észrevette a kandúr is a nagy jövés-menést és az orra a csemegét. A fél-homályban ő is besurrant a legény lába közt a pincébe. A legény jól el-zárta a pincét. Másnap kora hajnalban megérkezett, hogy megnézzze. Ijedtében majd elájult. Nem találta a szemet. A kezekről hiányoztak az ujjak. A gyomor szét volt rágva. És reávillogott a kandúr két szeme. Azonnal lihegve jelentette a dolgot a kocsmárosnak.

Tudnivaló ugyanis, hogy a kocsmárosok régi időktől fogva koránkelő emberek. A kocsmáros bizony nagyon megijedt. Mi lesz most? Honnét szedjenek hamarjában új szemeket, kezeket és gyomrot? De azért feltalálta magát és nem ment a szomszédba jó tanácsért. Hát ki kell szedni a kandúr két szemét. Úgy is lett. Elintézte ezt mérgében a szolgál. Megvolt a két szem. Kezet honnét vegyenek? Hát tegnap későn felakasztottak egy gazembert a város szélén. Ennek a keze még jó lesz. Elhozták a két kezet. Hát gyomrot honnan szedjenek? Gondolt egyet a kocsmáros és azt mondta: *disznót úgyis akartunk vágni, hát vágjuk azonnal!*

Leválták sebtiben a disznót és kivették a gyomrát. Megvolt tehát a gyomor is. Mire az orvos urak 8 óra táján felébredtek és felkeltek, már minden rendben volt. Üzentek is hamarosan a dolgokért és megkezdték az operációt. Ez nagyszerűen sikerült. Nem sok idő múlva megint összejött a három doktor. De most mindegyik panaszkodott. Az első azzal kezdte, hogy nappal nem lát olyan jól, mint éjjel. Nehéz most magát fenntartani. *Ez még csak hagyján*, mondta a másik. *De én! Én nem tudok eleget keresni, mert olyan éhes vagyok, hogy sohasem tudok eleget enni.* A harmadik pedig sírva panaszolta, hogy életében mindig becsületes ember volt, de mióta új kezei vannak, mindig mások zsebébe nyúl, elveszi az órájukat, pénzüket és a rendőrök hol itt, hol ott kapják el. Így végződött három doktor szerencsés műtete.

Az új Szent Flórián (Ta neichi St. Flurian)

Egy faluban valahol okos plébános volt. Nagyon jó ember. Szerette azonban a bort is. Ehhez pénz is kellett. Az meg mindig kevés volt. Hát eladta sorjában a templom szent szobrait. Végül csak Szent Flórián maradt. Ezt már mégse merete csak úgy mutyiban eladni. Hát egyszer csak kihirdette a jó híveknek, hogy Szent Flórián szobrát renováltatni kell. Elviteti, és a búcsú napjára vadonatúj fog megint a helyén állni. El is tűnt a Szent Flórián. Titokban eladta. Hogyan szerezzon azonban most a búcsú napjára újat? Töprengett. Volt a faluban egy illedelmes, komoly, ügyes legényke. Eszébe jutott. Ezt fogja megkérni, hogy a búcsú napján álljon Szent Flórián szobornak a tartóóra.

Ígért a legénykének pénzt és az belement az alkuba. Párszor ki is próbálták a dolgot. Végre elérkezett a búcsú napja. A falu népe

alig várta, hogy a templomba jusson. Az öreg nénikék voltak most is az elsők a kíváncsiságban és templomba menésben. Benéztek a templom ajtón. Szinte elállt a lélegzetük, szemük szájuk nyitva maradt. Ott állt egy csodásan szép Szent Flórián a réginek a helyén. Mintha élne, olyan, suttogtak. Odamerészkedtek. Megcsodálták, végig tapogatták lábát, ruhaszegélyét. Mindig több nép jött. Némelyik elvégezte a megszokott ájtatosságot előtte. A plébános meg izgult, szíve erősebben dobogott. Csak tartson ki az új Szent Flórián, nem moccanjon, ne pislogjon, ne mosolyogjon. Az álszent állta az ostromot. Mint valóságos szobor, állott ottan annak képében, akit helyettesített. Szempillája sem rezdült. Végül beharangoztak. Hogy Szent Flórián tiszteletének a mise alatt se legyen hiánya, az egyik nénike gyertyát húzott elő és rátette az új szobor lábára. Meg is gyújtotta. Szállt a füst, de Szent Flórián nem mozdult. Megkezdődött a szentmise. A plébános olvasta az evangéliumot, elmondta az ünnepi prédikációt. Már csak az ámen hiányzott. De akkor csodálatos esemény történt. A kis gyertya leégett, a prédikáció végére szétfolyt a tüzes viasz és a lekonyuló égő gyertyabél a szentnek a lábára. Összeszorította fogait. Végképp azonban mégsem bírta. Egy nagy ugrással leszökött az állványról és mint a villám, viharzott ki a templomból. Az emberekben elhűlt a vér. A plébános hidalta át a kínos helyzetet. Ezzel fejezte be ennek az emlékezetes napnak prédikációját: kedves hívek, nemcsak manapság, régebben is történt sokféle csodálatos esemény. Ámen.

Gesztesről származó pap

A legszebbet mégis azzal adta a Palanek család Gesztesnek, hogy papot adott a magyarországi egyháznak. Ezzel a kis Gesztes is azok közé a községek közé számít, amelyekből pap került ki. És ki ez a pap? Pallanik János, aki 1864. november 16-án született Gesztesen. Szülei voltak ifjabb Palanik János pipakészítő, és Kukutska Anna.

Anyja Környéről származott. Gesztes 8. szám alatt laktak. A csanádi egyházmegye papjaként szentelték 1888. április 23-án. Káplán volt Resiczabányán, Écskán, Kisteleken, 1895-ben adminisztrátor és katechéta Fehértemplomban majd Garaboson, Nagygájon, Alsóimádon, és Mokrinban. 1910. január 1-től Újváron (Trontál me-

gyében). Itt 3178 német és magyar hívőt pásztorált három külön faluban. 1914 október 1-jével lett a Krassó-Szörény megyében fekvő Ferenczfalva (Franzdorf) adminisztrátora. Ferenczfalván 1793-ban alakult meg a plébánia. Temploma Assisi Szent Ferenc tiszteletére van szentelve. Itt szintén három települést gondozott. A plébánián volt 718 katolikus híve, egy görög katolikus, 1261 görög keleti mellett. Krivay-ban 160 katolikus és Józsvölgyben 80 katolikus. Krivay 4 km-nyire volt Ferenczfalvától, Józsvölgy pedig 2 km-nyire. Hívei német nyelvűek voltak. 1915-ben 20-at keresztelt, két párt adott össze és 22-őt temetett. (Az adatok a csanádi egyházmegye 1913 és 1916 évi *Schematismus*ából vannak véve).

Meghalt 1922. március 12-én Ferenczfalván, 58 éves korában. Ott is temették el, 33 éves lelkipásztorkodás után. Kiadta Salzburgban 1915-ben a *Handbüchlein des Lebenden Rosenkranz-Vereines*-t. Ez a könyv 5 kiadást ért. Ugyanezt kiadta magyar nyelven: *Az élő rózsafüzértársulat imakönyve* címen. Ezt a könyvet még most is használják a temesvári plébániatemplomban.

Richter Mihály

A temető melletti *Neichi Gossn* (Új utca, az akkori Vár utca, manapság *Petőfi utca*- a Szerk.) Vár utcában kapott helyet és épített házat a nagyszámú Richter család egyik tagja, Richter Mihály is. Őt azért említjük, mert bár mások is, többen is vannak Gesztesen, akik ügyesen és talpraesetten tudnak beszélni, dolgokat elmondani, még sincsen párja elbeszélés és emlékezés dolgában Richter Mihálynak.

Belőle ízesen és mindig talpraesetten és vég nélkül ömlik az emlékezés folytán a beszéd. Nem meséket mond, hanem mindig valami vele kapcsolatos, vagy másokkal megtörtént eseményt, történetet, vadász kalandot, háborús történetet.

És minden olyan élvezetesen és folyékonyan jön szájából és szívéből, mintha tegnap történt volna, vagy mintha könyvből olvasná hangosan. Vannak, akik nem hisznek minden szavának. Pedig mindig van abban valami mag, és mivel olyan bőséges a szókincse, egyik szó akaratlanul is magával ragadja a másikat, amihez még élénk emlékező és képzelőerő is csatlakozik. Van is mire emlékeznie, mert csak két évvel áll a 80 alatt, és mint igazi gesztesinek, sok mindenben volt

része. Járt a Pest utcáit kifutófiúként. Dolgozott különböző helyeken Budapesten. Láta ott az Eucharisztikus kongresszus emlékezetes eseményeit, közlrol Pacelli bíborost, a későbbi XII. Pius pápát.

Hallotta Prohászka Ottókar szavát. Dolgozott különféle *schichten* a bányánál. Róta a mezőket. Bérelt földet Száron, Kecskéden és más-hol, a hazai holdacsákák mellett. Volt a fronton. Részt vett a gesztesiek temesvári menetében egy darabig. Dolgozott erdön, és próbálkozott vadorzással. De ebben még nincsen benne minden. Most meg mara-dék földjeit gondozza, teheneit legelteti és velük kocsikázik.

És jár minden hónapban egyszer Budapestre a rákos osztályra fe-lülvizsgálatra. Vasárnap pedig mindig ott van ünneplőben a temp-lomban és figyeli a plébános szavait, mert füleivel nem mindent hall már jól. Találkozott földjein és a mezőn nem egyszer Gesztes utolsó grófnéjával, sőt hajtóvadászaton a gróf közelébe is került, úgyhogy velük is váltott néhány szót. Ismeri a szomszédos falvakat és elmond-ja egyhosszban az első gesztesi telepések érkezését és egyéb dolgait. Kérdés azonban, hogy az ő családja tényleg az első Gesztesi telepések között volt e. Tény azonban, hogy a Vérteskozmai 1747. évi vizitációs jegyzőkönyvben felsorolt Gesztesi 15 család között 17. Richter Mátyás 28 éves és felesége, Kunigunda 24 éves. Gyermeük még akkor nem volt. Richter Mihály bácsi zömök, erős, pirospozsgás, kancsalszemű jelenség. Ezzel kapcsolatban maga mondotta jóízűen, hogy kancsal-ságára való hivatkozással akart szabadulni a frontról. Elment a ma-gyar orvoshoz. Ez semmi kifogásolnivalót nem talált. Mondotta ma-gában: *na, Mihály, maradhatsz.* Jött egy osztrák orvos. Elment ahhoz is panaszra. Felelet: *ilyen emberekre van szükségünk, ezek legalább nem sza-ladnak el mindjárt. Na, Mihály, maradhatsz.* Egyszer jött egy nagy német orvos. *Megpróbálom ennél, hátha ez okosabb!* Megvizsgált és azt mondta: *uram, ilyen emberre van szükségünk a fronton. Ön egyszer lát jobbra is, meg balra is. Na, mondtam magamban: Mihály, nincsen szerencséd. Maradhatsz továbbra is.*

Már egynéhány mondását hoztam a *Haum* és a *Votani föld*eknél. Mégis megtoldom egy-kettővel.

Valahol a messzi olasz fronton volt telefonos. *Visszaszóltam az ezredes úrhoz: mit tegyünk, az oroszok nagyon közel vannak?!. Szinte nem látni mást! Tartsanak ki az utolsó emberig, volt a válasz. Hamarosan jelentkezett az ez-redes. Erre én azt kérdeztem tőle: ezredes úr az oroszokkal akar beszélni? Más már itten nincsen! Odacsapta a kagylót, és én is kerekét oldottam visszafelé.*

Palanek Jockl szerencsésen fogságba esik

Tiszta tisztí szolga volt a Jockl. Nem nagyon ízlett neki a háborús mesterség. Takarodót fújtak. Jockl mélyen aludt egy fa tövében. Szakasza hátravonult. Jockl meg csak horkolt. Egyszer csak felébresztették. Orosz katonák voltak. Így esett fogságba. Azt mondta, ez volt a szerencséje. Nagyon jó gazdához került, mint hadifogoly és végülis szerencsésen hazaérkezett.

A tatái gróf és a drótostótok

Az országúton hajtott a gróf az autójával. Két drótostót cipelte kis kocsiját és szerszámaid. Meglátta a gróf és intett nekik: *beszállni, a szerszámoládát a kocsi után kötni!* Így is tettek. A gróf nagy sebességre kapcsolt. Beértek Tatára. Kiszállnak az atyafiak. Nincsen szerszámoláda. Elkezdenek sírni. A gróf meg nevet. *Mibe került az egész?* Mondanak egy összeget. A gróf zsebébe nyúl, kihúzza a pénztárcáját és kifizeti nekik a mondott összeget és hozzáteszi: *most pedig visszamennek és minden darabot összeszednek! Egyet se hagyjanak az úton!*

A Nyulas gróf

Az egyik, bizonyára az is Esterházy volt, Bécs felé tartott gépkocsival. Fogadott, hogy az ő kocsija után nem fut majd kutya. Bárki megláthatja. Jöttek a falvak kutyái, nagy csaholással. De mindig előkerült egy nyúl és a kutyák azonnal azután iramodtak és békén hagyták a kocsit. Hogyan? Hát úgy, hogy egy ládába nyulak voltak zárva és valahányszor kutyák közeledtek, kinyílt a láda és egy-egy nyúl legurult az útra.

Súlyos beteg barátja

Mikor Pesten dolgoztam, volt egy barátom, aki igen sok szép slágert játszott harmonikával és jól is énekelt hozzá. De éppen úgy szerette a bort. Egyszer csak hallottam, hogy nagyon beteg. Elmentem hozzá. Amikor benyitottam a szobájába, az ágyban feküdt és azt mondta: látod, Mihály mivé lettem? Te jól tudod, hogy egész életemben csak bort ittam, és lám, ezek miatt a bitang keresztelő kocsmárosok miatt most mégis vízibetegségben kell meghalnom.

Szarvasvadászaton

Egyszer az egyik barátom megszólított: Mihály, gyere velem, szarvast kell lőnöm, mert szükségem van pénzre. Január volt. Barátom ismerte a helyet. Bizonyos távolságra egymással szemben leültünk. Csak szarvas helyett vadkan jött pont feléje. Mi lesz most? Felfigyeltem, hogy mi következik. Egyszer csak egy dörrenés. Barátom rálőtt. A golyó keresztülfűrődött a kanon, mert kétoldalt húzódott a vérnyom. A kan elrohant. Én utána. Lejtő következett. Én is lefelé tartottam. Erre a kan megfordult és habzó szájjal villámgyorsan nekem rohant. Ijedtemben még lőni is elfelejtettem. Pedig kezemben volt a fegyver. Szerencsémre barátom már mögöttem volt. Észrevette a helyzetet. Meghúzta a ravaszt. Egy dörrenés és a vadkan lerogett. Csakhogy az időm letelt. Munkára kellett mennem. Így a szarvasvadászattól nem lett semmi. Meghívott aztán egy másik barátom szarvasvadászatra. Ő tudta, hol a tanyája. A Svájcer-erdősarokban. Meg is találtuk. Lövéshez mégsem jutottunk. A szarvas mindig messzebbre ugrott. De egyszerre csak kis távolságra. Mégis dél lett és már a Hundsriegl-en jártunk. Alaposan megéheztünk és kimerültünk. Ekkor azt mondta az én barátom: most hazamegyünk, megebédelünk és aztán visszajövünk és folytatjuk. Mit gondolsz, mondtam, azt hiszed, a szarvas leül itten és bevár minket? Igen, mondta ő. Nem megy el messzire innen, meglátod. Úgyis volt. Mikor visszajöttünk, hamarosan megtaláltuk a szarvasunkat újra. De megint csak nem jutottunk lövéshez. A szarvas, mint kíváncsi gyerek, 10-20 lépésnyi távolságban mindig vissza-vissza nézegetett, hogy mennyire vagyunk. Egyszer csak célzott a barátom. Krach! A dörrenés után azt mondta, hogy eltalálta a szarvast. És tényleg. A közeliünkben elhúzódó szakadékos úton feküdt. Elülső lábait a földnek támasztva ült a hátsó lábain. Gerince törött és nem tudott továbbmenni. Barátom ekkor ezt mondta nekem: tudod mit csinálunk most? A puskapor drága. Kitekerjük a szarvas nyakát. Édes barátom, mondtam, ez nem megy. De, felelte. Té balról, én meg jobbról kapom meg az agancsát, mondta. Nem bánom, feleltem. Barátom jobbról megindult. Közeledett a szarvashoz. Én vártam. Tudtam, hogy ez nem így megy. Barátom nyúlt az agancs után. Azaz nyúlt volna, mert abban a pillanatban, de mint a villám, alája bökött agancsával egész erővel a szarvas és az én barátom máris a fák között hevert és dörzsölgette oldalbordáit. Én meg alig bírtam magammal, úgy rázott a nevetés. Mit volt hát tenni a barátomnak, a nagy bukfcen után, mégiscsak elővette a puskaport és jó célzással szíven lőtte szegény állatot.

Richter Mátyás tanító

A Richter családnak, Richter Jakab és Klausz Teréznek tizenkét gyermekük közül nyolc ért emberkort. Ezek között az említett Mihály, aki 1892-ben született és Mátyás, aki 1897. február 1-jén született és tanító lett. Ez nagy szó volt Gesztesen, mert a szegény zselléres nép, csak 1924-ben önállósult kevéske földjén. Nemigen taníttathatták gyermekeiket.

Richter Mátyás Tatán végezte iskoláit. Az 1914-es háború során be kellett vonulnia. Az olasz frontra került és ott fogságba esett. Monte Cassinoban tartották négy éven keresztül. De ott megengedték neki, hogy tanítói tanulmányait elvégezhesse. De csak német könyveket kapott. Ezért, mikor hazajött Pápán kellett letennie a tanítói vizsgát. Működött fél évig Környén, majd két évig Kecskéden, aztán nyugdíjig a Baranya-megyei Püspöknádason.

Tűzvész a faluban

1929-ben, a búcsút követő hétfőn volt ez. Több pajta leégett. Érdekes volt a dologban, hogy Móric gróf Majkról vette észre a tüzet és sietve jött segíteni. Nedves ponyvával maga mászott az egyik tetőre, hogy a tűz terjedését megakadályozza. Csak később vették észre, hogy a gróf dolgozik a tetőn. A károsultaknak aztán ingyen adott épületfát, mondják. 1930-ban Gesztes lélekszáma 363 Osváth szerint, akik közül 31 magyar, a többi német.

Kőkereszt a faluban

Ugyancsak 1930-ban állíttatták a faluban álló fakereszt helyébe a most is álló kőkeresztet Masuch Kurt és Schalkhammer Anna. A kereszt felirata is ezt mondja: *Žu Ehren Gottes errichtet durch Masuch Kurt Anna 1930.* Graf plébános kérésére tették ezt. Ez a Masuch Kurt németországi volt, Schalkhammer Anna pedig gesztesi, aki, mint annak idején többen is, kivándorolt Amerikába. Gazdagon jöttek Gesztesre. Itt nagy házat építettek, a mai tanácsházát és Dadon 200 holdas pusztát vettek.

A hősök emlékoszlopa

1931-ben került sor a háborús hősök emlékének megörökítésére Gesztesen. Akkor állították fel a ma is álló csiszolt, ferdén elvágott kőoszlopot az iskola bejárata előtti téren. A község elesett hőseinek neveit arany betűkkel vésték a kőbe, hogy a kegyelet mindig számon tartassa őket. Az emlékoszlophoz a község 120 pengőt adott, gróf Esterházy Móric 70 pengőt, a plébános pedig 100 pengőt. A felavatást Graf Mihály plébános végezte május utolsó vasárnapján. Az emlékmű felirata a következő:

1914 - 1918
Hartdegen Jakab
Kluber János
Koller Ferenc
Mozer János
Mozer János
Mozer János
Pillmann Ferenc
Pillmann József
Rieder Ferenc
Schalkhammer Ferenc
Wendt György
Wohl György

A templom festése

Ez csak belső, egyszerű festés volt, ugyancsak 1931-ben. Ez a belső restaurálás 2000 pengőbe került a kegyúrnak. Az ígás és kézi napszámot az egyházközség szolgáltatta. Akkor készültek a színes ablakok is a plébános költségén, 120 pengő értékben. Ezt utólag jegyezte be a leltárba.

Templom és a plébánia leltár

Nagyon érdeemes munkát végzett ugyanis Graf Mihály 1930-ban, amikor tartalmaz, színes, alapos leltárt készített a templomról és a plébániáról, mondhatjuk az egyházközség javáról. Az iskolát nem érintette. En-

nek alapján megelevenedik előttünk a templom, a torony, a keresztek, temető, a hadiemplékmű és a plébániaépület, és sok egyházi eseménynek és templomi felszerelésnek a titka tárul fel előttünk. Sok áldozatos gesztesi hívőnek a nevével találkozunk benne. A leltár a következő:

A. Templomépület.

Itt ismerteti a templom építkezést. Ezt már az 1872-73-as templom-építés leírásánál közöltük ezért most nem ismételjük.

B. Templom vagyona.

a. / Ingtalan vagyona nincs.

b. / Gróf Esterházy Miklós Móricz 1900-ban tette le a győri székeskáptalan kezelése alatt a 6000 korona értékű templomalapítványt, amely összeg a háború után elértéktelenedett.

Építést és tatarozást a csákvári kegyúr végeztetett: a hívek kézi és fuvar robotolása mellett.

c. Templomfelszerelések

A sekrestye felszerelését nem érintjük. Volt egy gyertyatartó, melyet az Esterházyak hoztak Rómából a szentkereszt ereklyéjével.

Szentélyben:

1 Szűz Mária szobor (álló talapzattal a főoltár fölött az apszis falán)

1 Szent Miklós szobor a főoltár fölött jobbról

1 Szent Vendél szobor a főoltár fölött balról

1 Szentháromság kép az oltár fölött. Ezt Laub János, Neukum Márton és Pillmann Ignác családja vette 1921-ben, Graf Mihály benediktálta.

1 fa főoltár, oltárportáile (kő!) betéve

3 pár sárgaréz gyertyatartó a régi kápolnából

1 pár angyal szobor két szélről

1 Keresztkút kőből egyszerű fedéllel és kereszttel

1 *Christus resurgens* (festve) Uffenheimer káplán idejéből (feltámadt Krisztus)

1 Lisieuxi Szent Teréz szobor Graf Mihály plébános csináltatta 1929-ben.

1 Szent József szobor a csákvári zárdából 1893

2 régibb kép 1895 Pallanik Albert kapta a budai Erzsébet kórház főnöknőjétől. 1 pár aranykeretű olajnyomat (*Christus in monte: Immaculata de Lourdes*, Oberling Erzsébet gesztesi lakos adományára)

1 pár aranykeretű olajnyomat (*Mater Consillii et. St. Stanislaus*) Eck Ferencné gesztesi lakos vette Bécsben 1917.

1 aranykeretű olajnyomat (*D. mater 7 doloris*) Wendt Györgyné ajándéka 1917 Vasrács kb. 7 m hosszú templomba készült 1873-ban.

Templomhajóban:

Egy mellékoltár tabernákulummal fából a csákvári zárdából való, benedikáltta Masshammer h. lelkész 2405/1893 engedéllyel

1 Lourdes-i Szűz szobor barlanggal Pillmann József és Richter Teréz gesztesi lakos ajándéka (*Oberbauer 1918*)

1 Prágai Jézus szobor Hollfeld Henrikné adománya 1893

1 Szent Antal szobor (kis Mária szoborral külön) Hetzl Mátyás és Tromposch Anna gesztesi lakosok ajándéka 1914 (*Oberbauer*)

1 szószék (fából, diófafestéssel) a tetején Nep. Szt. János szobor

1 templomcsillár (8 ággal, aranyozva golyózsínórral) a templom vette 1901-ben

1 missiós kereszt (1900 május 5-15 népmissió emlékére, a fát a kegyúr adta, a munkát a templom fizette)

1 kereszt fafeszület fennt a boltozatban.

1 régi időkből való búcsújáró kereszt aranyozott korpusszal

1 búcsújáró kereszt rézből özv. Schäffer Jánosné, gesztesi lakos ajándéka 1914-ben (*Oberbauer*)

1 pár körmeneti lámpa, a templom javította 1904-ben

1 pár fehér körmeneti lobogó rózsafüzértársulat 1910 és 1916

1 pár kék körmeneti lobogó Mózer József és Eigner Teréz gesztesi lakosok vették 1918 Prinner-nél Bécsben

1 pár piros körmeneti lobogó Graf Mihály plébános, hívek és templompénztár Heckenasttól Szombathely

1 nagyméretű olajfestmény (Rózsafüzér királynéja) aranyozott rámban, a rámbat Schäffer Jánosné gesztesi lakos ajándékozta 1908

26 db pad, a csákvári Schmidt asztalos munkája

14 statio kép (régii metszetek) Masshammer idején kerültek ide a csákvári zárdából

1 aranykeretű olajnyomat (*Mater boni consillii*) Pillmann Magdolna gesztesi lakos adománya 1901 Budaörsről.

Deszkapadozat téli időkre berakhatólag (ezt gróf Esterházy Miklós Móricz tette be 1898-ban)

Kórus alatt:

Húsvéti szent sír (Krisztus testtel, nyitott tabernákulummal, 10 színes üveggolyóval olajpohárkával. A sírt teljes felszereléssel Tóth János Gesztesi adminisztrátor szerezte be Heckenast János szombathelyi ol-tárépítőnél közadakozásból 1899-ben.)

1 nagy térdeplő pad

1 Szent Mihály lova (nagy, Gesztes község 1913-ban vette.)

1 Szent Mihály lova (kicsi, Gesztes község 1913-ban vette.)

Magas álló pulpitus (nagyhétre) régi időkből

Fekete fakereszt (temetéshez) régi időkből

Tumba (üres koporsóváz) templom csináltatta 1900-ban

Kóruson:

1 orgona nyolc változattal Tóth János gesztesi adminisztrátor bácskai Ókér (?) templomától vette át 1902-ben, benediktálta 1902. 10. 23-án Mohl Adolf tatai esperes-plébános, felállította Nagy Géza Győr. Kijavította 1912-ben a nagykovácsi Felser Lipót.

Toronyban:

Nagyharang 213 fontos (96,7 kilogram, 54 cm átmérőjű) Szent Mór tiszteletére keresztelve Mózer Mátyás és Wachter Mária gesztesi lakosok vették 1872-ben, benediktálta Zenner Frigyes W-Neustadt-ban, ünnepélyesen meghúzva 1872. augusztus 15-én.

Közép harang (új 68,4 kg-os 49 cm) a gesztesi hívek megvették 1922-ben Slezák, Graf Mihály plébános benediktálta 1922.0423-án

Harangláb (fából) kegyúr 1914-ben újból csináltatta Vaskereszt (torony tetején) kegyúr javíttatta 1917-ben

Templomon kívül:

Temető 1144 négyszög öl

Temetőkereszt fából Krisztus testtel. Újból csinálva 1923-ban, a Krisztus testét vették a gesztesi hívek, a faanyagot megadta a kegyúr Fakeszt a vértessomlói úton (Tromposch Frigyes-féle alapítvány) újból csinálva 1917-ben. A Krisztus testet fizette az alapítvány, a faanyagot a kegyúr adta.

Fakeszt a falu közepén régi időből.

Lourdes-i barlang (Szűz Mária szobor) a kőhányási úton Graf plébános csináltatta 1921-ben adományokból.

A plébánia leltára:

A Javadalom. (Ennek első pontját már hoztuk, de a teljesség kedvéért itt is felsoroljuk).

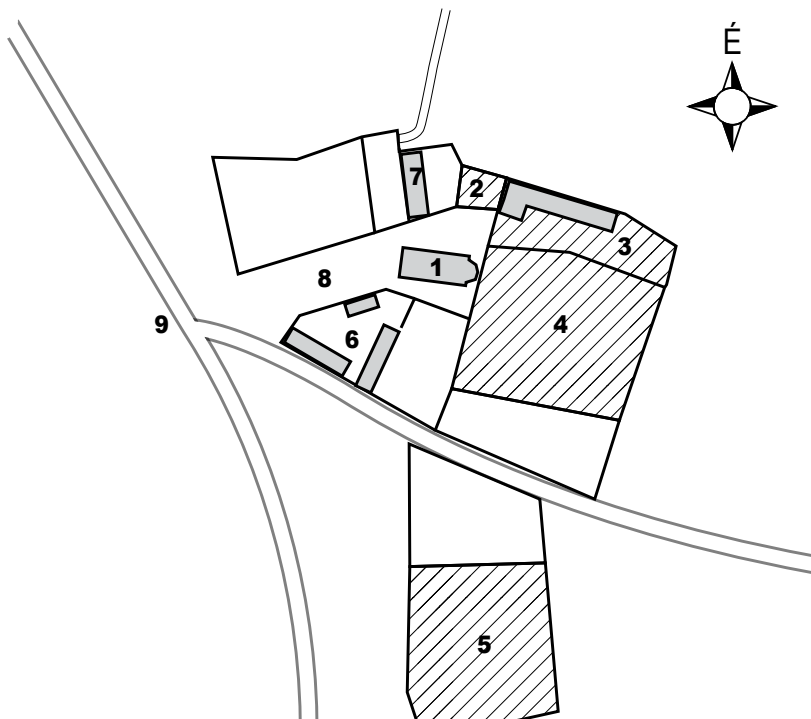
1. Kegyuraság részéről

1.lakás: a jelenlegi 47 számú, telekkönyvileg 2932 helyrajzi szám alatti ház melléképületeivel együtt újból lett építve 1910-ben.

a/. hozzátartozó kis kerttel	2931 hrsz	64 öl
b/ nagy gyümölcsöskerttel	2933 hrsz	980 öl
c/ a mellette fekvő szántó föld	3029 hrsz	3000 öl.

Kongruakiegészítés évi 1050 P.

1 új kőkereszt a falu közepén Kurt Masuch és Schalkhammer Anna gesztes lakosok ajándéka. Vették 1930-ban Tatán, benediktálta Graf plébános. 1 hadiemlékmű a templom előtt Graf Mihály plébános csináltatta 1931-ben. A hitközség adott hozzá 120 pengőt, gróf Esterházy Móric 70 pengőt, Graf plébános 110 pengőt, felszentelte Graf plébános május utolsó vasárnapján.

A templom, plébánia, iskola, erdészház fekvése. A várgesztesei római katolikus egyházközség tulajdonában vannak:

1. Templom 95 □öl
2. Plébánia kiskert 62 □öl
3. Plébániaépület udvarral 391 □öl
4. Plébánia nagykert 983 □öl
5. Temető 1144 □öl

- 6 .Az iskola és a tanítólakás
7. Erdészház
8. Templomtér a hősök emlékműjével
9. Buszmegálló mai helye (1969)

Gazdasági válság

1931-ben gazdasági válság köszöntött az egész világra. Ezt nagyon megéreztek a gesztesiek. A gazdaságok, de éppen úgy a szegény ember, szegény kis gazda sem tudta eladni termésének fölöslegét vagy csak nevetségesen alacsony áron. A szegény falusi népnek lett volna ennivalója, már akinek volt kis földje, mert akinek nem volt földje, az bizony éhezett is. Azonban ugyanakkor földjéből az adót is elő kellett teremtenie és ruházkodni is kellett és egyéb kiadásai is adódtak, és mindezt a nyomorúságos árakból nem tudta elégségesen előteremteni. A bánya, a földesúr sem fizetett kellőképpen, mert őket is nyomta az általános válság és igyekeztek minél olcsóbb munkaerőkkel kijönni. Leállt akkor az építkezés, illetve tatarozás, ruhára is éppen csak a szükséges összeget fordították, ahogy éppen futotta.

Nézzük kissé közelebről a gesztesiek gazdasági helyzetét a 20-as évek során. Ez belenyúlt a 30-as évekbe is. Mivel földjeik a Szenttamáspusztán kapottakkal csak kicsi mértékben nőttek meg, messze vidéken is vállaltak részes földet, így például Kömlődön is. Vagy béreltek földet más határban, mint például Richter Mihály, akinek volt ilyen bérleti földje Száron, Kecskéden, Oroszlányon. Itthon kb. két és fél hold és a bérelt részek is kb. ilyen terjedelműek voltak. A megmunkálása nehéz volt. A távolság miatt fáradságos is, veszélyes is volt. Hozzá még, amint már említettük, a helybeli parcellák is sok különböző helyen voltak kimérve.

Ha idegen határban volt a föld, vagy bérelt föld, idegenbe kellett menni adót fizetni és különben is Gesztes ezekben az években a kecskédi körjegyzőséghez volt csatolva, és így bizony sok minden ügyben oda kellett menniük. Amikor bányába kezdtek járni egyre többen, a földmunka jó része az asszonyokra hárult.

Hogy elegendő gabonához jussanak, vállalták a földtelenek, de mások is a részaratást a szomszédos községekben, de sokszor messzebbre fekvő helységeken is. Így Kozmán, Kőhányáson, Körtvélyesen, Csákváron, Síkvölgypusztán, Környén, Kömlődön, sőt még Fornapusztán is.

A közeli helyekre naponta mentek. Ez is nagy fáradsággal járt. A messze fekvő helyekről csak szombaton jöttek haza. Az állatokat ilyenkor egy otthon maradt családtag gondozta, vagy megkértek valakit, esetleg szomszédot, hogy etesse azokat. Napközben úgyis legelőn voltak a nagyobb állatok. Uradalmi földeken vagy magánosoknál vállaltak részaratást.

Uradalmi telken 1 hold kukoricát eszközöltek ki maguknak, aminek a bérét aztán az aratási munka egy részével fizették, illetve dolgozták le. Az ilyen kukoricaföldet az uradalom szántotta és vetette, a többi munkát ők végezték el. Különösen az idegenben vállalt munkájuk miatt nem egyszer ellentétbe kerültek az uradalommal, a gróffal. Vagy inkább, amint ők mondani szokták, nem annyira a gróffal, mint annak intézőivel. Messze fekvő munkahelyükre a legközelebbi úton igyekeztek eljutni. Így kénytelenek voltak a kőhányási dűlőúton, illetve erdei úton, valamint az ahhoz kapcsolódó átvezető úton menni. Mindenképpen tehát az uradalom erdőségein keresztül. Ezeket az utakat viszont az uradalom nem egyszer lezárta, és büntetéssel fenyegették a rajta menőket vagy fuvarozókat. Az elzárást azzal indokolták, hogy meg akarják gátolni a vadak zavarását. A gesztesiek, ha másképp nem ment, úgy segítettek magukon, hogy éjnek idején egyszerűen félrelökték, megnyitották a sorompókat.

A földművelés mellett nagy gondot fordítottak az állattenyésztésre. Egyes családoknak 6-8 db marhájuk és ökrük is volt, valamint kb. ugyanannyi disznójuk, régente birkájuk is. Azon voltak, hogy lehetőleg mindig hizlalt ökrök álljon készen eladásra, mert ezt hozott pénzt a házba építkezéshez, ruházatra. A fölös pénzt takarékbba helyezték, nehogy könnyelműen elverhessék. Az állati kellékeket, mint túró, vaj, tojást, de csirkét vagy egyéb apró jószágot, mint kacsát, hizlalt libát, aztán zöldségfélét az asszonyok vitték gyalogosan és sűrűn a Kolonie-ba, ahogy akkor Tatabányát nevezték. Magas hóban is elgyalogoltak. Ott szerették a gesztesiek tejét és egyéb portékáit, mert megbízható és tisztán kezelt árut vittek.

Amikor vége volt a mezei munkának, az őszi betakarítás után a legények és a leányok elszegődtek Budapesten munkára és háztartásba. Így szereztek maguknak kis pénzt a télen és mentesítették az otthoni háztartást a többletkiadástól. Csak karácsonya jártak haza. Amikor aztán kitavaszkodott és megint kapálni kellett, hazamentek és a mezei munkákban segédkeztek a következő őszig. Az itthon maradt férfiak télen az erdőt járták, fát vágtak leginkább tűzifa ellenében, mert akkoriban még kevesen jártak bányába, és kellett a téli tüzelő. Az erdőn viszont sokszor alkudozni kellett a jágerral, aki nagyhatalom volt a gróf és a nép között. Tőle kellett kérni fuvar, favágást, tüzelőt vagy legelőt.

Fuvar is szívesen vállaltak, amikor idejük engedte. Elég messzire

fuvaroztak el tehénfogataikkal, de még messzebbre azok, akiknek kivételesen lovuk is volt.

Az asszonyok téli munkájához és szórakozásához tartozott a *hanef* (kender) feldolgozása, amit áztattak, aztán döngöltek (*brecheln*) majd szálakba fontak (*gspuna*). A durvább fonalakat elvitték a takácshoz Somlóra (*Weber*), ritkábban Kozmára, aki zsákot, szalmazsákot készített belőle, de a finomabb fonalakból is a takáccsal készítették lepedőt és törülközőt.

A legutóbbi időkig birkát is tartottak. Ezeknek gyapjúját is maguk az asszonyok fonták meg és készítették, kötötték belőle a *zekli*-t (fehér zoknyit) és mellény-féléket.

1932-ben pihenésre érkeztek a várromokhoz a Magyar Munkás Turista Egyesület tagjai. Hozzáfogtak a vár délnyugati csücskében turistaház építéséhez. Több évig dolgoztak rajta. A turistaházat nagy ünnepélyességgel avatták fel és áldották meg a grófék jelenlétében. Ugyancsak ennek az egyesületnek tagjai próbálkoztak egy kis fürdő létrehozásával is. Ezért a *Teichgraval*-ban völgyelzáró gátat építettek és így kis vízmedencét alkottak. De ez egy-két éven belül teljesen eliszaposodott. A felnőtteknek nem igen tetszett ez, de a gyerekek annál szívesebben lubickoltak benne.

Graf Mihály plébános halála

1935 szeptember 5-én meghalt Graf Mihály plébános életének 61. évében, papságának 36. évében. Itt temették el a hívei között, akiknek 26 éven keresztül közvetítette Isten igéjét és kegyelmeit a szentségek kiszolgáltatásával. Szép márvány-sírkő hirdeti emlékét.

Hamburger Antal plébános 1935-1962

Vértessomlón volt akkor plébános és a püspök őt bízta meg a gesztei plébánia adminisztrációjával. 1936. január 1-vel azonban megkapta plébánosi kinevezését is. Született 1895. június 3-án Felsőgallán. Szentelése 1918. június 11-én volt.

Káplánkodott Tatabányán és Nagymartonban, majd ismét Tatabányán. 1928-ban lett plébános Vértessomlón. A világháborúban kórházi szolgálatokat teljesített.

Amikor Gesztesre jött, a kis község társadalmi és gazdasági keresztmetszete Osváth szerint ez volt (1938-ban közölte):

A lélekszám 420 (az egyházmegyei schematizmus szerint). Túlnyomó részben földművelő, mégpedig összesen 334 lélek.

iparban dolgozott	14
kereskedelemben	7
közszolgálatban	4
nyugdíjas volt	3
házicseléd	1
A község összterülete	2.093 k. hold
Ebből:	
erdő	1.658 k. hold
szántó	354 k. hold
kert	10 k. hold
rét	21 k. hold
legelő	21 k. hold
terméketlen	28 k. hold

Az erdő gróf Esterházy Móricé. A határ többi része 74 kisbirtokos kezén van, leginkább 5-10 holdas parcellákban. Az 5 holdon aluli birtokok száma 30 körül mozog, (a házhelyeket is beleszámítva) átlagos nagyságuk 2 hold.

Állattenyésztése meglehetősen fejlett. 1936-ban volt 234 szarvasmarha, 15 ló és 143 sertés.

Az ipar és kereskedelem 2-2 kis üzemmel volt képviselve. Volt 2 kovács és 2 szatócs. Piaca Tatabánya volt, vasútállomása Környe (9 km), utolsó posta Vértessomló, mint most is. Volt népkönyvtára. A körorvos és bába székhelye Környe volt.

Néhány említésre méltó esemény

1938 májusában zajlott Budapesten az Eucharisztikus Világkongresszus. Ez megmozgatta az egész országot. Egybekapcsolták vele Szent István király halálának 900 éves évfordulójának a megünneplését is. A kongresszus emlékére orgonát javítottak Gesztesen 520 pengő erejéig. A Szent István év emlékére pedig elnevezték a vár romjain felépült kilátót Szent István kilátótoronynak. Ezt most már

kevesen tudják (*Litterae circ. 1938. old. 46.*) Sajnos már a kongresszus a közeledő borzalmas második világháború előjátékának árnyékában gyűlt egybe Budapesten.

1939-ben megújították a faluvégi fakeresztet.

1940-ben bevezették a villanyt a községben.

1941-42 közt végre megépült a most már megint megújításra szoruló országút Vértessomlóra.

1942-ben a Komárom vármegye évkönyve az 1941. évre adatai szerint (71 és 94. oldal) Várgesztes lakóinak száma 397. Mind katolikus.

A község még mindig a kecskédi körjegyzőséghez tartozik. Községi bíró: Beck János.

Per a gróffal

Ezt tulajdonképpen már 1939-ben megindult. Előzménye az volt, hogy 1927. április 8-án az uradalmi erdőhivatal és Várgesztes község előljárósága vadászati haszonbérleti szerződést kötött. Először hat évre szól. Ennek első pontja: Várgesztes község előljárósága bérbe adja a község határában a vagyonválsági földek kivételével gyakorolható vadászati jogot Nagyméltóságú gróf Esterházy Móricz erdőhivatalának. Harmadik pontja: a vadászati jog haszonbére fejében ad az uradalom a várgesztesiek szarvasmarhái részére (kecske, birka kizárva) az alábbi erdő területet legelőül:

17. a.b. Vigyáz	30,2 k.hold
21 a.,b-c Eperiás	80,9 k.hold
L 2,L 3 és L 4 Muharföld	36,3 k. hold
22 a. Kabubek	28,9 k. hold
Összesen:	176,3 k. hold

A negyedik pont értelmében kötelezte magát az uradalom erdőhivatala, hogy a vadak távoltartására évenként hat hónap időtartamra egy vadcsőszet tart, ennek éjjeli tüzeléshez feküfát ingyen ad. Az 5. pont szerint viszont: Várgesztes község előljárósága Várgesztes község képviselőjében szavatosságot vállal az iránt, hogy *a község lakosai a jelen szerződéssel megkötött vadászati haszonbérlet tartama alatt Esterházy Móricz gróf úr Ónagyméltóságú ellen semminemű vadkárból kifolyólag kártérítési igényt nem támaszthatnak.* Amennyiben mégis bármely várgesztesi

lakos vadkártérítési igényt támasztana, a község előljárósága annak elintézését magára vállalja oly módon, hogy Esterházy Móric gróf Öexcellenciáját a kár megtérítése ne terhelhesse.

Azonban 1939-ben a vadkár olyan nagy volt, hogy a községi előljáróság becslése szerint kitett 2092,92 mázsa rozst, 507,30 mázsa rozsszalmát, 5787 mázsa búzát, 109,74 mázsa búzaszalmát és 392,67 mázsa takarmányherét. Ezeknek a terményeknek összértéke cca 13 300 Pengőt tett ki. Ezt a község előljárósága már nem tudta áthidalni. Ezért kártérítést az erdőhivataltól kért. Ez a szerződés 5. pontja értelmében visszautasította a kérelmet.

Pillmann Imre azonban a maga személyében mégis keresetet nyújtott be az uradalom ellen a móri kir. járásbíróságnál P. 33 / 1940 sz. alatt 15,55 mázsa here, 9,38 mázsa roz, 2,89 mázsa búza és 30,29 mázsa szalma, vagy ennek 455,11 Pengőben megjelölt ellenértéke erejéig. A járásbíróság helyt adott Pillmann keresetének és 357 Pengő kártérítésre kötelezte az erdőhivatalt. Ez viszont fellebbezett a székesfehérvári királyi törvényszéknél a móri ítélet ellen. Az 1941. április 8-i tárgyalás után a gróf megbízottja Pillmann-nal és a többi 173 gesztesi kárvallott képviselőjével peren kívüli egyezséget kötött.

Ennek értelmében 8650 Pengőt ígért vadkár, és perköltség címén a károsultaknak, ha ők ennek ellenében lemondanak minden további követelésről. Ezt az egyezséget közölte a gróf képviselője Várgesztes község előljáróságával. Az nem kifogásolta, és ezért a gróf az összeget kifizette dr Elter Domoszlai Ferenc tatai ügyvédnek. Ugyanakkor azonban hivatkozással a vadászati szerződés ötödik pontjára, az egész összeget Várgesztes községtől követelte. A község megtagadta ennek megadását. Erre megindította a gróf a pert az összes visszakövetelésére a komáromi királyi törvényszéknél. Nem a károsultaktól, hanem a politikai községtől követelte az összeget az 5. pont értelmében. A komáromi királyi törvényszék azonban elmarasztalta az uradalmat. Az ítélet indoklása 11 oldalt tesz ki. Ezekből kiderül, hogy a vadkárnak meg az uradalom volt a fő oka, a vadnak egyébként is nagy mérvű elszaporodása mellett azal, hogy erdeit kb. 7 km hosszúságban körülkerítette, de pont a Gesztes szántóföldjeit érintő belső határvonalat hagyta nyitva. Ezért a vad csak errefelé tudott kijönni, főleg vízért. *(Ezek az adatok a Beck Mihály kezében lévő nyomtatott peres iratokból vannak véve.)*

Iskolaügy Gesztesen

Mielőtt továbbmennénk a 40-es évek zajló eseményei felidézésében, vessünk egy pillantást a kis helység iskolaügyi viszonyaira. Elsősorban magára az iskolaépületre. Az 1781. évi vizitáció jegyzőkönyve említi először a gesztesi iskolát. Akkor az iskolalakás a falu végén állott. Úgy kell ezt elképzelni, hogy Prunner Ferenc tanító, aki akkor tanítója volt a falu gyermekeinek, egy és ugyanazon házban lakott és tanított. Szobája volt az iskolaterem. Ez a ház vályogtéglából épült és a szalmával volt fedve. Egyetlen szoba volt benne kis kamrával, középen kis konyhával és egy eléggé nyomorúságos istálló tartozott még hozzá. Harangozó is volt egyben a tanító akkoriban. Az úgynevezett iskolaház karbantartása, mint Környén is, a község kötelessége volt, de nem nagyon törődtek vele. 1796-ban már dűledező félben volt ez a ház. Akkor hozták az iskolaházat a mai iskola helyére, vagyis a falu közepére. Bezerédy említi ezt a már idézett levelében, hogy ebben az évben kezdték a falu közepén a helyet előkészíteni és a szükséges anyagot elrendezni, hogy a három osztálynyi gyermekereget jobban lehessen tanítani. A helyet természetesen az uradalom adta és bizonyára anyagot is adott hozzá. Csak nem említi sem a levél, sem más forrás, hogy milyen is lett ez az új tanítólakás. Még akkor biztosan egyben volt a lakás és a tanítóterem. Az 1830. évi vizitáció annyit említ róla, hogy nem mindenben megfelelő az iskolaház, és hogy a község építette és gondozza. Az 1875. évi gesztesi vizitációs jegyzőkönyv azt mondja róla, hogy elég tágas, kellőképpen van felszerelve egy teremmel. Tehát akkor már külön volt a tanterem a tanító lakószobájától. Elgondolhatjuk, hogy milyen nyomorúságos volt ezeknek az első tanítóknak a sorsa mai szemmel nézve a körülményeket, amelyek közt működtek.

1904-ben a kegyúr 800 koronás költséggel rendbe hozatta az iskolát (*Litterae Circ. 1904 pag. 62.*). Felszerelésére külön 700 koronát adott.

Akkoriban már úgy volt, hogy az iskolát kétharmad részben az Esterházy uradalom, egyharmad részben az egyházközség tartotta fent. 1913-ban épült a mai tanítólakás. Megtoldották a templom felé. De nagyon keskeny udvari folyosót építettek hozzá. Az építkezés alatt a tanító az iskolában lakott, az iskolai bútorzatot pedig Wohl Jakab üres szobájában helyezték el (*Iskolaszéki jegyzőkönyv 1913 február 9.*). 1938-ban a gróf új iskolatermet, vagyis új iskolát építtetett. Szeptember 1-jére kész is volt. A régi szokásnak megfelelően a község hordta

az anyagot és dolgozott, az építés vezetőjét és az iparosokat a gróf fizette, és ő adta az anyagot.

Addig még a következő beosztása volt az iskola épületnek: a tanterem mellett egy folyosó volt, abból nyílt az ajtó a tanterembe és vele szemben volt az úgynevezett *Gmastum*, községi szoba vagyis iroda, az iskolával egy tető alatt. A közös bejárat a mostani Wohl ház felőli részen volt. Az úgynevezett közösségi iroda mögött állott az ütött-kopott mezőcsősz házikó, vagy inkább kunyhó. Ettől a templom felé haladva állott, mint most is, a tanító lakása. 1938-ban a bejáratot az udvar felől építették, néhány lépcsőfeljáráttal. A közösségi irodát pedig máshova helyezték át, így a községi forgalom már nem zavarta az iskolát. A mostani kétértemes iskola 1958-ban létesült, amikor a régihez egy új termet építettek hozzá. A két terem között kis tanítóiroda is van. Mind a három teremnek külön bejárata van. Az iskola felszerelésével is sokszor volt baj. Már Edelkraut tanító is panaszkodott 1878-ban, hogy kellene Magyarország térképe. 1898-ban (az *augusztus 14-i i skolaszéki jegyzőkönyv szerint*) gróf Esterházy Miklós Móríc, mint az iskola kegyura a tanügy igényének megfelelően áprilisban felszereltette az iskolát a következőkkel:

- A./ 40 db vászonra húzott államnyomdai szemléltető kép
- B./ egy méterrendszer tábla
- C./ 24 db Mocsy-Petrovác féle olvasótábla vászonra húzva
- D./ Kogutovitz föld öt részének és Palesztinának térképe vásznon.
- E./ Bibliai szemléltető képek két kötetben, 60 képen
- F./ Egy számológép
- G./ Egy álló iskolatábla

Azon felül az iskolafalakat felléceztette, az ülőpadokat, a régi függő táblát, a glóbuszt és az ablakokat rendbe hozatta, kb. 120 Korona összegben. Az 1908. november 26-i iskolaszék gyűlésen Gróf Aponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter ércre festett címert és címeres magyar lobogót ajándékozott az iskolának.

Gesztes tanítói

A következő tanítók nevét sikerült megtalálni. A szájhagyomány szerint, amint azt már idéztük, állítólag egy Röss Márton nevű telepés lett volna az első, aki a gyermekeket olvasásra, írásra és számolásra tanította. Ennek

azonban semmi nyomát sem sikerült megtalálni. Ha lett volna ilyen nevű, akkor az 1747 előtt tovább költözött innét, mert a kozmai 1747. évi vizitációs jegyzőkönyvben feltüntetett gesztesi családok és egyének névsorában nem szerepel. Az első tanító, akit név szerint ismerünk: Prunner Ferenc. Az 1781. évi vizitáció (Környei vizitáció) említi őt, mint gesztesi tanítót. Csehországból került ide. Azután következnek:

-**Jüger** (ha nem Jäger) **Jakab** Gesztes 23. számú házában lakott 1787-ben. Felesége Katalin. (*kereszteltek anyakönyve 1787. III. 16.*)

-**Kresy János**. 1796-ban említik a kereszteltek anyakönyvében. Egyúttal szabó is volt. Felesége Anna.

-**Schlesinger András**. Felesége Zsuzsanna. Említik az 1799, 1801, 1803 évi kereszteltek anyakönyvében.

-**Klein János**. A kecskédi plébánia házassultak 1807. évi anyakönyve említi. Eszerint szeptember 13-án kötött Kecskéden házasságot Klein János gesztesi kántortanító 22 éves lánya Magdolna, Zimmermann János zsellérel. Akkor ez a Magdolna Majkon lakott.

-**Schneider Péter**. Felesége Berger Anna M. Az 1808. évi kereszteltek anyakönyvében szerepel július 10-én.

-**Knol** (Knoll) **József**. Felesége Lobenwein Anna. 1814, 1816, 1820, 1822 és 1836-ban szerepel.

-**Poszpischel** (Poschpischel ?) **János**. Felesége Pajer Teréz. 1840, 1843, 1845, 1847, 1848.

-**Fresz Mihály**. Felesége Kukutska Borbála 1851.

-**Rubner Márton**, felesége Skoza Borbála, akivel 1853. szeptember 1-jén kötött házasságot Gesztesen. 1853, 1854. Atyja Rubner Mihály. Házasságkötése idején 25 éves.

-**Lang Antal**. Felesége Pohl Mária. 1871.

-**Patsch Antal**. Az 1875. évi vizitációs jegyzőkönyv említi. Származásáról azonban semmit se mond. Buzgó tanító. 46 gyermeket tanított (24 leányt és 22 fiút).

-**Edelkraut Ferenc**. Felesége Prockl Anna M. 1877. 02. 28. 1880. jan. Alatta alakult meg az iskolaszék, ezért annak jegyzőkönyveiben többször szerepel. De a ker. anyakönyvében is.

-**Felber Ignác** 1880. december 1. 1881. október 20-án esküdött Gesztesen Pillmann József gazda és Scheffer Teréz leányával, Terézzel. Szülei voltak Felber Fülöp kozmai jegyző és Christinovics Klementina. Meghalt 1884, november 13-án, 15 éves korában sorvadásban.

-**Reiterics Antal**. Felesége Eck Teréz, akivel 1886. február 25-én kötött há-

zasságot Gesztesen. 1884. december 31., 1898. március 16. Szülei Reiterics János kereskedő és Pinterits Franciska voltak. Házasságkötése idején 24 éves volt. Felesége szülei voltak Eck Mihály gazda és Schiller Teréz. Reiterics Vértesboglárról jött át.

-**Horoáth Ignác**. Felesége Stammler Paula. 1898. augusztus, 1899, 1901, 1902. Amíg megjött, ideiglenesen Tóth János helyi lelkész tanított. Ezalatt az idő alatt rögzítették a tanító tényleges jövedelmét (1989. VI. iskolaszéki gyűlés):

1. Szabad lakás: 2 szoba, 1 konyha, 1 kamra, 1 istálló, 2 padlás, 1 tyúktól és 1 pince-verem. Ezekhez járul még egy hidas a község részéről, ez utóbbi által fenntartva.

2. 1200 négyszögöl hold szántóföld a kegyúrtól, 8 mérős (4 hold) szántóföld a hitközség által a kegyúrtól bérben bírt földekből, mely földek után a szükséges haszonbért a kántortanító helyett a hitközség fizeti: egy kis (kb. negyed hold) konyhakert és egy másik, ennél valamivel kisebb káposztás.

Mindeme földeket, a kézimunkát kivéve, a hitközség munkálja (trágyázás, szántás és termény behordás).

3. 3 pozsonyi öl hasáb- és három pozsonyi öl durungfa: ezen failletményt a hitközség vágja és a kántortanító lakására beszállítja. Kegyadományként még 6 m tüzelő durungfa, melyet az uradalom vágat, a hitközség pedig hazaszállít. (*Sajnos, hiányzik a folytatása. Bizonyára kitépték a következő lapot az iskolaszéki jegyzőkönyvből, mert az aláírás is hiányzik*).

-**Hönig Lőrinc**, felesége Német Matild. 1904-től 1906-ig.

-**Szilágyi István**, felesége Kovács Teréz. 1907. december 3. Iskolaszék gyűlésen választották meg tanítónak négy pályázó közül. 1907-1923.

-**Disztl János**. 1924 április 13-tól.

-**Balogh Lajos**, felesége Bátor Vilma. 1925. február 10-én, 1926, 1928. Pécsről származott.

-**Weisz Szilveszter** 1929.

-**Molnár János** 1931-től 1948-ig, azután mint állami tanító maradt itt. 1931. szeptember 1-től. Felesége Berghold Gizella Vértessomlóról.

Molnár János tanító a somogyi Marcaliban született. Gyermekai Károly 1940, Imre 1942, Gizella Mária 1944, János Imre 1947 és László 1949. A tanítók egyben kántorok is voltak. Az állami jegyzőségek felállítására előtt egyben a jegyzői tisztséget is a tanítók töltötték be. A régi kántortanítók harangozók is voltak.

Néhány adat a tanulók létszámáról

Már említettük, hogy Patsch Antal tanító (1871) 22 fiút és 24 lányt tanított. Szilágyi István 1913-ban 52 mindennapos és 25 ismétlőst tanított. Balogh Lajos tanító 1925-ben 52 mindennapos és 28 ismétlőst, Weisz Szilveszter 1929/1931-ben 66 mindennapos és 12 ismétlőst, Molnár János 1935/36-ban 62 mindennapost és 25 ismétlőst tanított. (*Schematismus 1913, 1928, 1931, 1936.*)

Gesztes hadszíntér 1944-45-ben

A második világháború utolsó szakaszában Gesztes is hadszíntér lett. 1944 vége felé lépik át az orosz seregek a Dunát. Igen heves harcok dúltak Budapest körül, Esztergom és Székesfehérvár térségében. A III. ukrán arcvonal 1944. december 20-án északról, Bicske irányából elérte a Vértes térségét (*Vértes 1959. 65-66. oldal*).

Ennek az arcvonalnak bal szárnyán támadó Zaharov tábornok csapatainak támadó élei 1944. december 26-án elérték Galla, Bánhida és Tatabánya térségét (*ugyanott 66. oldal*). Ennek a balszárnynak egyes alakulatai érkeztek 1944 karácsony hajnalán, vagy még az éjszaka folyamán Gesztes alá Kozma felől. Eck Ferenc, aki a Vár utcában lakik (*most Petőfi utca - a Szerk.*), tehát egészen közel az erdőhöz, karácsony hajnalán lövöldözést hallott és kilépett az utcára.

Akkor lépett hozzá az első két szovjet katona és érdeklődött, hogy nincs-e *germanszki* a faluban. A falubeliek közlése szerint Gesztesen akkor, de előtte német vagy magyar katonaság nem volt. Környén állomásoztak a németek. Az orosz katonaság élei továbbvonultak. A falu végén, látva Palanek János előkelő házát, őt vették elő, hogy mutassa nekik az utat Vértesomló felé. Maguk előtt meneteltették. Kb. a hídig elment velük, akkor visszaengedték, miután az utat megmutatta és erősítgette, hogy Somlón sincsen német, vagy magyar katona.

Házát és istállóit aztán alaposan kiürítették. Egyszer megfedkezett magáról, hogy fronton van és az egyik motoszkaló orosznak hatalmas pofont adott. De abban a pillanatban puskasövényt vette körül. Szerencséje volt, hogy az utcára néző lakásában tiszt szállásolt be és egy rangosabb női katona, vagy a tiszt felesége. Ezek mentették meg. Mondta is, hogy aztán az egész családját behívta a szobába és térd-

álva imádkoztak. A tiszt intelmére aztán többet kint nem mutatkozott.

A községre csak ezután következett a szomorúság és nyomorúság. Kb. január 3-án német repülők bombázták a falut. Különösen a Vár utca erdő melletti részét érte találat. Nem is annyira a házakat keresték, mint az elszállásolt szovjet katonaságot. Mégis Laub György és Hartdégen József háza pusztult el. Eck Ferencék házáról a légnyomás lesodorta a tetőt. Füstfelhő volt az egész utca. A lakosság körében nem volt veszteség. Az oroszok közt állítólag igen, emberben és lovakban egyaránt. Mégis ennek a támadásnak lett áldozata Hartdégen Józsefné született Bóhm Mária. Ugyanis nagyothalló volt és a bombázás idejében előjött a pincéből és kinézett a házuk ajtaja mögül, és akkor egy szilánk vágódott az állkapcsába. Ettől daganat keletkezett, elrákosodott és az agyára ment a dolog. Pár hónap múlva kórházba szállították, ahol hamarosan belehalt sérüléseibe.

Nagy volt a pánik a faluban. Annál is inkább, mert csak most kezdett igazán kitudódni, hogy január 2-án, tehát előtte való nap az oroszok agyonlőtték Pillmann Ignácot, Schmidt Magdolna férjét. Szerencsétlen ember karácsony éjjelén jött meg a katonaságtól. Magyar katona volt és hazaszökött. Ruháját, fegyverét házuk pincéjébe rejtette el. Ezt a kutatgató oroszok megtalálták és ellenük harcoló partizánnak vélve, mentség nélkül fejbe lőtték. Temetése csak az oroszok visszavonulása után volt, mégpedig január 8-án.

Az emberek a megmaradt állatállomány egy részét úgy mentették, hogy éjnek idején hajtották az erdő járatlan tájaira. Miért, azt nem tudja senki sem, de január 5-én, így tudják a falubeliek, kihirdette az orosz parancsnokság, hogy másnap a falu minden férfi lakosa 15-55 éves korig jelentkezzen három napos robotra. Hozzanak magukkal megfelelő ruhát és élelmet. Abban a tudatban, hogy munkába mennek, megjelentek 6-án mindannyian. Akkor ötös sorokba állították őket és elindultak Vértessomlóra gyalog. Oda 3 óra tájban érkeztek meg. Az iskolába szállásolták őket őrizet mellett. Voltak úgy 66-an. Itt hozzájuk csatlakoztatták a somlóiakat és tovább meneteltették őket Lovasberénybe. Erős havazás volt. Ott megint az iskolába szállásolták el őket. Másnap hajnalban tovább gyalogoltak a Székesfehérvár alatti Cece községbe. Itt megvizsgálták őket és a kevésbé alkalmasakat, idősebbeket hazarendték. Ekkor indulhatott haza Richter Mihály és Schmidt György (*Hánzi*) és néhány más. Elmúlt három nap. De nem dolgoztak, hanem állandóan meneteltek. Ebben a községben aztán kaptak nyolc nap pi-

henőt egy kastélyban. Aztán továbbmentek, átkeltek a Dunán (Dunapihe) Dunaföldvárnál, Bajáig. Ez a gyalogút kb. nyolc napig tartott. Baján 12 napig időztek. Itt már néhány ezren voltak, mert mindenhol csatlakoztattak hozzájuk újabbakat.

Baján levált tőlük Wachter József és Wachter Mihály, akik már nem bírták az iramot. Mindkettő ott halt meg. Egyik éjszaka aztán vonatra rakták őket. 50 embert egy-egy vagonba. A vagonokat lezárták. Így összezsúfolva, nagy hidegben utaztak öt napon keresztül Temesvárig. Csak egyszer álltak meg velük és akkor kaptak vagonkint egy kis zsák kenyeret, amit a vagon közepén valahogy nagy nehezen szétosztottak. Itálul egy vödör vizet kaptak. Ezen az úton történt, hogy Palanek János, akit szintén elvittek, rettenetesen megéhezett, ahogyan ő maga mondta. Biztos a többiek is. Az egyik állomáson látta, hogy két gesztesi kenyeret eszik. Valahonnan szerezhették. Kérte őket nagyon, hogy adjanak neki belőle. Ígérte, hogy otthon megfizet nekik érte mézzel. De nem adtak. Erre kihúzott egy százast és kinyújtotta az egyik orosz őrnek, hogy szerezzen neki azon kenyeret és 1 db szalonnát. A gesztesiek azt mondták neki: *hát megbolondultál?! Százast adni egy oroszoknak? Sosem látod többé. Ő meg azt felelte: én kértelek titeket, de nem adtatok a kenyérből. A százast nem tudom megenni. Hátha mégis hoz valamit érte.* A vonat már kezdett megindulni. Azt hitte, hogy már oda a pénze is, meg éhes is marad. De egyszer csak, az utolsó pillanatban, futva érkezett az orosz és kereste a *magyarszkit*. Jó darab kenyeret hozott neki és majdnem fél kiló szalonnát. Persze nem szabad elfelejteni, hogy Palanek János gazdag ember volt, akinek pénzből még sok maradt és elinduláskor is megtömte magát.

A zsebeit, a csizmáit, a kalapját, gondolva arra, hogy ha az egyiket elveszik tőle, megmarad a másik. Nem is egyszer szedegették el tőle az egyik és másik darabot az oroszok, kapott érte pofont is, de azért csak maradt valami. Végre az ötödik napon beértek Temesvárra. Félig megfagyva, sokan betegek. Itt magyar szónok fogadta őket (de volt német és szláv is), aki azt mondta nekik, hogy a nehéz út után most ennivalót kapnak és jó szállást. Az ennivaló fagyos káposztaleves volt és egy darab kenyér. Mégis örültek a levesnek, mert meleg volt. Márpedig melegben már régen nem volt részük. Aztán elhelyezték őket barakkokban, de olyan szorosan egymás mellett, hogy mozogni sem tudtak. Hamarosan kitért a flektífusz. A gesztesiek és somlóiak kb. három hétig együtt maradtak itten. Aztán elszállították őket Szeged-

re, ahonnan lassanként elszéledtek, akik nem haltak bele. Azonban 12 gesztesi beteg maradt vissza Temesváron. Ezek közül csak Eck Ferenc jött haza élve. A gesztesiekből 26 pusztult el ebben a nyomorúságban. Időközben a szovjet csapatok megint kiürítették Gesztest (kb. január 7-én). Most tényleg jött magyar és német katonaság a faluba. A német csapatrészek SS katonákból állottak. Itt legyen megemlítve, hogy a németek is, mikor 1944-ben megszállták Magyarországot, besoroztatták a németajkú lakosságot. Így Gesztesről is többeket az SS-be kényszerítettek. Önként csak Tromposch József jelentkezett, a csekély számú Volksbund vezetője. A SS-esek sem bántak túlságosan finoman a lakossággal. Ügyesen emeltek el itt is, ott is az állatokból. A magyarok között voltak nyilas alakulatok és mások. Körülbelül kétszer volt szó arról, hogy a gesztesieket kitelepítik, kimenekítik nyugatra. Mindkétszer már készen álltak a szállítókokcsik, amiket a németek bocsájtottak rendelkezésre. Az egyik alkalommal a nyilasok próbálták mindenáron végrehajtani a kitelepítést, és a még meglévő leventéket besorozni. Azonban a nem nyilas tisztek, és Hamburger plébános is, óvták a népet a meneküléstől. Ezért a nép elbujdosott. Különösen a levente sorban lévő fiúk. Jöttek a csendőrök, végigkutatták a házakat, de eredménytelenül. Nem is erőszakolták a dolgot, így mindenki maradt, aki itthon volt.

Ebben az időben vihették el a németek vagy a nyilasok Hauck Jánost, a szegény gesztesi napszámost. Kommunista volt és egyesek szerint Környebányán titkos leadót kezelte az oroszok javára. Mások szerint, és ez a valószínű, németektől megszökött orosz foglyokat rejtegetett. Németek, magyarok keresve keresték. Végül ráakadtak. Azóta tűnt el. Biztosat senki sem tud felőle. Március 16-án hirtelen csomagoltak a németek és magyarok. Persze nem ment simán a dolog. Előtte is, alatta is voltak harcok, de nem a faluban, hanem a felette elterülő erdőkben. Különösen Szenttamáspusztán és térségében. Ott nem egy magyar katona esett el. Március 16 és 17 táján erős volt a lövöldözés Kozma felől. Az aknavetőket erősen dolgoztak. Sztálingyertyák világítottak az éj folyamán, és ropogtak a gyalogsági fegyverek is.

Jött az oroszok második bevonulása. Talán nem céloztak kellőképpen, vagy inkább szándékosan lőttek rövidebbre, de tény, hogy a falu csak keveset kapott a pergőtűzből. Azért a templom is kapott lövéseket. A kivonuló magyarok meg a *Staariegl* felől lőttek vissza. Akkor kapott találatot a tanítólakás és kisebbet a hősök emlékműve. Már-

cius 17-én újra itt voltak a szovjet katonák. A nép félt. Az asszonyok bújdostak. Az élelmiszer fogyott. Front volt és a katonák mindent átkutattak. Ki több, ki kevesebb ijedtséggel és kárral úszta meg. Majk körül megint hevesebb harcok folytak.

Ezekben a harcokban égett le a falu végén álló zsuppos kovácsműhely is, és ezekben a napokban, mikor már Majk, Kecskéd között zajlott a harc, hullott egy gyújtóbomba a faluban álló kereszt melletti Tromposch-féle házra. Tromposchné éppen gyermekei fürösztésére használta fel az alkalmat, hogy a házukban elszállásolt 13 orosz a frontra volt vezényelve. Ugyanis 12 gyermek anyja. Alig, hogy hozzáfogott, egy orosz bekiáltott az ajtón: *Mama, pasli, pasli!* Főlöszleges alkalmatlankodásnak vélte és tovább fürdette gyermekét. Erre az orosz erősebb hangon kiáltotta: *Mama, pasli!* Akkor vette észre, hogy az udvar füstben van és parázs hullik a tetőről. Az első ház, az utcára néző házrész, már javában égett és le is égett. Az orosz volt annyira emberséges, hogy felment a hátsó ház tetejére és locsolta vízzel, amihez a vizet Hamburger plébános hordta a kútról.

A falubeliek ugyanis roboton voltak. Nem tudja senki, hogy kik dobták a bombát, de valószínűnek látszik, hogy a németek. Tromposchné állatait, teheneit azonban egy szálíg elhajtották. Hiába kérlelte a katonákat, karján kisgyermekével és körülvéve a többi gyermekeitől, hogy legalább egyet hagyjanak neki. A kozmaiak és bogláriak helyzete sem volt könnyű, sőt, rosszabb. Azt tudják róluk, hogy Kozmán lévén a szovjet élek téli szállása, a kozmaiakat és bogláriakat is hátrább telepítették. Csak a front nyugatra tolódása után térhettek vissza falujukba. Mivel Kozmán voltak az orosz élek, nyilvánvaló, hogy a gesztesi erdőkben nem egyszer volt lövöldözés és kisebb harc január-február folyamán is. Orosz katonák is estek el Gesztesen és az erdőben. Különösen mikor a Vár utcát bombázták. Ugyanakkor Richter Mihály állítása szerint egy Stuka rávetette magát a papföldön, tehát a plébániakert melletti részen egy szovjet légelhárító ágyúra, szétzúzva emberestől. Dobtak még bombát a Laub kertre is. Kb. 35 szovjet katonát temették el a Gesztesi temetőben, akiket aztán később Tatára szállították át.

A gesztesiek embervesztesége

A kis község vesztesége ebben a háborúban sokszor felülmúlja azt a

- veszteséget, amit az 1914-18-as háború folyamán szenvedett emberben.
1. Még a front ideérkezése előtt elmenekült a faluból két család Németországba. Tromposch József családja, aki a *Volksbund* itteni kis részlegének volt a vezetője, és Masuch Kurt élettársával, Schalkhammer Annával.
 2. Pillmann Ignác, akit január 2-án lőttek agyon itthon az oroszok.
 3. Hauck János, aki állítólag Környebánya körül tűnt el.
 4. Az említett Temesvári menet során haltak meg:
 - Beck János Szegeden a Csillag börtönben, ahol Temesvár után voltak elszállásolva.
 - Eigner György Szegeden
 - Eigner József
 - Hartdében Antal. Útközben halt meg a vagonban
 - Hartdében Jakab
 - Hartdében János a Csillag börtönben
 - Hartdében József
 - Hauck József
 - Laub György
 - Menoni József
 - Pillmann Ferenc
 - Pillmann Imre: kőre erősített levelet dobott ki a tábor kerítésén az őt látogató feleségének, amin a gesztesiek nevettek. Az őrség ezért elkapta, félholtra verte, aztán olyan zárkába tették, ahol sem állni, sem ülni nem tudott, majd elvitték máshová, de útközben meghalt.
 - Pillmann János
 - Pillmann József | *Testvérek voltak*
 - Pillmann Pál
 - Schalkhammer Pál
 - Schäffer Antal a Csillag börtönben
 - Schlapak József a Csillag börtönben
 - Vánkos Lajos (eltűnt)
 - Wachter József Baján
 - Wachter Mihály Baján
 - Wend György a Csillag börtönben
 5. A fronton estek el, mint katonák:
 - Beck György
 - Hetzl József
 - Richter Ferenc
 - Rieder György
 - Schaffer Jakab
 - Schaffer János
 - Tromposch József
 - Wohl János

6. A front után:

Az oroszok kb. március vége felé hagyták el végleg Gesztes községet. A falu feletti dombokon, különösen Szenttamáspusztja térségében voltak az oroszok bunkerei, ahová a házakból mindenféle konyhaeszközt és egyéb holmit cipeltek. A szegény gesztesiek közül többen is mentek a bunkereket átnézni és holmijaikat keresni. Március 30-án többek közt kiment Grell Lőrinc 17 éves legényke, és Wohl Erzsébet (későbbi Hartdéken Mátyásné) Hetzl Terézzel (később Hetzl Ignácné). Amint kutatgattak, egy, még ártalmatlanná nem tett aknára léptek vagy azt érintették és az felrobbant. A két leány alaposan megsérült, de kigyógyult. Grell Lőrincet azonban a légnyomás megölte a helyszínen.

Ugyancsak atyja, Grell Lőrinc, - aki Vértessomlóról származott át Gesztesre -, halt meg hamarosan abból kifolyólag, hogy a front után, amikor hazajött, nagyon elverték. Egyébként is vézna emberke volt. Hogy miért verték meg, az még tisztázatlan. Talán szolgálatot tett a németeknek.

7. A Neukum család.

Az egyetlen romosan álló házban, amely a Wohlék mellett van, ezekben az években Neukum Mártonék laktak. Neukum Márton ugyan már előbb meghalt, agyvérzést kapott, majd később fájós fogát maga húzta ki egy vasfogóval. Ennek következtében vérmérgezést kapott, aminek halál lett a vége. Maradt utána a házban felesége, Pillmann Teréz és nagylányuk, Neukum Teréz. Az oroszok kivonulása utáni időkben náluk lakott a Budapestre házasodott másik leányuk kb 9 éves iskolás leánya. Ő, hogyan, hogyan nem kézigránátot talált és behozta a szobába. Ott felrobbant és súlyosan megsebesítette a nagymamát és a nagynénit. Özv. Neukum Mártonét Győrbe szállították kórházba, de ott hamarosan meghalt és ott is temették el. Leányát, Neukum Terézt pedig a tatabányai kórházba vitték. Ő is belehalt a sérüléseibe és ott, Tatabányán temették.

8. Hartdéken Józsefné, aki, mint említettük, a nagy bombázás alkalmával nézett ki az ajtó mögül és szilánkot kapott az állkapcsába, ami-be aztán néhány hónap alatt belehalt.

Nagy veszélyben forgott Lamberger János vértessomlói plébános is, akit az oroszok áthoztak Gesztesre és néhány napig Riesing Istvánné házában tartottak fogva. Az asszony azonban jelezte Hamburger plébánosnak, akinek aztán sikerült elérnie, hogy visszaengedjék Somlóra. Hamburger állítólag tudott szlovákul beszélni, és így könnyebben szót értett az oroszokkal.

Magyar katonasírok a gesztesi temetőben

Ezekben a szomorú napokban, és télen jó néhány magyar katona esett el Gesztes határában az erdőkben, és főként Szenttamáspusztán. Ezeknek egy részét behozták, mikor már lehetett, a gesztesi temetőbe. 17 ilyen katonasír van. Két sorban vannak elhelyezve, mindjárt a temetőkaputól jobbra. Az első sorban 9 sír van. Mind ismeretlen (*azóta már több elesettet sikerült beazonosítani – a Szerk.*) A második sorban 8 sír van. Ezek közül négynek a neve ismert és fel van jegyezve a sírkeresztre: Dr. Dóczy Zoltán Gida, törvényszéki bíró, hadnagy 1911-1945, Serény József, Ágoston Dezső 1909-1945, Papp János 1925-1945. február 1.

A népi demokráciára való áttérés után

Csak azokat az eseményeket hozzuk, amik a gesztesieket közvetlenül érintették. A templom és az egyházközség történetébe vágókat, mint munkánk célgondolatába tartozókat elsősorban.

Hitbuzgalmi társulatok Gesztesen 1947-ben:

Az 1947. évi egyházmegyei *Schematismus* szerint volt Gesztesen Jézus Szíve Szövetség 46 taggal.

Rózsafüzér Társulat 64 taggal.

Katolikus Szülők Vallásos Szövetsége 54 taggal.

A falu lélekszáma ekkor 340 volt. A negyvenes években indult meg az oroszlányi szénbánya (1939). Közelségénél fogva mint többen mentek oda dolgozni a gesztesiek közül. Ennek egyik oka az is, hogy az ebben az évben (1947) vagy már 1946-ban Gesztesre küldött igazolóbizottság a volt *volksbundistáktól* mindent földet elvett. Kitelepítésre már nem került sor. A többieknek kb. 5 hold maradt vagy kevesebb, ha nem volt több azelőtt sem. Egyben tagosították a földeket. Mindenki egy dűlőben kapta meg a földjét. A *Staariegl*-en túl fekvő szántóból, mint már említettük, a Somlóra vezető út és a felső *Ogwaunda* közti egész terület a majki határig, valamint a *Teichtgruamacker*, *Spitz*- és *Kukurutzacker*, és a *Langeacker* dűlőknek az út jobb oldalára eső részei a *Jägeracker*rel együtt államosítás alá kerültek.

A bányába járással együtt kezdték elhagyni, illetve visszaadni a messze fekvő szenttamáspusztai földeket is, akiknek maradt

még ott. Ennek egyik oka volt a nagy vadkár. A háború folyamán ugyanis elpusztult, eltűnt a kerítés. Másrészt az ifjúságnak már nem kellett a föld. Úgyhogy a földművelés erősen megcsappant. Az állatállomány szintén. Ökör már nincsen a faluban. Ló is csak elvétve. Az erdőt is teljesen az állam vette kezelésbe. Így a gesztesiek kezén levő földterület igen összeszorult. Nem szűnt meg azonban a munkalehetőség az erdőben, az erdőgazdaságban. Helybeli férfiak, sőt még inkább asszonyok és lányok dolgoznak benne.

Öt erdész alatt hamarosan 50 állandó helybeli munkás dolgozott az erdőségben. A bányában való jó keresetnek egyik eredménye lett, hogy a gesztesiek újjáépítették a házaikat. Mind szép, csinos külsejű, palával vagy cseréppel fedett ház fogadja az idegeneket a kis faluban. Zsuppot már csak egyetlen romos házon találni. 1948-ban bekapcsolták a telefont. Ugyancsak 1948-ban államosították az iskolát.

1949-ben második tanerőt kezdtek alkalmazni a helybeli iskolában. 1950-ben alakult meg a helyi tanács és így Várgesztes levált a kecskédi körjegyzőségről. Ugyancsak 1950-ben az év vége felé, volt a házhelyosztás. A *Friedhofacker* még szabadon lévő részét, a Vár (*ma Petőfi –a Szerk.*) utca mellett, osztották fel. Így alakult ki a már említett Erdősor és Vértés utca. Ugyancsak felosztották a Káposztás kertek (*Kraugatl*) út menti részeit, és ezeken épült az új főutcasor a bolttal és kultúrházzal. A házhelyosztás persze kisajátítással történt. A tulajdonosokat azonban kártalanították.

A házhelyosztás után elsőnek Rizing János bányász és Kluber János erdészeti munkás ikerháza készült el. Az 1951 évi rendelkezések értelmében a plébánia tulajdonában volt régi és újabb (O: F: B.) szántóföldekből összesen 2 kh. és 216 négyszögöl maradt a várgesztesi római katolikus egyházközség kezében (*Komárom-megyeyi tanács VB. Mezőgazdasági osztálya 8131/1/V/1-5/1951 sz.*). 1958-ban épült meg a mai új iskola. A felső tagozat, tehát az V.-VIII. osztály tanulói minden nap busszal járnak át a somlói nagyobb iskolába. Csak az alsó tagozat tanulói kapnak helyben, két teremben oktatást.

A népviselet

1945 után, tehát a front elvonulása utáni időben kezdték a gesztesiek és a somlóiak is elhagyni a régi egyszerű, de szép népviseletüket. A megváltozott körülményekkel is magyarázható ez. A mindennapi utazás modern járműveken, a mindennapi találkozás másképpen öltözöttekkel a munkahelyen, és így tovább. Elsősorban az ifjúság adta fel. A népviselettel azonban anyanyelvüket is kezdik elhanyagolni. Ez pedig nem csak atyáiknak évszázados örökségének z elhagyását és kevésbé értékelését jelenti, hanem azt is, hogy maguk szegényednek. Szép bajor dialektusuk messze földön használható és könnyű belőle az átmenet az irodalmi nyelvre. Aki megtartja, az használhatóbb, értékesebb tagja lesz a társadalomnak, és önmagának is természetesen nagyobb teret biztosít az érvényesüléshez kulturális, irodalmi, tudományos és nemzetközi síkon.

Lássuk hát, milyen is volt ez a gesztesi, somlói népviselet: a férfiak fekete gyapjúból kötött alsó kabátkára (*Gstrickti Jankal*) húzták a fekete posztókabátot, amihez ugyancsak fekete, feszesen álló csizmanadrágot viseltek és lapos, keskeny karimájú fekete filckalapot. Ez volt a férfiak, legények vasárnapi és ünnepi viseletük. Magyar behatásra zsinóros nadrágot is hordtak. Hétköznapon csak erdön és vizes helyeken viseltek csizmát. Különben papucsban jártak. Télen az úgynevezett fatalpú klumpában (*Klumpä, Huüzschloppn, Holzschlappen*). Ezt házilag készítették és ez melegen tartotta a lábat. A magyarok ezt különben csoszogónak mondják. Azonban a szoba- vagy konyhaajtó előtt mindig lengették a lábukról és a mindig készen álló bőrpapucsba bújtak. Bent csak ebben jártak. Idegen házban is az ajtón kívül hagyták és a vastag zekliben mentek be. Ezt, mint mondtuk fehér gyapjúból az asszonyok kötötték télen.

Nagyon érdekes látvány volt a klumpa az iskolában. Ahány gyermek jött, annyi pár klumpa állt a kis folyosón, mintha kiállítás lett volna. Idegen ugyan ki nem ismerte volna magát köztük. De amikor megkezdődött a szünet tanítás közben, pillanat alatt eltűnt minden klumpa, annyira ismerte mindegyik a magáét. A klumpa idehaza egyébként még ma is divatban van. A gyerekek és a munkába járók persze már elszoktak tőle. Csizmanadrág helyett azonban a pantalló is gyakori volt. A fiúgyermekek különben is pantallóban jártak. Hétköznapon nagyok és kicsinyek egyaránt kötényt is szívesen viseltek. Főként kék színűt.

Az asszonyok vasárnapon és ünnepen *Jankerl*-nek nevezett blúzt viseltek, amihez keményített alsószoknyát és fekete felsőszoknyát hordtak csipkés

fekete köténnyel. A fejükre fekete kasmírkendőt (*Kaschmiatiachl, Koupfia-chl*) kötöttek. Egy másik fekete, kék, barna vagy sárga színű kasmírkendőt pedig a *Jankerl* alatt a nyakuk köré tekerve, mellükön keresztbe fektették és a hátukon kötötték meg olyformán, hogy két csücske a *Jankerl* alatt hátul leesett a szoknyára. Ezt festőibbé tette az öltözetet. Ehhez fehér gyapjúzecklire csizmacipőt húztak. Így azonban csak vasárnapon és ünnepen jártak. Hétköznapon ők is klumpában és bőrpapucsban, világosabb színű ruhában és egyszerű kendőben jártak. Néhanapján főkötőt is viseltek. A hajukat hátul kontyba rakták a kendő alatt. A nagy leányok (kicsinyek is) hajukat széles fonatokban (*pradgflehti Zeipf*) koszorúban tűzték a fejük köré és díszként még erős, szép szarufésűt tűztek bele. Ehhez aztán kendőt nem viseltek. Sűrű gombsorral ellátott blúzuk (*Jankerl, Jopperl*) még feszesebb volt. Szoknyájuk (*Kühl*) az egyes ünnepek, vasárnapok titkának megfelelően változott. Ezért pl. pünkösdkor pirosat húztak fel. Szerették a rendes vasárnapokon is váltogatni. A keményített ingnyak feszesen állott ki a *Jopperl* alól.

Nyakukon három-négysoros üvegyöngyöt voltak. A kiválóbb ünnepeken, így úrnapján is, a leányok *Jankerl* vagy *Jopperl* helyett színes virágokkal mintázott fekete *bársonylajbli* (mellényke) mellé feszes, rövidujjú, csipkés fehér inget hordtak és széles fehér kötényt (*Weisspradi Fiatta*) kötöttek a színes szoknyára.

A kicsinyek kisebb kivitelben ugyanígy voltak öltözve, mint a nagy lányok. Az idősebbek nagyjából még a régi viseletben járnak. Kasmírkendőt azonban már ritkán használnak és *Jankerl* helyett inkább *Joppert* viselnek. A fiatalabbak, és a lányok már a modern divatot követik. A legfiatalabbak közt már egyesek a legszélsőségesebb, kereszténynek éppen nem mondható divatnak hódolnak.

Az iskolásleányok között azonban még akad, aki szép hajfonatot visel, de nem tűzik már a fejükre. A legények mind, de a férfiak is nagyjából már csak pantallóban járnak.

Temetőfal építése

A mai temetőfal építését 1955-ben kezdték meg. Akkor Palanek János volt az egyházközség világi elnöke, és saját bevallása szerint 2000 Ft-tal járult hozzá az építkezéshez.

Dr. Póka György adminisztrátor Gesztesen

Hamburger plébános erősen gyengélkedni kezdett, ezért 1958-ban adminisztrátorként Dr. Póka Györgyöt küldték melléje. Született Tornyiszentmiklóson 1916-ban. Bécsben szentelték 1939. július 9-én. Káplánkodott Fertőrákoson, volt prefektus a kis szemináriumban Győrött, majd spirituális 1941-1946 között, püspöki titkár és irodaigazgató 1957-58-ban, 1958-ban már bő plébános lett. Utána Hamburger plébános megint egyedül maradt betegen.

A templom renoválása

1960-1961-ben renoválták a templomot, amely már régen nem volt külsőleg renoválva és sok háborús sérülést is kapott a bombázásokkor. Nem voltak veszélyesek, de ideje volt a renoválásnak. Ez a renoválás külső volt. Az egyházmegye magán (maszek) tatarozó brigádja végezte a munkát. A tetőt és a tornyot is javították. Állítólag azonban nem végeztek jó munkát. Az egyházközségnek 65 000 Ft-jába került. A plébános nem igen tudta ellenőrizni a munkát.

Hamburger plébánosnak a néppel való törődését és ügyességét mutatja az ebből az évből megmaradt egyik búcsúztató verse, melyet Geiszt József temetésére írt, aki 1961. február 13-án hirtelen halt meg. Persze akkor még divatosak voltak az ilyen búcsúztatók. Most azonban már nem engedi meg ezeket az egyházmegyei hatóság. A szöveg a következő:

*Nach frohen Stunden pötzlich todt,
Rief mich der ernste Tod for Gott.
Kaum 39 Jahre alt,
Lieg ich auf der Bahre kalt,
Und lasse hier die Schwache Frau
Mit dreien Kindern als Wittfrau.*

*Doch sein Wille soll geschehen,
Rief er mich, so will ich gehn.
Lebte 16 Jahre lang
Mit dir, o Weib, im Ehestand.
Er war für mich so sehr glücklich
Und wird fortdauern ewiglich.*

*Liebes Weib, verzage nicht,
Der liebe Gott verlasst dich nicht.
Hab Vertrauen immerhin
Auf Gott, wie jetzt, so fürderhin
Und hab in deinen Kindern Trost,
Bis auch du nach mir kommen sollst.*

*Liebe Kinder, seid die Freud
Eurer Mutter jetzt im Leid.
Helfet ihr in aller Not,
So wird euch segnem unser Gott,
Und wird nach langem Leben auch
Belohnen mit dem Himmelreich.*

*Liebe Eltern, Schweigersleut,
Ich geh heut in die Ehwigkeit.
Lieber Bruder, Einziger,
Bleib so gut, wie warst bisher:
Die Stütze unser lieben Eltern,
Si wirst von Gott gesegnet gern.*

*Schwagerinnen, Nachbarsleut,
Ish gehe hin zu Jenem heut,
Der aus Nichts geschaffen hat,
Was ich nur bin und was ich hab.
Er wird erwecken mich vom Grab
Am grossen Auferstehungstag.*

1960-ban érkezett a hír, hogy az utolsó kegyura Gesztesnek, gróf Esterházy Móric Ausztriában meghalt. Mariazellben temették el. 1962-ben pedig Hamburger Antal plébános úr lemondott a plébániáról és nyugdíjba vonult betegsége miatt.

Medgyesi Imre Dezső plébánoshelyettes 1962-1963

Hamburger plébános helyébe az egyházmegye Medgyesi Imre Dezsőt küldte Gesztesre. Szárföldön született 1902. augusztus 15-

én. Szentelése 1929. szeptember 29-én volt Budapesten. A kapucinus rend tagja. 1950-ben a rendek működésének állami megvonása után a győri egyházmegye keretében kapott szolgálati beosztást. Mint ilyen, káplánkodott a soproni domonkosrendi templomnál, majd plébánoshelyettes lett Győrszigeten 1951-62-ig. Onnét került Gesztesre. De 1963-ban már megint Sopronban van, mint a domonkosrendi templom igazgatója és tb. esperes.

A vár renoválása

1963-ban fejeződött be. Ezt a munkát még 1960-ban az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség kezdte meg, és 1963-ban fejezték be. Turistaszállónak rendezték be. Nem lett a vár a maga egészében helyreállítva, azonban a belső várnak jókora része használható most szállásra, étkezésre, szórakozásra. 1963 őszén a Komárom megyei Idegenforgalmi Hivatal vette kezelésbe.

Böck János plébánoshelyettes 1963-tól

1963-ban Böck János került plébánoshelyettesként Gesztesre. Született Mosonszolnokon 1916. október 31-én. Pappá szentelték 1941. június 29-én Győrött. Káplánkodott Fertőrákoson, Hegyeshalomban és Környén, 1944-45-ben táborigazgató volt. 1946-tól 1958-ig spirituális a győri szemináriumban, majd segédlelkész Magyaróváron. 1963-tól Gesztesi plébános.

Mindjárt első évében kezdődött a templomnak a belső festése, berendezése. Ebből az alkalomból került ugyanis ki az a sok kép, szobor, ami kirakatszerűvé tette a templomot. Csak vissza kell idézni Graf Mihály plébános 1930. évi leltárát, és máris előttünk áll a rengeteg különféle stílusú tárgy és lobogó. Ezek között vajmi kevés volt a művészi alkotás. Richter Mihály emlékszik még arra, hogy Székesfehérvár nagy püspöke, Prohászka Ottókar majki látogatása alkalmával a gróf kocsiján Várgesztes templomát is megnézte, és tisztelgett az úr Jézus előtt, és azt mondta a sok kép és szobor láttára, hogy ezt a sok lomot ki kellene tenni a templomból. Ez nem jelenti azt, hogy akkor nem szívből adakoztak a jó gesztesi hívek Istennek dicsőségére. Sőt, nagyon is azon voltak, hogy templomukat minél szebbé tegyék, minden egyes darab a hívek Isten

iránti tiszteletét és áldozatkészségét vagy háláját hirdette. A baj, mondjuk, csak ott volt, hogy akkor még nem törődtek annyit az egyháziak sem azzal, hogy Isten házába, a legszentebb ténykedések színeire, csak művészi alkotás jusson, ami jobban emeli a lelkek áhítatát is.

1963 folyamán a szentélyt festette a soproni származású Hertay (Hering) Mária művésznő. Az oltár feletti képet, mely Jézus menyegyzését ábrázolja, és a jobboldalon Szent Borbála, a baloldalon Szent Vendel, a templom védőszentjének képeit, valamint a keresztkút feletti falon a keresztség szentségében szimbolizáló jelképet. A többi falfelületet pedig társa, Balogh Izabella festette finom tónusú színezésben. A következő évben ugyancsak Hertay Mária festette a templomhajó mindkét falára a nagy keresztúti képeket. A keresztút megáldása 1965. január 16-án volt, végezte Böck plébános. A templomhajó falfelületét megint Balogh Izabella festette. 8000 Ft-ot kapott érte. Ugyancsak teljesen új oltárok is kerültek a templomba, a régi faoltárok helyébe. Mindkét új oltárt Borsa Antal algyői iparművész tervezte.

A főoltár vörös kőből készült. Asztal alakú. Elmozdítható, modern alakítású tabernákulummal. Ezt is Borsa Antal tervezte, de Pillman János helybeli asztalos készítette. A tabernákulumajtó kis domborművét Szöllősy Enikő tervezte és készítette. A tabernákulum fából készült ugyan, de a megtévesztésig hűen márványutánzatnak van festve, aranyozott ajtóval. Van az oltáron hat díszes faragású fa gyertyatartó. Ezekből egy kicsi és egy nagyobb a régi Szent Miklós kápolnából való még. Négyet Rétfalvi Sándor budapesti szobrász faragott hozzá. Az aranyozást Babos István végezte Budapesten. Az oltár új feszületének corpora a régi főoltár tabernákulumának ajtaján volt.

Ez a feszület 1964 március első péntekére készült el. A főoltár felállításához 1963. augusztus 16-án fogtak hozzá. Megáldotta október 23-án, a búcsú napján Molnár Zoltán orosz lány segédlelkész.

Az új liturgikus előírásoknak megfelelően a leckeoldalon álló könyvtartót, a régi áldoztatórács eltávolítása után Borsa Antal terve szerint szintén Pillman János asztalos készítette.

A szentélyben van természetesen még a beépített vörösmárvány keresztkút. A mellékoltár helyébe is új kőoltár került, modern kivitelezésben. Nyers kőnek látszik. Felette kis fa tabernákulum, amely

mögött egy fakereszt corpus nélkül emelkedik a magasba. Hátterét lazán egymás mellé helyezett függőlegesen futó falécecskék alkotják. Az oltár alsó része inkább koporsó alakú. Ezt is Borsa Antal terve szerint készítették el a helybeliek. Megáldotta 1964. október 20-án dr. Búzás József vértessomlói plébános.

A mellékoltár melletti falrészben a szentély felé nézően függ a díszes örökmécses tartó. Villanyáram szolgáltatja benne a fényt. A tartókat szintén Borsa tervezte és készült a győri Ráday Testvérek műhelyében. A felszerelésnél közreműködött Huber Mihály kőműves, Vánkos József lakatos és Wohl József villanyszerelő. A régi szép öröklámpa, amely most is rajt van, 1966-ban került elő. Győri mester hozta rendbe. Az egész templomhajóban csupán négy szobor maradt. Mégpedig Szent Antal és Szent Vendel a jobboldalon, Nepomuki Szent János, Szent Miklós püspök a baloldalon. Szent Antal szobrát Dunakilitiből kapták az esztergomi Keresztény Múzeum útján 1964 őszén. A három másik a templom régi faszobrai, amiket Babos István aranyozott 3600 Ft-ért, és 1964. december 22-én hozta vissza. A szószék fölé egy színes angyalszobrot tettek. Ezzel tehát öt a szobrok száma. A régi csillár a templomhajó közepén megmaradt. A régi Szentháromságot ábrázoló oltárkép a kórus alatti falrészben kapott elhelyezést, baloldalt, a gyóntatószék mellett. A kórust tartó jobboldali faloszlopon egy új fakereszt van régi fémkorpusszal, a baloldali pedig a volt Szent Miklós kápolna homlokzati vagy torony vaskeresztje látható, melyet Babos István restaurált. Ugyancsak a kórus alatt a jobboldali falon függ Hegyi Szent Bernát fém emléktáblája, ezzel a felirattal: *Hegyi Szt. Bernát, oltalmaz minket! Mávag-turisták 1941.* A képen hét golyólyuk látható egyes golyórészekkel, amiket meghagytak emléknak az 1944-45-ös hadszíntérre. Az emléktábla a vár turistaházikójának a falán volt. 1964-ben a falun kívül találták meg. Restaurálta a győri Szórady cég Borsa irányítása alapján. Azonkívül van még a templomban két régi olajfestmény, de a karzaton. Jobboldalt a Keresztre feszített képe, baloldalt a Rózsafüzér Királynéja a gyermek Jézussal. Minden egyéb kikerült a templomraktárba. A templom így szép összképet ad, és méltó hajléka Istennek. Mind a gesztési híveknek, mind idegeneknek lelki emelésére szolgál.

A templomfestéshez szükséges állványzatot és egyéb segédmunkát a hívek és a plébános együttesen szolgáltatták és állították fel.

Hogy a templom szép összképet nyerjen, még 1963-ban lebontották azt a deszkafalat, amelyet még Tóth János adminisztrátor emeltetett a kurzus alatt, bizonyára azért hogy a templom melegebb legyen. A templom és a plébánia körüli ültetést és parkosítást már 1963-ban elkezdték és fokozatosan vitték előbbre évről-évre. 1964-ben hozzáfogtak a már rossz állapotban lévő udvar- és kertkerítés kicseréléséhez.

Áder János plébánoshelyettes

1965-ben Böck János plébános hosszabb betegszabadságra ment Németországba és Svájcba. Az összes rokonsága egyébként is Nyugat-Németországban él 1946 óta. Helyébe Áder Jánost küldték a gesztesi plébánia vezetésére. Március 16-án vette át a plébániát. Áder János Maglódon született 1914-ben. Mint karmelitát szentelték pappá Rómában 1939. szeptember 15-én. 1950-ben a győri egyházmegyében kapott szolgálati beosztást a rend működésének megvonása után. Káplánkodott a soproni domonkosrendi templomnál, majd Kónyban, aztán megint a soproni Domonkos templomnál, majd Tatabánya-Bánhidán. Innét került Gesztesre. Gesztesről Vértestolnára helyezték plébánosnak. Áder folytatta a restauráló munkát. Teljesen átforgatták alatta újjól a templomtözetet, újrafestették a toronysisakot. Ehhez a püspökségtől 18 000 Ft-ot kaptak. Ez abból a kb. 220 000 Ft-ból került ki, amit Tatabánya VII. telep fizetett a püspökségnek az ottani templom bontásáért. Még nagyobb mérvű restaurálást eszközölt a szinte lakhatatlanná vált plébániaépületen. A hívek közül sokan segédkeztek ezeknél a munkálatoknál. Hogy csak a fuvart említsük, adott fuvart az erdészet, Kluber József, Tromposch Mihály, Mózer János, Schäffer József, Wohl Jakab, Richter Mihály, Kluber György, Teller János, Mautner János, Hartdégen Imre, Pillman József és Pillmann János (mindkettő az új utcából), Pillman Antal, Palanek Jakab, Hartdégen Mihály és Hartdégen Jakab. Sorra vették a lakószobákat, tetőt, csatornákat, betongerendát tettek a hátsó tűzfal alá és a folyosó falára, bekötőjárdát létesítettek. Szeptemberben rátértek az éléskamra és a nyárikonyha javítására.

Közben 1965. szeptember 12-én meghalt a Sopron-megyei Peresznyén Gesztes nyugdíjas plébánosa, Hamburger Antal. Október 1-jén temették ugyanott. A temetésen a gesztesiek is képviseltették magukat.

71 éves korában hunyt el hosszú szenvedés után, szent útravalóval megerősítve. 27 éven át szolgálta hűséges helytállással a gesztesi híveket. (*Litterae circu. 1965. 50. oldal*). Ugyancsak szeptember közepe táján érkezett vissza Böck János plébános. Most máshova akarták helyezni. Végeredményben mégis visszakapta Várgesztest. 1965. december 17-én vette vissza Áder Jánostól.

Kemény munkával folytatta a templom és a plébánia környékének szépítését. Az egész gyümölcsöskertet betonoszlopokra húzott dróttal kerítette be. Még a tavasz folyamán 8 db vasablak keretet szereltetett a templom ablakokra külsőleg, amibe drótüveget vágatott. Ezeknek ára kb. 8000 Ft-ot tett ki. A templombejárat elé betont rakatott.

Szomorú esemény történt 1966. augusztus 21-én. Déli 12 és kb. 1/2 1 között egy ismeretlen, durvalelkű ember betört a templomba, felfeszítette a szentségházat és elvitte a szentségtartót és az öröklámpát. A szent ostyát azonban a tabernákulum korporálóján hagyta. Nem volt helybeli, sem a környékről való az illető. Egy éven belül kézrekerült. Nemcsak Gesztesen, hanem országszerte sok helyen követett el templomrablást. Az ellopott szentségtartót és az öröklámpát 1967 májusában kapta vissza a templom. Mivel a betörés után hamarosan új szentségtartót vettek a hívek adományaiból, most két szentségtartója van a templomnak. 1967 áprilisában készítették a templomhoz vezető betonjárdát. Az irányítást és kényes munkát Eigner József kőműves végezte. A nyár folyamán nyolc új betongyűrűt helyeztek a plébánia kútjába. Szeptember folyamán három padot szereltek a templom előtti betonjárda mellé, és később rózsákat ültettek végig a járda mentén. Ennek az évnek május 18-án dr Bánki József püspök látogatta meg a gesztesi plébániát és a híveket.

1968 folyamán kutat ásattott a temetőben és az egész temetőt rendezte. A kút melletti sarokban kis szoborfülkét rakatott téglából, annak a Lurdi barlangnak a pótlására, amely a kőhányási út mentén állott. A szoborfülkét Maros József György építész tervezte, és Huber Mihály, Eck Ferenc valamint Eigner József készítették el. Mindenszentek délutánján volt a megáldása, és a Mária szobor elhelyezése. A katonasírokra tizenhárom új fakeresztet készítettek 954 Ft összegben. Ugyancsak ebben az esztendőben egy használt, de még jó állapotban lévő 15 regiszteres harmóniumot vetetett a templom számára, amely jelenleg a szószék előtt áll a fal mellett.

Templomatyák

1968. szeptember 20-án meghalt Hartdégen József (*Tauma Eiel'- a Szerk.*) templomatyája 87 éves korában. Aránylag nem sokáig volt beteg. Addig pedig hűségesen teljesítette templomatyái teendőit. Utódja még nincsen. Pedig szívesen kellene vállalkozni erre is, mert mindannyiunk ügye és gondja kell, hogy legyen a templom és az istenszolgálat. Ez nem egyedül a papok dolga. Az egyház, hitközség minden tagjának együtt kell érezni a hitközség feladataival, mint ahogy a test minden tagja érzi valamennyi tag egészségét és sínyli akár csak egyik is a betegségét. Az iskolaszéki jegyzőkönyvek alapján még a következő templomatyák nevét sikerült megtalálni:

1. Mózer Ferenc †1879. március 23.
2. Neukum Márton 1879. július 8.
3. Eck Mihály 1888. január 20.
4. Egyszerre kettő, Laub József és Koller János 1889. július 7.
5. Richter János 1895. szeptember 22.

Richter Jakab 1914. szeptember 13-án lemond, ugyanakkor Hetzl Mátyást választják meg. Kötelességük volt a plébániajárandóságot a szerződés szerint pontosan bekivánni a hívektől, és félévenként átszolgáltatni, az elemi és ismétlős iskolai tanulókra felügyelni a templomban és körmeneteken.

(*Iskolaszéki jegyzőkönyv 1914. IX. 13.*)

Gesztes földesurai

Befejezésül lássuk sorrendben Gesztes volt földesurait. Gesztes várának és területének földesurait már ismertettük. Láttuk, hogy 1629-ben került a galántai és fraknoi Esterházy család kezére Miklós nádor révén. Követte őt fia, Pál herceg és nádor, majd ennek testvére, Ferenc, akiről Antalra szállt. Ő II. Rákóczi Ferenc híveként halt meg Rodostóban.

Utána királyi rendeletből is testvéreire, id. József és Ferenc grófra szállt, akik eleinte valószínűleg közösen bírták az egész uradalmat, de aztán hamarosan elosztották maguk között a birtokaikat.

Tény az, hogy amint már említettük, 1733-ban id. József gróf, mint tulajdonos rendelkezik Gesztes várának köveiről és engedti meg, hogy azokból Majkra szállítsanak a remeteség építkezéseihez. (*Voigt, 204. oldal*).

1. Tehát galántai és fraknói **Esterházy József gróf**, Esterházy Ferenc és Thököly Kata fia. Született 1682-ben és meghalt 1748-ban. Valószínűleg 1719-ben lett Gesztes ura. József gróf volt Gesztes község telepítője és megalapítója. Róla bővebben emlékeztünk meg a munka folyamán.

2. **Ifj. Esterházy József gróf**, id. Esterházy József gróf és Eck Mária Franciska fia. Született 1714-ben. Altábornagy volt és Bécs katonai alparancsnoka. Felesége gróf Pálffy Antónia. Meghalt 1762-ben, utód nélkül.

3. **Esterházy Miklós gróf**, ifj. Esterházy József gróf unokatestvére, vagyis id. József gróf testvérének, Esterházy Ferenc tárnokmester és gróf Pálffy Szidónia fia. Született 1711-ben és elhunyt 1764-ben. Koronőr volt, egyben birodalmi nagykövet Németalföldön, Angliában, Portugáliában, Lengyelországban, Szászországban, Spanyolországban és 1755-ben Oroszországban. Az uradalom birtokosa volt 1762-től 1764-ig. 1764-ben még ő alapította a tatai piarista iskolát. Felesége volt herceg Lubomirska Annamária. Ennek az Esterházy Miklósnak volt a testvére Károly, egri püspök, a nagy templomépítő, és Ferenc, akik a cseklézi uradalmat kapták.

4. **Esterházy János gróf**, Esterházy I. Miklós és herceg Lubomirska Anna Mária fia. Született 1748-ban és meghalt 1800-ban. Atya halála után ő kapta meg a Csákvár Gesztes uradalmat, és bátyja, Ferenc a tatai uradalmat. János gróf építette a csákvári kastélyt és létesítette a nagy parkot. Beregi főispán is volt. Felesége gróf Pálffy Marianna. 1764-1800 között volt a Gesztesi uradalom birtokosa.

5. **Esterházy II. Miklós gróf**, Esterházy János gróf és gróf Pálffy Marianna fia. Született 1775-ben és meghalt 1856-ban. Felesége volt gróf Roisin Franciska. 1796-ban már ő járt a gesztesiek kezére, hogy kápolnát építhessenek. 1816-ban már ő építtette a második kápolnát, amelyet 1840-ben renováltatott és kérelmére kapta Gesztes 1851-ben a helyi káplánságot. A vértessomlói templomot 1851-52-ben szintén ő nagyobbította és renováltatta. 1811-ben kezére került a tatai, ugodi és deveçseri uradalom is.

1808-ban 10 000 Forintot adott a Ludovika Akadémiára. Meghalt 1856-ban, Bécsben. Gannában temették el, ahol már előbb feleségét, Roisin Franciskát is temették. A Gesztesi uradalom birtokosa volt 1800-tól 1856-ig.

6. **Esterházy Móríc z gróf**, Esterházy Miklós gróf és gróf Roisin Franciska fia. 1807-1890. Két testvérével, Miklós Ferencsel és Pállal 1857-ben ideiglenesen, aztán 1870-ben véglegesen osztozkodtak az

uradalmakon. Ennek az osztásnak értelmében Miklós Ferenc kapta a Tatai uradalmat 60, 864, 38 holddal, Pál a Pápa-Ugod-Devecseri uradalmat 84, 343, 56 holddal, valamint a mezőlaki uradalmat 5622 holddal, és Móricz a Gesztesi uradalmat 88, 819, 95 holddal. Móricz gróf felesége herceg Lobkowitz Polixena volt, aki férje halála után Mayerlingben karmelita apáca lett. Gesztesnek ez a földesura az Osztrák-Magyar Monarchia nagykövete volt a Vatikánál. 1861-ben tárca nélküli miniszter. 1866 júliusától október 30-ig átmenetileg vezette a külügyminisztériumot. Alatta épült 1870-1872-ben a mai gesztesi templom. 1866-ban visszavonult a politikától. 1874. december 8-án az egész Csákvár-gesztesi uradalmat hitbizományá tette. Meghalt 1890. november 8-án szélütésben Pirnában, a Drezda mellett szanatóriumban. Gesztes földesura volt 1856-tól 1890-ig.

7. Esterházy Miklós Móric gróf, Esterházy Móric gróf és herceg Lobkowitz Polixena fia. Született 1855-ben Rómában, meghalt 1925-ben. Jelszava volt: *Istenért, oltárért, és hazáért!* Mikor még nem undorodott meg a politikától, a katolikus nemzeti irány és megújulás egyik nemes vezére volt. Zichy Nándor gróffal, akivel benső barátságban volt, megszervezte a főrendiházban az egyházra sérelmes javaslatok ellenzékét. Zichyvel karöltve szervezte a Néppártot és ennek érdekében bejárták az egész országot. A katolikus érdekeket haláláig pártolta, erre egész vagyont áldozott.

A politikától visszavonult erősödő tüdőbaja miatt. Viszont a Katolikus Kör (Budapest) elnöke maradt, és a Szent István társulat társelnöke Zichy mellett. Segítette a *Fejérmegyei Napló* és 1896-ban az *Alkotmány* című újságok megjelenését. Édesanyja, a karmelitává lett Lobkowitz Polixena hercegnő emlékére felépítette a bánfalvi Karmelita Apácázárdát, amelybe 1892-ben vonultak be a szigorú karmelita nővérek. (*Schematismus 1913*). 1890-től 1925-ig volt Gesztes földesura. Illetve csak 1924-ig, mert ekkor váltották meg a gesztesiek a földjeiket az uradalomtól. Így ő az utolsó földesúr, aki 1925-ben már csak kegyura maradt a gesztesi templomnak, plébániának és iskolának. Felesége volt herceg Schwarzenberg Franciska.

8. Esterházy Móric János, Esterházy Miklós Móric gróf és herceg Schwarzenberg Franciska fia, 1881 április 27.-1960. január 20. A gesztesiek utolsó kegyura. Egyébként persze a gesztesi határ legnagyobb részének továbbra is ő volt a földesura és birtokosa, csak a falu népe és a gesztesiek által megváltott föld nem tartozott már alája, mint föl-

desúr alá. Az 1945-ös eseményekkel kapcsolatban azonban megszűnt gesztesi földesúr lenni, és kegyurasága is elvesztett minden reális alapot, vagyis megszűnt, és vele egyszer és mindenkorra vége lett ennek a középkori maradványnak. Móric gróf Majkpusztán született. 1906-ban alkotmánypárti képviselőnek választották meg a tóketerebesi kerületben. Mint Andrássy Gyula gróf híve lépett fel. 1917 június 15-én koalíciós minisztériumot alkotott a választójogi reform keresztülvitélére. Mivel ez nem sikerült, lemondott 1917. augusztus 9-én, és visszavonult a politikától. Komárom vármegye Törvényhatósági Bizottsága örökös tagjai között az első volt. (*Komárom vármegye évkönyve 1941, 5. oldal*). Szálasival szemben ellenálló volt. 1956-ban Ausztriába ment. Ott halt meg 1960. június 26-án. Máriacellben temették el. Özvegye, született gróf Károlyi Margit jelenleg is Majkon él az egyik remeteházikóban. Gyermekei: Mátyás Budapesten él, Marcel eltűnt a fronton, Menyhért meghalt, Mónika Ausztriában él. A grófné a nép általános vélekedése szerint nagyon kedves, közvetlen, barátságos, jószívű és adakozó volt, aki mindenkivel szóba állt, az embereket megállította és elbeszélgetett velük, előre is köszönt nekik, sőt segített közben a Majkhoz közel eső földeken dolgozni. Ezzel szemben a gróf zárkózott volt, kevés beszédű, aki legfeljebb vadászaival, erdészeivel váltott néhány szót. Volt azonban olyan, akivel egészen bizalmasan el tudott beszélgetni. Leginkább Majkon lakott. Hivatala Csákváron volt. Egy kedves epizódot mondott el özvegy Esterházy Móric grófnő a gróffal és egy gesztesi fiúval kapcsolatban. A gróffal együtt mentek egyszer a Majkhoz közeli erdőbe sétálni. Ott leültek az egyik szélén. Majkot is lehetett látni. Nemsokára előkerült egy fiú. Egészen elfogulatlan volt. Látszott rajta, hogy tehenével nem jár tilosban. Észrevette, hogy a gróf fekete kenyeret eszik. Szerette a rozskenyeret. Erre a gyerek megszólalt és azt mondta: *önök biztosan budapestiek! Mi ilyen kenyeret nem eszünk*. A gróf azt felelte neki: *mindenki olyat eszik, amije van*. Majd Majk felé mutatva ujjával, kérdezte a fiútól: *tudod, hogy ott mi van? Igen - volt a határozott válasz - ott van a malom és a gróf!*

Gesztes lelkipásztorainak névsora

A török világ elmúltával legelsőnek ezen a környéken a bánhidai plébánia kezdett működni. Anyakönyvet is kezdett vezetni, és idejártak az első gesztesiek is.

1746-ban eleinte Környéhez, majd Kozmához csatolták őket. Gyakorlatban mindkét helyre, eleinte mégis jobban csak Környére mentek, míg 1750-1756 között Kozmára. 1757-től újra Környéhez csatolták Gesztest.

Környei plébánosok voltak:		Az első kozmai:
1. Skripala Tamás	1746-1748	Kummer György
1747-		
2. Czvitkovics Máté	1748-1768	
3. Ehrenberg József esperes, tiszt. kanonok	1769-1784	
4. Szántó György	1784-1805	
5. Zolnay Sándor	1805-1813	

Az utolsó kettő idejében a vértessomlói helyi káplánok:

6. Pados József	1787-1790
7. Roys Lipót	1790-1796
8. Pussacker Tóbiás	1796-1803
9. Mikulay János	1803-1805
10. Zolnay Sándor	1805-1812 között, mint egyedüli plébános
11. Mutzer Dániel	1813-ban, mint adminisztrátor

Vértessomlói plébánosok:

12. Perger Ignác	1813-1823
13. Kappel István	1823-1850
14. Wohlmuth János	1850-1862
15. Billing Antal	1864-1872
16. Winkler Mihály	1872-1878
17. NácZ József	1878-1900 (†1927)

Saját, helyi lelkészeik voltak 1850-től, ám bár Vértessomló filiálisai maradtak:

18. Kukutska Hugolin kapucinus	1850-1869
19. Uffenheimer Lipót kapucinus	1869-1873

20. Maszhammer Venánc	1873-1896
kapucinus	
21. Polák Gyula	1896
22. Ressler Mihály	1896-1898
23. Tóth János	1898-1905 Mint helyi káplán 1900 júliusig, aztán a plébánia felállítása után 1900 júliusától, mint adminisztrátor.
24. Békeffy István	1905-1907 adminisztrátor
25. Zoncsich Jakab	1907-1908 adminisztrátor
26. Hajdyn Henrik	1908-1909 adminisztrátor
27. Graf Mihály	1909-1935 az első plébános
28. Hamburger Antal	1935-1962 (†1965)
29. Dr. Póka György	1958-1960 kanonok, adminisztrátor
Hamburger plébános betegsége idején	
30. Medgyesi Imre Dezső	1962-1963 kapucinus plébános helyettes
31. Böck János	1965- plébánoshelyettes

Vértesszomszagos plébánosok voltak:

1. Kummer György	1747-1748
2. Reisner Mátyás	1748-1750
3. Pehm Ferenc	1750-1752
4. Árvay Mihály	1752-1756

Magyarország uralkodói Gesztes alapításától a királyság végéig 1735-1945

III. Károly	1711-1740
Mária Terézia	1740-1780
II. József	1780-1790
II. Lipót	1790-1792
I. Ferenc	1792-1835
V. Ferdinánd	1835-1848
I. Ferenc József	1848-1916
IV. Károly	1916-1918
1920-tól , mint kormányzó nagybányai Horthy Miklós	

A győregyházmegyei püspökök 1735-1969

Groll Adolf	1733-1743
gr. Zichy Ferenc (vásonkői)	1743-1783
Fengler József	1787-1802
Filt József	1806-1813
herceg Schwarzenberg Ernő	1819-1821
Juranits Antal	1825-1837
Sztankovits János	1838-1848
Karner Antal	1850-1856
Simor János	1857-1867
Zalka János	1867-1901
gróf Széchenyi Miklós	1901-1911
Várady Árpád	1911-1914
Fetser Antal	1915-1933
Breyer István	1933-1940
báró Altorjai Apor Vilmos	1941-1945
Papp Kálmán	1945-1966
Bánk József	1966-1969
Kacziba József	1969-

JEGYZETEK

a munkában előforduló egyes szakaszokhoz felhasznált forrásművekről, és esetleges megjegyzések. A könyvek és iratok teljes címe a *Felhasznált forrásművek* cím alatt található

Gesztes fekvése, régi története

Fényes Elek 1851, Vértés 1959. 38-43. old. Vértesszőlős (Óstelep), Palanik szóbeli közlése.

Gesztes vára

Vértés 1959. 48. oldal, Nác 140,142, Csánki III. 486, Erdei Ferenc: Múemlékvédelem IX. Évf. 1965. 4. sz. 204. old., Krasztina Lajos 24-25-27, 32-33, Osváth Andor 619, Esterházy család krónikája, Szabad György 16-17.

Gesztes vára a török alatt

Vértés 1959. 49-50. oldal, Osváth Andor 619, Nác 140-142

Az újjáépítés és rendezés. Telepítés a gesztesi és tatai uradalomban. Esterházy József gróf

Wohlmuth Ferenc (Conscriptio) 18, 25, Posthuma /Nedeczky Kristóf műve. Ez évszámok szerint hozza az eseményeket, és ezért sokszor elég az évszámot megadni. Vaszary 34-37, Esterházy család krónikája, Osztrák-Magyar Monarchia IV. 494,487, Karácsonyi János 235-236, Mohl Adolf 67, 220-225, Schilling Bleyernél 52.

Gesztes települése

Mohl Adolf 220, Schilling 55, Posthuma 35, Országos Levéltár, Esterházy család: Csákvár-Gesztes P. 185. Fase. XLVI. 1-83.

Kozmai vizitáció, bánhidai, környei és kozmai, vértessomlói, gesztesi anyakönyvek

Kozmai vizitáció 1747, található a vértessomlói plébánián, Posthuma 235-236. old. 1746, 1800. évi megyei conscriptio. OL: Esterházy lev. anyag P. 187. I.A-Nr 2.

Honnan jöttek a Gesztesiek

Schmidt Bleyernél 24-25, Környei-kozmai anyakönyvek (házasultak, Tafferner 26, Dr. Fichtanau levele (Wien), Elzász alemann nyelvterület, Schwarzwald kevert. Van benne sváb is.

Régi szerződések. 1783. évi számadás könyv adatai

Az Esterházy család: Csákvár-Gesztes P. 183 I.A-Nr 1-és P 210 - IV. Fase. 4. O.L., Rechnung über baaren Geld-Empfang und Ausgaben deren Herrschaften Gesztes und Csákvár 1783. (Székesfehérvári megyei levéltárban található).

Vallásos fellendülés korszaka

Posthuma 220-224, 226-229, Nitsch 31,62, Szabad György 38, Voigt 202, 204, 206, 225, Osváth 619, Mohl 210, Nác: Liber Memorabilium.

Az 1770. évi környei vizitáció

Az 1770., 1781, 1830., 1875. évi vizitáció jegyzőkönyvei a győri püspökvár levéltárában találhatók.

Gesztes első kápolnája

Bezerédy Ignác levele (1796) a püspökséghez. A tatai esperes, Szerenka levele a püspökséghez és a püspökség válszai található a győri püspöki levéltár „Parochialia Gesztes” cím alatt

Napóleon kora

Borovszky 498, Parochialia Környe 1804.

Második kápolna, főoltárkép

Nác: Liber Memorabilium, Nác ebben a könyvben is évszámok szerint rendezi fejegyzéseit.

Gazdasági helyzet

Szabad György 23, 72, 188, 193, 210, 216, 218, Molnár Károly János. Országos Levéltár Esterházy család: Csákvár-Gesztes P. 187. I.A. Nro 3.

Kápolna renoválása és helyi káplánság

Nác: Liber Memorabilium

Társadalmi keresztmetszet 1851-1861

Gesztesi plébánia anyakönyvei, Osváth Andor 619, Szabad György 423, 441, Fényes Elek 1851.

Kolerajárvány, Kukutska Hugolin halála

1873. évi somlói vizitáció VI. pont (Püspöki Levéltár, Győr), Gesztesi anyakönyvek, Nác: Liber Memorabilium.

Uffenheimer-templomépítés és védőszentek

Nác: Liber Memorabilium, templom és plébánialeltár 1930, a gesztesi plébánia irattárában, Schütz Antal IV. k. 92 és 304.

Maszhammer-bíboroslátogatás

1875. évi gesztesi vizitáció, Nác: Liber Memorabilium

A gesztesiek szokásai

Főként Bohoni Jenő nyomán sikerült ezeket összeszedni. Szóbeli közlést adott Eck Ferenc és Eck Ferencné, Mozer Jánosné, özv. Mozer Józsefné, Mozer Mátyásné, Palanek János Gesztesről és Schmuck Juli néni, Wagner József Vértes-somlóról, Herengel János ugyancsak Somlóról.

Tafferner szerint a lakodalmi ebéd után volt „Spruchsagen”, amikor szinte mindenki mondott egy-egy versikét. Aztán jött a menyasszony három tánca. Utána általános tánc. Majd megjelentek az udvaron a falu gyerekei és felsorakozva énekelték el az „Ehstandslied”-et amelyet csendben mindenki végighallgatott (Eck Ferenc szerint Gesztesen is így volt valamikor).

Ennek az 1. és 5. verse így hangzik:

1. *Ihr Eheleut höret uns an, und fasset anz Herz das Gesang. Fest haltet die Liebe und Treue, in allen einander stehts bei!*

5. *Wo eimal die Liebe nicht ist, dort bleibet der höchste Gott nicht. Wo unfried der liebe Gott sicht, so gleich er sein Segen entzicht.*

A Christkindl közös forrásból származik. A gesztesieké bensőségebb valamivel. Csakhogy ők összekeverték a búcsúzó Herberglied-et az előző szöveggel.

A Gerberglied szövege ez. Ennek 2. és 5. versét keverték bele a gesztesiek az előző szövegekbe, ha Tafferner szerint ítéljük meg a dolgot.

Liebster Joseph lass uns gehen, lass uns eine Herberg sehen. Denn zum Schlafen ist schon Zeit, denn zum Schlafen ist schon Zeit.

Liebste Bürger und Einwohner, Gott wird euch schon ewig belohnen. Schenkt uns nur eine Herberg heut, schenkt uns eine Herberg heut.

Keine Herberg ist zu hoffen, dort steht euch der Stall schon offen.

Packts euch fort mit eurem Weib, packts euch fort mit eurem Weib.

Gott der alle Vögelein leitet, und der alle Tierlein kleidet,

Er wird erhalten mich und dich, er wird erhalten mich und dich.

Und zum Schluss wollen wir bitten, Gott liegt in der harten Krippen,

Er wird unser Richter sein, er wird unser Richter sein.

Polák Gyula helyi káplán-Hajdyn Henrik

Győregyházmegyei Schematismus 1913, győregyházmegyei körlevél 1900, 1901, 7. old. 1904, 52. old. iskolaszéki és hitközségi adókivetési lajstrom a gesztesi plébánia irattárában „Egyházközség” címen nyilvántartott adókivetési és számadási könyvből. Genius Kis Lexikona: Erzsébet királyné. - Szóbeli közlések.

Graf Mihály plébános 1923-ig

Győregyházmegyei Schematizmus 1913, 1930. évi plébánia és templomleltár, alapítványi napló, gesztesi plébánia irattárában, Osváth 619. iskolaszéki jegyzőkönyv plébánia irattárából.

A föld megváltása

Komárom Megye Tanácsa V. B. Mezőgazdasági Osztálya 8131/I/V/1-5/1951, szóbeli közlések.

Esterházy Miklós Móricz halála

Esterházy család krónikája, Krasztina Lajos 35.

Palanek és Richter család

Szóbeli közlések, Deutsches Lehrbuch-Német Nyelvkönyv az általános iskolák IV. osztálya számára 19-20. old, csanádi egyházmegye Schematizmusa 1916, 240 és 335 old. és 1916, 99 és 183 old.

Krauter Ferenc káplán levele (Temesvár).

Tűzvész-Hősök emlékműve-leltár

Plébánia templomleltár 1930, személyes közlések

Gazdasági válság

Szóbeli közlések, Molnár János K., G. Sándor Mária 3.

Hamburger plébános-per

Schematizmus 1936, körlevelek 1938, 46. old., Osváth 619, Molnár J. K., Beck Mihály közlése a perrel kapcsolatban

Hadszintér

Szóbeli közlés: Eck Ferenc, Richter M., Pillmann, Palanek J., Kluber M., Vértes 1959. 65-66. old., gesztesi anyakönyvek, temetői sírkövek, sírok.

Népi demokrácia

Szóbelik közlések, Molnár J. K.

Népviselő

Szóbelik közlés: Molnár Jánosné, Kluber Mihályné, Deutscher Kalender 84. old.

Temetőfal-dr. Póka-Böck János-Áder János

Szóbelik közlések, Schematizmus 1968, Historia Domus 1963-1969 két kötet, ez a gesztesi plébánia története. De csak 1963-al kezdődik. Személyi közlések főként Eck Ferenc, Palanek János és Beck Mihálynétól vannak. Erdei 4. sz.

204. old., 1965. évi körlevél. 50. old., iskolaszéki jegyzőkönyvek 1879-től.

Gesztes földesurai

Esterházy krónika, Krasztina 33,35,40, Szabad György 35,36,451,452, 1781. évi vizitáció, Bangha Kat. Lexikon II. 53. oldal.

Kimutatás a gesztesiek mai (1969) társadalmi elhelyezkedéséről

Ebben a kimutatásban fel vannak jegyezve a családfők és az egyedülállók. Kitűnik a kimutatásból, hogy a foglalkoztatás súlypontja a földről a bányára és erdészetre tevődött át, ami mellett a kicsi földdarabjait sem hanyagolják el azok, akiknek még van.

Tél kivételével sok asszony és leány dolgozik szezonmunkásként az erdészetnél. *(A hátszámokat a 2021. évi hátszámokhoz igazítottam - a Szerk.)*

I. Arany János utca (páros oldal) Pallanik Jánostól Kovács Pálig

2. Pallanik János volt fakereskedő, magánzó
4. Beck József sofőr
6. Özv. Hetz Mátýásné, bányász özvegye
8. Adonyi György bányász
10. Pillmann József erdészeti sofőr
12. Schalkhammer József bányász
14. Beck János bányász
16. Mozer Mátýás nyugd. bányász
18. Hetz Jakab földműves, fia Szólósi Jakab tanácselnök
20. Hartdegen Pál erdészeti dolgozó
22. Máhli Józsefné bányászati dolgozó özvegye, Máhli József TEFU gépkocsivezető
24. Pillmann József nyugd. erdészeti dolgozó és ifj. Pillmann József bányász
26. Beck Mihály földműves
28. Menoni János bányász, Kluber János sofőr, Horváth János sofőr.

30. Tromposch György erdészeti dolgozó, Tromposch Antal erdészeti dolgozó
32. Eigner János bányász, Magyar Dezső nyugd. ezredes
34. id. Richter János bányász, ifj. Richter János erdészeti dolgozó
36. Pillmann Máttyás földműves, Link János kisker. vállalati raktáros, Link Jánosné boltvezető.
38. Laub József bányász
40. Richter Ferencné erdészeti dolgozó
. Üres ház
42. Hellmayer Mihályné földműves, fia Hellmayer Mihály bányász
44. Schäffer József bányász
46. Schäffer Jánosné és Schäffer Mihály bányász
48. Schmidt Jánosné eltartott, Tromposch Mihály fuvaros
50. Reichhardt Mihályné nyugd. bányász
52. Hartdégen József hadirokkant, ifj. Hartdégen József erdészeti dolgozó
54. Eigner Ferenc és Eigner János bányászok
56. Mozer János bányász
58. Hartdegen Ferenc erdész, Geiszt József bányász
60. Pillmann Antalné és ifj. Pillmann Antal erdészeti dolgozók
62. Riezing Istvánné nyugd. bányász özvegye, özv. Melcher Istvánné kegydíjasok
64. Schäffer Antalné és ifj. Schäffer Antal bányász
66. Beck János földműves, ifj. Beck János sofőr
68. Jezsó Pál bányászlakatos, Eigner Györgyné nyugd. erdészeti dolg.
70. Stang Antal bányász, Hartdégen Vendel bányász.
72. Pallanik Jakab földműves
74. özv. Wachter Mihályné
76. Wohl József erdészeti dolgozó, Kluber János pincér Majkon
78. Hartdegen Mihály földműves, Hartdegen Ignác bányász
80. Kovács Pál erdész, Lőrincz Gáspár erdészeti fogatos

Arany János utca (páratlan oldal)

- Visszafele Schalkhammer Jánosnétól ifj. Richter Mihályig
73. ifj. Schalkhammer Jánosné bányászati dolgozó
Pillmann Józsefné magános özvegy
71. Vánkos Károly bányalakatos
69. Baumann Imre rendőr, a tanácsháza épületében
67. Mozer József kőműves
65. Kovács Pál sofőr és cipész (Fehértórol, Győr m.) Richter Mátyás nyugd. tanító
63. Hartdégen Jakab bányász
61. Romos ház
59. Wohl Jakab földműves, ifj. Wohl Jakab bányász
57. Iskola és tanítólakás, Molnár János tanító
- Erdészlak: Nagy István és Fehértói Béla erdészeti dolgozók
- Plébánia: Böck János plébános, Weisz János szolgálaton kívüli lelkész
- Kultúrház
43. Huber József bányász
41. Riezing István nyugdíjas bányász, Riezing Istvánné italbolt vezető
39. Hartdegen József erdészeti dolgozó
37. Szövetkezeti bolt. Vezető: Link Jánosné
33. Klub Mihály erdészeti dolgozó
31. Tromposch Péter bányász
29. Schmidt József bányász
27. Pillmann János erdészeti dolgozó
21. Laub József bányász
19. Eck Jakab bányalakatos
17. Pillmann Mátyás nyugd. bányász
15. Ménesi (Mozer) György bányász
11. Klub Ferenc bányászlakatos Kozmáról
9. ifj. Richter Mihály bányász

II. Vár utca (ma Petófi utca)

1. Pillmann János erdészeti dolgozó, Pillmann László nyugd. bányász
3. Pillmann Ferenc sofőr
5. özv. Laub Györgyné, ifj. Laub György gépkocsivezető
7. Pillmann József nyugdíjas bányász, Eck János villanyszerelő
9. Hartdégen Imre földműves, Rösszer József bányász Kecskédről
11. Kluber Mihály erdészeti sofőr
13. özv. Eck Ferenc nyugd. bányász
15. Wachter Pál nyugd. bányász
21. Hartdégen Imre erdészeti dolgozó
23. Hetzl János nyugd. bányász, ifj. Hetzl János erdészeti dolgozó
25. Pillmann György nyugd. bányász
20. Huber Mihály nyugd. bányász Kecskédről, Huber Ferenc bányász Gántról
18. Hartdégen Mátyás erdész
16. Laub János erdészeti dolgozó
14. Eigner József bányász
12. Schlapak József erdészeti dolgozó
10. Richter Mihály özv. földműves, Richter Ignác bányász
8. Vánkos József bányalakatos
6. Menoni Ferenc bányász
4. Hetzl Józsefné földműves, ifj. Hetzl József erdészeti dolgozó
2. Mozer Józsefné nyugd. községi hivatalsegéd özvegye, ifj. Mozer József bányász

III. Erdősor utca

1. Rieder Ferenc erdészeti dolgozó, Mezei (Metlák) Pál bágeros Gántról
3. Pallanik Jakab bányász
7. Teller János vasutas Szárról
11. Schaffer János bányász
13. Pillmann János TEFU sofőr
15. Kirschner János bányász Vértessomlóról
17. Eigner József kőműves
19. Tóth Miklós erdész, Tóth Miklósné tanítónő (elmenőben vannak)
20. Schalkhammer Ferenc bányász, kovács
18. üres ház

16. Schalkhammer József nyugd. erd. dolgozó, Slapak Ferenc erd. dolg.
14. Hartdégen József postás, Hartdegen Ferenc erdészeti sofőr
12. özv. Geiszt Józsefné nyugd. bányász
10. id. Kluber József nyugd. erdészeti dolgozó
8. ifj. Kluber József erdész
6. Pillmann Ferenc bányász
4. Kristóf Ferenc sofőr Somogy megyéből
2. Rizing János bányász, Kluber János nyugdíjas bányász (ikerház)

IV. Vértes utca

3. Hernádi (Hartdégen) József erdész, ifj. Hernádi József bányavil-lanszerelő
5. Pillmann János asztalos
7. Mautner János bányász (Csabdiról)
12. Vadásztársaság
10. Hetzl Ignác bányász
8. Pillmann József erdészeti dolgozó
6. Pillmann János bányász
4. Hartdégen János erdészeti dolgozó
2. id. Ménesi György bányász és Pillmann Pál bányász

Várban

Gróf Mihály vendéglős és Gróf Mihályné várgondnok.

**Dr. Künzig levele a Pallanikné és meséiről megjelent
könyv ügyében**

*Institut für
ostdeutsche Volkstunde
7.8.1969.
Leiter: Prof. Dr. Johannes Künzig
00*

*Freiburg-Littenweiler.
Im Oberfeld 10.*

Telefon: 6 76

*Herrn Seelsorger
Weisz János
Várgesztés, Arany János u. 53.
Komárom m. Ungarn*

Sehr geehrter Herr Pfarrer Weisz!

Sie bitten um ein Exemplar des 1941 in München erschienenen Buches „Zenker-Starzacher: Eine deutsche Märchenerzählerin aus Ungarn“. Leider besitzen wir selbst nur ein einziges Exemplar davon und, soweit ich weiss, hat auch Frau Zenker-Starzacher in Wien nur noch ein Exemplar. Das ist überaus bedauerlich, denn es wäre wahrhaftig für Ihre Gemeinde und die Familie Pallanik etwas ganz Besonderes, wenn sie dieses Märchenbuch besitzen würden.

Das Buch kommt auch in den Antiquariats-Katalogen bisher nicht vor. Man könnte im schlimmsten Fall eine Fotokoie machen, aber das würde eben doch relativ viel Geld kosten.

Wenn wir im Herbst von einer grossen reise zurück sind, wollen wir einmal sehen, ob wir Ihnen wenigstens einen Teil von diesem seltenen Buch kopieren lassen können.

Grüssen Sie unseren Freund Johann Pallanik und seine Schwestern aufs herzlichste.

*Mit besten Grüssen:
Ihr Prof. Künzig m.p.*

Dr. Fichtenau Henrik tanár levele

*Institut für Österreichische
Geschichtsforschung
A-1010 Wien, I. Universität*

Wien, 10.9.1969.

Ew. Hochwürden,

zu Ihrer Anfrage vom 1. 9. gestatte ich mir folgendes mitzuteilen:

1. Im Elsass wird ein dem Schwabischen engverwandter alemannischer Dialekt gesprochen. Nur um Weissenburg (Wissenbourg) im nördlichsten Teil des Landes spricht man rheinfrankisch.

2. „Saranja“ ist nach Graesse-Benedikt: Orbis Latinus 2. Aulf. das Saarland.

Ich hoffe, dass diese Angaben Ihren Familienforschungen dienlich sind und bin mit den besten Grüßen

Ihr

*H. Fichtenau s. k.
(Prof. Hainrich Fichtenau)*

Kräuter Ferenc temesvári káplán levele

Tem. den 25 Sept. 1969.

Hochwürdiger Herr Pfarrer!

Erlaube mir die Antwort auf Ihr Schreiben vom 10. sept. 1. J. deutsch zu schreiben, da ich mich in meiner Muttersprache besser ausdrücken kann. Sollten Sie aber noch eine Anfrage haben, so können Sie ruhig nur ungarisch schreiben.

Johann Pallnik ist in Ferencfalva (Franzdorf, rum. Valiug) am 12. März. 1922 gestorben und dort begraben worden.

Bischoff Glattfelder schrieb im Diözesancircular: „Hodie vero de morte Pallnik Johannis, administratoris in Ferencfalva venit munitus tristis, qui aetatis anno 58 et post 33 in vinea Domini exantlatus annos vocatus est ad aeternitatem.“

In unserer Pfarrkirche ist noch immer sein Handbüchlein des Lebenden Rosenkranz-Vereines, „Salzburg, 5. Aufl.“ und „Az élő rózsafüzértársulat imakönyve, Salzburg 1915“ in Gebrauch.

Die Pfarrei Ferencfalva ist heute so klein, dass sie keinen eigenen Pfarrer hat, sondern von Brebul Nou (Weidenthal früher Temesfő) administriert wird. Sollten Ew. Hochwürden nähere Angaben über den Verstorbenen haben woll, so können Sie sich an das dortige Pfarramt wenden (Adresse: Parochia romano-catolica, Brebul-Nou, jud. Caras-Severin).

Auch die bin gerne bereit Ihnen Auskunft zu geben, so weit es mir möglich ist.

In der Hoffnung Ihren Erwartungen entsprochen zu haben, verbleibe ich

Franz Kräuter Timisoara IV. Bd. Tineretti 15.

*in caritae fraternae
Franz Kräuter s. k.
Kaplan*

Gesztési nyelvpróbák

irodalmi német és gesztési kiejtése

Nacht-Nocht	Woche-Woucha	leben-lëim
wachsen-wochsn	Gott-Gout	glauben-glaum, klaum
Hand-Haund	Montag-Maudoch	Scheibe-Schein
kann-kau'	Wolf-Wuüf	liebe Mutter-liawi Muada
Ende-Eind	rollen-ruün	lieber Bruder-liawa Pruada
Engel-Eingl	geschwommen-gschwuma	liebes Kind-liaps Kind
reden-rëin	Sonne-Suna	aber-owa
Rede-Rëid	Bub-Pua	da-to
legen-lëign	Fuss-Fuas	deck-tick
Weg-Weich	gut-guad	Brot-Prod
Feld-Föhd	Kuh-Kua	Zeir-Zeid
Apfel-Opfü	Älter-Öüda, öütta	mit-mid
stellen-stöün	Zählen-zöün	Tritt-Trid
Stelle-Stöü	höher-heha	Knödel-Knäil
Zunge-Zunga	öfter-ëifta	Zettel-Zëil
bringen-pringa	über-iwa	betteln-peeln
lachen-locha	grün-fria, grian	Boden-Poun
saufen-sauffa	früh-fria	Tag-Toch
Lehren-Lehra	auf-af	Krug-Kruach
liefern-liefan	auch-aah	Schwager-Schwocha
er-ea	raufen-raffa	Bauch-Pauch
Herr-Hea	Häuser-Heisa	Bank-Paung
der-tea	läuten-leitn	schenken-scheinga
Schere-Schar	Wein-Wei'	Speck-Spëick
Flasche-Floschn	mein-meï'	enmal-amoi, amuü
wild-wüt	zwei-zwa	nocheinmal-nauamoö
spielen-spün	Heide-Haad	als-ois, oüs
Dieb-Tiab	Haimat Hamad	Holz-Huüz
Licht-Liacht	Stein-Staa	krum-krumb
schiessen-schiasn	Feuer-Feia	verschimmeln-vaschimbün
fliegen-fliagn	leuchten-leichtn	braun-prau
Sie-Sëi	Braut-Praud	rennen-reinna
dies-tëis	Brust-Prust	kennen-keina
Kopf-Koupf	bitten-pittn	drinnen-trinna

kommen-kuma
Himmel-Himl
Segen-Sëign
Wort-Woad
kurz-kuaz
lernen-leana
Kern-Kean
werden-wean
hören-hean
worden-woan
erst-eascht
Durst-Tuascht
Ferse-Feaschsha

hinauf-auffi
hinab-owi
herauf-auffa
herab-owa
hinein-eini
herein-eina
herus-ausa
hinüber-umi
herüber-uma
nach hinten-hindri
wir-mia
ihr-ëis
euch-eing
dessen-tein sei'

erzählen-vazöün
erschrecken-taschrëiek
erkennen-takeina
erwischen-tawischn
erlernen-taleana
Grundbirne-Krumban
Kartoffel-Brunnen-Pruna
ich sehe-i sech
reißen-reisn
essen-ëisn
schmeissen-Schmeisn
Schneiden-schnein
du wirst-tu weast

A következő jegyzetet kijegyezte az Országos Levéltárban található Esterházy család: Csákvár-Gesztes levéltári anyagából dr. Nagy Sándor ny. uradalmi intéző:

P.187 I.A. nro 1.

Nro 3-ból

Gesztes

Repertorium

154. oldal

Nota circa contractus Gesztesienses

Contractus primarius impolulationalis de A. 1756. sub A advolutus forts ideo produci non potest, cum punctum eiusdem 12 mum directe perennalitem inducat, et iteratis vicibus expressionem illam contineat, quod Communitas haec pari modalitate prout aliae tractanda sit.

Secundus Sub B. a 1 January 1775 ad 10 annos initus secure produci potest, salvat enim omnia Jura Dnalia-Contractu isthoc 31. Xbris 1784. expirato, Praedialistae sine contractu erant usque Annum 1801.

Tertius Sub C. a 1a January 1801 ad 6 annos initus, tandem bis ad triennium renovatus, et sic 31a Xbris 1812 expiratus etiam tute produci potest, quia adhuc clarius salvat Jura quaevis Dnalia, et Curialitatem cunctorum..? Genitorium? evincit,

Quod vero Extirpaturam dectam Schweitээр Wiesen attinet recursus hoc in menso Instantionalis Praedialistarum sub D: cum adnexa Dimensione Geometrics elargita Resolutione et in huius conformitate expediri contractu a 1a 8bris 1794 ad 7 annos sub E:per renovationes usque 31 Xbris 812 protensus, aequae nihil praejudiciosi in se complectitur.

Tatae, 9 Aprilis 1814.

A Pillmann családfa

A „Pillmann” névről elmondhatjuk, hogy tipikusan gesztesi. A Pillmann család az első gesztesi telepések között volt és a legszámosabb ma a faluban (1969-ben-a Szerk.).

A családfát, úgy, amint majd következnek, a már többször említett és idézett környei, kozmai, vértessomlói és gesztesi anyakönyvek alapján állítottuk össze. Nem hozzuk az összes Gesztesen élt Pillmannok nevét. Ez nagyon messzire vinne és igen nagy kutatást igényelne. Inkább arra törekedtünk, hogy a ma élő Pillmann családok, és csak a Gesztesen élők, mint a lánc ez idei utolsó szemei, ismerjék meg családjuk nemzedékeit és tudják visszavezetni családjukat a gesztesi telepítés idejére.

Mivel a mai gesztesi Pillmannok valamennyien visszavezethetők Pillmann Mátyás és Huber Anna Mária családjára, ezért ettől a családtól visszamenőleg csak Pillmann Mátyás egyenes ágon felmenő elődjait hozzuk, lefelé pedig csak a fiúágakat, kivéve az utolsó évtizedeket.

Megjegyzendő még, hogy Gesztesen először Pillmann András neve tűnik fel az 1746. évi környei kereszteltek anyakönyvében október 16-án. Szerepel a neve a kozmai vizitációs jegyzőkönyv gesztesi listáján is. És még többször fordul elő. 1756. június 9-én találkozunk először Pillmann Ádám nevével a kozmai halottak anyakönyvében Mária nevű lányának halálakor. Ugyanebben az anyakönyvben olvashatjuk özv. Pillmann Henrik nevét, aki 84 éves korában hunyt el Gesztesen és Kozmán temették el.

Végre 1758 június 12-én találkozunk Pillmann Dániel nevével a környei kereszteltek anyakönyvében. Felesége, Borbála akkor Somlón lakott, de már a következő évben Gesztesen van. Somlóról Máté nevű fiát kereszteltette, Gesztesen 1759. december 1-én Miklós fiát. Ennek a Dánielnek a családjába illeszkednek a mai Pillmannok Gesztesen. Ha beigazolódna, hogy a fent említett Pillmann András, Ádám és Dániel testvérek, akik öregatyjukat magukkal hozták ide, persze úgy 60 éves korában, akkor ennek az özvegy Pillmann Henriknek személyében 1672-ig vezethetjük vissza névszerint a Pillmann családfát, mert akkor született Pillmann Henrik valahol Németországban.

Még csak annyit előljáróban, hogy a Pillmann nevet Pelmon, Pelman, Pilmon, Pilmann, Püllmann, Pillmann változatban találjuk az anyakönyvekben.

Pillmann Dániel
Született 1720-30 körül
Mehalt 1784. 10. 8. hirtelen
Felesége N. Borbála

Pillmann Miklós
Született 1759. 12. 01.
Felesége Hamburger Anna Mária
Házasságkötés: 1790. 02. 08.
Pillmann Miklós 1805. 06. 16-án újránházasodott

Pillmann Mátyás
Született 1792. 02. 25.
Mehalt 1875. 05. 07.
Felesége Huber Anna Mária
Mehalt 1853. 01. 26.

Pillmann Mátyás
Született 1817. 10. 01.
Felesége
Wachter Anna Mária

Pillmann János
Született 1824. 03. 23.
Felesége
Oberling Erzsébet

Pillmann József
Született 1830. 03. 21.
Felesége
Scheffer Teréz

Pillmann Anna
Született 1837. 05. 21.
Férje
Klausz Ádám

A 4. ág 1. családjaja:

Pillmann Mátyás (1917.10.01.-1899.12.22.)
Wachter Anna Mária (1816-1888)
Házasságkötés: 1846.01.27.

Pillmann Jakab (1849.03.04.-1897-12.21.)
Sessler Mária (Vértessboglárról) (1850-
1930.01.30.)

Pillmann Mátyás (1855.01.25.)

Pillmann József (1857.02.28.)

Pillmann János (1860.04.11.)

Pillmann Mátyás (1873.06.07.-1946)
Rádl Mária (1879-1918.)
Házasságkötés: 1897.09.19.
Pillmann Mátyás 1922-ben újraházasodott
Wachter Terézszel (1874-1949)

Pillmann Mátyás (1899.02.25.)
Mozser Mária
Házasságkötés: 1925

Pillmann Imre (1900.10.31.)
Schäffer Teréz
Házasságkötés: 1925.02.08.

Pillmann Imre (1900.10.31.)
Schäffer Teréz
Házasságkötés: 1925.02.08.

Pillmann Teréz (1930.12.11.)
Adonyi Györgyné (1948)

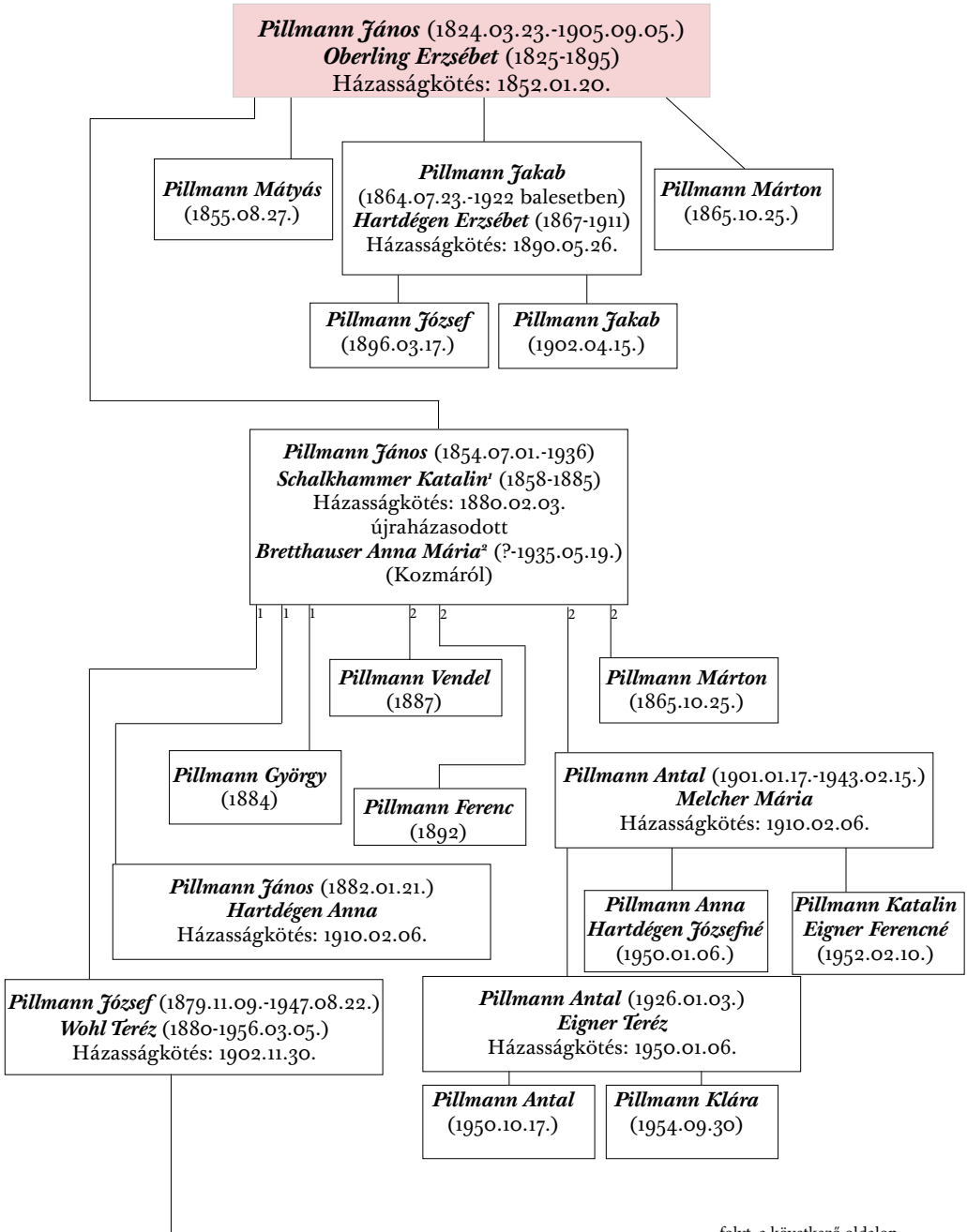
Pillmann Mária (1925.11.06.)
Hartdegen Pálné
(1947.11.16.)

Pillmann Mária (1933.02.03.)
Link Jánosné (1955)

Pillmann Teréz (1929.11.22.)
Schalkhammer Jánosné
(1950.01.01.)

Pillmann Lujza Margit (1935.06.26.)
Ménesi Györgyné (1956)

A 4. ág második családja:

folyt. a következő oldalon

folyt.

Pillmann József (1900.02.11.)
Wendt Mária
Házasságkötés: 1929.02.10.

Pillmann János
(1904)

Pillmann György (1907.01.07.)
Schaffer Mária (Kozmároról)

Pillmann József (1929)
Beck Katalin (1932)
Házasságkötés: 1955.02.20.

Pillmann Katalin (1903-1969)
Pallanik János 2. felesége
1944

Pillmann József
(1955)

Pillmann Teréz
(1957)

Pillmann György
(1947)

Pillmann József
(1949)

Pillmann János (1931)
Kluber Katalin (1935)
Házasságkötés: 1958.04.20.

Pillmann Ignác
(1953)

Pillmann Katalin (1959)

Pillmann János
(1961)

Pillmann Mária (1933)
Hartdében Imréné
Házasságkötés: 1956

Pillmann Lujza (†1950)

Pillmann Teréz (1934)
Hartdében Jánosné
Házasságkötés: 1957

Pillmann Magdolna (1946)
Eck Jánosné
Házasságkötés: 1967

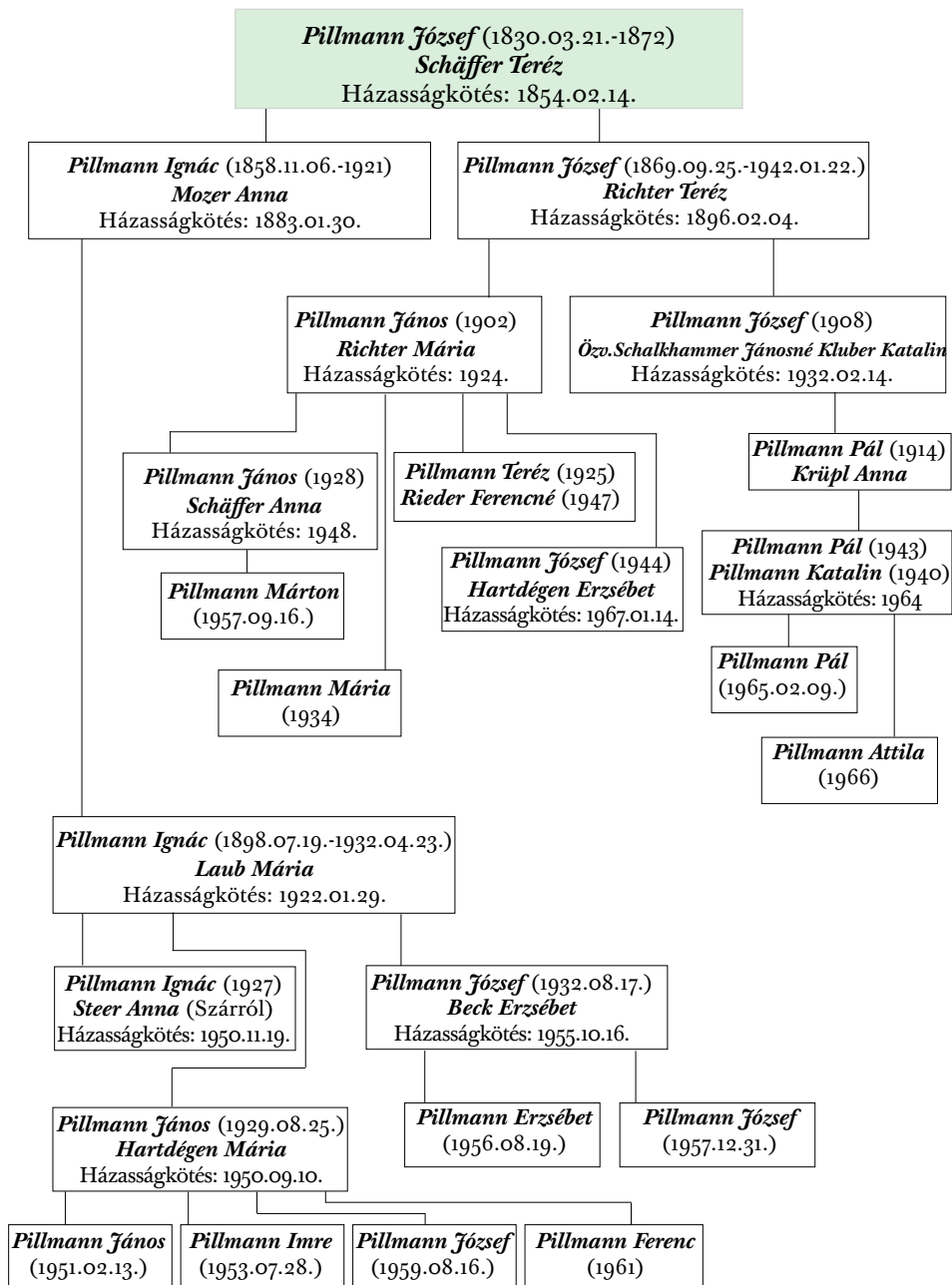
Pillmann Erzsébet (1936)
Kluber Józsefné
Házasságkötés: 1958

Pillmann György (1943)
Eck Éva
Házasságkötés: 1969. 08. 120.

Pillmann Anna (1939)
Ruppert Józsefné
Házasságkötés: 1958

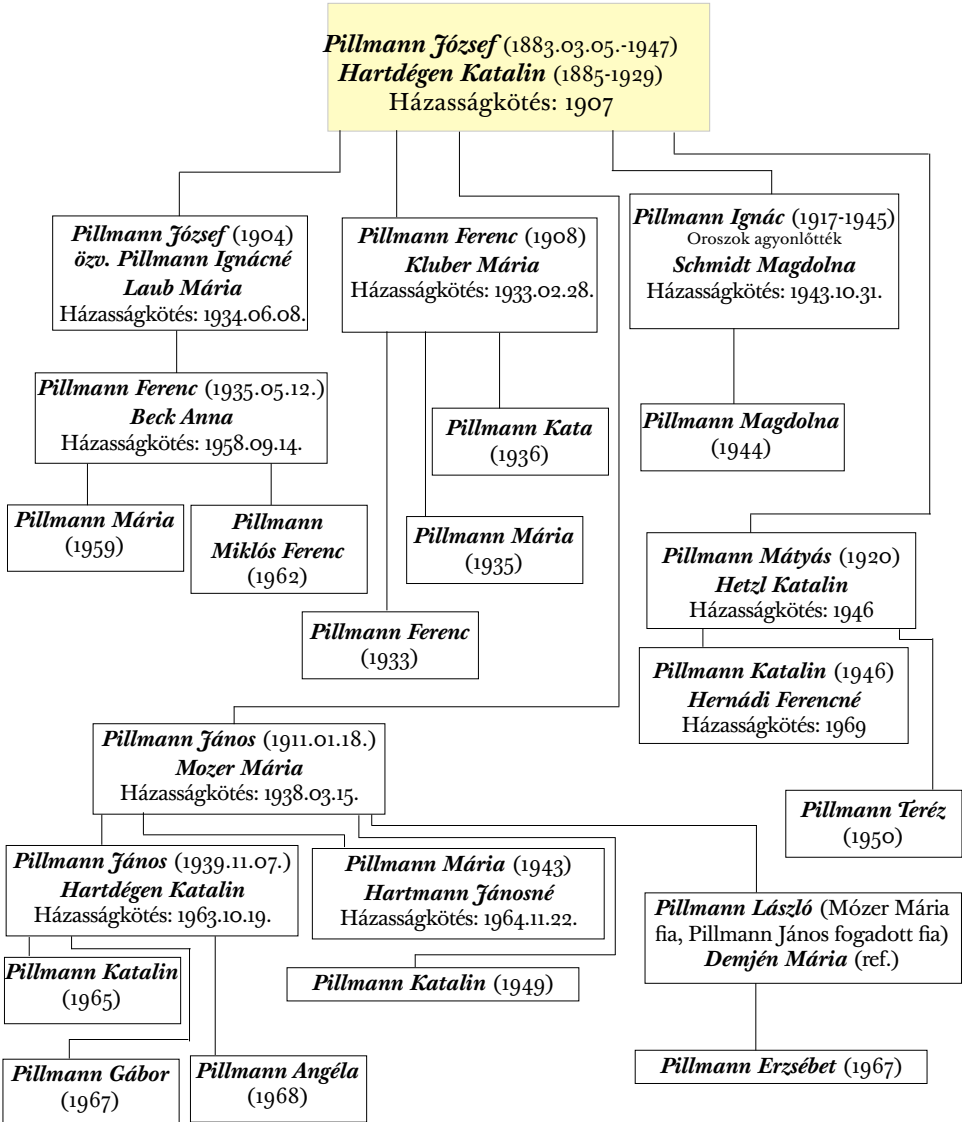
Pillmann Katalin (1940)
Pillmann Pálné
Házasságkötés: 1964

A 4. ág harmadik családja:

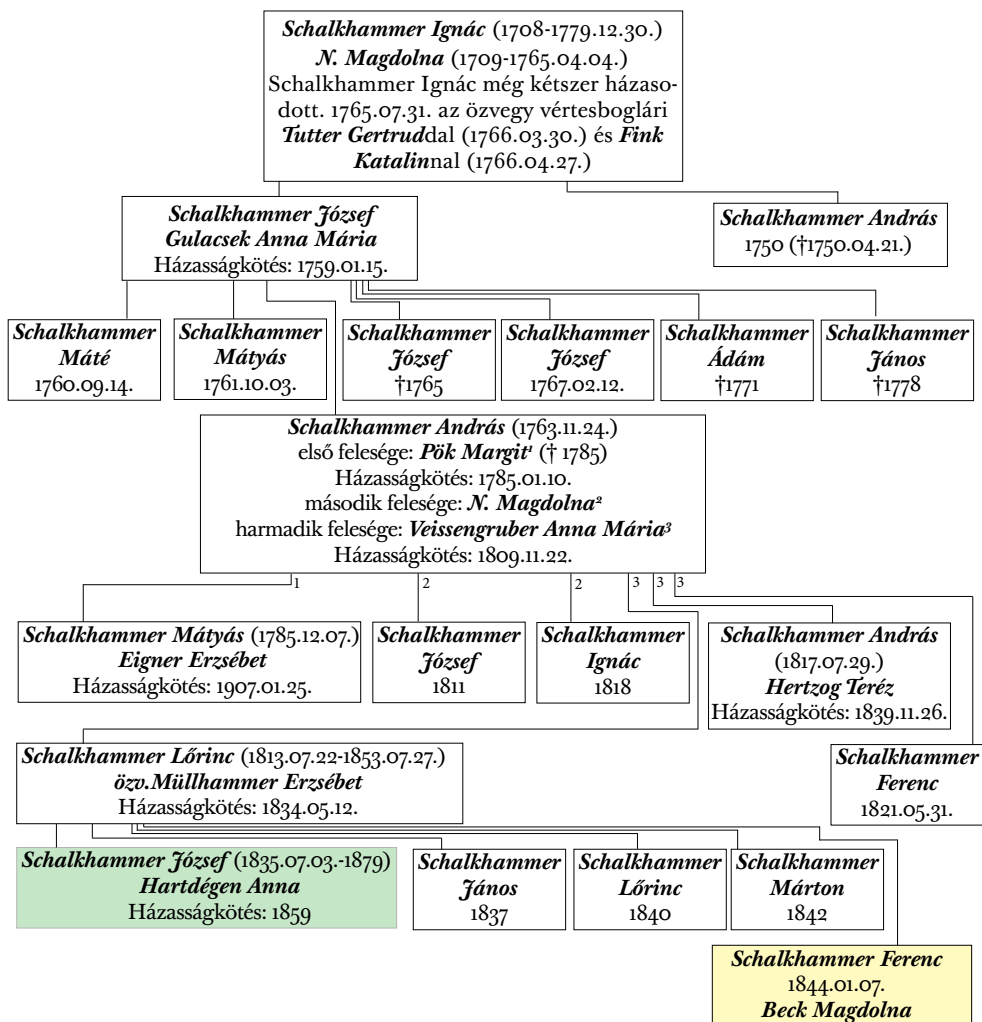
A 4. ág negyedik családja:

Ennek elején **Pillmann Anna** áll, Pillmann Mátyás és Huber Anna Mária leánya. Született 1837. 05.21-én. Házasságot kötött Klausz Ádámmal 1861. 05.05-én. Következik Pillmann Anna leánya, **Pillmann Katalin** (1860. 07.16), majd ennek fia:

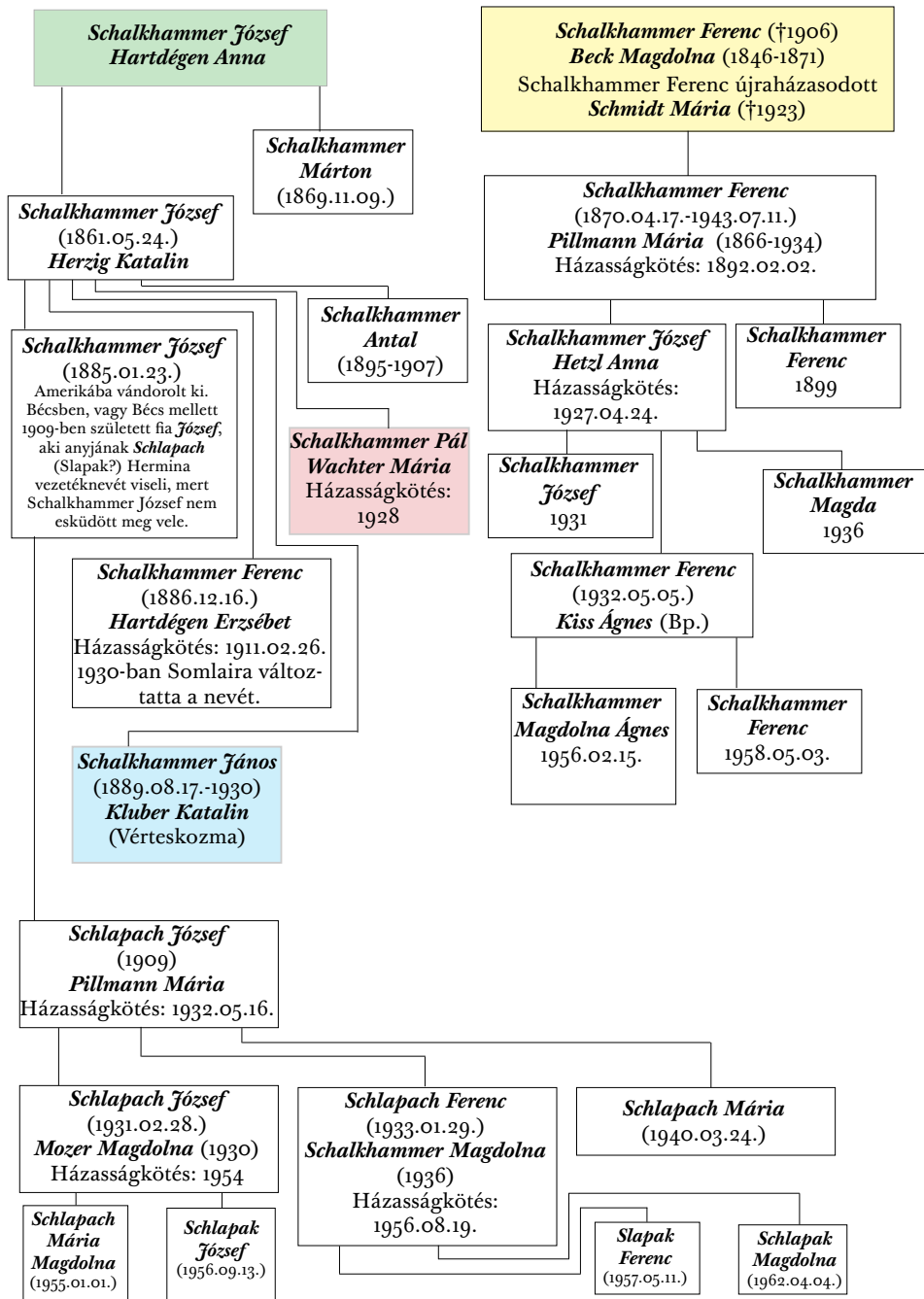

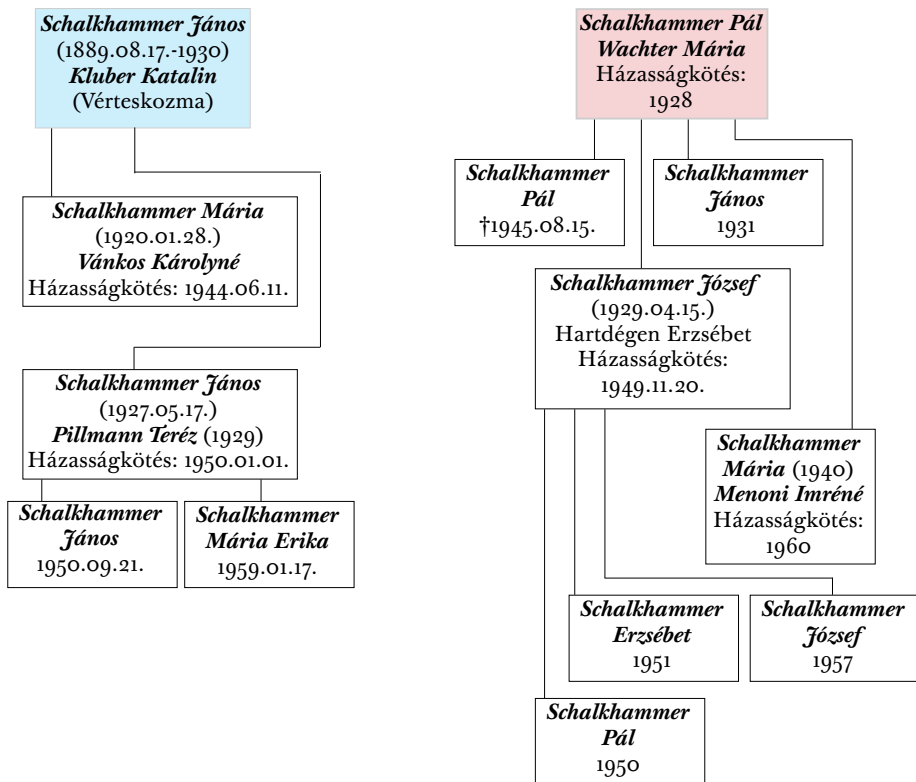
A Schalkhammer családfa

Schalkhammer Ignác és felesége, **Magdolna** neve 1749-ben tűnik fel Gesztessel kapcsolatban először a környei kereszteltek anyakönyvében. Mint keresztszülők szerepelnek akkor a gesztesi Kirschner Pál és felesége Gertrud Magdolna leányának keresztelésénél. 1750.04.14-én maguk kereszteltetik András fiukat, akinek keresztszülei Pelman András és felesége Helmayer Éva. Biztosra vehetjük, hogy az 1759-ben esküvő Schalkhammer József is az ő fia. Így aztán a következőképpen alakul a Schalkhammer családfa:

Az 5. ághoz:

A gesztesi lakosok 1763. évi összeírása igazolja a vázolt családfa helyességét. Eszerint ugyanis a Schalkhammer család tagjai akkor ezek voltak:

Ignatius Schalkhammer	61 éves
Magdaléna uxor	54 éves
F. Philippus	16 éves
F. Josephus	24 éves
Marianna uxor	30 éves
F. Mathius	1 éves

Schalkhammer Ignác fia tehát József, akinek a felesége Gulacsek Marianna volt.

A Christkindl dallama

Heiliger Erzengel Gabriel tritt du herein, lass heren deine Stimmelein!

I' komm herein jetzt früh und spod, i' bin ein ausgesandter Bod. Von Gott von

Gott bin ich gesandt, der heilige Erzengel Gabriel bin ich genannt. Die Krau' auf

meinem Haupt, die Krau' in meiner Hand, hat mir der Gott Vater, Gott Sohn

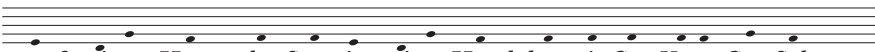
erlaubt. Heiliger Erzengel Michael tritt du herein, es weret schon erlaubt sein.

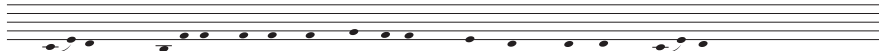
Ich komm herein jetzt abend und spod, ich bin ein ausgesandter Bot. Von Gott von

Gott bin ich gesandt, der heilige Erzengel Michael wer ich genannt. Die Krau'

auf meinem Haupt, den Szept in meiner Hand, hat mir Gott Vater, Gott Sohn

erlaubt. Heilige Maria tritt du herein, bring uns das liebe Jesulein!

Ich komm herein getreten, ob die Kinder fleissig beten. Wenn sie fleissig

beten und singen, werd die Maria eine Gabe bringen. Wenn sie aber nicht

fleissig beten und singen, werd die Ruatn uman Pugn springen. Wenn sie

aus der Schule geh'n, bleib'n sie alle Ecke steh'n. Blätter aus die Piachl

reis'n, alle Ecke wingl schmeisn. Solche Bosheit treiben sie. Liebste Birger und

Einwohner, Gott wird euch schön ewig belohnen. Er wird unser Richter sein,

er wird unser Richter sein. Und zum Schlusse wollen wirs noch bitten: Jesus ligt

in der harte Krippe, arm und bloss, keine Windelein, arm und bloss, keine

Windelein. Heiliges Christkindl sei nicht so hört, es geht nach allen deinen Wort.

Ich wer schon beteigen und wer die Kinder eine Gabe schenken. Heiliger Josef

tritt du herein, wiäch uns das habi Jesulein. Ei sui sein, Josef mein, was soll den

*Kind sein Name sein? **Jesus soll sein Name sein.** Ei sui sein, Josef mein, was soll*

*den Kind sein Wiege sein? **Krippe soll sein Wiege sein.** Ei sui sein, Josef mein,*

*was soll den Kind sein Windel sein? **Schlarelein soll sein Windel sein.** Ei sui sein,*

*Hirtens mein, tritts es herein und schaud nach eiren Jesulein! **Steifi, da Staa ist***

daß er. Nein, der Heiland ist geboren. Hirten stehet auf und gehet in rauschen

lauf in der Stadt nach Betlehem, dort werden den Heiland sehen, welcher heit

geboren ist, welcher heit geboren ist. Loben wir den lieben Heiland Jesu Christ,

*loben wir den lieben Heiland Jesu Christ. **Gebt mir was für den Esel auf die Ras!***

Utómegjegyzés

1969. november 1-jén, amikor jelen kézirat már le volt zárva, sőt, első példány már kötés alatt volt, előkerült több okmány és kézirat Vár-
gesztesre vonatkozólag a győregyházmegyei hivatal révén Hamburger plébános hagyatékából.

Ezekből említésre méltó :

1. A helyi káplánság 1850. évi alapítólevelének és a gesztesi híveknek erre vonatkozó kötelezettség vállalásának hitelesített másolata.
2. A plébánia 1900. évi alapítólevelének hiteles másolata, melynek 2. pontja szerint az uradalom 350 Ft-ot ad évente, negyedévenként pedig 740 liter búzát, valamint 20 köbméter kemény fát a plébánosnak, melyet a hívek vágnak és szállítanak be. Azonkívül 2 tehén egy-egy növendék legeltetését engedélyezi számára. (A győri káptalannál elhelyezett 6000 Ft alapítvány a templom gondozására volt szánva.)
3. Az OFB, azaz az Országos Földbirtokrendező Bíróság 28149/1924. sz. 1924. november 25-én kelt intézkedése és megállapodása a gesztesiek földmegváltása ügyében. Ebből kitűnik, hogy a MÁK Rt. vértessomlói ingatlanából kb. 14 holdat, a szári (szenttamáspusztai) ingatlanából kb 81 holdat adtak a gesztesiek kezébe. Az egyházi javadalmasok részére 15 k. holdat jelöltek. Ebből 9 és fél hold a somlói határban a plébánosé lett, és 5 és fél hold Szenttamáspusztán a kántortanítóé. Addig összesen 11 hold volt az egyházi föld. A földeket 10 éves részletben kellett megváltani. A Szenttamáspusztán levő 5 és fél holdat hamarosan visszaadták. A földrendezéskor 24 házhelyet is osztottak ki 300 n. öles nagyságban. Ezekből lett a mai Vár (*ma Petőfi- a Szerk.*) utca. A templom, plébánialak, iskola és temető tulajdonjogát a kegyúr továbbra is magának tartotta fenn.
4. Az 1875 és 1912 évi egyházi vizitáció jegyzőkönyvei.
5. Több más irat a plébániát, iskolát és híveket érintő kérdésekről. Ezekből tudjuk meg, hogy a templom első főoltára 1873-ban készült el. A Szent József tiszteletére szentelt mellékoltár pedig 1893. november 25-én. 1891-ben alakult a népkönyvtár, mely 1945-ben pusztult el. 1898. augusztus 7-én alakult a Gesztesi Olvasókör. Alapszabályai megvannak az iratok között.

Kiderül az 1903. október 11-én felvett iskolaszéki jegyzőkönyvből,

hogy tényleg volt bonyodalom a gróffal kötött szerződés körül, melyet a gesztesiek már nem akartak megújítani, és ebben az ügyben a földművelésügyi miniszterhez folyamodtak.

1905-ben (szeptember hónapban) kérvényt adnak be a grófhhoz, mint a plébánia kegyurához, hogy ne akarja Tóth János adminisztrátort innét elhelyeztetni, aki ellen ők annyi rosszat tettek félreértésből.

Graf plébánosnak 44/1916. sz. jelentéséből kitűnik, hogy akkor Gesztesnek három harangja volt. 106, 36 és egy 12 kg-os. Ezekből 1916. augusztus 4-én elvitték a két kisebbet 40 és 16 kg-nak számítva. *(K.u.K. Militärabteilung des Militärkommandos in Pozsony.-úrlapja)* 1922. április 23-án áldotta meg Graf plébános az újonnan 37,305 Koronáért hozatott 67,4 kg-os harangot. Felirata: *Magyarország Királynéja, könyörögi érettünk! Slezák László 1922.*

Az iskolát illetőleg új mozzanat, hogy 1857-ben, vagy előtte újjáépítették. A tantermet három lábbal rövidebbre vették, hogy a tanító szobája két öl széles lehessen. Téglával fedték. 1866-ban Takáts Ágoston, mint főtanító írja alá magát Gesztesen.

Több irat tesz tanúságot Graf plébános úr széleskörű tevékenységéről és lelki buzgóságáról. Külön említést érdemel még Prohászka Ottokár püspöknek Graf plébánoshoz írt latin lapja (1925.10.20.) és egy német levele (1925.10.01.) Vérteskozsmát illetően.

*Gedicht aus Podersdorf (Pátfalu a Ferső
keleti oldalán)*

*Im Lande vor allen,
Mein Dorf hier am See,
Wirst du mir gefallen,
So oft ich dich seh.
Meine Gedanken
Wie Reben umranken,
Heimet, dich süsse,
Du Dörfchen so klein:*

*All „meine Grüsse,
Alle sind dein!”*

*Bin ich einst müde
Der Jagd nach dem Glück,
Kehr mit dem Liede
Zu dir ich zurück.
Mag’s mir gelingen,
Fern zu erringen,
Fern zu erringen,
Heimat, dich süsse,
Dörfchen so klein;
All „meine Grüsse,
Alle sind dein!”*

Auf „Keschitz“ umgedichtet (Várgesztesre alkalmazva)

*Im Lande vor allen,
Mein Dorf hier im Tal, (Wald!)
Wirst du mir gefallen,
So oft ich dich nah'.
Meine Gedanken
Wie Reben umranken,
Heimet, dich süsse,
Du Dörfchen so klein:
All „meine Grösse,
Alle sind dein!“*

*Bin ich einst müde
Der Jagd nach dem Glück,
Kehr mit dem Liede
Zu dir ich zurück.
Mag's mir gelingen,
Fern zu erringen,
Fern zu erringen,
Heimat, dich süsse,
Dörfchen so klein;
All „meine Grösse,
Alle sind dein!“*

Újabb adatok Várgesztesről

1. Emlékmű a Vadászdombon (*Jagahiegl', Jagerhügel*)

A Mészáros- (*Missriasch*) hegygel párhuzamosan futó Vadászdombok egyikén 1838-ból származó kőemlék áll.

Úgy található meg, ha elmegyünk a vadászdombi volt szénégetőig. Onnét néhány lépés az *Allee* (Alé)-nak nevezett út, mely itt déli irányban halad. Ezen keveset megyünk déli irányban és elérünk egy kitérő utat, mely egy kanyarral nyugatnak tart. Ezen kb. 200 lépést megyünk és bal-kéz felől a fiatal fák között magunk előtt látjuk az emlékművet. Turisták is megkeresik. Az emlékmű felirata:

*Halb sieben Uhr am Morgen
des 26 September 1838.
Anbetung, Preis und Dank
zu den fünf Wunden
unsers Herrn und Erlösers
Jesus Christus Nazarenius.*

*Drück o Heiland deine Schmerzen
Tief in Aller Christen Herzen,
Lass dein Kreuz und Todespein
Nicht an uns verloren sein.
Vater u. Gegrüss. ,Heilig h:h:
N:F:E+M:P:E+P:N:E+M:E+
N:E+F:R:E+M:E+P:E+M:E:F:E:K+S:K*

A két utolsó sor nagybetűi személyneveket takarnak és minden bizonnyal az Esterházy család tagjairól van szó elsősorban. Erre vallanak az E betűk. Állítólag ezen a napon, szeptember 26-án, vadászat alkalmával egy idegen gróf ezen a helyen véletlenül meglőtte magát vagy erősebben megsérült. Ennek emlékére állították volna ezt az emlékművet. (*Richter Mihály elbeszélése szerint, aki atyjától hallotta. Ő akkor fiatalember volt.*) Lehet azonban, hogy valamelyik Esterházyval történt a dolog.

A nép között több változata is van a történetnek. Egyesek szerint agyonlőtte magát az illető, mások szerint vaddisznó tépte szét, vagy más lőtte meg.

(*Az emlékkövet az Erdőgazdaság a 80-as években elszállította eredeti helyéről és sokáig a tatabányai központjuk udvarán állt. A 2010-es évek közepén került vissza felújítva Várgesztesre, a polgármesteri hivatal mellé- a Szerk.*)

2. A Nagy Kőszikla barlangja

Azt mondják, hogy régen volt a *Grossi Staafösn* végén, mely a szakadékon át a Kis Kősziklára néz, egy barlang. Ebben a barlangban egy asszony volt bezárva. Kőlapot tettek a barlangra. Az asszony éjszakánként énekelt.

Közelebbit, pontosabbat senki sem tud. Vadabbat és valószínűtlenebbet annál többet. Palanik János mondja, hogy ő még látta a csontokat és valami nyilat is talált ottan.

3. 1807-ben Balenik Adalbert Asztalos Gesztesen

1807-ben Balenik Adalbert volt az asztalos Gesztesen. Kitűnik ez a kecskédi házasság 1807. évi (augusztus 16.) anyakönyvéből, ahol ez áll: *Balenik Adalbert asztalos Gesztesen.-Erzsébet, Printz Sebestyén bognár leánya kat. hajadon Kecskéden.* Balenik szintén kat. és nőtlen volt. Tehát Kecskéről hozta a feleségét.

4. Néhány származási adat a kecskédi anyakönyvek alapján

1789. november 26. **Schnabl József** majki molnár Ausztriából, 32 éves, menyasszonya **Pirchbauer Rozália**, majki szolgáló, szintén Ausztriából.

1790. május 20. Menyasszony **Vais** (biztos Weiss) **Anna Maria**, kat. szolgáló kb. 34 éves. Birodalmi „sváb” (*swaeva*, vagyis sváb területről való. Bizonyára Württembergből.)

1791. június 5. **Pealm Ignác** (*ex Silesia Borussica*) tehát porosz Sziléziából.

1795. június 9. **Hierlesberger Mihály** molnár (*ex Ulmer-Feld*, vagyis Alsó-Ausztriából, mert ott van ez a helység).

1801. február 16. **Csecsmanek Ferenc** Csehországból (*ex Bohemia*), céhbeli ács.

1801. május 4. **Tschischek György**, céhbeli takács Csehországból (*ex Bohemia*).

5. A római katolikusok jegyzéke Gesztes faluban 1763-ból

Másolat a környei plébánia „*Conscriptio fidelium parochianorum Környe anno Domini 1763*” című könyvéből, melyben a gesztesi résznek alcíme: „*Catalogus tantum Romano-Catholicorum in Pago Gesztes*”. Másolta 1969. november 29-én Weisz János.

A jegyzék hozza a családfőt, utána a feleségét és a gyermekeket. A nevek utáni számok az életkort jelzik, ebből állapították meg, hogy hány gyónó köteles van. Az F. jelenti a fiút és a leányt. A latin ugyanis *filius*=fia valakinek és *filia*=leánya valakinek. Jelenthet azonban *famulus*-t azaz szolgát is. Ámbár ezek jelzése inkább az S, *servus* vagy *serua*. Az In az *incola*-nak a rövidítése és házatlan zsellért azaz lakót jelez. Csak 6 ház van számozva. *Uxor*=feleség.

1. Wolfgangus Sturm	37 <i>annorum</i>	3. Andreas Altman	31
Catharina uxor	39	Annamaria uxor	33
F. Nicolaus	9	F. Petrus	8
F. Barbara	7	F. Josephus	2
F. Joannes	3 <i>Heb.</i> (3 hetes)	In. Joannes Teller	40
In. Josephus Kollman	37	Rosalia uxor	38
Margaretha uxor	45	F. Josephus	7
F. Annamaria	8	Michael Hetzel	38
		Elisabeth uxor	29
2. Jacobus Barthalter	30	F. Dorothea	12
An. Maria uxor	26	F. Mathias	4
F. Henricus	7		
F. Margaretha	3	In. Joannes Krippel	45
Joannes Weinfurt	35	Magdalena uxor	32
Annamaria uxor	34	F. Josephus	8
F. Wolfgangus	4	F. Rosalia	7
F. Joannes	2	F. Catharina	4
In. Georgius Jäger	38		
Gertrudis	35	4. Mathias Weber	40
F. Sebastianus	10	Margaretha uxor	37
F. Jacobus	8	F. Sophia	6
F. Annamaria	4	F. Antonius	4
F. Georgius	1	F. Elisabeth	3
		S. Catharina	17

Josephus Maussamer	32	F. Henricus	5
Annamaria uxor	23	F. Annamaria	3
F. Magdalena	3	F. Eva	1
In. Georgius Blabenstein	60		
Magdalena uxor	40	Ignatius Schalkamer	61
F. Annamaria	6	Magdalena uxor	54
		F. Philipus	16
5. Wolfgangus Draxler	52	F. Josephus	24
Elisabeth uxor	63	Marianna uxor	30
In. Adamus Prandl	60	F. Mathias	1
Wolburgis uxor	60		
		Andreas Wilhamer	60
6. Michael Bartschneider	50	Catharina uxor	60
Barbara uxor	42	F. Antonius	20
F. Elisabeth	10	F. Franciscus	18
Antonius Seelig	34	In. Conradus Duterrich	52
Marianna uxor	26	Catharina uxor	27
F. Simon	12	F. Georgius	3
F. Casparus	10	F. Joannes	1
F. Rosalia	8	Joannes Helmeyer	40
F. Annamaria	6	Eva uxor	38
		F. Michael	14
Daniel Pilman	50	F. Michael	12
Barbara uxor	30	F. Dorothea	9
F. Mathias	6	F. Annamaria	8
F. Nicolaus	4	F. Joseph	6
		F. Barbara	4
Michael Kisinger	28		
Margaretha	23	Petrus Beer	33
F. Jacobus	2	Annamaria uxor	30
Andreas Pilman	40	F. Annamaria	9
Eva uxor	30	F. Philippus	6
F. Michael	12	F. Joannes	6(?)
F. Gertrudis	14	F. Martinus	4
F. Joannes	10	F. Andreas	1
F. Annamaria	7		
F. Joannes	6	Gabriel Blasek	40
		Catharina uxor	38
Adamus Pilman	45	F. Petrus	9
Annamaria uxor	42	Georgius	6
F. Wendelinus	11	F. Joannes	6
F. Elisabeth	6	F. Mathias	1

Gemini (ikrek)

Philippus Grembs	69	Martinus Wiesengruber	50
Catharina uxor	69	Catharina uxor	50
S. Antonius	7	F. Andreas	21
Joannes Berdo	24	F. Fridericus	17
Magdalena uxor	24	Petrus Eisenreich	60
In. Paulus Homburg	30	Marianna uxor	43
Barbara uxor	31	F. Augustinus	14
F. Annamaria	9	F. Georgius	6
Simon Hartman	50	F. Annamaria	3
Annamaria uxor	36	Martinus Kutrik	34
F. Barbara	17	Elisabeth uxor	24
F. Annamaria	11	F. Joannes	11
F. Georgius	13	F. Margaretha	1
F. Josephus	6	Josephus Schallhorn	35
F. Joannes	5	Theresia uxor	30
Mathias Wiesengruber	26	F. Elisabeth	2
Ursula uxor	34	S. Annamaria	17
F. Josephus	2	S. Martinus	12
F. Marianna	1	S. Marianna	8
In. Margaretha vidua	63		
Joannes Pigler	48		
Annamaria uxor	27		
F. Marianna	12		
F. Georgius	11		
F. Elisabeth	6		
F. Joannes	4		
Georgius Jorg	36		
Regina uxor	30		
F. Catharina	8		
F. Annamaria	7		
F. Marianna	6		
F. Theresia	4		
F. Regina	2		
F. Michael	1		

Numerus Confitentium (gyónók) 107

non Confitentium 68

Conscriptio gestessiensium pariter facta sub me Matthaeo Czvitkovics parcho m. p. Anno 1793. (Czvitkovics M. plébános alatt.)

Összesen volt 38 család, beleszámítva Schalkhamer József családját is, melyet a jegyzék még nem vett künön háztartásba. Ismerős családnevek a *Hetzel, Pilman, Schalkhamer, Helmeyer, Draxler (Teller)* nevek.

1747. évi jegyzékhez viszonyítva viszont hiányoznak a *Richter* és *Kirschner* családok.

A falu lélekszáma 175. Ebből 87 a gyermek 1-14 éves korig. Tehát a lakosság fele! Kérdés azonban, hogy az életkorra vonatkozó számok pontosak-e?

6. Gesztes részvétele az 1848-as szabadságharcban

Erre vonatkozólag találunk egy idézetet Várgesztes ama kis történetében, melyet a falu ifjúsága 1969-ben készített. „*Gesztes községből a most folyó igazságos háborúban egy mészégető és 3 hátasló vesz részt. Tata, 1848*”.

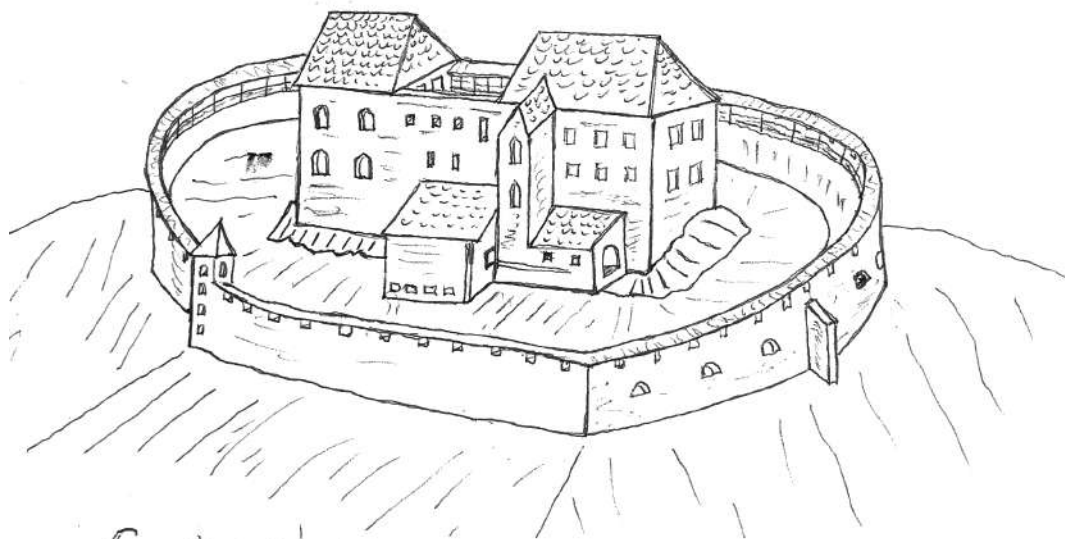
7. Fényes Elek leírása Gesztesről 1851 (teljes másolat).

“*Gesztes, majorsági telken népesített pusztai falu, Tatához 1 5/16 állomásra, regényes vidéken, hegyek közt kies völgyben, keletről szántóföldei területnek, délről felette a Mészárszék-hegy emelkedik. Határai keletről Kozma, délről Kőhányás és a biborkai pusztá, nyugot és északról a zsemlyei határ s hová Biborkától kisarkallik 3100 holdnyi földterületének 3/4 része erdőség; szántóföldre meglehető, réte kevés. Északról a falu felett a rétszélben van kis halastava, mellyből egy ér folyik át a majki alsó tóba. A tó felett égetni való mész-kő-bánya van, melly több mészkemenczékben használtatik fel; keletre a falutól 1/4 órányira magas hegyek közt alacsony hegyen romban állnak hajdani földsánczokkal körülöve a régi gesztesi vár falai. A lakosok általában majorsági zsellérek, főkép szén és mészégetésből élnek, továbbá favágással, bognársággal és kádársággal foglalkoznak. Számok 351 r. kath. főre megyen, kiknek leányegyházuk helyben lévén sz. Miklós tiszteletére szentelt templomuk a zsömléi anyaegyházhoz tartozik. F. u. gr. Eszterházy Miklós, s e pusztá nevet ad egy uradalomnak, mellyhez nagy Igmánd, Ászár, Kethely, Császár, Szend, Szák, Oroszlán, Bokod Fejér megyében, Ondód, Boglár, Kozma, Magyar-Almás, Csákvár, Győr megyében Gönyü, Táp, Táp sz. Miklós, Eörshelységek;*

Komáromban: Makk, Kereki, Gerencsér; sz. György vár, Mindszent, Biborka, Majk, s. a. t. puszták is tartoznak. 1732-ben id. gr. Eszterházy József és ifj. gr. Eszterházy Ferencz Eszterházy Antal hűtlensége címe alatt kir. parancs mellett nyertek igtatást az egész gesztesi uradalomban. Ezen pusztától vette nevezetét Komárom megyének gesztesi járása, noha ez most más járásba esik; akkor azomban a tatai és gesztesi járás egy lévén győrinek is nevezetett, épen úgy mint a csalóközi vízköztinek, az udvardi pedig érsekújvárinak.”
(*Fényes Elek: Magyarország Geographiai Szótára 1851*).

Amit id. Esterházy József grófról és ifj. Esterházy Ferencről mond, azt a Környével kapcsolatos kutatások alapján már helyesbíteni kell. Röviden annyit, hogy 1693-ban névszerint özvegy Esterházy Ferencné, gróf Thököly Kata intézkedik Környén, mint a gesztesi uradalom birtokosa, aki erős kézzel tartotta a birtokait fiai Ferenc, József és Antal számára. 1702-ben már fia, Antal a gesztesi uradalom földesura. Meghalt számkivetésben Rodostóban 1722-ben. Tehát 1711-ben II. Rákóczi Ferencsel elbujdosott. Birtokait hamarosan és nem 1732-ben, megkapták testvérei. Erre nézve ezeket olvassuk a bánhidai plébánia 1714. évi vizitációs jegyzőkönyvében: „*filiálisként két egymással szomszédos és könnyen megközelíthető falu tartozik hozzá, melyek máskülönben a jó katolikus névnek örvendő galántai Esterházy József és Ferenc urakhoz tartoznak. Az egyiknek neve Környe, a másiké pedig Oroszlány.*” (Vizita 1714 és OL Esterházy Dominium Gesztes P. 185 Fasc. VII. Nro 1.)

8. Vázlatok, rajzok a várról 1556, 1560 és 1458-ból

Gesztes vára

1458. (A gesztesi ifjúságnak
1869-ben készített a Gesztes
váráról, történelmi rajz
átvett rajz.)

„Custodia Hungaria” „Story of Fortress Gesztes”

9. Új kereszt a temetőben 1950.

A háborút követő években, amikor még nehéz volt az élet és sokfelé még a házak is megújításra, kijavításra szorultak, a gesztesi temető keresztje is csak hevert a temető közepén. Alja elkorhadt, törzse eldőlt és csak hevert gondozatlanul. 1949-ben született Hartdéken Mátyásék (Vár utca – ma *Petőfi utca* – a *Szerk.*) kislánya, Mátyás. A gyermek életét azonban nemsokára kétoldalú sérv halálosan veszélyeztette. Egyre romlott az állapota. Mikor aztán 1950 tavaszán szinte csodálatosan jobbra fordult a fiúcska állapota, a boldog és hálás szülők saját költségükön, Hamburger plébános tudtával, új tölgykeresztet állíttattak a kidőlt helyébe, még az év első felében. A keresztben lévő bádoggal Krisztus-testet Hartdéken Mátyás egyik, akkor Gesztesen lakó ismerőse, Kovács László festette. Nem volt festőművész, azonban megvolt hozzá a kez ügyessége és szívességéből vállalta a munkát. A kereszt fája még most is nagyon erős, csak a festés fakult el. A régi kereszt fáját pedig a nagyszombati tűzszentelésre használták fel.

10. Népmissió Gesztesen 1934/35

Az 1969. november 18-ára újra előkerült plébániai iratokból kitűnik, hogy 1934. december 30-tól 1935. január 6-ig népmissió volt a gesztesi templomban, melyet Janisch Mihály lazarista atya tartott Graf Mihály plébános meghívására.

11. Néhány érdekes adat Gesztesről a vértesszobai anyakönyvekből

a. a gesztesiek szobai plébánosai ezek voltak:

1.	Kummer György	1747-1748
2.	Reisner Mátyás	1748-1750
3.	Pehm Ferenc	1750-1752
4.	Árvay Mihály	1752-1756

b. a kereszteltek anyakönyvéből (1747. május 24.) kitűnik, hogy a Gesztesen lakó Richter Mátyás pintérmester volt feleségének neve Kunigunda.

c. A halottak anyakönyvéből:

1752. december 30. a Gesztesen lakó Sallberger Ádám 1 napos leányát, Mária Katalint a plébános jóvoltából Gesztesen temették el, annak ellenére, hogy Kozmán volt a gesztesiek temetkezési helye. Bizonyára rossz idő miatt, aminthogy 1754-ben Millhamer gesztesi munkást (kb 32 éves) például a nagy hó miatt nem tudták átvinni Kozmára, és ezért itt temették el.

d. Gesztes nevét sokáig *Gösstes*, *Kostis*, *Kostesként* írják.

12. A környei kereszteltek anyakönyvének feljegyzése szerint 1757. március 18-án **Klausenberger Antal volt a vadász Gesztesen**. Felesége Erzsébet. József nevű fiát keresztelték ezen a napon. Keresztszülőknek vannak beírva Szikora Mátyás úr, erdőmester (főerdész?) és négy éves leánykája, Szikora Antonia.

13. Római nyomok a váron, és Forster Gyula báró jegyzéke a gesztesi „váromladék”-kal foglalkozó forrásművekről.

Forster Gyula báró Magyarország Műemlékei Budapest 1906 című munkájában olvashatjuk a 446. oldalon: Gesztes vára: A rom egyik szögletén római feliratos kő (Rómer: Arch.közl. VIII.215.)

A 447. oldalon: Római hypocaustum nyomai.

A mű a gesztesi „váromladék”ra vonatkozólag ezeket a forrásműveket sorolja fel:

a. Hunfalvy J.: Mo. és Erd. Kép. II.23.

b. Könyöki rajzai. M. Biz. 1885. 64.65.72., 1886.3.10.18.30.63.

c. Arch. Évf. 1886.185.

d. Rómer hagy. XVI. sz. cs. és Jegyk. VIII, 117, 119. Két lap ironvázlattal M. Biz.

e. Nác J.: Arch. Közl. XXII. 135-142. Alaprajz és 5 képpel.

f. Komáromi lapok 1887.20.

g. Gyulai R.:Komárom vm. t. és r. Egly. 1890. jel.IV.33.

h.Eml. Arch.Ért.1900.179.

i. Csánki D.:Mo fldr. III.486.

Ezekből az e. és i. alattiak bele vannak dolgozva „Várgesztes történetébe”.

Mind a 13. pontot Weisz János jegyezte Várgesztesen, 1971. január 21-én.

14. Török emlékek a várban

Helyreállítják Gesztes várát. Török emlékek.

Sándor Mária régész, az Országos Múemléki Felügyelőség dolgozója irányítja a Gesztesi vár feltárását.

Tizedik hónapja folyik itt a munka. A török megszállás emlékeit törökök építette lőrések, folyosók és jellegzetes építmények igazolják. Találtak egy földben rejtőző kemencét, mely ritka lelet Magyarországon. Ezt is a törökök építették. Látható az égett föld, az agyagozás nyomai és cseréptál maradványok. (Újságcikk, jegyezte: T. S.; az újságcikket kivágva Láng Antal nyugd. környei jegyző adta, de fejléc nélkül, úgyhogy az újság címét nem sikerült megtudni. Valószínű, hogy 1960 vagy 1961-ből való a cikk, mert 1960-ban kezdték meg a vár helyreállítását.)*

Helyreállítják Gesztes várát

Török emlékek — Múzeum és turistaszálló

„1588. november 9. Gregorosz Vince győri és Huszár Péter pápai kapitányok 200 emberrel éjjel tájban a gesztesi vár alá húzódtak. A gyulopság megrohanta a kapukat, mielőtt a felriadt törökök védekezni tudtak volna. Rövid időn belül az ostrom a belső várkapu előtt tombolt. Végül a törökök megadták magukat — így emlékezik egy írás Gesztes váráról.

Hogy a várban — melyet más okmányok, a Csákok 1231-ből és 1237-ből eredő végrendelete is említ — valóban voltak törökök, ezt nemcsak az írásos dokumentumok igazolják, hanem a feltárások leletei is. Sándor Mária régész, az Országos Múemlék Felügyelőség dolgozója irányítja a gesztesi vár feltárását. Tizedik hónapja folyik itt a munka. A török megszállás emlékeit — törökök építette lőrések, folyosók és jellegzetes építmények igazolják. Találtak egy földben rejtőző kemencét, mely ritka lelet Magyarországon. Ezt is a törökök építették. Látható az égett föld, az agyagozás nyomai és cseréptál maradványok.

— A gesztesi várnál végzett feltárásának az a célja — mondta Sándor Mária régész —, hogy a kutatók, ásatá-

Kijavítják a régi falakat

sok alapján a történelmi várat eredeti formájában helyreállítsák. Ugyanakkor a Komárom megyei Idegenforgalmi Hivatal, a megyei tanács és más szervek segítségével turistaszállást létesít a régi várban. A földszinten négy boltos terem van,

illetve lesz, ha mindet újjáépítik. Az egyikben az étterem, a másikban a konyha, raktár, egy további teremben a várbeli ásatásoknál előkerült faragott kövek, különböző tárgyak számára múzeum kap helyet. Az emeleten lesznek a különböző hálószobák és termek. Megépítik a várhoz vezető utat, a gépkocsik számára parkolóhelyet. Vízzel és villanyról is gondoskodnak.

— Az idén fél millió forint értékű munkát végeztünk a várnál — mondja Székely Géza, a Komárom megyei Idegenforgalmi Hivatal vezetője. — Ez az összeg már elegendő jelentős ahhoz, hogy a turistaszállás építését megkezdjük.

A régészeti csoport szívesen fogadná, ha megyei KISZ-bizottság patronálná a vár helyreállítását. A törökök eltakarításánál, az építőanyagok szállításánál és a felvezető út építésénél sokat segíthetnének a fiatalok. Így meggyorsulna a vár restaurálása, s előbb elkészülhetne a szép, idegenforgalom céljaira is megfelelő turistaszállás.

T. S.

*A kérdéses cikk a Komárom Megyei Dolgozók Lapja 1961. 07. 01. 51. számában jelent meg.

Légifotók 1966-71

*Az Arany János utca a buszmegállóig
Légifotó 1966-ból*

*A buszmegálló és környéke
Légifotó 1966-ból*

A Vár utca (ma Petőfi), Erdősor- és Vértés utca 1966

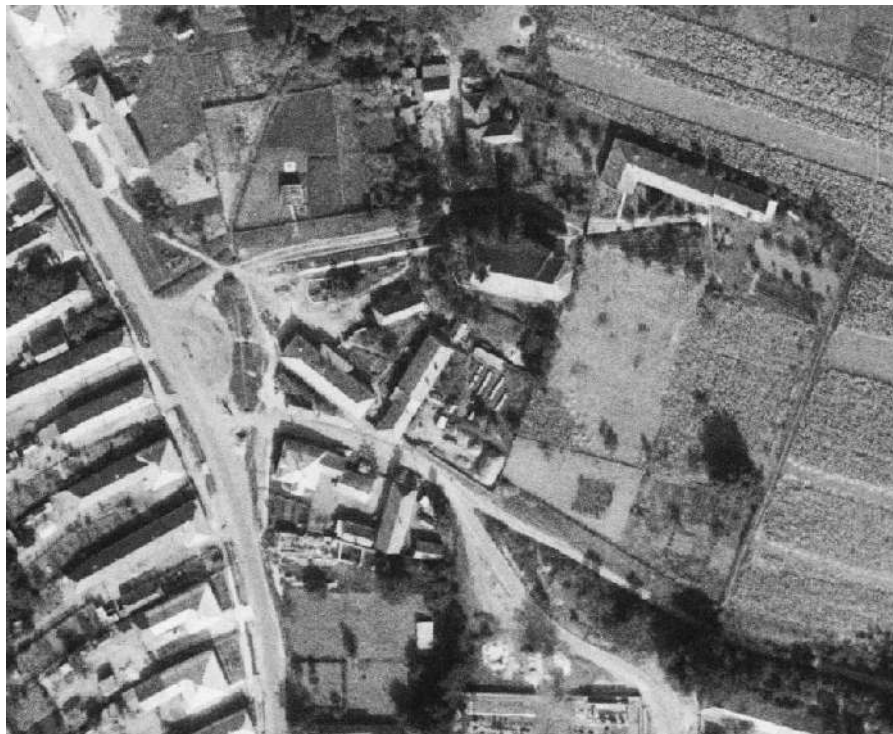
A templom és környéke 1966

A mai Vár utca helye 1966

A temető és környéke 1966

A templom és környéke 1971

A Vár utca (ma Petőfi), Erdősor- és Vértes utca 1971

A mai Villapark helye 1966

A gesztesi szőlők 1966

Sweitzer és Alsó-írtás 1966

A vár és környéke 1971

A tó környéke 1966

Udvartelki szántók 1966

A Káposztáskertek 1971

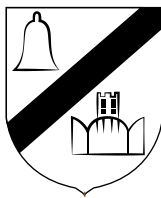

Arany János utca 1971

A légifotókat a www.fentrol.hu oldalról töltöttem le. - a Szerk.

Az eredeti kézirat fotói digitálisan feljavítva, színezve.

E-könyv változat

**Szerkesztő:
Hartdéken Ákos
2021**